

3 1761 07350121 5

I
MAGYAR NEMZETI
TUDOMÁNYOK

A
MAGYAR NÉP MŰVÉSZETE

HÁROM KÖTETBEN

*

SZÁMOS SZAKÉRTŐ ÉS MŰVÉSZ KÖZREMŰKÖDÉSÉVEL

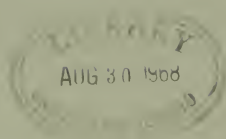
ÍRTA

MALONYAY DEZSÓ

FRANKLIN-TÁRSULAT BUDAPEST

NK
943
M3
V.3

A BALATONMELLÉKE

SZILAJ GULYA A SZÁNTÓDI RÉVBEN.

(A háttérben Tihany felszigete.)

Írá pedig Oláh János L. R. Pr. az ő *«Balatonmellyéki tudósításait»* — a mult század elején — barátságos levelekben s kezdette imígyen :

«Honnodat, annak természeti kintseit, szépségeit tsak kevésbé is esmérni, több: mint országokat látni. Az ki szülőföldje alánézéséből kél tengerekre, hogy világot láthasson, hasonlatos ahhoz, ki valamely messze látszó bolygó tűz után siet, és lába alá nem vigyázzván, arany érzekbe botlik meg, és azokon magát öszvetöri».

Böngésszük össze a derék magyar leveleiből — csak ódon helyesírásán változtatva, de őrizve stílusának régies jó zamatját — a következőket :

... a Balaton gyönyörű tárgya a vizsgálódó szemnek, de néha borzasztó is annak látása. Csendes időben szép napfénynél láthatni e vízben csavarogva menő selétkék kigyó-zásokat, melyek helyüket és formájukat állandóul megtartják. — és még jéggel is. Ezek források, melyek télen heveseknek nevezetnek, mert vagy igen ritkán, vagy csak nagy hidegekben fagynak be és gyakorta a vigyázatlanokra veszedelmek is, kivált mikor a befagyott Balatont porhó borítja. Csudálatos tulajdonságú ez a mi tavunk. Még az oly csendes és szél nélkül való időben is, de mikor a falevél sem mozdul meg, megzöldül Somogy felől és egyszerre, nagy zuhoggással jelen van a nagy tói háború, — tolja maga előtt a fehér habokat a Vész. A Balatonnak ily megzúdulását rövid időre szélveszes égi-háború követi. Vallyon nem a folyó elektrom okozza-e hát e szél nélkül való mozgást? Különbén, csendes időben a Balaton vize messziről ég- vagy levegőszínű, közelről pedig savószínű. Őszi időben a ködöknek nagy tanyája ez, melyről azok csak tíz óra felé kezdenek felhő formában fölszállani.

A Balaton partján ásatnak a zombékok, melyek elfürészelt törzsök formájára öszve-nőtt ságyókerek, igen puhák és jó ülés esik rajtok ; a balatonmellyéki pincéknél igen sok van ilyen a tüzelők körül, melyekre ülnek a tűz mellett dohányzó és iddógáló pinceszere-sek, köszöngéttvén egymásra a vászonkorsót, a szentmihályi kors-ót.

Ami illeti a balatonmellyéki lakókat: talám az egész világon sincsenek ily jószívű, adakozásra hajlandó és barátságos emberek. Itt a szőlőhegyen ha valaki kereszttülmegyen és — az ő szállásuk szerint — lyukas pincét (kinyílt ajtajút) lát és hivatlan is bé nem tér, azért dorgálást, pirongatást és szemrehányást nyer.

Divatozik itt egy különös szokás, de leginkább Köves-Kál táján, melyet pinceszere-zésnek neveznek. Komaasszonyék öszvesúgnak, ki kolbászt, ki rétest, ki sódort, ki fánkot,

ki sült baromfit vitetven ki a szőlőhez, elkezdik a lakozást a szélső pincénél, onnan tovább mennek, mindenütt mulatván vígan, de tisztességesen egy keveset, mígnem öszvejárták a barátságos hajlékokat. Ilyenkor a férfiak is néha rajtok ütnek a mulatókon véletlen, amikor még nagyobb szokott osztán lenni a vigasság.

Öltöz-tjek a balatonmellékieknek a sorshoz és állapothoz képest különböző. Nemes helységekből a férfünnem szép setét, vagy világoskék öltözetben, de magyarosban jár, ellenben a -szépnem igyekszik itt is követni a módit és nagyon városiasan öltözködik. Az adózó nép szürben, ködmenben jár. feleségeik is igen együgyüen viselődnek. — de a már most nevededő leánykák módi után futnak, szüleiknek minden ellentállása mellett is; a balatonmelléki leányok, többnyire szőlőbeli napszámjukkal keresvén a ruháralvót, magok

ZALA MEGYE. (2)

(A felkutatott terület térképe.)

szoktak lenni a vásárlók s mire annyok észrevénné, akkorra a legmódibb karton meg van véve és öltözönek meg is van készítve.

Beszédjé az itt lakó népek igen hibás, de kezdik már a miveltebb tájakon jobban formálni e részben is magokat. Gyakran hallhatni deáknyelvből elrontott nevelteséges kimondásokat. Ilyen, nevezetesen, e köszöntés formája: Serbus humilibus viri carissime! — melyre a társ felel: Placiat, placiat! Prokotérium (protecollum), recefice (recepisse), kostripció (conscriptio) martikula (matricula), kurrencs (currens), kostribáló (conscribáló), denostáció (dehonestatio), istáncia (instantia), perecektor (perceptor), — efféléket is mondanak, mert deákizálni igen szeretnek; kivált sokan, szüret után, savanyodván a must, magyarul tudni sem akarnak. Innen van, hogy magok is alkatnak szükség idején, vagy tudósságuk bámultatásáért különös és utópai deák szókat: a felszemű balhát cincinapetának hívják, a kotyogós üveget klipitklopottoriumnak, a tarkatyukot aregargának, a ferhéceet exergeciásnak. Különösen mondják ki az idegen nyelvekből kölcsönzött szókat is: csiszlér a tislér,

(morzsa), tiker (tükör), ruzsa (rózsa), melence (medence), nám (lám), sinyór (zsinór). Táj szavaik: keléncs (kilíncs), áspa (matóla), tikmony (tojás), lud tikmony (lúdtojás), tusa (csuka), szakajtó (kenyérkosár), balaska (kis fejsze), kukolla (pálínkaégető ház), pompos (kisdud kenyér), vakares (a teknőről levakart tésztaból sült kenyér), kinder (feneketlen vízi mélység). Különös és kedvelt kimondásai a köznépek: meg helyett eg, kovács helyett kács, kovász helyett kász, lova helyett loaja, — de mindezek megengedhetők ott, ahol a szív jó . . .

Sorra járja Oláh János L. R. Pr. urunk a Balaton vidékét, tekintetes Veszprém és

tektetes Zala vármegyének ama részeit, melyek a Palota mezővárosától Tapolca mezővárosáig vezető országút és a «nevezett tó között fekszenek» és lerajzolja úgy amint önnön tapasztalásából vagy hitese kútfőkből tudja, hogy kövessük őt képzeleteinkben.

Palotánál vagyon kezdődése Veszprém vármegyének; sok jó fajú tőkével plántált szőlőhegyei vannak, melyek meglehetősen és állandó bort teremnek. Északra, a palotai Bakonyban, sűrű fákkal es bokrokkal benőtt helyen állanak Pusztá-Palotának oniladéjai, mely hajdan Első Mátyás Királyunknak nyári mulatóhelye vala, most pedig az útonállóknak búvóhelye; egy órányira, nyugatra, éppen a postaútban esik a bámulásra méltó Tiko-

TIHANY KÖRNYÉKE 96

ritó, mely hajdan nem lehetett egyéb mint fekvése, formája és készülése módja mutatja halastónál, ezt bizonyítja a köznép között szájról-szájra általmaradt szóbeszéd is, hogy ez Mátyás Király halastava volt. Mutogatnak itt a Toldi Miklós lova patkójának négy nyoma is azon köveken, melyek a zsilip nyílt részén vagynak, azt regélvén a pórnép, hogy Toldi ott ugratta által lovával a zsilipet. Sok vakmerők megpróbálják máig is az ugrást azon helyről, egy-két itce bor fogadásért.

Egy fertály óra járásnál valamivel több Tikeritóhoz az egészen tót falu : Öskü. Nevezetes a jó serről, mely itt főzetik. A katolikusok temploma egy régi török mecset, kerekre épülve; messziről tekintve úgy tetszik, hogy tíz-tizenkét személyekkel beteltek, holott az ösküi nép elfér benne. Azt szokták mondani: tótnál kevés a barátság, ám az idevaló nép, noha szegény, mégis barátságos. Lakodalmaik gazdagok étellel, borral, meleg és mézes pálinkával, a jobb-odúaknál eltartanak két nap is egymásután. A lakodalmat követő másnapnak reggelén, megszülvén minden zajtól, az egész vigadózó sereg templomba megy s onnan a már fokötös menyasszonnyal együtt az örömanya házához, hogy a menyasszonyi ajándékot, mely egy fekete kakas, kezébe vegye; a kakast a sereg vezére, a násznagy, muzsika és zaj között egy pórázon maga előtt reppegeti. — bizonyos távolságokon azonban megállapodik a nép és táncra kerekedik. Végre eljutnak a helységen kívül egy kopár halomra, ahol már akkor egy kerék áll cövekbe vonva; a kerék sípjára a kakast, lábánál, fölkitik, — a vöfély, mint hóhéras, a kakas fejét fogja. Ekkor nagy méltósággal előlépik a násznagy és egy kiszakított kalendárium levélből a lekszcenciát (szentenciát) magyarul föolvassa; ezután, nagy hallgatás közben, előáll a veres ruhába öltözött hóhér egy nyeléről leütött kaszával, — hogy mérges legyen, megiszik egy pohár pályinkát — s háromszori erányozás után a kakas fejét lecsapja. A kakast, póznára kötve, mint menyasszonyi ajándékot viszik a völegény házához, ahol gazdag ebéd készül, mely nappali vendégségnek nevezetik.

Egy óra járás, délre: Vilonya, mely nevét villa novától vette, mert bizonyos, hogy Szent István Királyunknak e tájon mulatóhelyei és gazdasági majorjai valának, miről a helységek nevezetei is bizonyások. Félóra járó föld ile Pap-Keszi; nevezetes e helység határjában egy földvár, mely az erdélyi hadak által hányatott, midőn azok itt ütöttek táborn (ez 1664 körül lehetett); azon a helyen, hol Rákóczi tábora feküdt, van most az uraságnak, méltóságos gróf Zichy Miklós úrnak, nagy birkamajorja és nézést érdemlő magháza. Következik Hajmáskér, Litér, Kenesér, melynek szőleje felette sok, de erdeje éppen semmi, mivel a lakók ok eleiknek gondatlansága és fapazérlása miatt az a szép erdő, melynek most már a szorult maradék odvas tőkét a földből kapákkal ássa, kivesszetti; ama rettenetes sáskaseregnek, mely Magyarországot bejárta és pusztította, itt volt nyugovó- és letojó-tanyája, most is lát-zanak még a sáskasáncok, melyekbe a tavasszal kikölt és még szárnyatlan sáskafiak beszorítottak, csomoszlókkal egész vármegyék népe által öszvezuzattak, megégettettek és eltemetettek, messze kiterjedésben. Méltó megtekinteni a helységen mindjárt alól, a vízpartban lévő azon bűvö lyukakat, melyekben hajdan Kenesének lakócai rejtettek azokban a boldogtalan időkben, midőn a török ezt a tájt dúlta, — ezekben tartják a halászok hálójikat és egyéb eszközeiket. Igen szép innen nézni a halászást; a messze benulvó, nagy tölgyderekéből vajútt esónakok (boldonhajó) úgy látszanak a kék

Balatonban, mint a repülő csókák a levegőben. Ezelőtt egynéhány esztendővel járt ide gróf Festeticsnek egy nagy fedeles és vitorlás hajója, melyet a köznép gályának nevezett, hordidongákat és más fanemüket hozván ide, innen pedig visszatértében sőt vivén, de már régtől fogva elmaradt, híhetőleg elpusztulván.

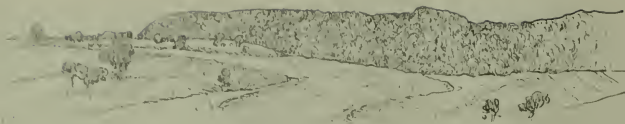
A Balaton partján menvén észak felé, eléred a Mámiai pusztát. Talám sehol sem oly bőv halú a Balaton, mint itt, lévén a part messze kiterjedésben plántás, gyökeres; itt férgekkel teljes ingoványok vagynak, melyekben a halak bőv élelmet találnak, mivel pedig a ragadozó halak is ott szeretnek tanyázní, hol a kisebb halakat fogdoshatják: azok is nagy számmal tartózkodnak itt; Matyas hetében lövöldözik a Mátyás esukáját, Gergely hetében a Gergely esukáját, megállanak a lövöldözők a learatott nád szélén és odavárják a párosodni, ilteni szólás szerént, az ivni kijövő esukákat.

ALKONYAT A BALATONON. (A tulsó parlon Badacsony.) (7)

A fuzfői vendégfogadótól felóra Veres-Berény, ahonnan szőlők között, görbe, hajlós, köves, gödrös, szoros úton felórai kocsizás az Almádi esárda, mely különös hely: a két vármegyék határainak öszveütközésén úgy vagyon épülve, hogy az épületnek fele Veszprém, a másik fele pedig Zala vármegyében fekszik, jelevén a határt a vendégfogadóban lévő mestergerenda: az utasok e helyen sok tréfákat és borbéli fogadásokat tesznek.

Arátszhoz egy fertály sétálva a Füredi Savanyuvíz (Füred ad Acidulas), egy menetes völgyben a jóltevő savanyu-forrás, mely az öszszevetelnek, örömmek, társalkodásnak, barátságának és egészségnek szerző oka. A kút épületjének négy nyílása van, ezen nyílásoknál állanak meg a vízben részesülni kívánók, hova a meringelők tisztán kiöblített poharakban pálcákon nyújtják föl a vizet. Helyben a füredi víz, kivált nagy melegekben, igen erős. Ivás után kevés időre földadja magát az erő a gyomorból, különösen az orrnak érző inait bizgatja és a szemekből könnyeket facsar. A kút oldala vasrozda színű. E forrást hosszas négszszegben veszi körül a sétálóhely, mely gyönyörű hársfákkal vagyon beültetve

A BALATONVIDÉKÉRŐL. (8)

oly sűrűn, hogy a napnak tikkasztó hevétől a mulatók egészen mentve vagynak. A hársfának mulatási időben nyilván virágjok, kellemes szaggal töltik be a helyet. A sétáló nyugati sarkánál van kápolna is, melyben minden reggel Istentisztelet tartatik; ezen felyül, a mulatókert szélén épült nemrégiben játékszin is, mely egészen ugyan még nem kész, de már a jázásra alkalmas és adatnak is benne játékok. Méltó megemlítenem a mulatókertet is, melyet az idevaló nép anglus kertnek nevez; ez hazai fákkal és esemetekkel van beültetve, útjai mulattató csavargásúak, hol hegyre mennek föl, hol völgyre szállanak alá és jól töltettek; néhol vagynak benne szérü nagyságú pusztá helyek is, az utak mellett nyugópadok. Szép hely, de mivel jobbadán a Vénus madarai ebben tartózkodnak, lesvén a prédára: a jobb izlésűek és erkölcsűek csak a forrás mellett mulatnak, ez a világ fiainak és leányainak hagyván. Gyakran az itt mulató társaság éjszaka, fáklyavilág-nál, bé szokott ladikázni jó messze, sokszor Tihanyig is, a Balatonba, mely közben a vizen lúzijátékok adatnak és az, a kívülről szemlélőknek, szép mulatságul szolgál.

Háromfátly óra járás Tihan-Szigete. Tihannak épületjei igen együgyűek, fekszenek hegyoldalba, részszerént északra, részszerént keletre terelvén, a hegynek tetejét pedig az emeletre épült szép klastrom és annak kéttornyos temploma koronázzák. A reformátusok temploma mellett fölmenvén keletnek a hegytetőre, meg lehet találni a két köcsopor-tokat, melyek jelelik azt a helyet, hol meg kell állani annak, ki Tihan híres visszhangjával mulatni akar; ez a visszhang, mely egy egész hexametert visszamond, formálódik a klastrom temploma északi oldalánál, ahhoz ütődvén és arról verődvén vissza a kiáltott szó. Tihannak, lakósaik számához képest, elég szántója, rétje, erdeje, szőleje van s azt lehet egész bátorsággal kimondani, hogy az egy söt kivévén, a világtól elzárattatva, minden éhség és szükséglet nélkül magát fenntarthatná; itt a gardák fő tartózkodóhelye — és ezt a hal nemét oly bővséggel fogják a lakosok gyakorta, hogy a vidéket öt-hat mérföldnyi kiterjedésben is, a esömörig bétöltik azzal.

Tihantól kijövéen, következik Aszófő, Örvényes, Udvari, azután Akali, melynek jótermő határjában van talán az egész hazában legelőbb aratás, de mivel kevés gabonája terem, a szomszéd helységek lakósaik, midőn aratásokhoz fognak, azt szokták tréfából mondani, hogy az akaliak már termésüket meg is ették.

Napkeletre, esekély távolságra esik tekintetes Kisfaludy Sándor úr, remek költőnk által fölszentelt Tsbántz-hegye, melynek területén áll Gyulafynak romladoszt kastély-vára; az elvadult kastélykertben az orgona-fák annyira elterültek, hogy szinte erdőt képeznek; zsálya, liliombokrok is találatnak még itt, melyekről szakaszlván a magasságnak vendége, köntelen is visszateszi magát e szavakkal az elröpült századokba: ugyan ki? mikor? és ki kedvééj ültette ide ezeket?...

E nevezetes hegy alatt van egy kised falu, ugyan Tsbántz névvel. Itt ásatik az a rózsaszínű föld, melylyel a lakosok mint kályhafestő földdel, Somogyba kereskednek. Vize

A KERESZTÉLYI BALASZONYRÓL.

(Főzik a halászelev.) (9)

SZÁNTÓDI KOMP. (A háttérben Tihany félszigete.) (10)

semmi sincs, a lakók Diszelbe kénytelenek vízre jární; ebeikről is azt beszélik, hogy szomjúságuk oltására ugyanoda futnak, de mire hazaérnek, ismét megszomjuznak és újra kénytelenek vízre futni, ahonnan származott a mondás: csak lőt-fut, mint a csobánci kutya.

Balaton-Henye szőlőhegyének ormozatján van egy hosszú, meredek sziklasor, mely Törökök halálának nevezetik. Beszélik: egy török csapat e helyre szorítottatott és innen ugrattatott le. — mai napig is a földásók nyilakat, török késeket és szablyadarabokat találnak itt. Szomszéd ezzel Szent-Antalfa; hajdan lakósaiknak különös kiváltságaik voltak, mint farkasvadászoknak (venatores canum luporum). Ide egy dülőföldközre van Nagy-Vázson-Kő: a város közepén áll Kinizsi Pálnak, nagy hősiünek várkastélya, egy négyszögü vastag toronynyal, de már csak omladékbán. A torony lakópalota volt, mivel szobákra van osztva, melyeknek ajtószáraik fehér pallérozott márványból vagynak készülve.

Nem messze a várostól, nyugatra, a temető mellett van egy elpusztult barátlakás is, melyet Szentmihályi Klostornak neveznek; minijárt mellette, szomorú pusztult állapotban a régi világnak egy remekműve, a klostrom temploma. E templomba voltak letéve Kinizsi Pálnak s jól emlékezem, társának, Miszlénovitsnak tetemei az oltár előtt levő sírban, mely sír egy márványfödéllel volt befedve, melyre Kinizsinek és társának kidomborodott képeik az akkori időhöz képest valóban bámulásra méltó ügyességgel vagynak csaknem emberi nagyságban kifaragva. Ez a sír az omladékok alá lévén temettetve, sokáig sértetlen maradt, mígnem ezelőtt 30—35 esztendővel, némely kincskereső bohók — kik ott is szeretnének valamit találni, mi hova nem tettek. — a hősök nyugvóhelyét földülták, tetemeiket kihányták; Kinizsinek tetemei egy rézdrótból kötött mesterséges páncélingben valának és mellette vala sok vért ontott kardja is. A sírdúlás tudtára esvén az akkori nagylelkü uradalmi főtisztnek, ezen szentségtörököt megakadályozta további vakmerőségekben, a tetemeknek pedig koporsót csináltatván, azokat a város keleti részén lévő templom mellé újra eltemettette; azon tabulátumot, mely a sírt fedte, a pusztavár falaiiba berakatta, mely ott még most is látható. A sírban találtatott páncéling és kard ezelőtt az inspektori háznál lévő írószobában tartatott,

A SZÁNTÓDI KOMP INDUL TIHANY FELÉ. (11)

A SÓ PARTJÁN. (12)

Lőczy Lajos érdeme* — mind többen akik szeretik a magyar tengert, annak vidékét s népét ma is. Rajongva szereti, dolgozik is érte, a keszthelyi Balatoni Múzeum néprajzi osztályának megteremtője és vezetője *Sági János*, aki kötet javarésznének összegyűjtésében és megírásában páratlan munkatársunk.

Mert van szüksége, ilyen prófétákra nagy szüksége van még a Balatonnak is — és szüksége van hazánk minden részének. Nálunk ahol oly szorgalmasan politizál szinte mindenki, ezt a politikát de sokszor hanyagoljuk el: a fajtánk magyarságának megőrzését szorgalmazó politikát! . . .

Régi bűnünk ez. Példának, itt egy levél. Régi epistola 1789 november elejéről. Magyarul szól s érzése, gondolatjárása mennyire idegen!

Hogy milyen esckélyre tartotta, mennyire nem becsülte a magyar azt, ami igazán, akkor még gazdagabban a miénk volt. Meg se igen néztük, észre is alig vettük a jellemzően magunkét, — ha meg valamiért lelkesedtünk, idegen kaptára eslekedtük azt is.

A megörökíteni való magyar egészséget és termékeny jókedvet, a nyers erőt s az erőben lakozó zordon formát és turáni bölcseséget, amit jól meg kellett volna néznünk, hogy magunkra ismerjünk, azt mi meg se igen pillantottuk. Valami tetszelgő, «entuziaz-muskodó», minduntalan érzélgő kultúra után kapkodtunk; latinul, franciául, de vesztünkre leginkább németül lelkesedő «műzsafiaink» nem hittek a magyarban. Művelni akartak, de olyan vakulj-magyar művelődés volt az, amiből csak mostanában kezdünk felocsudni. Most kezdenénk látni is már egy kicsit idebaza, de maholnap néznünk se lesz mit. Mialatt a kultúrplundrárt próbálgattuk magunkra s a «művelt nyugati» parazol alatt

feszengtünk: a magyar dolmányról levásott a zsinór. Mint az aszú homokba lévedt friss esermelyt, — amiből patak, majd folyam dagad vagy legalább is üdítő forráskút marad, ha vi-gyázzák, a nagyrahitott magyar eredetiségét úgy hörpinti be az a sokat hánytorgatott nyugati műveltség.

Lám, amikor még százával viritott Balatonnak partján a halászbokor, amikor javaegészségben sarjadt még a zalai és somogyi berkekben a magyar s nem sokallották a gyereket, ha annyi termett is belőle, mint a lencse, amikor még az Agárdi tetőtől el a Csonka hegyhátig, onnan pedig a Szabadi hegy szilfái alatt nyújtózó legelőkig, dúsan termelt a magyar pásztor, a szilaj gulyás, szilaj esikós. — száz eszlendő előtt, ime, mit lát s csak mennyit néz meg belőle a magyar pennaforogató:

« . . . láttam Horváthot s olyannak találtam őt, amilyenek képzeltem. Nem becsülöm most kevésbé, mint azelőtt becsültem, még csak az entuziazmus ragadott ölelésére . . . Októbernek

A BALATON SZÉLE. (13)

* Lőczy Lajos a M. Földr. Társaság Balaton Bizottságának elnöke: «A Balaton Tndományos Tanulmányozásának Eredményei» Kilián egyet. könyvtárni bizományban.

utolsó napja vala, amidőn én Budáról 29-én indulván meg, Fűredre értem. Nem gondolhatsz kedvetlenebb időt. Ködös volt az ég, sokszor alig lehetett háromszáz lépésnyire ellátni s az ősz hideg szele a parázsesőt kocsimba verte be. Már látszott a Balaton látszott a tihanyi félsziget s annak kősziklás hegyeinek bércin az apátúrság kettős tornya; de oly homályosan, hogy azt kiláthatni szerencsémnek tartottam. Szőlők között kellett néhány egymás mellett épült kis helységeken keresztül menni. A környék oly bokros, köveces, dombos, valamint a Torna vármegyeiek s engemet a Balaton és a szélén levő szőlőhegyek (hol Széchenyi grófnak benn a szőlő közt egy kétsorú nagy épülete van), a Klopstock: «Schön ist Mutter-Natur»-ja után, a zürichi szőlőkre s tóra, s valamely kedves eltévesztés-e, avagy összehasonlítás által Bodmerre, Brietingerre, Giesznerre, Hirtzlerre s Horváthra álmodoztattak. Be sokszor mondtam azon óda végét, melyet Klopstock a Bodmer látása után írt, egy kevés változással az én gondolkozásom szerint:

Oft erfüllt das Geschick, was das erzitternde,
Volle Herz kaum zu wünschen wagt . . .

BALATONI ÖBÖL TIHANYNÁL. II.

Végre kibuktunk a szőlők közül s Fűredet, a dísztelen Fűredet, magunk előtt látuk. Horváthi Szántódon volt, túl a Balatonon, hová Tihanynak kell menni. Lovaim nem mehettek tovább, annyira ki voltak fáradva; a helységben pedig hirtelen újakat nem kaphattam, mert azok a legelőn voltak . . . Aszalayval és cselédemmel egy szövetneket vevén kezünkbe, gyalog útnak indultam. Az út alkalmatlan volt; majd vizenyős réteken, majd meredek s nedves kősziklákon kellett mennem, s Tihany nincs közel; de a nyugtalanság szárnyakat fűze lábamra, s míg a révházhoz értem, a tihanyi félsziget túlsó oldalán egészen elestvéledett. Kevéssel azelőtt menének által a hajósok, s csak reggelre varattak vissza. Eszerint én a révházban vontam meg magamat, mely annyira tele volt, hogy több ember be nem férhetett volna; s búsan képzeltem el, mily hosszú fog lenni éjjelem, hol sem ágyat nem kaphattam, sem egészen átázott öltözetemen kívül egyéb ruhám nem volt. Végre megszántak az istenek, s valamely lármázás azt jelentette, hogy a hajósok visszajöttek. Csak másnap reggel akartak visszatérni, de leittattam lábokról, s megígértem, hogy ha majd holnap visszajövök, ismét megítatom; — s égő fákla mellett léptünk a hajóba.

A KESZTHELYI HATÁRBÓL. (15)

A legények danoltak, hátradültek, de szerelem nélkül s igen későre vették észre, hogy a csónakot farral hajtják előre. A közepe táján a víznek eloltották a fátylát, mert különben az útal elvesztették volna; az inasom féjelme, akinek nem lévén Horváthja, kihez siessen, szíve haldoklói kínokkal küzködött, végtére csakugyan eloszlott, — mert szerencsésen eljutánk a parthoz, honnan Szántód felé a feneketlen s vermes ingoványon égő szövetnek mellett vezetett ismét a három ittas legény. Elütötte vala a tizenegyet, midőn Szántódra beérkeztem, de Horváthi még fönn volt s dolgozott . . . Mellére szorultam s ajkaink egygyé váltak . . . Összefont karral jártunk fel s alá szobájában, dolgainkat emlegettük s szívünk érezte, hogy boldogok vagyunk, hogy szeretettünk. Nulla ancilla fuit, quae dicta foras evulget. Nem vala honn felesége, s eszerint minden tartózkodás nélkül tettünk mindent annyira, mintha régi ismerősök, testvérek volnánk.

Horváth harminc éves . . . középszerű magasságú, igen nemes képzetű, de amelyet szokatlan különösségeivel defigüríroz. Igen sokat hasonlítanak lineamentumi, kivált fekvő homloka s nyerges orra IV. Henriknek Rubens által festett s Janinet által rézbe metszett s színekkel nyomatni szokott képéhez, csakhogy ő ifjabb, mint a király akkor vala, mikor lefestetett. Igen fekete, szálas bajusza elföldi száját; hajjai pedig, melyek természetlől göndörök, mind oldalról, mind copf gyanánt hátul esembők módra vannak megkötyve; veres paszományos nadrághoz egy tengerszínű rövid mentét vesz, egy kalpag formára metszett nyuszos s veres bársonyú süveget. Vig, pajkos, tréfás, elmés és igen alkalmas mindenre; de minden cselekedeteiből érettség, philosophiai csendesség és a mértéken túlható, de nem vak áhítatosság látszik. Innen van, hogy ő még verseibe is, valahol előhozhatja, religio-sumokat elegyít; s megvallja, hogy ha valamely napon imádkozni elfelejtkezett, retteg és magát nem tudja egyhamar megnyugtátni; innen van, hogy gondolkodásának módja azzal, amit az iskolában beszivott és tanult, oly szorosan egyezik; s innen, hogy a halál után várt állapotról mind verseiben oly gyakorta emlékezik, mind azt elmékedéseinek tárgyaivá oly gyakorta teszi. De csakugyan távol van ő minden lavateri phantastáságtól, elméje valóságos elmékedésekhez szokott, s több férfiúi erővel bír, mintsem hogy phantasmák által elszedíttessék. Szíve jobbjíthatatlan, jóltevő, szelid erkölcsi tiszták, feddhetetlenek, s tár-

BALATONPART. (16)

ZALAI HEGYEK A BALATONPARTON. (19)

lehetne! . . . Es az ilyen apró legény is, mint jó magam, nem ily későre, akkor lelkesednék a magunkén, amikor már egy fél életet elpoescskolt a művelt Nyugaton, hogy Európát megkerülve érkezék haza.

Azt, ami akkor még bitangjába bőven hentergett, bezzeg szemesen kell keresni ma már, holnap pedig: nincs. Lesz idő, amikor keresve kutatjuk; mint ahogy a hanyatló római kultúra ide tévedt nyomai után turkálunk most idehaza a föld alatt, szinte ásatjuk majd azt, amit ma még elevezen meglelünk, ha jól keressük: a művelődésünkbe ottlandó magyar népi erőt, egészséget és eredetiséget.

Most pedig: induljunk a dunántúli magyar pásztorok látogatására.

Nem Klopstock, hanem a nemzeti művészet nevében — s lelkünkben az igaz magyar tudós, *Herman Ottó* tanításával.

«Magyarország pásztorágának, — írja kedves mesterem, Herman Ottó — általában véve, megvan a maga teljes képzőművészete. Előadó művészete a pásztorodal és a misztérium. A dal, melynek zenéje az emberi hang, kifejező eleme a szó és annak értelme, ritmusával és zenei clemével is fest és hat. A hangszeren gyakorolt zene a magyar pásztor-embernél soha sem kisérője a dalnak; az teljesen külön áll, hatás tekintetében önmagára támaszkodik. A misztérium megfelel a színi előadásnak, de nem sajátos fejleménye a pásztorelmének vagy léleknek; eredete a kereszténységben gyökerezik, tehát nem nemzeti a szó szoros értelmében véve, noha bizonyos járuléka nemzeti szint ölhetnek. Ami most már a hangszeren űzött zenét illeti, Magyarország egész területét véve, a Deliblat pásztorának hihetetlen egyszerűségű, nádsípszerű, de dudaszavú, hangzó öble szerint pedig a sári tókhöz kötött hangszerétől a nagy, három méter hosszú máramarosi kürtig, az embermagasságú fujejától a gödény szárnyesontjából készült kicsiny esontlilinkóig, kürtökön és sipokon át minden kigondolható pásztor fuvóhangszer megvan, amelyekhez a duda is sorakozik. A húros hangszerek közül megvan citera elnevezés alatt a legegyszerűbb formától a sorozat oly ékes és nemes alakzatig, mint a lant, amely művészi fölfogásra vall, beleértve a zenei átmeneteket is.»

Megvan ugyanígy a magyar pásztornak a maga faragó, fonó és díszítő pásztorművészete is, — úgy, amint a magyarság mai helyén egyedül, fajrokonok nélkül áll; amint ez a különállás nyelvében, szemlélődésében, szokásában, természetes hajlamainak összességében, tehát fölfogásában és szellemi élete sajátosságában minden kétséget kizáró módon

AZ ALSÓÓRS FÉLÉ A BALATONPARTON. (20)

megállapítható, úgy áll népies és pásztorművészetében is, melynek világos magyar sajátosságai mellett éppen annyi az átvett elem, mint amennyi bármely más népnél, amely fejlődése menetében más népekkel érintkezett. Az átvétel mindenütt kölcsönös. A földadat az, hogy a sajátost a kölcsönvettől elválasztva kimutassuk; és csak akkor vonjuk le a végső következtetést).

Ebben járunk. De előbb össze kell gyűjteni az anyagot, az adatokat, amikből majd okoskodni, következtetni lehet.

*

A zalaapáti kolostor, vendégszerető magyar papok. Kroller Miksa apátúr vendégei vagyunk.

Hogy ez mit jelent? . . . Nem volt még patyolatsora annak, aki ezt nem tudja. Azt jelenti, hogy olyan puha derék-aljon még nem szunyókált, olyan figyelmes huszár még nem szolgált, ügyesebb kocsis lágyabb hintóban még nem röptette, tejbe s vajba még nem fürdött, zamatosabb húslevest vacsorához is étvágycsinálónak még nem kanalazott, ürmöst, igazi badacsonyit se kóstolt még, aki kolostor vendége nem volt túl a Dunán. Ebéd után egy kis tarokk — és kvitt. Akinek a huszonegyesét is sikerül lefűlelnők, az éppen kedves ember, nem szeretik, ha siet. Hogy milyen szívesek! Kicsi híjján, azt hihetnök, a miénk minden, az egész uradalom: Vörösmező, Zalavár, Báránd-major, Lebuj-pusztá . . . De ki vesződnék gazdagsággal, ennyi gondot ki vállalna a mai fölvilágosult világban! Csak bajlódjanak vele a jó főtisztelendő urak: mi pástort szeretnénk látni.

Mert kevés van már, mintha nem is igen volna már magyar pásttor.

Nagykanizsán, Györfly János kedves barátunk mutatott egy esett embert. az öreg Vas Jánost, ki juhász volt valaha, s ma faragásból éldegél. Sétapálcát, pipaszárat cifráz s azzal házal a városban. Egy pohár itlra telik a keresetből, enni meg, majd csak adnak a jó emberek azt is! (21)

— Nincs már birka se, panaszojja Vas János, minék volna a pásttor! Elromlott a gyapjúgazdaság, aszondják, a nimet már fán termesztí a posztót, há' nekünk befölloggett. Feltörík a földet, vége a pásttorságnak. Így jártunk. Én is így.

Nagyot sóhajtott.

— Van ollan, tekintetes uram, aki gazdának születik. Van, aki kódusnak. Mint én is. Csak az a sok gyerek! Mint a hajdina kása, egye meg a fészkes! De mikor úgy szeretem őket! . . .

Veszprémben, irodalom s művészet nemes barátja, J. kanonok beszélté, hogy valamikor ő is nézgette a vidék pásttorait. Egy juhásznál látott helyes sőtartó túlköt. —

PÁSTTORFARAGÁSÚ SÉTABOTOK. (21)

OSTORNYELEK. (22)

révén történik, tehát nem a nyélre való ráhurkolással, ami a fajta ostoroknál mindig német vagy szláv eredetre vall. Karikából vagy szíjból forgó is van a magyar karikáson mindig, hogy a kötést az ostor forgatása és a kondítás ne lazítsa; a magyar karikáson a leg-egyszerűbb ostort is vagy föl van rojtva vagy pillangózza, holott a lőt ostoron a telektől hosszú, végükön bojtos szíjszárak csüngenek alá. Ami pedig még ennél is fontosabb, a magyar karikásnak mesterszókésztsége teljes, ez pedig mindig ősi eredetre vall. A karikás nyelének van fogó- és kötővége, telke, forgója; az ostornak van ostortöve, ostora, csapója, ostorbegye vagy suhogója, amely kondít.» (Egerszegen, a szíjjártó szerint,

A KESZTŐHELYI KANASZ ÉS KET FIJA: A BOJTÁROK. (22)
(Az öreg a hátúrszóló ostorral, a hátúrsó fia az előszóló ostorral.)

meg akarta venni tőle, de a juhász pénzért nem adta, hanem aszondta: «Ódaadom magának ingyen, de csinállok hozzá födelet is».

Kenesé határában is őrzött egy gutyás, Bakos András, aki jeles ostornyeleket csinált. Látott nála egyet a kanonok s kérte, adná el (22).

— Nem én, kérem ássan, nem adom. Pásztor embernek ez a cfmere.

— Csináljon hát nekem egy másikat.

— Csinálhatok, de előbb a komámnak csinállok, mert már megígértém nekije.

— Aztán mi lesz az ára? — kérdezte mosolyogva az áldott lelkű főpap.

— A' bizony drága lesz!

— Mennyi?

— Lesz vagy három hatos.

— Ugyan? ... Hát miért olyan drága?

— Mer' szódavizes flaskó is kell hozzá.

Persze, persze... Hisz' maga a szódavizes flaskó egy hatos a révesárdában s a szódavizes flaskó elengedhetetlen, ha érdemes ostornyelet akar alkotni az ember... Bakos Andrásnak tudniillik egy kis ólomra is szüksége van a díszítéshez, ólomhoz pedig úgy jut, hogy szódavizes flaskót vásárol a révesárdában, az üveget összetöri s az ólomkupak épen arra való, hogy ő helyes cifrákat teremtsen belőle az ostornyélre. Nem lehet esodálni, hogy olyan drága az ostornyel! Munka is van vele, néhány hétig; de aztán nincs is olyan rangos szerszám a világ semmiféle pásztorának a markában (23).

«Mert a magyar karikás valóságos műremek, úgy faragásra, ólmözásra, rézzel való kiverésre, mint fonásra nézve is. Eltekintve a díszítéstől és fonástól tanítja Hlerman Ottó — a karikás magyar volta mellett elsősorban a megerősítési mód bizonyít, mely a nyél végén álló kengyel

révén történik, tehát nem a nyélre való ráhurkolással, ami a fajta ostoroknál mindig német vagy szláv eredetre vall. Karikából vagy szíjból forgó is van a magyar karikáson mindig, hogy a kötést az ostor forgatása és a kondítás ne lazítsa; a magyar karikáson a leg-egyszerűbb ostort is vagy föl van rojtva vagy pillangózza, holott a lőt ostoron a telektől hosszú, végükön bojtos szíjszárak csüngenek alá. Ami pedig még ennél is fontosabb, a magyar karikásnak mesterszókésztsége teljes, ez pedig mindig ősi eredetre vall. A karikás nyelének van fogó- és kötővége, telke, forgója; az ostornak van ostortöve, ostora, csapója, ostorbegye vagy suhogója, amely kondít.» (Egerszegen, a szíjjártó szerint,

a kocsisostor részei: az ostornyel; telek, bakló, ostor s az ostor sudara.)

«Az ostor fonata, ha egyszerű, akkor nyolcágú, az apró fonás tizenkét ágú, ennek neve kukoricaszem; a legmesterségesebb a kígyóhát fonás, mely 16—18—24 ágú is. (Az a mondás Somogyban, hogy «egy egész kutya a valamirevaló ostor», de holmi kis kutya bőréből ki se igen futja.) A somogyi «címeres» ostornak belső teste selyemkendő; ifjú bojtar a szeretőjétől kapja — s ez az ostor költészte. A Hortobágyon, a Nagykúnságban, alig pár évtizede, még ostorfonó esa-

ládok akadtak, akiknek a remekbejáró fonás kenyérkeresetet nyújtott. Ezeknek ma már alig-alig akad hírmondójuk s épen úgy, mint a szironyos művű lószerszám készítői, a legközelebbi jövőben ki is vesznek.»

Így panaszkodott Herman Ottó tíz év előtt — s bizony, pásztor is alig van már, nemhogy ostorfonó családot lelhetnénk. De lesz még erről szó, bővebben.

Bódorogtunk Göcsej országban is. Girgáciában; Ördög-henyén, ahol az ördög kirázta papucsát; az aranyos tetejű eszregyeken, a Válicka, Zala, Kerka és Cserta között: pásztorot nem találtunk. De az alispán — törül metszett magyar ember, aki mégis micsoda példás rendet tud tartani! — elküncre kötötte, hogy csak menjünk, menjünk s meg neálljunk, amíg meg nem találjuk a Tüttő nemzetséget, mert azok az igazi pásztorok Zalában! Mentünk.

Gyönyörű vidék az ott Göcsejben! Ha piktör volnék, soha el nem jöttem volna onnan . . .

Végre, egy reggel, a Csonka hegyháton, túlkülést hallunk. Itt a pásztor!

Az volt, Hoszu Vendel, a kanász (24).

Szomorú, sovány pásztor; vékony nyakán — amikor egyet-egyét nyelt beszél közben — úgy futkosott az ádamcsutka, hogy láttára eltikkadt az ember; háromszor is elviselt városi gúnya rajta s a zsebiben krajcáros újság. Csak a baltája volt ősi forma, az «a bizonyos magyar baltaforma, mely típus szerint megfelel a fémkor legelejének, a vörösréz korszaknak». Hoszu Vendel balaskának hívja a maga baltáját (25). Fegyver biz ez s «különösen a somogyi kanászság roppant rátartós erre a fegyverre, melyet, minden tilalommal dacolva, tartogat, dugdos. A régi kondásság balvállon viselte s a szűrnek ezen a helyen való rongyossága vagy foltos volta mindig rávallott a kondásra. Még a negyvenes években is akadt akárhány kondás, aki huszonöt-harminc lépésnyi távolságból föltétlen biztossággal s úgy sújtotta a dísznót fültövön, hogy a balta élének kirugó sarka vágóéltől be s az állat menten összerogyott. Sújtott bizony ember felé is . . . A rangosnak nyelét kifenyésíti és szépérezkének legváltozatosabb szüleményeivel, mint ember- és állatalakokkal, díszítményekkel szinte beborítja s akadnak a baltanyelek közt valóságos remekek, ezek között különösen azok, amelyekben a legtipikusabb, messze az ősiségbe vágó ornamentum, a cickafarok van rendkívül biztos, egymásból kelő alakzatokban a nyelen végig, vagy bizonyos szakaszok szerint kifejtve. Az ékesség akkor tetőzött, amikor híres betyárok és kanászok számára olyan balták készültek, amelyeknek oldalába egy ezüstforint nagyságú tükör volt beeresztve. A betyár a szabad ég alatt a gyepebe tűzte le tükrös baltáját, kivette színes ékességű, vexézáros borotvatokját és így borotválkozott meg az Isten szabad ege alatt».

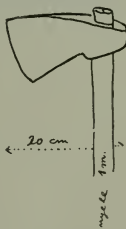
Régen volt ez is. Ilyen remek baltanyeleket gyűjtött még Herman Ottó, ma már hírmondója sincs, de van a Hoszu Vendel zsebiben krajcáros újság.

A tükre? Garasos bakatükör. Sótartója haszontalan «gurgula», túlke bádoggal feldozott ökörszarv, — kedvtelen, éhes pásztor Hoszu Vendel s aszondja: hivatalnok szeretne lenni a városban, Egerszegen. Hogy miféle hivatalnok? . . . Neki mindegy, városzolgának is heállana, ha marasztaná.

— Nem így volt ez hajdanában, úgy-e, Hoszu Vendel? A viselet se ez volt, mi?

HOSZU VENDEL, KÜRTIEL ÉS ELŐSZÓLÓ OSTORRAL. (24)

KANÁSZBALTA (BALASKA) (25)

De nem ám! Hanem a fene belekészült, azóta nincs viselet.

Az egerszegi piacon se láttunk viseletet. Mintha csak aféle szelínép, olyan szedett-vedett lakná ma már (Girgáciát, vásárra hajtott tehénkéjét is csak rongyos abroszszal teríti be. Bezzeg a régi világban!...

A kanász nyári viselete volt: rakott rövid gatyá, hat szél; slingölt ümög, pitykés

mellény s a lábon bocskor, «mer nemeselek vóttunk, azér'!» Öreg embernek kuruc csimbók, hátul a tarkón görbe fésű, még negyven év előtt is (26).

— Csizma is volt a faluban, egy pár, — mondja a novai főbíró, Májer István. — A nemesség csizmája. Azzal jártak be az egerszegi «restegrációra» szavazni. Egy szekérre kuporodott a nemesség; a többség, boerskorban, bent ült a kasban, kettő pedig, akik a szekéroltal mellett ültek, fölhúzták az útra a csizmát. Egyik, aki jobboldalt ült, a jobb lábára húzta az egyik csizmát, a másik, a baloldali, a bal lábára — s a csizmás lábukat kilógatták az úton. Lássá a bugris paraszt, hogy szavazni csizmában megyen a nemesség. A megyeházán pedig, az húzta föl a csizmát, mind a kettőt, aki bement szavazni s dolgát végezvén, levetette és felhúzta a szavazni induló másik nemes. És így sorra, valamennyien.

Mialatt én ezt jegyezgetem, irásomba sandít Hoszu Vendel.

— Tekéntetes uram, ha nem vették a kérdésemmel, minek lesz e'?... Minapába a szemlész úr (finánc) is járt erre, Türrjéről, így írogatott mindegyre, ő is. Adó?... Merthogy úgysis mindegy ám nekünk, má' usse győzzük! Csak tessék, írja csak a tekéntetes úr!

És olyan szomorú, olyan sovány volt Hoszu Vendel s olyan maradozó lépésekkel baktatott a fogyatékos konda valaha a legzamatosabb magyar sonka! HU tanulta Nagyváti János urunk, hogy — bár leghíresebb a kínai sódar, amelyet az anglosok s mások szoktak Európába béhozni, de amelynek készítése módját nem tudjuk, nem utolsó a mienk se, a jóféle magyar sódar, amelynek készítésére ezek kívántatnak meg: 1. Hogy a disznó két-három esztendősnél legfőljebb is idősebb ne legyenek. 2. Hogy az jóféle eledellel tápláltassék, (mint a portugallusokról tudjuk, hogy gesztenyével hizlalják sertéseiket, amelyek attól igen kedves ízű és puha húst kapnak). 3. Hogy a bésózában semmi fogyatkozás ne legyen. A só veszi ki azt a nyálkás nedvességet mind a szalonnából, mind a sódarból, mely, ha benn marad, avas ízt okoz. Továbbá ugyan a só lágyítja meg a húst is, rágó erejével. A kósó erre a végre legalkalmasabb. Hogy a só annál erősebb legyen, a vizet ki kell belőle venni. Ezt kétféle módon is ki lehet venni. Némelyek

AZ UTOLSÓ «CSIMBÓKÓ» SOMOGYI POLGÁR. (26)

után, a kustánszegi tető felé. Pedig itt készült a tanulta Nagyváti János urunk, hogy — bár leghíresebb a kínai sódar, amelyet az anglosok s mások szoktak Európába béhozni, de amelynek készítése módját nem tudjuk, nem utolsó a mienk se, a jóféle magyar sódar, amelynek készítésére ezek kívántatnak meg:

1. Hogy a disznó két-három esztendősnél legfőljebb is idősebb ne legyenek. 2. Hogy az jóféle eledellel tápláltassék, (mint a portugallusokról tudjuk, hogy gesztenyével hizlalják sertéseiket, amelyek attól igen kedves ízű és puha húst kapnak). 3. Hogy a bésózában semmi fogyatkozás ne legyen. A só veszi ki azt a nyálkás nedvességet mind a szalonnából, mind a sódarból, mely, ha benn marad, avas ízt okoz. Továbbá ugyan a só lágyítja meg a húst is, rágó erejével. A kósó erre a végre legalkalmasabb. Hogy a só annál erősebb legyen, a vizet ki kell belőle venni. Ezt kétféle módon is ki lehet venni. Némelyek

igy eszeleksenek: Az égerfa tőket vagy derekat kifúrják, mint a kerékagyat, sóval teleltetik és a nyitva való végét fával becsapolják. Ez meglévén, tűzre teszik. A fa megég és a só egy csomóban szépen megpergelve megmarad. Ezt osztán megtörik és sűrű szitán általeresztik. Mások ezt a bajoskodást nem szeretik, hanem csak serpenyőben rántják meg a sőt. Ez is jó, de jobb az első mód. Már most, aki szalonnát vagy sólart akar, liszta vízben megáztatja, röstölt sóval erősen behinti s vele keményen megdörgöli, teknőbe bérakván, huszonnégy óráig hagyja, hogy a só dolgozhassék. Ekkorra a só levet ver magának, — azt leszűröm. A sódort újra bedörgölöm sóval és ezt mindaddig folytatom, míg csak egy csep vizet szív a só a húsból. Ha már a szalonna vagy sódar semmi levet nem boesát, azt nyole napig egymásután mindennap megdörgölöm meleg sóval. Némelyek igen gyönyörködnek benne, ha a sódar piros. Ez okra nézve utólja felé a meleg konyhasó helyett a sódort salétrommal dörgölik meg vagy kétszer és gyöngye meleg helyre, mint a kéménybe füstre felkötözik . . .

Így. Ha a konda pástorostul együtt ellúnt Göcsej-ből, legalább a jó göcseji sonka hire maradjon!

És amint visszagondolok, s látom, milyen kedvetlenül botorkál kondája után Hoszu Vendel, aki inkább szeretne újságot olvasni városi hivatalban, megint csak könyvben, Nagyváti János urunk száz esztendő könyvében (amely nyomtattatott Trattner betűivel, 1791-ben, Pesten) keresem a régi pástort, s olvasom ezt:

„ . . . A mely Gazda sertés-nyáját akar állítani: a kondást kiválassza, a ki mind a legeltetés' módját, mind a sertések természetét és nyavalyáját esmérje és orvosolni tudja. Nehéz, megvallom, a mi barom-pásztorainkban ezeket föltalálni, de még sokkal nehezebb jó erköltsű kondásra szert tenni. Ezt mi annyira tapasztaljuk, hogy közöttünk közbeszéddé vált: tizenkét esztendő molnárt, tizenkét esztendő szabót és tizenkét esztendő kondást minden törvény nélkül föl lehet akasztani.»

. . . Mondom: a zalaapáti kolostor vendégszerető magyar papok. Kroller Miksa apátúr vendégei vagyunk.

Herman Ottó baltája hozott ide bennünket. Ugyanis, egy nevezetes betyárbaltáról emlékezik meg ő: „ . . . a legtipikusabb Zalaapátiban az a betyárbalta, amelylyel a negyvenes években a futóbetyárok egy birtokost támadtak meg». Baltát, olyat, már nem találtunk, nyomaveszett annak a formának a futóbetyárokkal együtt. Csöndes, békés vidék ez ma már s gyarapodó módos község Zalaapáti; egy kicsit csorba volt a falu, de az apátság kikerekítette s jó apáturunk a megmondhatója, hogy nincs igaza a német nevelésű etnografianak: nem okvetetlen betyár tudomány a faragás, nem Illván tanulták azt a magyar pástorok.

Lám, a Tüttök százharminc esztendeje vannak az apátság szolgálatában, ért a faragókészhez, a bizók-hoz szinte valamennyi, a két legfiatalabb, a Gyuri, meg a Sándor, valóságos művész mind a kettő — s mit mond az öreg Tüttő:

— Nem, uram, én nem voltam az életben törvény előtt. Apám se volt, öregapám se. Még tanulak se. Mert az se böcsület . . .

Itt még van magyar pástor. Megkeressük őket sorra. Az öreg, nyugalomba vonult Tüttő Jánost, a zalapáti hegyen; a bárándi juhászgazdát, Jánost, akinek hat bojtárja az ő hat fia, köztük Gyuri, a művész, a bárándi juhász, meg Sándor, aki a Gólas-Szil alatt

MILFAIT FERENC. (27)

• Utanálló rabló; felakasztatott Veszprém-ben 1836 dec. 27; természet után füstölte Buchlo Ferenc, Veszprém-ben • (Egykoru kép után, a veszprémi muzeumból.)

JUHÁSZ BIRKAFOGÓ KAMPÓVAL. (26)

legelteti a mustrásokat; megnézzük Jóskát a keveres anyafókával, Pistát a Lebuj-pusztán, Vendelt s a kis Ferkót, aki a Ménesjárás alján az ürüfökát őrzi. Megnézzük a Süleceket: a szilaj gula gulását, Vendelt s aki a vörös csira-gula mellett van, Józsefet; azután Kulcsár Vendelt, a csikóst s fiát, Feresit, aki most kezd faragni; megkeressük Móri Lajost a toklókkal s meg a komor Rodolfokat, akik lenézik a farieskálást... Horvát Károlylyal is szóba állunk, aki nem ül le soha, kampójának támaszkodva az eget vizsgálja s bucsúzik az ősi mesterségtől szüntelen, kivált az idej nagy szárazságban, mondván igen bőlesen: «Legelő, tekintetes uram, az vóna, de fű nincs rajta».

Ahol a krumpliföld kezdődik, a Subri-vágástól keletnek, az Öreghegyre; a zalaapáti régi s népes pásztornemzetség, a Túttó-familia nyugalomba vonult fejéhez, öreg Jánoshoz megyünk látogatóba.

Szép vidék s mily gyönyörű ember az öreg János, akin csak az idő mult el, de még alig öreg.

Gondozott gyümölcsfák között, négy hold szőlőföld végiben, — ami szőlőnek maradt

belőle, azon régi lókek, tán még Noé apánk is vetett belőlük, — árnyas udvaron, a díó-fák alatt az új ház. Az udvaron hidas, ól, esigás kút s a konyhaajtó előtt a virágos kerék; egy kis méhes a ház végiben. Az a kerék nagyon helyes szokás ezen a vidéken. Kimustrált szekérkerék, agyával a földbe vert cövekre helyezve s megrakva virágceseréppel: egy nagy tál viritó muskálly.

Adjon Isten, öreg János!

— Nagy tisztesség nekünk, tekintetes uram! — fogadja a nyugalomha vonult számadó juhász — Dicsértessék!

Oh, dehogy öreg. Szeme, arca, mozdulatai csupa egészség. Régi juhászgazdálásan meg-hagyott nagy szakállában alig egy-két fehér szál s nyíltan kéklík szeme, mint az ég.

Egyszeribe a százéves levél jut eszembe . . .

A ház új építés. Négy lábnyra leásott kőalapon, kolodába vert agyagfal. A kontyos tető gerincén ott a gica-zsupp, de a lézső (tűzfal a ház ormán) már nincs rekettvevesz-szöböl fonva, csak egy sor téglá, egy sor vályog; a koszorúgerende alatt — a ház két oldalán — téglából rakva a címzés is. A fal két sukks; az ablak felső-tőpja (itt tőp a küszöb jó neve) fölött téglalobozás.

— Összesegéttünk. — magyarázta az öreg János. — én ippeg csak az evést, meg az italt adtam nekik. Huszonnyolcan voltunk hozzá. Meglett a fal, három nap. Száradt s a többi már csak két héthe teltt. És kész.

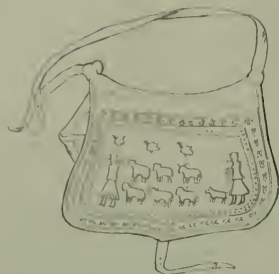
A ház hét öles, szélessége két öl s egy suk. Közül a konyha: két öl. A belső magasság egy öl, hat col; a szoba két öl s négy suk; ilyen a hátsó szoba is. A konyhában városi spór a régi tűzhely helyén, de az első szobában az ódivatú zöldszemes sümegi kályha, kék ragasztással. Modern épület, a szó falusi értelmében. — de a falon, az ágy végiben, ott a régi pásztortarisznya s a juhászcampó (29).

Beszélgünk, persze arról, amihez ő a legjobban tud. Oktat a mesterségre. Meg-tanuljuk, mi az ürü, mi a bárány s a tokló, mi a keveres-főka, mik a nustrások. Azután a familia kerül sorra.

— Dédapám, Tüttö János hajtotta itt ki az apátárság első birkait. Fejérmegyéből származtunk ide. Én hatvankilenetől voltam számadó; a Barkócásba házasodtam, a radai gazdaságba. Becsületes nemzedék a miénk, tekintetes uram, pedig még a hatvanas világba a számadókat mind úgy aggatták föl . . . A szolgabíró is aszondta, ha a juhász ilyen volna mind, mint itt a vörösmezeziek, se esendőr, se bíró nem köllene. Katona nem voltam. Első fiú voltam, kifolyamodott ides apám, melléje állt az ágminisztrátor is (az apátsági kormányzó, adminisztrátor), úgy szabadultam. De már vége! Most már a juhász csak olyan szaladjé, szaladjóda, fordítserre, kerítésarra . . . Akkor! . . . Ezer darab is volt egy főkában. Alun megestélledett, ott háltak. Fa alatt volt a birkaszállás, nem az akó (akol). Ha meg akó, hát ollan magyar birkának való: gané az ódala, falábon tető, — a' volt az akó. Én még őriztem a valóságos merinót. Ezt a mái rambulit, ezt nyócfankettőbe-e, vagy nyócfan-nyégybe kezdük meg, má' nem tom . . . Igricibe hozták az elsőt. Nagy birkapicér volt a Klémán nagysás úr. Meg az öreg Kuglif, megadott ezer pengőt is egy kosér'. Peig e' nem bírja ki az idót. E' kis esső, má' baj. De akkor még ára volt a gyapjúnak. Nem törőd-ünk vele, ha csak egy funtot adott is egy, nyíráskor. A mái? E' má' nem igen formázik rá. Tizenhárom toklóst (egy éves) hattam az új számadónak, ollanok, hogy ma is rivok. ha eszembe gyün . . . Vigyázzák őket, jóformán. Köll is. Ha jön egy meleg alszél. — vége. Hordhatja haza a béres, hossziszekéren. Mint most Jakabfán. Peig azér' a számadó felelős.

Szó került a régi nehéz időkre.

— Volt tekintetes uram, volt baj a hatvanas világban. Egyszerre hét számadót akasz-tottak Kanizsán is. Ippeg hogy itt, Bárádon volt a betyárjárás fészke. Én akkor ott őriz-tem a Görhes-pince mellett, ahun Sobri szeretett mulatni. A jórávaló pásztor tudott a nyel-vükön. Az uraságéba hiba nem esett. Akkor nekünk járt komencióba két akó borink is, mert köllött nekijük, a betyároknak, ha szomjusak lettek . . . Nem voltak azok ollan

TÜTTŐ JÁNOS TARISZNYÁJA. 20

slingót inget, fekete selen nyakravalóval, hegyes sarkú eszmat, gombos dolmányt, égegyes tetejű karikós szélű kalapot. (27) Ollan fölálló szélűt, pörgét. Ha lepihent az ember e' kicsit fekünni, a' vót a vánkus, a kalap. Megbirta a fejet. A tarisznya? Akkora volt, hogy a döglött birka, ha a belit kivették, beletért. Volt pantallós viselet is. Egy paesani szabó tudta csinálni: a Mendli szabó. Piros szegésű, oldalt pitykés, a zsebnél tulipános... Régen volt. Elmúlt... Ószire vizitációra mén má' az unokám is. Ha nem vettek, e' kis vadas borral megkínáljuk a tekéntetes urat! E' kis fekete bor, otelló. Mik illet termelünk, mer ennek anyyi a gyökere, hogy nem bír vele a fődbetegség.

Koccintottunk.

A régi tarisznyát nézegettük, az ágy végibe, a falon (29).

— Juhász embernek való. Azé' vannak rajl' a birkák, amint a pásztor őrzi őket. Régi ü is, a tarisznya is. Méhész János csinálta, szegény, a kis-radai községi csordás birka-bőrből, a hatvanas világba. Mer' ü má' elmént. Drága vót. Nekem öt pöngőér csinált. peig nekem ü komám vót. Meg is veszdött vele. Szatyler nem vót, aki ilyet tudott vóna. Ü tudott. Kanásznak csinát disznókat, a gulásokéra szarvas állatokat, erdős embernek a tarisznyájára rókát, nyulat. A birkákat én rajzútam neki, ü kivagdosta bőrbü, u' varrogatta rá őket. Ezen itt az egész sóka... Tunnék bizon', most is tunnék én rajzúni, bár a szememvilága e' kicsit hibázik má' hozzá. Akkó' a bujtárjaimmal rajzótunk tarisznyára valót, aki jobban e'találta, azt odadtuk a János komának.

Megkértem, rajzoljon nekem egy pörgeszarvú kost.

Alkonyodott már. A díófák lombja közül esúszott a kis ablakra az est. Öreg János

PÁSZTOR-FARAGÁS. 30

rossz emberek. Legtöbbje a katonaságtól szökött. Anyira kinozták őket, annyit ütötték, dobták, inkább elszökött, ha papirosbú vót is a eszmája. Olliknak ollan volt a seggítomporája, mint az ökör nyaka. Tudom, a Benkő Józsi Gyürkös, egy zalavári legény, aki betyárnak szegődött, százötven botot hozott haza a katonaságtól. Há'szen botuni, minden ember botlik, megissza magát, vagy mi, de akkor ezt nem nézték: botot neki, mint a szitaj tinónak, — így lett a betyár, tekéntetes uram. Meg ollikat a szerelem csufolta meg.

— Hát a régi juhászviselet, öreg János?

— A régi viselet?... Vele hal a juhászság is, azt tartom én, tekéntetes uram. Ahogy a régi juhászemberség pusztul, úgy marad el a viselet is. Mink még nyole szél gatyát vis-lünk.

buzgón nekikönyökölt a papirosnak. Próbálgatta, próbálgatta, nehezen ment. Zsörtölődött is: — Tudtam peig, valamikor! hogy tudtam a kost is, a birkát is!... de most má' nem talállom úgy el, min' mikó' fiatal vótam... Az, szem is kő ehhez!... Ma má' a fiaim tudják jobban. Ne kerüjje el őket, tekéntetes uram! A Gyuri nincs messzire, a pusztatói düllön legeltet. Dehogy kerüljük el, megkeressük a Gyuri gyereket a pusztatói düllön. A többi Tüttöt is.

— Jó gyerekek, — mondja halkan öreg Tüttő — meg böcsületes ember, ahány...

Hát a régi időből maradt valami helyes faragás? Az a kumpó, a falon. Remek juhász-kumpó.

amelyen igazi stílusa van már a birkafejnek. A többi apróságot elhordták a gyerekek. És akadt a konyhapolecon, egy fából faragott, zömök kis kos (30).

Mint az öklöm, akkora: a legtökéletesebb, amit e fajtában ezen a vidéken remekbe találhatunk. Bámulatos, tökéletes megértése az ábrázolt állat formájának a szavaló művészi egyszerűsítéssel, amihez a teljes megismerés révén jut el a művész. Elhagyva minden aprólékos, fölösleges részletet, de semmi nem hiányzik abból, ami az ábrázolandó formán jellemző — és ezek a legjellemzőbb részek is már stílusba alakultannak kerültek ki a kezdetleges faragó szerszám, a kusztóra, a bízók, a bicska alul. Ne mosolyogja meg senki, de bátran állítjuk, hogy csak a világremekeken, a régi asszir bika-kolosszusokon láttunk ilyen teljesen érett és sajátos stílust, ennyi erő kifejeződést ily tömören előadva. Hogy azok ezerszer meg ezerszer akkorák s időtlen-időket álló kemény gránitba vannak faragva? . . . Ez csak mulandó fába; a gyerekek letörték már két lábát, akkora csak, mint az öklömi — a maga nemében mégse kevésbé monumentális.

Az öreg számadó nem érti, mit tudunk úgy elgyönyörködni azon a kis kacaton? Bölint a díszérésre, hisz' mindenik bojtárja tudott olyat faragni.

— Azt szeretném inkább megérni, tekintetes uram, hogy az új ültetés otellóm megeredjen. Meg ha egy kis tehénnél tunnék maj' venni Keszthelyen, az úrnapi vásáron . . .

Visszajövet, az Öreghegyen lefelé, a szelid esteledésben hálásan gondoltam Herman Ottó urambátyámra is, akitől tanultuk és soha ne feledjük: « a történelmi irodalom még ma is leginkább a hatalomhoz, a fényhez köli korszakait, s nem igen vet ügyet arra a zajtalan, sokszor keserves verítékkel s a bánat könnyeivel áztatott munkára, amelyből a hatalom és ennek minden fénye korszakokon át merítette eszközét és csillogását . . . a népies elemek fontossága, alapos fölismerésüknek szükségessége előre nyomul és komoly, mélységesen tudományos elbárást és méltatást kér; sőt követel . . . mindezek arra készítetek, hogy (az országos kiállításon) a történelmi főcsoport soha el nem évülő remekségű, büszke és hatalmas épületeinek s ezeknek ragyogó, csillogó tartalmának árnyékában bemutassam azokat az enyészőfélben lévő népies, nemzeti ősfoglalkozásokat, amelyeknek szerző munkájából a hatalom minden fegyverzetét, ékszerét, kényelmének minden föltételét, asztalának minden étkét és faljátát merítette, mindazokkal a művelődési és etikai alkotásokkal egyetemben, amelyeknek tartalmát és jelentőségét ezerlencze kutatja és fejtegeti, anélkül, hogy egyetlen szóval is érintené azt a kitartó munkát, amibe ezek az alkotások a nemzet névtelen munkásainak kerültek. A történelem megőrzi a királyi parancsot, mely rendeli, hogy ennek vagy annak a monostornak a halászok hány és mekkora halat tartoznak naponként vagy hetenként, közönséges vagy hőjti időben beszolgáltatni, — de arról, hogy milyen szerszámmal, fogással, illetőleg fáradsággal teheték ezt meg a közhalászok: arról hallgat az írott történelem . . . »

Ó, aki olyan okosan tudja szeretni épen ezt a magyar vidéket a Balaton táján, aki oly sokat dolgozott itt a magyar tudomány dícsőségére, bizonyosan ballagott lefelé ezen a régi úton az Öreghegyről s itt tanulta, a pásztoroktól, hogy: « — a pásztorokdás a magyarságnak, mint kétségen kívül lovas, egyáltalában állattenyésztő nemzetnek épen oly mértékben és jelentőségben igazi ősfoglalkozása, mint a halászat és hogy épen ennél a körülménynél fogva, tárgyi vagyonában szükségképen meg kell lenni a kaposnak a történelmetlőtli korszakokkal, mint volt a halászati résznek is; nem is szölvá egy rendkívül fontos elemről, a díszítésről, mely a pásztorságnál oly nagyon uralkodó és magyar szempontból oly mélyen bevágó a legkényesebb kérdése, mely az eredetet, az átvételt és esetleg az eltulajdonítást veti föl — különösen makaes és jellemző célzatossággal pedig épen a magyarság ellenében. »

. . . A jegenyékkal szegett fehér országút mentén már vágják a rozst; a nap sötét állhatatosan, söt nyolc hét óta szakadatlan s ha a kis éjjeli harmat nem volna, ha az áldott Balaton itt nem volna, kiaszott vón' minden, már május végén. A rozst csak megvan vala-

hogy, de a búzát megnyomta már a hőség s a kukoricából vöröshagyma lesz, ha így tart, úgy sodródik össze a levele, mint a vörö-hagymáé.

Atmegyünk a pacsai járáshoz tartozó Esztergályon; apró, vertlalu házak, egyik-másik még vakolatlanul, le se meszelve, de már lakják s így szárad két esztendeig is; a kerítés sárral ragasztott páhoki, meg bókaházi homokkölapokból rakva, csak úgy gondolomra, azt hinnéd, erre is dül, amarra is dül, pedig száz esztendőre se moccan; a kapu rekettyefonás, de már nem jár keréken, mint hajdan a balatonvidéki kerekes kapuk. Az udvaron, szinte mindenütt, a virágkerék, a virágteknő, a virágvályu, jó magas lábakon. Mellettünk rangosan rakott szekerek vonulnak az apáturasági majorek felé, hordják kazalba, érní, a repecékéveket. Az is gyönyörű kép, amikor a szénát rakják a szekerre! Segít az asszonyincp is: feltűzve a kék szoknya s a termetet ütöleli egy tenyérnyi széles, mély-piros sáv, a szoknya aljának belső szegése; a fején viritó sárga kendő, a felső testen fehér ing — s azok az érett, ritinikus, szép mozdulatok, a mint a vellával adogatja föl a hamvas-zöld szénát . . . A berekből, lomha indulással egy-egy gólya kél; háttérben a Berekfás, a kis égererdő . . .

És az egészet izzó fényességgel önti el a nap.

A bárándi pusztán kapjuk Tüttő Gyurit, a juhász (31); Sülecz Vendelt, (78) aki a szilaj gúlát őrz; a jeles első bérest, öreg Rédeit, áldott apáturunk, Kroller Miksa hűséges cselédjét; ott lesz Hajdu Ferenc, a gulás gazda; a gyaloghéresből lett majorgazda, Egyed István; ott a többi pásztoreseléd, a Czirákiak, a Sittkeiek, ki a csiragula, ki meg a keresztezett gula mellett.

Egy ligetes, szelid völgyhajlásban, a Pusztatói dülön találjuk Gyurit, öreg Tüttő János fiát.

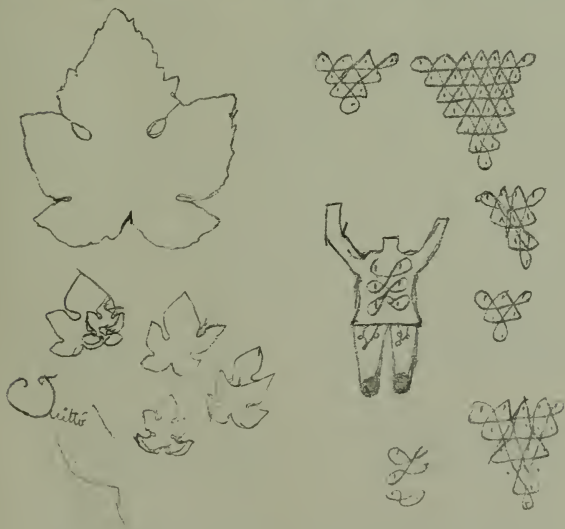
Pelyhedző szőke szakállu legényember (34). Pompás metszésű arc, nemesen hajlott sasorr, erős homlok, de a szemében annyi engesztelő, barátkozni vágyó szelidség, hogy az első parolázás után mintha mindig ismertük volna egymást. Könnyen, hamarosan tud örölni mindennek; szeret beszélgetni és szüntelen tanlni vágyik; sóvárgó szemmel nézi a rajzolást; nem maradhat, a míg apróra meg nem érti a fotografáló masinát is, — csodálkozása egy-egy meglegedett mosolygásban tetéződik. Két fekete pumi mellette: a Brilla és a Radi (174).

— Komótos nevet kerestem nekijük, hogy röviden kajáthassam, de minden jöttment ne tanulja el olyan könnyen. A Radi kutya böcsületes neve Ratibor, de én csak úgy kurtán mondom nekije, a mikor kajabálok utána . . . Egyszer egy herceg járt itt, a volt Ratibor. Meg valami olvasmányba is olvastam valamikor, onnan vettem neki a nevit. Az is igaz, hogy sok úri tempó szorult ebbe a kis dögbe, — s megcirógatta a Radit, — szeret a hüssön feküdni, meg inkább a Brillát küldi maga helyett, ha messziről kell téríteni. A szalonna bürköt is annyira szereti, mintha gróli házban nevedekett volna. Urfajta, no! Hát azér' lett a neve Ratibor a Radinak. Van még itt egy pumi, a bojtáromé, Kovacs Gyurié: a Bagó. Cuccantsd elé, Gyuri!

A bojtár cuccantott, de a Bagó nem mutatkozott.

TÜTTŐ GYURI, BOJTÁRJÁVAL, A BÁRÁNDI PUSZTÁN, GYÜ

— Az is a kigyelmed kutyája, a Badi nevelése, — mondotta tisztelettel a bojtár kigyelmednek magázva a juhászt, aki rendesen tegezi a bojtárt, a nyáj mellett még akkor is, ha édestestvérek. Olyan! Ha hüssöt ér, elfekszik, ha meg vizet kap, fürdik, mint egy kisasszony.

— Hány esztendő vagy, Gyuri fiam?

Mosolyog.

— Huszonégy leszek, de kiszámítottam én azt apróra is. Egy tükörránára is ráfaragtam.

Ütött-kopott, napsütötte, szélfújta, rongyos kis jegyzőkönyvet veszen elő a juhásztarisznyából; lapozgat benne s idenyújtja. Olvasom a formás betűkkel irt jegyzetet, amit legeltetés közben, egy susogó nyárfának dőlve öröklített meg, naphosszat számolgalva:

«Emlékezetes 1904 Szeptember 16 napja Mert akkor voltam én 20 éves 6 hólnapos és 29 napos és 7516 napos 246 hólnapos 29 napos 1068 hetes 180384 órás Kelt Vörös Mezőn 1904 Tüttő György Juhászegén felejthetetlen boldogság L Va».

Nem tudakolom, mi volt az a «felejthetetlen» boldogság? Az L V. jelentését se firtatom. Vica vagy Vera. — elpirulna a fiatal juhász, meg magyar ember nem felel ilyes kérdésre. De van ott egy másik jegyzés is «Juhászegén felejthetetlen baja.» «1905 Junius 12-dik napja, a miko voltam 21 éves 3 hólnapos 26 napos és 7787 napos 255 hólnapos 27 napos és 1108 hetes és 186887 órás voltam maj meghaltam».

— Operáció előtt, — magyarázza Gyuri. — Vittek a kés alá. A birkáktól kaphattam valami nyavalyát. Aszondták: májhollyag. Az ispotálban az volt írva az ágyam fölé, ha még jó tudom: Akemítisz kókusz . . . Akkor mentem el Keszthelyre a fotografushoz is, mert anyám meg is siratott már. Ha mán meg kell halni, gondoltam, legyen egy kép utánam, nekijük. Alig tudtam a masina elé állni a fotografusnál.

Forगतom a jegyzőkönyvet. Egyik lapon naivságukban is jellemző ceruzarajzok: iramodó szarvas, rebbenő galamb, vezérürü nyakán a csengővel, virágcserepben rózsátó, bárány, szoptató koca, szilaj paripa, pásztorkampó, vágató nyerges ló, tölgyfalevél és makk, puszka, kard, csákó, cickafarok, táncoló huszár; tovább, egy másik lapon, vitéz-kötések; azután: juhászegény, ölében koldvise — csokolóznak; azután somogyi kanász (balkarján az ősi formájú somogy-zala-göcseji kondásbalta) pöröl a feleségével (32, 33).

— A szerelmeskedést ki is faragtam egy tükrösrre, — mosolyog szeliden Gyuri. — A tükrös egyik felin beeresztí a legényt a leány és csökolóznak, a másik felin leselkedik a söprüvel a leány anyja, bémegy, jó c'látja a legényt, a leány meg nagyon ri (155).

Vannak a jegyzőkönyvecskében szőlőlevélrajzok — és vannak versek, halovány ceruzarás:

Juhász gyerek el vesztette a botját
barna kis lány meg találta az ut
cáu jőjőu ideszivem juhász meg van
má fölét érek én a mag a botjáná.

Kint a síkon van egy juhász meghal
melete van azegész fokanyúja
melete vekszik hűszorgalmas kul
tyája szonorkodik merd meg
halta gazdája

Azt sem tudja mért halt meg a gasz
dája mért eresztett gólot ő az agyába
azért eresztett gólot ő az agyában mer
elhagyta barna kis lány babá
ja

Barna kis lány kíséltát az utcára
akor halja hogy meghalt a babája
sírva mondja meg az édes anyjá
nak halva fek szik juhász le
gén babája

Jaj Istenem édes anyám mit esi
náljak mért tiltott el tőlem
a babámat bánatában azért
gólot eresztett agyában fáj a
szivem maj meg hasad utáná

Ki virágzol az esztergali temelő
juhász legent most visznek bele
először viszik utáná az ő kedves
babáját édes anya sirathatja a
leányát

Igy van, betűről-betűre, Tüttő Gyuri könyvecskéjében s ezeket a lapokat kiszakítva, ide is adta. — jó szócrt. Nem magyarázgatom. Meg kell nézni jó közelről. Össze kell keresni a rímeket (ő inkább érzi, sor végire helyezni nem szükséges, úgyis odakerül daloláskor), követni kell a lelkében elképzelt képeket: így készül a balladás magyar nóta... Ki tudja, mivel keserítette el Gyuri szívét az az I. V., miután oly felejthetetlen boldogság érte, a mikor 18687 órás volt? . . . Azt is vegyük észre, hogy a nagybetűvel kezdődő versszakokban nincs nagybetűs szó, csak egyetlen egy: Isten neve kezdődik nagy betűvel.

Művészember a Gyuri, bizony művész — és ilyen, a magyar pásztorok sorában, ahol még igazán pásztor a pásztor s nem birkaeltáros, amint majd meglátjuk, akad akárhány. Hogy a Gyurinak notesze is van, hogy rajzol is ceruzával, hogy helyesen számolgat s a verseit le is írja? . . . Az idők jele ez, hanyatlás, az ősi jelleg pusztulása már, ha azon nem iparkodunk, hogy annak nemesedése legyen.

— Van-e tükrös a tarisznyában, Gyuri?

Előadja az iharfából formált, domborodó, faragással díszített helyes kis átkrest». Egyik oldalán két kos, szembe egymással, köztük virágzó és bimbózó rózsafa; nem tülekednek — «a fa héjját riszelik a szarvukkab»; a tikres másik oldalán, egymást átölelve, juhász-legény, kezében a kampóval s a kedvese, kezében a templomozó kendővel. — a legény mellett virágzó rózsafa, a leány mellett tulipánfa. Az egész holmi sel-lakozva: a rózsza és tulipán piros, a falevelek színe zöldeskék.

Kitül tanultad te ezt, Gyuri? Láttál te városi faragást?

— Saját fejemtől tanultam. Látni, csak aféle ordenáré faragást láttam. De azér' nagyon szeretnék faragni tanulni.

Aszondják, nem jó pásztor az olyan, aki faricskál! Hogy inkább az állatot vigyázná!

Nem tud hozzá, aki ilyeket beszél, tekintetes uram. A faragó pásztor éppen hogy ügyesebb, mert annak az eszi mindig készen jár. A lucernáson, meg a löheren? . . . Én is öríztem löheren, pedig egy állat se dagadt meg. Akkor nem faragtam, a mikor ettek. Mikor delelőre megy az állat, akkor farag az ember . . . Meg én nem pipálok. Faraghatok, abból se lesz baj, több . . . Én csak aszondom, tekintetes uram, a kinek egyház kedve van, annak máséhoz is van, az állatot se kedveli, a kinek egyébhez nincs kedve.

Beszélgeltünk a faragásról.

— Úgy-e, csak egyszerű bicskával, a kusztorával dolgozol?

— Kusztorával késedelmes, az csak gyereknek való. Van nekem szerszámom, magam csináltam (98).

Ott volt vele, a tarisznyában. Megmutatta. Első a bizsók; elvásott borotvapengéből, kemény gyökérfába («bodzafa töve», kifőzött bodzafa gyökér) szerkesztett faragókés; a borotva még öregapjáé volt.

— Csak ez való faragáshoz! Másnak éle elfordul s redesen (redősen) szedi ki a fát, nem simán. Ez csak éles, mégis meg kell válogatni hozzá a fát, ha finom munkát akar csinálni az ember. Legjobb az iharfa, aki fehér és nem nagyon gyöngye. A jávor vetekszik az iharral, de már a körtefa hamarosan elhasad. Az első munkám? . . . Egy szí-

TÜTTŐ GYURI, VÖRÖSMEZEI JUHÁSZ RAJZAI. (33)

varpice (szopóka) volt. Aztán rámát csináltam egy fotografiához. Aztán kampót cifráztam, éppen ezt, de csináltam már ennél gavallerosabbat is!

A bizsókpengén ügyesen eszelt fatok van, a «subáján», hogy az él védve legyen, meg hogy «akárt ne tegyen a tarisznyában». Disztlve a bizsók nyele is; ólombeöntéssel. Ez a cifra úgy készült, hogy Gyuri díszes rovásokat vajt a nyélnek formált bodzafába, de olyau rovásokat, hogy egyik a másikkal csatornásan összeér, akkor körülesavarta az egészét átkete cukorpapírossal, a papírost lekötötte s a rovásokba forró ölmot eszugott.

— Aztán, a mikor meghűlt, a fölöslegest lekoccintottam róla, meg szépen lecseszelttem, hogy sima legyen, üvegesereppel.

Van vésője is, egy kisebb s egy természetebb, meg a köszörűkő. Egyéb nem kell a tudományhoz.

— Esős idő kell a faragáshoz, tekintetes uram. A mikor borul, mán akkor kezd az ember spekulálni. Ha egy kis rész készen van, ruháva] (ronggyal) bekötjük, hogy sikos maradjon.

— Miért maradjon sikos?

— Hogy a füsték fogja.

A füstés módját is maga eszelte ki. Otthon — a Vörösakolnál lakik, a faragó bogárnál, aki a szekéroladakat gyártja a majornak, — piros papiros volt a sublódra (szekrény) terítve, olyan piros papiros, a miből «három krajcár egy pakk, Zalaapátiba', a bótba', Mocsonyinál.» Egyszer bor esőpönt a piros papirosra s piros foltok támadtak a szekrény fáján. (Gyurinak tetszett a piros folt.

— Milyen szép volna, ha én ilyen piros-rózsás tükröst csinálnék!... Elővettem a bizsókot, hamarosan faragtam egy rózsát. Megpöktem egy kis piros papírost, rádörzsöltem a rózsára... Azótától mindig van a tarisznyámban piros papiros. Azt a zöldes-kéket, azt kékítővel csinálom, amit az asszonyok ruhára hoznak mosáskor; a mikör bekenem spirituszos sellakkal, egy kicsit megzöldül. Akkor szebb, ha megkopik.

Nyugodalmas nagy csönd a ligetes dűlön.

A távolban, terebélyes cserfák alatt az usztató, meg az akol. («Ma mán itt nem usztatunk, zsírba

van nyírva az állat.») Csöng a vezérürü csöngője, vonulnak, elfeküdni; az erdő alá, ahol berekfa, tölgy, meg kledies-akác hinti az árnyéket; nyugotnak a Malomoldal kiserdeje... Az állatok lepihentek. A földre vetett tarisznya mellől, ami azt jelenti: ide fekszel! innen nem mozdulsz! — vigyázza a falkát Radi s azért hegyezi az egyik fület, a másik fülével a tarisznyát silbakolja, egyébként pedig szunyókál ő is.

— Irigyellek, Gyuri! Patyolat sorod van itt néked. ezen a szép helyen.

Nem is panaszolom, tekintetes uram.

— Maholnap egy ügyes kis feleség, mi? A szép zalavári leányok közül!

Az mán igaz, azok ügyesek. Jó bögyösek. Csak olyan rátartí mindenik... Én még megleszek egy darabig az özvegy nénémmel... Még nem is találtam magamnak valót. Azt is megvárom legénysorban, hogy tyúrn majd vissza az egészség. Az orvos biztat, hogy az operáció meggyógyított, nem is fájdtom azóta semmi részemet, de inkább várok még... Nem akarok boldogtalanná tenni senkit. Addig tanfom az állatot. A Biciklist

*Ezen meggyőzt
Lúti Gyuri
Barandi pusztán
Juhász*

is, aki most bárányvezer a Rudolf Mihály keze alatt (44), őtet is én tanítottam. A mustrásokat is vigyázom. Amoda, ni! a jágerfák (éger) alatt, a mustrások! Ki vannak mustrálva, jobb lefelőre, ott egy kicsit megindulnak s viszi őket a koresmáros, pecsenyének. Azok már busulhatnak, ki van fizetve értük a foglaló . . . Amazok, a nagy főkában, rideg birkák, azokat nem elletjük. Egy-kettőn gyöngé a gyapju. Mint az én szakállam, otyan «furuval-üfeteletb, hitvány . . .

Ezalatt társam, kedves rajzoló művész barátom. *Juhász Árpád*, aki négy év óta vagy négyezer rajzot csinált már a munkánkhöz, rajzolja Gyuri fejét. Sóvárögva nézi a lelkének való munkát a fiatal pásztor (34).

— Ha hozzászámítottam volna, hogy ekkora becsület ér, gatyát húzok, redőset, úgy lett von' szép! . . . Ugy-e, kérem, ez a somfakampó is a kezemben lesz? . . . Hogy én eddig soha így elevent nézve, nem rajzoltam! Eztán megpróbálok. Nem, soha eleven birka nem volt előttem. a mikor faragtam se. De azért úgy láttam, mintha ott bángyorgott (gubbasztott) volna a szemem előtt. Megpróbálok én is így, mint a tekintetes urak.

Egy kis elhaltatás után azt mondta:

— Nekem, ami rajzos, az nem nehéz, de a mikor bötüt vágok, az a bajos. Azt csak akkor, a mikor a birka delelőre megy. Akkor vágom a bötüt, mert ahhoz fej kell, meg idő . . .

Ugy, úgy, istenadta művészem, te! A forma, a rajzos, az neked játék, — lám a bötüvel meg kell vesződnöd.

. . . A bárándi fiatal juhász, faragó Tüttő Gyuri unokaöccse a zalavári Tüttő Sándor, maga is juhász-legény a Lebuj pusztán (35). (175).

Két hónappal Szentgyörgy napja előtt, minden esztendő február huszonkettedikén: a szólítás napja.

E vidéken a gazda, uradalmakban az intéző, pusztákban a kasznár is, itt azonban — régi patriarkális szokás szerint — népének édes apja, maga az apáthur, Kroller Miksa, egyenkint szólítja be a gazdaság alkalmazottjait: «Nos, fiam, akarsz maradni?» Régi cseléd valamennyi. Csikós, gulyás, juhász, kondás, öregbéres, gyalogbéres, szőlőpásztor, kerülő, meg aki első a rangban, a lány kocsis, — apja, nagyapja itt szolgált már valamennyinek s a rendes vásasz. szólításkor: «Ha az uraságunknak nincs kifogása, hála Istennek, én meg vagyok elégedve!» Egykicsi kívánsága azonban akad aztán mégis mindeniknek: ennek új kemence elférne már, mert a régit csak az imádság támogatja; amannak a házán megroskadt a fődél; a harmadik új hidasra vágyik, mert a sok időtől már összepödrödött a régi. Egy öreg cselédnek pedig, a zalaapáti szőlőhegyre nyugalomba vonult számadó, Tüttő János testvérinek, Györgynek, — aki a zalavári Lebuj pusztán juhászgazda, — neki van szólításkor nagy óhajtása, már ötödször ugyanaz:

— Ha nem vették a kérésemmel. Nagyságos urunk!

— A fia, György gazda, úgy-e? A Sándor fiú?

— Ó, Nagyságos urunk. A fiam. A Sándor, szegény! . . . Vele tetszenék valamit kitalálni. Mer' így csak emészti magát a gyerek. Pusztul le, szemlátomást. Má' meg olvasott valamit. Aszondja, valami Fadruz Jánosról. Az olvasókönyvibe. Hogy az művész, aki Mátyás királyunkról képét csinált, érbe . . . Nem maradhatunk tőle azótától. A lelke sínes

*Tüttő Sándor Lebuj pusztán
juhász (1875. január 27. én)*

(35)

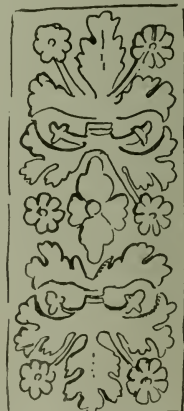
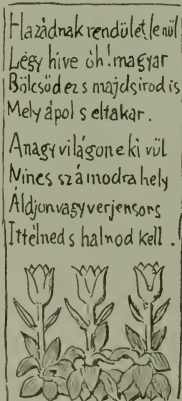

VÖRÖSMARTY MIHÁLY.
(Fülöp Sándor faragása.) (36)

az állat mellett, ő is csak képfaragó akar lenni. Megesinálta Vörösmarty képit (36). Most meg aszondja a télen: megálljon, édes apám, megcsinálom én a kigyelmed képit is úgy, hogy mindenki megismeri. Meg is. Behoztam.

Vörösmarty arcát újsággép után fából, bieskával; a talapzatn pompásan vannak faragva az állatok, anyabirka a kis báránnyal, mert mit is faragott volna oda egyebet a fiatal juhász, — meg szépen van diszitve virág-cifrás oldala is a talapzatnak (36a). Az apja szobra gipszből, szintén bieskával; jellegzetes a típusmegfigyelés, de meghatóan naiv az eljárás: olvasta a fiú, hogy gyakran gipsz a szobor anyaga, vásárolt hát Keszthelyen gipszet, tömböt gyúrt belőle s úgy dolgozott, bieskával a hálátlan anyagon. A többi testvér csudálta s ámuld a Lebuj pusztán mindenki. Mert hal fia van Tüttő Györgynek, egy most katona, de páztor valamennyi s értenek a faragáshoz ahány, mint a Tüttők mindnyájan. Ez a Sándor húsz esztendő, — de a mióta megvan, oskolába vágyik csak.

— Végzi a dolgát is, — védi az apja, — arra se lehet panasz. Mindig a jóért dobog ez a fiú . . . De nem marad meg, nagyságos urunk, nem ez, ha kívánsága be nem telik! Még ilyet én nem láttam, a mióta vagyok. Hagy próbálja meg azt a művészséget is! . . . Tetszenék kitalálni vele valamit. Ha az én fertálykommencióm

rámegy is, juttassuk valami iskolába, ahon olyan tanulhat, mert különben elsovad. Próbáljon világot. Majd békén marad aztán a főka mellett, ha a jó Istenünk nem egyebet rendölt nekije. Aszondja a fiú, az a Fadrucz is csak olyan magunkfajtaból lett országos ember. Annak az édesapja is pásztor volt, szőlőpásztor. Az is csak faricskált eleinte, hordófeneket, mimást cifrázott kusztorával . . . Egyszer, szerencséjére talált. A király is megcsudálta, amit csinált, azt a Mátyás királyt képet.

Hlre van ezen a vidéken a Sándor fiúnak.

Az alispán, Zalaegerszegen, Árvay Lajos is lelkünkre kötötte: ha azzal a Tüttő Sándor gyerekekkel lehetne kitalálni valamit! Az uradalmi intéző is csupa jót tud róla, — nagyságos urunk pedig, az apátur, többször említette: nézzük meg a Sándort s ha igazán akkora tehetség, tanácsoljunk valamit.

Hogy tehetség, abban semmi kétség.

Rajzolóművész munkatársam, Juhász Árpád, — pedig fel Magyarországot bejárta már együtt s ő is kávéskanállal adja csak a szót, — lelkesedve dicséri a fiatal juhász művészi készségét.

Ilyet még nem találtunk! A diszitő érzés teljes benne, az állatot bámulatosan ismeri és stilizálja; rajzolni úgy tud, hogy kaptaszerűen tanítani kár lenne. A lelkiismeretével vessen számot, aki tanítani akarja. Ehhez, nem nyúlhat akárki. Vége, ha odaültetik a gipszből mintázott akantuslevelek elé. Hogy csak ilyen szedett-vedett holmit farag? Tükröst, sótartót, pásztorbotot? . . . A délibáb is csak ilyen ütött-kopott képeket mutogot, mit mutathat künt a mezőn egyebet? . . . Lássuk azt a magyar művészt, aki a birkát tökéletesebben ismeri, aki virágot, falevelet, krizantémumot, cickafarkát, tulipántot, rózsát helyesebben stilizál és a díszítésre adott területhez hozzáillőben! Ez a pásztorbot a három képpel, (Ádám és Éva a paradicsomban s mellettük oroszlán, bárány, szarvas a fa alatt; nyáját őrző magyar pásztor; rózsafás és tulipántos édenkert) díszítéseivel, ügyes kampójával egyszerűen csodálatos (37), (38.)

De hogy mit kellene kitalálni vele? Művész, — úgy eshetik, talán éppen Fadrucz János utóda, — az lehet belőle, ha mindazt elég erős és szorgalmas megtanulni, amit odáig tudni kell, de valami tuatkéz alatt, mint a szénába kaszált mezei virág, könnyen az ördögé lehet. Láttunk Kalotaszegen egy tehetséges faragót, aki így pusztult el: lett belőle félúr, félművész, napszamba dolgozó «snitzer.» A művészi pályához segedelem kell, évekig; ahhoz nem elég édesapja, az öreg juhászgazda fertálykommenciója, — a fiú meg hasztalan lesi a Lebuj-pusztán, a szilfa alatt a legendás jószerencsét, mely, úgy meséljük, a választottakra rendszeren rátalál.

Hátha mégis jól meséljük? Hátha most visszük neki a jó szerencsét?

Kérem is a nemzeti művészet hűséges számtartója, K. Lippich Elek érdeklődését: kiserjén bennünket. Venné észre ezt a pásztorfiút. Ó talán kitalálja, mit lehetne csinálni a Sándor gyerekekkel? És a többi pásztorművészzel is, mert van itt ilyenforma több, akikkel valamit csináljunk! Mert ma még van itt-ott nyáj s mellette juhász, aki faricskálhat, a míg a falka delelőre pihen, — de holnap már birkaadminisztrátor lesz a pásztor (aminthogy a falusi mészárszék cégtábláján ott fityeg már a «Húscsarnok» elnevezés) s nem tükrössel veszdők, nem a tülök-sótartót puskaporozza, de majd leltárt vezet az állatállományról, talán éppen mignon-írógéppel.

Nézzük meg csak jól azt a sok szép faragott tükröst, sótartót, borotva-iskátulát, gyujtótartót, a mit Juhász Árpád már lerajzolt Zalában, Somogyban! . . . Hogy járna csudájára Európa, ha valamelyik londoni muzeumban mutogatnák! Pedig van itt belőle gazdag gyűjtemény is, Sági János szedte össze a keszthelyi balatoni muzeumba Lesz idő.. reméljük, a mikor el nem cserélnők még egy kiásott Attila kincseért s halásan emlegetjük érte Sági János és munkatársa, Csák Árpád dr. nevét.

Mentünk, ki a Ménes-járásra, a Lebujpusztán.

A lapitáblán munkában az aratók; egy nap egy kasza vág két holdat, holnap délre

H

H

18 am
Citta Gyöngy
Amagtalános
Merton 1907 ben
Ottóler ko

és véle csikóshojtár fia, a Feresi. Tud a faragáshoz a Feresi gyerek is. Tüttő Sándor oktatja rá (39, 40).

Hatvankét öreg, tizenhárom idei csikó van Kulcsár Vendel keze alatt. Legkülönb futó lova a Zsandár, — a többi «származás után van elszentüve»: Mira, Sári, Sárga-csinos, Öregzsandár, Reza, Vádni (jó az ina!), Pille, Fáni . . .

Kulcsár Vendel kissé rátartósabb, mint a juhásznép, a szót is takarékosabban csur-
rantja eleinte (40).

— Mert, úgy-e Vendel, csikós az első a pásztorok között?

— Az! — bólint Vendel, — de igen hamar ott hagyják az embert a lovak! Meg má' nem úgy van itt maïnapság, mint régen. Nem úgy őrzünk. Lóra se ül mán a csikós, csak ha cédaságból!

Fia, Feresi, nem jön közelebb. Nem bizalmatlanság: emberség. A fehércseléd legyen kíváncsi, férfiemberhez nem illő. Majd ha szólítja az apja. Most a tudományt magyarázza az öreg.

Van itt állat: fekete, sötétpej, gesztenyepej, világos pej, sötéteássárga, aranyássárga, világossárga. Most a feketét, meg sötétpejt keresik leghamarébb. Ahun a', az a hókás-fejű, azt kedvelik legjobban! Az most meg van pörgenve, mert kicsit kényes. Hogy mikor kesely? Ha fehér a lába. A kinek orrig fehér a feje, az lánpás; a hoklokán fehér:

ITATÁS A ZALAVÁRI MÉNESJÁRÁSON. (39)

csillag; a kinek az orra körül van a fehér, az meg hókás. A kinek csak pár szál fehér szőr a képin: az tűzött. Aki ló akar lenni, annak kell: jó mély szegy, helyes lapockafekvs, jó csontos láb, jó lapicka, meg mar hozzá; rövid derék (kivált nyereg alá), meg jó nyak, elég hosszú, úgy legelhessen, hogy lábát szét se veti. Baj? Van velük elég. Legjobban a rügásra kell vigyázni, azt mindjár umslagóni . . . Olyan a csikó, tekintetes uram, mint a gyerek: kíváncsi. Hentereg, széleskedik: megüti a lábát s akkor csak annyit ér már, mint a bőre. A veszedelem, ha idegen állat kéveredik közibük. Nem lehet kivenni. Nem szenvedik, hogy az ember kivesse belőlük. Ha az ember fordít, a ménes még erősebben fordul. A vidék minden lova itt nőtt, a dülő úttól már minden zalavári lovat tartani kell, olyan vígan jönnek ide . . . Ha meglátják itt a szabadságot a hámból, kocsisember legyen, aki marokba tudja marasztalni őket. Négy esztendőt töltöttek itt, — aztán kötőfűkhez szokik négy hetet, majd járni tanul a rúd végén. Vannak köztük bolondok, kivált a barisnyások, nemhiába Nónius-ivadék valamennyi. A legelő? Jó fekete tőzeg az alla (alja), négy-öt esztendőnkint az árvíz is javítgatja . . .

Lássuk a csikóshojtárt, a Feresit. Szólítja az apja: Idegyűhatsz! Lassan mozdul a fiú.

No! Gyer' folvásabban! Vedd elé a vizsgádat!

A tarisnyában egy csinos tükrös. Csak az idén próbálkozott először a fiú; ő még nem bizsókkal, csak úgy hieskával, a kusztorával.

— Elég éles?

— Addig cseszeli, addig cseszeli, míg úgy kipallérozódik, hogy a haját is fogja. Domborfaragású. ügyes levéldlész van a kis iharfa holmin, benne a tükör; serkedő bajuszát a mikor pödörgeti, akkor tekint abba a fiatal csikós.

— De a Tüttő Sándor, ott a Gólásszilnél, a' tud hozzá. Csuda az, tekéntetes uram, a kibe akkora tudalom fért! Tud az faragni mindent. A télen az apját formázta ki, de olyan hasonlatosan, mintha odapökték volna!

Ballagtunk a Gólásszil felé (41).

Ábrándos kékszemű, szöke fiú a Sándor, jámbornak látszik, mint a bárány. Az ember szeretné megcirógatni. Finom növésű, vékony csontú s olyan ismerős! . . . Ilol is láttam én ilyen arcot! . . . Igen, régi olasz képeken vannak ilyen alakok: Filippo Lippi álmélkodó Madonnái mellett térdelnek ilyen szelid arcú pásztorok.(35).

Mintha a falkája is — vagy négyszáz bárány — kezesebb volna.

— Mi a neve a kutyádnak, Sándor?

— Sakter.

— Miért?

— Mer' igen csibefogdozó természete volt, — mondja mosolyogva a fiú.

Letelepszünk a terebélyes szilfa alá. Űgyelem mozdulatait, arcát, egész magatartását: hogy mennyi nemes egyszerűség, mily ösztönszerű intelligencia s — nincs találóbbszó rá — mennyi báj van e fiatal legényben! Hiszen nincs a magyar pásztorban semmi abból a színes hányivetiségből, ami annyira jellemzi, például, a spanyol pásztort, — de nehogy azt tessék hinni, mintha ebből a szelidségből hiányoznék az erő! Nem puhaság ez, nem germán maflaság, inkább valami öntudatos, a maga erejét már kipróbált nyugodtság, a minek a délcegsége sem kihívó. Ilyenek azok, a kikre ösztönszerűleg rábizza az ember a vagyonát, de a tisztességét is.

Szavában semmi hetvenkedés. Félretekint, odébb is lép, mintha a bárányait ügyelné, a mikor edesapja dicséri:

— Hogy szereti a könyvet, tekintetes uram! A zalavári mester, Szabó Béla, aki jóféle ember, váltig mondja: illen diák még nem volt a keze alatt. Papnak köllött volna adjuk mi eztet!

A fiú néz messze, a távolban kéklő Badacsony felé.

— Az essőt lesed, Sándor? Mintha felhőznenék Badacsony fölött?

— Nincs itt már hitele semmi felhőnek. Eddig mikor ködös volt a Badacsony tetcje, gyütt az esső.

KULCSÁR VENDEL, CSIKÓS, A ZALAVÁRI MÉNESJÁRÁSON. (40)

TÜTTŐ SÁNDOR ÉS APJA, TÜTTŐ VENDEL
A LEBUJ-PUSZTÁN. (41)

JUHÁSZ A VÖRÖSMEZEI
PUSZTÁN. (42)

megférek én ott is, mindenkivel. Nem lehet az, hogy én csak ebbe a szép kilátásba találjam örömeimet. Ne bántsuk már, tekintetes uram, mer' csak édesapámat szomorítjuk vele.

De csak vallattuk a fiút tovább.

Végre kitört lelkéből vágyakozása: hogy nem elégíti ki őt a babrálás tükrösön, sórtartón, pásztorkampót is cifrázott már eleget, — tanulni akar, többet, mindent, mindent, annyit, hogy ő is olyan művész legyen, mint Fadrusz János! Arca kipirult.

— Olvastam, vannak faragó oskolák. Van Homonnán is, van Szegeden is, oda szeretnék menni . . . Abba inkább, ahol több magyar van. Én ott első leszek, a lelkem rajta! . . . Bemék egy-egy vasárnap Keszthelyre, a muzeumba, Sági tekintetes úrhoz. Amit ott látok, pásztormunkát, olyat én tudok csinálni. De mást szeretnék! Mint a régi uraság szobra, a Festetics grófé, a piacon! . . . Ha már el nem jutliatok innen, jó Istenünk megáldja tekintetes uram, olyan könyvet küldjön nekem, a kibe' művészekről van írva.

Magyaráztam a fiúnak, micsoda hegyeken kell átmászni, mennyi lép, a miben elnyelheti a hinár, mennyit kell tanulni, nélkülözni, mennyi keserűség, s a mikor tud majd olyan szobrot csinálni, mint a régi uraságé, akkor is még: mi messze még a boldogulás! Mind csak azt felelt és halkan, egyszerűen: megjárnam én! elviselném én! megtanulnám én! . . . Végül pedig azt mondta:

— Ha meg a jó Isten úgy rendelte, majd jönnék hát vissza, ide, a szilfa alá. A fóká mellé!

— Nehéz lenne már akkor, Sándor! A városi uras mód után!

Lassan, kicsit mosolyogva, intett a fejével, hogy: nem, nem lenne nehéz.

— Akármekkora város, az én lelkemet ki nem cseréli.

Édesapja is bölintott!

— Nem tekintetes uram, facér ember nem lenne ebből. Az én fiamból!

Búcsuzáskor még egyszer megkért a Sándor fiú:

SZENTGALI JUHÁSZOK,
MOLNAR ISTVÁN PIZSE ÉS PAP JÁNOSI. (42a)

NYÁRFASOR A BALATONVIDÉKÉN. (43)

— A könyvet, uram! A jó Istenünk is megáldja.

Ott maradt a szilfa alatt s körülötte négyszáz bárány. Édesapja, a juhászbotra könyökölve nézett utánunk: hátha valamit mégis csak kitalálnak véle, az ő Sándor fiával, ezek a tekéntetes urak, akik olyan szépen beszéltek . . .

Szóljunk már most azokról is, «a kik nem faragnak».

Még mindig itt, a poéta pátriájában: képzezte gyors szárnyán aki annyi-szor égbe csapongott s ömledező szerelem zengelt bűtélt ajakáról. . .

A Pacsára vezető postaúton föl — méltóságos jegenyesor itt is, mely remekül kerekezi ezen a vidéken a tájék egyes képeit — s látjuk a távolban, mint itt mondják «túlafelül» Badaconsy csonka tetejét; alatta, idébb, mint itt mondják «intibe»: Gyenesdiás, Vonyarc, Győrök, Mece, a magyar tengerpart. Tovább, el délnek, az öreghegyi tanya mellett balra marad Bogánvár, két sudar jegenyével a tetőn. . . A vörösmezei majorba vezető út mentén már fölnyesett jegenyék, hogy a vékony árnyék se tegyen kárt a termésben. . . Szelid, békés vidék. Amint nézzük, szinte halljuk Kisfaludy édes, elringató verseit s himbálózniék az egész táj, kellemesen, akár a Kisbalaton ingóin a bőrhíd.

A Subrivágás alatt könyöklök az út s ott, a lóhertáblák közt, őrzik a főkákát, «akik nem faragnak».

Rodolf Mihály, a zordon erkölcsű Rodolf György egyik fia van a bárányok mellett; tőle négy-öt puskalövésnyire, a Subrivágáshoz közelebb, legeltet Horvát Károly; lent pedig, a horpácsos, hepehupás Buberekben, maga az öreg György vigyázza — mindig állva — a rambulikat. Üldögélhetne, nyugodalmas penzióban, az öreg is már; egyik fiából úr lett, majorosgazda az apátság-nál. — de ő bizony el nem veti azt a tisztas pásztorkampót, a kit még öregapja faragott itt fényes barkócafából és száz esztendeje mindig Rodolf-kézben szolgál birkatérítésre.

Ők azonban, a Rodolfok és társaik nem faragnak (44).

Különös! . . . Hisz' a magyar pásztor — úgy tapasztaltuk eddig — szinte kusztorá-

RODOLF MIHÁLY ÉS RODOLF JÓZSEF JUHÁSZOK, A VÖRÖSMAJORI PUSZTÁN. (44)

FASTON RAIZULAS

Thyges

PÁSZTOR KAZDOLÁS.

val születik!... És ezek is pásztorok, apjuk, öregapjuk pásztor volt valamennyi, amióta csak vannak! Vagy talán nem magyarok?... Csöndesen, mert jaj annak, a ki ilyet mondana nékik.

Pedig hát mégis így van. *Nem faragnak, de nem is voltak elejétől magyarok.*

Álljunk meg ennél a kérdésnél.

A Rodolf-pásztorcsalád — mint az nyomozásunk során kiderült — Kőszeg vidékéről szegődött az apátság szolgálatába. Régen, még amikor a gotvici apátság kezelte az uradalmat. Tudni kell, hogy a török másfél századig tartó hatalmaskodás után, kiszorítatván az országból, a földült apátságok is lassankint helyreállítottak. Így Csorna, Tihany, Zirc, Szent-Gotthárd; Zalavár 1715-ben az Alsó-Ausztriában fekvő, akkoriban hírneves gotvici apátsággal kapcsolattott össze, következő föltételek alatt: 1. Gotvicé a főfelügyelet, de Zalavárnak külön apátja legyen; 2. a zalavári apát Gotvic segédclmével köteles az apátság javait visszaszerezni; 3. a monostor mielőbb építtessék föl; 4. az elpusztult templomok állíttassanak helyre, stb. Így intézkedett III. Károly 1715-ben s a gotvici apát, Bessel Gottfried, a gotvici konventből küldött apátot Zalavárra: Ludvigsdorf Emilt; nyilván ő hozta az uradalom német cselédjeit. Utóbb teljesen Gotvic kezére került az apátság s az ország az 1802., 1807., 1810. s 1827. országgyűléseken szorgalmazza Zalavár függetlenítését, amit végre a magyar kormány 1873 október 23-án kelt királyi leirattal el is végzett: egy pápai breve fölbontja a zalavári és gotvici egyházi köteleket s az apátválasztás joga — a Pannonhalmának 1802-ben kijelölt alakban — Zalavárának is visszaadott: 1874 március 12-én megválasztják apátnak Modrovics Gergelyt s így lett Zalavárának, három század után, ismét önálló, magyar bencés apátja. A hajdankori zalavári apátság történetével foglalkozott egészen fiatal korában Wlassics Gyula is, sürgelgvén ő is a függetlenítést: «A zalavári apátság elválasztását Gotvictól, félszázada elmúlt, hogy sürgeti az ország, mely ügyet leginkább a zárda kezelésére és hűségére bízott országos levéltárnak menekülése az idegen elemtől teszi nyomatékosá. Így rövideden, hiteles okiratok nyomán adtam a zalavári apátság történetét. Fontos egyrészl azért, mert nevezetes okmányokat rejt országos arkivuma; másrészl azért, mert a jövő országgyűlésnek föltárgya leend a papi javadalmak rendezése, itt pedig a zalavári apátság törvényes elválasztása Gotvictól (1869).»

A német világban kerültek tehát ide az akkor még német Rodolfok is. Ma már zamatosan magyar minden szavuk, szokásuk sem igen maradt idegen, de faragni biz' ök nem faragnak. A fajta, a temperamentum teljes átalakulásához egy század nem elegendő. Kellő se.

Kissé messzire távozunk a Rodolfoktól, de ennek a kérdésnek a kapcsán közlöm azt a levelet, amelyet a minap kaptam egy érdeklődő földbirtokostól, a szatmármezei Sárközből. Azok a pásztorok sem faragnak, de nem is magyarok. «A magyar pásztorokról a «Budapesti Hirlap»-ba írott cikkét olvasva, írja az én szíves olvasóm, eszembe jutott, hogy az alábbiak talán érdekelni fogják. Mindenekelőtt nagyon örvendek, hogy többször Herman Ottóra méltóztatik hivatkozni. Kiténő tudásunk bizonyára tanuskodnék mellett, ha azt állítanám, hogy van egy nagyon ritka madár, a lapantýú vagy kecskefejű (caprimulga), mely csakis olyan helyeken fordul elő még, ahol sok a nyáj. Valami nyolc éve láttam ezt a madarat saját tanyámon. Nem esoda, mert itt, Szilágymegye határától kezdve, déltől északnak, Szatmáron, Ugcósán s Beregen át, ötven holdtól fölfelé az ezer holdakig alig van gazdaság, hogy juhok ne tartana. Itt a «kaputos pásztor» még ritka, — igaz, hogy az itteni juhász nem tiszta magyar, kivált származásra. Éppen a nagyon szép, barna ősmagyar arcok gyanusak s a görög katolikus vallás többnyire nyomára is vezet az oláh származásnak. Ilanem ez aztán olyan ósrégi pásztorfaj, hogy akadnak köztük alakok, a kiket holmi kissé pityókós athéni polgár ma is faunnak nézne. Van egy hetven esztendő s jubászom; a hatvanas évek elején mint huszár Württembergben együtt szolgált azzal a Dobner kadéttal, aki a debreceni kollégiumból szökött meg a Bakonyba betýárnak s

ott csapott a verbungós káplár tenyerébe ; beszéli róla az öreg, hogy a lábával olyan szépen tudott írni, mint más fiú a kezével. Ugyancsak az öreg őrzi a birkarüh gyógyításának egy ősi módját. (Ennek a birkabetegségnek a gyógyítása körül egész misztikus tudomány fejlődött a juhászok körében.) Úgy mondom el, ahogy az öregtől hallottam.

— Katonának rukkoltam. Debrecenből indultunk, mert a vasút csak Debrecenig járt. Apám kísért ki a tanyáról jó darabon s aszondta : Fiam, én már öreg ember vagyok, mire te visszakerülsz katonáéktól, nem is élek tán, hanem te azért juhász leszal megint, hát megtanítalak most a rüh orvosságára. Apám nem igen bajlódott a birkával, de rühes soha nem volt az ő nyájában. Meg is tanított... Hej, tekintetes uram, szörnyűség az ! Mondtam is édesapámnak mindjárt, hogy én azt meg nem teszem, ha könyökig kopik is a kezem a rühelésbe. Hanem ha a tekintetes urunk annyira firtatja, elmondhatom... Ki kell választani a nyájból a legszebb, a legegészségesebb anyajuhot. A négy lábát dróttal össze kell kötni, aztán a sütökemencében elevenen meg kell égetni. Amikor úgy összegegett, hogy csak csupa szén, azt a szenet porrá kell törni s abból kell minden szózáskor egy csipetet a só közé keverni.

BIRKASZURKOLÁS. (VÖRÖSMEZŐ.) (45)

Igy beszéli az öreg juhász. Én pedig meg vagyok győződve, hogy a gyógyítás e módjának magyarázatát a régi pogány tűzáldozás szertartásában leljük meg. Ilyen ősrégi pásztorfajta itt a miénk. Ezek még nem igen olvasnak ujságot. A fiatalság fölveszen ugyan már egy-egy «urias» ruhadarabot, de a fajta még ősrégi, ami sok mindentől kitűnik, nevezetesen abból is, hogy mennyire szeretik a kutyát. Szatmár és Sárköz mentén, széltében lóg most is magas állásokon a lóhús a kutyáknak.»

Gyerünk vissza Rodolf Mihályhoz a vörösmezei majorba s álljunk szóba vele (45).

Rohan elénk nagy lelkiismeretesen három kis hegyesfülű, fekete pumi. Iparkodnának még szaporábban, de kölönc a nyakukon, veri a térdüket, figyelmeztetvén őket : lassan siess !

— Nem kell megijedni, — mondja Mihály — csak barátságoskodik a', nem bánt.

— Adj' Isten, Mihály ! Mit csinál a foka ?

— Hát csak evelgődnek, tekintetes uram.

Mihályon még magyar nadrág s csizma, de a kabát már polgári szabású ; a magasra gombolt mellényen ezüst óralánc s a tarisznya is csak afféle dísztelen szokmány-munka, amelyet a keszthelyi vásáron a posta-ház előtt árul a szíjjártó. A juhászkampón sincs semmi cifraság.

A kutyáknak mi nevük?

— Az öreg, mert az az idesanyjuk, az a Madár. Amaz ott a Hangász, mer' hogy mindegyre muzsikál. De a legtöbbbetérő ez e', a Picin!.. Hogy miért Picin?... Hát hogy a nevérol híjjuk. De ért is ez a birkához, mindent. Csak szólni kell neki: eredj! Fordítsd el őket! Ne ereszd el arra őket!... Egyszeribe a főka elejibe fordul s nem is moccan az onnan, egyik se. Hogy olyan csöndes? Ha akarom, ugat is. Eredj, Picin, ugasd őket!

Iszkolt nyomban a kis fekete jószág. Megkerülte egy iramodással a falkát, ugatva, mintha pörölne velük s a birkák szepegve dngták össze fejüket; tudakolták egymástól, sugdosva: miért haragszik most úgy ránk a Picin, amikor mi semmit sem vétettünk?

Egyet fűtött Mihály — s a dolgavégzett munkás önérzetes nyugalmával ballag vissza mellénk a Picin.

— Ilyenkor megcirógatom. Hogy tudja, hogy van neki böcsületi.

Hanem a faragást, azt kissé lenézi Rodolf Mihály. Egyéb a juhász dolga, nem a faricskálás. Az állaton legyen a szeme! Megfizetik érte, hát a dolgát végezze!

Böcsületes, tiszteltreméltó okoskodás biz' ez. Én szállítom néked a munkát, te szállítod nékem érette a bért, — adunk s veszünk egymástól, amint dukál. Ez a szolid, józan üzleti fel fogás. De úgy-e, mintha híjjával volna annak a temperamentumnak, ami magyarossá teszi a magyar ember munkáját?

— Aztán mi a fizetség a dologért, Mihály?

— Évente huszonöt pengő pénzben, tizennyolc mérő gabona, egy hold kukorica, egy hold rétet, két darab marhatartás, öt «sertés diszno» s egy fertály kert, — mondja igen elégedetten. «Mert a faricskálásból meg nem élünk, tekéntetes uram... Nekem nincs is hozzá türelmem. Azt tartom, nem is igen tud az őrizni, aki a kusztorával vesződik. Annak nincs is arra az esze... Szent igaz ugyan, innen-onnadjd elfogy már a birka s jó annak, aki máshoz is sejdint. Ha tám majd pénzt is kereshet a faragással?»

Ez is bec sületes, józan üzleti okoskodás, — és úgy-e, száz esztendő sem tudta kipusztítani Mihályékból a német természetet? És úgy-e, nem azért van művészi készség és hajlandóság a magyar pásztorban, mert pásztor, hanem azért, mert magyar.

... El bizony, elfogy a birka, — panaszkolja a vörösmezesi majorban Rodolf Mihály.

— Elfogy. Egy vidéken, körül-körül, ma már sehol sincs. Aki van, azzal is elégedő a baj. Kivált így, amikor herében etetjük. Csak félrepehlants, megdagad az állat, egyszerűen. De aki juhász, a' segít rajt'! Aki nem a faricskáláson járhatja az eszét, a' segít!

— Hogyan?

— Ha kicsit dagad meg, elhajtom a heréből oda, ahol már le van rágva. Koplaljon. Ha egész főka dagad, megkergetem őket. Aki meg nagyon oda van, azt megdobolom. Tanulás köll ehhez, nem cifra kampó, meg faragó kusztora. Hanem, így né!... Lábam közé fogom a dagadt állatot s dobolom, két ököllel a «horpészátó». Egyet buffan — s rendben.

— Hány darab van a kezéd alatt, Mihály?

— Négyszázharmincegy.

— Ismered valamennyit?

— Én, tekéntetes uram, megismérem én, valamennyi csak van. Hogy honnan? Hogy miről?... A tanulás teszi csak. Elléskor ráadom a bárányra a számot, azt viseli három-négy nap, szurkolásig.

A számot!...

Ma már «számot» adnak a friss bárányra! Nem a szoktatót!... Hanem azért a magyar pásztor mégis csak szivesebben marad a szoktatónál, a rovásnál.

Mert a szoktató — száz meg száz furábbnál furább kis holmi — már pásztorművészet. A stílizálás, a művészi egyszerűsítés kezdetleges remekeire bukkanunk közöttük.

Hogy az újszülött bárányka el ne keveredjék szoptatóanyja mellől, az anyajuh nyakába akasztanak, például, egy fából faragott kulcsot s ugyanolyan fából faragott kisebb

kules kerül a kis bárány nyakára is. Juhász leleményesség, hogy milyen szoktatót farag. Láttunk tömérdeket. A gazdag keszthelyi múzeumban, — ismételjük, Sági János teremtette a semmiből s fejlesztli, gondolja ma is, országos elismerésre méltó szeretettel és buzgósággal, — van : somogyi kanászbalta (balaska), imádságos könyv, juhászkapó, ásó, bicska, főzőkanál, hurkatöltő, csípővas, fésű, hegedű, lőcs, teknő, makk, szív, kehely, csónak, lóvakaró, kocsioldal, bárd, gomba, kefe, csizmahúzó, lapicka, lakat, vágódeszka, szekhát, cifra pacalmetélő, pitű, mosószelek, hébér, uborkagyalu, emberi alakok, vályú, kaszkótokmány, tejesfazék, citera, csutora, trombita, csordáskörte (fenyőtoboz), vikszos kenő és fényesítő kefe, tulipán, kolomp, olló, iga, szőlőprés csavarja, nagy bötűk, kereszt, csöngetyű, téztareszelő, istállólámpa, birkanyró olló, sarkantyú, létra, ablak, melence (kis teknő), fapapucs, pipa, fejsze, káposztagyalu, lóláb, ekevas, csoroszlya, véső, kaszaüllő, sajtár, hal, csap, síp, evezőlapát, hálótű, tölesér, szénahányóvilla, vasaló, patkó, kéz, kerék, fül, szarv, vonókés, katonai gombpucoló, gereblye, ház, tyúk, bárány, kályhaszem, taliga, csizma, pisztoly, puska, érdemkereszt, katonakulacs, ágyú, sarló, szita, tarisznya stb. stb., — s ezek közt számos olyan holmi, amelyekre ma már rá nem ismerünk, nyilván régi, divatjukat mult, vagy már csak egyes vidékeken otthonos falusi gazdasági szerszámok. És mindenből kettő, — egy kisebb s egy nagyobb, — összesen pedig annyiszor kettő, ahány bárány születik a juhász keze alatt. (316—17)

Mennyi leleményesség s mily tanulságos magyarázata a környezetnek, a népéletnek, a szokásoknak ezekben a gyermekjátékszerű kis fafaragványokban, amelyeket az öreg pásztor a padlásra hajt s apránként ott emészt el a szű. Aki még faragja manapság a rovást, a szoktatót, — mert sokhelyt már az egyszerű számozás járja, — maga csinálja, mert úgy kívánja a pásztorembert. A kiérdemesült öreg juhászt el nem fogadná a kölyökbojtár se.

«Az ezekhez illő analogia, — írja Herman Ottó, a magyar néprajzi tudomány atyamestere, — szerintem az európai lappoknál s valószínűleg északkeleti Ázsia más tarándszarvas tartó népeinél is szokásos jegyrendszer, amelyvel 1888-ban Norvégia északi végvidékére — Finnmarken — tett utazásom alkalmával ismerkedtem meg s amely így alakul : a lapp gazda annyi lapos, mindkét végén szarvasfülszerűen hegyezett fűcskát készít, ahány tarándszarvasa van ; erre minden egyes szarvas mindkét fülén különböző behatásokat és kímetszéseket végez s ezeket a fűcskákon híven utánozza : ha szarvasa eltévedve más nyájba megyül vagy ha elhajlik : a fűcska segítségével biztosan reáismerhet. Most ez a rendszer a norvég részekben hatóság előtt is bizonyító erővel bír, amennyiben a lapp gazda jegyeinek egyik másolatát magánál tartja, az eredeti gyűjteményt ellenben a norvég lensmand-nál teszi le, aki peres ügyben ezen az alapon ítél ; a lensmand minden fűcskára rávezeti a birtokos nevét.»

A szurkolás úgy megyen, hogy a szurkot fölolvasztják s a drótból hajlított számokat szurokba mártva, az anyabirkának az orrára, a háránynak meg a hátuljára nyomják, jelezve így, hogy hányadik ellés.

De meg szóra is hallgat az állat, — magyarázza Rodolf Mihály.

— Egy füttyentésre elfordul ; a cuccanásra riást tesz. Megálljon csak a tekintetes úr ! Ahun az a vezérürü, a Biciklis, majd ide gyűn a' mindjárt, csak szólítsam... Biciklis, te !

Jött a Biciklis.

— Szokott. Illel vezérürünek szok neve lenni. Ez, mer' igen jó járó volt, maga szerént ment, azért maradt rajta, hogy Biciklis. Az a pörge szarvú, az a Meggyes. A' meg, akinek ollan szétálló szarva van, szép csákós, az a Csákó. E' meg a Bajor. Hogy mér' ? Csak rá lett szentüve, hogy értsen szót. Még van egy, a Góla, mer' úgy kapkodja mindenuntalan a hosszú lábát. De, hej tekintetes uram, egy kis esső, az libázik, már április uta. Nem lesz ma se. Ollan gyönyörűségeen ígérkezett, hogy még ! Délig felhódzött a Bada-csony fölött, de most, délután elment a dísze nekije.

Eső után sóhajtozott Horvát Károly is. a Subrivágás alatt.

Kis fekete, hegyesfülű pumija, a Cipő, éppen tértett, amikor odaértünk : riadtan loholtak a pörge szarvú magyar kosok.

— Hát kigyelmed, Horvát, ért a kusztorához?

— Tudtam hozzá, tekintetes uram, má' gyerekkoromban, pedig a gatyamadzagom még kilofogott. Mostanában nincs olyan könnyű legelőm, nem érek rá faracskálni. Most csak jóslgatom az időt. Egy kis essőt!... A hajnali felhő mikor megfutja az eget, azt tartjuk, délutáura megjő az esső. Ma, nem. Pedig reggel szentül hittem benne. Mind biztattam a Cipőt : napestig megázunk!

— Ért a Cipő magyarul?

Csakis magyarul. A pumival a rác is magyarul beszél, ha azt akarja, hogy szavát értsé. Ezt, a radai hét rosszabb rágja ki, egy vagyonért se adnám ezt én! Tessék odátéknéni, egyet intek nekije, hogy böködi ódalba a Pörgét. mert az fejes ürü, nagyon!

— Aztán hogy jósolja kigyelmed az időt?

AZ ÖREG RODOLF A VÖRÖSMEZEI PUSZTÁN. (46)

— Csak úgy, gondolomformán, ahogy a csillagok mondják : a Fiasfik, a Sánta Kata, a Göncő, meg a Zsidócsillag, amelyik este legelőszőr kél föl. Ránézésből tanul az ember. A faragást is úgy tanuljuk éppen. Egyik a másikára nézve, faragcsalódtunk. De most kevesebbet, amióta a major mellett vagyunk. Ide nem kell tarisznyázni, az asszony kihozza az ebédet, estére meg bemegyünk a kényes birkával. Nem mint régen... Hej!

Haladtunk tovább.

A Gulakútnál kis esörgő forrás, a Dudora.

Egész kis paradicsom, árnyékos liget a napsütésben izzó széles legelőn. Szives vezetők, a gazdasági őrök, ő is az időre panaszkodott. De milyen modernebbül!

Hetek óta pusztát a szárazság. Pünkösöd vasárnapján esett, de alig kaptunk tizenegy milliméternyi csapadékot, holott más körülmények között egy egész napi csöndes eső tizenhat milliméternyi csapadékot szokott eredményezni, mely már lehet egy ekevasnyi mélységre. A légsúlymérő ma is biztatott bennünket, de a szél kizárja a kellő felhőtömörülést...

A juhásztudomány komolyabb erkölceseit Öreg Rodolf György magyarázta meg nekünk, a német származású Rodolfok között a legöregebb (46).

A hepehupás Bubereken álldogált, ősi juhászkampójának, a százesztendő folyamán tükörfényesre kopott barkócaágnak támaszkodva.

Tiszteletet parancsoló szikár alak; sovány, mint a görcsös fából faragott patriarkák az ónémet kálváriákon; arcabőre az örökös napsütéstől, szélőrülgetéstől már nem is bronzszínű, de mint a régen járó rézpénz, szinte fekete. Szeme, nézése szelíd; a mozdulatai is. Egyáltalán, juhászemeren meglátszik, hogy szelíden bánik az állattal, inkább cirógat; viszont a gulyás, a csikós, a kanász mind keményebb kötésű, egyre inkább ütésre áll acélos ökle.

Első kérdés, mint rendesen: mi újság? mit csinál a farka?

— Egy-egy kicsit szedegetnek, mer' már ettek.

Azán a kutya, a hűséges társ, Bogár következik.

— Nimet fajta, azér hosszabb a füle nekije. Olyan vadas, még fiatal.

— Úgy hát németül beszél vele kigyelmed?

— Nimetül?... Nem tud itt németül, tekéntetes uram, senki, egy szót se. Tudott egy, kettő, de negyvennyócban agyonvertük a gazembereket, — mondja az öreg olyan szelíden, mintha azt emltené, hogy egy-két alkalmatlan túskebokrot kibökődtek a legelőn. — De nem ez a jó pumi! A jó puminak pici a füle, hegyes az orra, de nekem már ez is megteszi erre a kis időre.

A BALATON SZÉLÉN. (47)

— Mióta szolgál, öreg?

— Miháncs apám után tudtam menni. Itt születtem a szomszéd bárándi majorban. Édesapám is, öregapám is, aki ezt a botot vágta.

— De hogy semmi cifra nincs azon a boton! Semmi faragás rajta?

— Semmi, ezen. Öregapám óta, azt tartottuk: a jó juhász nem faracska-lódik. Én, tekéntetes uram, nem is furuglyáltam, de még csak nem is füttyültem soha. Csak mentem az állat után. Sok volt itt az erdő, ollan helyt nem lehet neszezni; az állat elbódorog a sűrűbe. Nem is volt szabad. Öreg juhász, ha megtudta, meg is pirongatta az embert. Erdő mellett mindig talpálni kell, én pedig síkon se ültem le soha, mindig álltam. Most is, csak akkor ülök le, ha egy kis idő van. Meg, mer' gyöngülnek a lábaim. Vigyázni kell!... Ez kényes birka, tekéntetes uram, megázni nem szabad nekije! Egy kis felhő, be velük a szérus kertbe! Nem mint régen, a magyar birka, aki úgy nevedett, hogy első naptól az időhöz törődött. Őriztem én koprifej birkát is, akinek kopasz a feje, kopasz a hasitája, meg a lábszára is, de osztán, hetfenbe, gyűtt ez a rambuli (rambouillet). Én sohase szerettem az állatot megszakútatni (zavarni), hát inkább csak ballagtam utána, nem a kutyára bízom. Ma is csak eső előtt, vagy csapáson küldöm a kutyát értük, egyébként mind az inán vagyok.

— Nem fel figyelmed, hogy amíg beszél, én mind irogatok?
 — Nem félek. Igaz ember voltam, amióta vagyok.
 — Hát ha elvesz a farkából?
 — A' nem akkora baj, mintha több van benne!... Pedig az én időmbe, még úgy ötfen tájt, aszondta a juhász: az enyimet ne olvassa a kasznár úr, elég a', hogy az uraságé min' megvan!... Mi most hetenkint olvassuk, megvan-e mind? Csak akkor olvassuk össze minden este, ha csunya (sűrű) vágásba őrizzük, ollanba, hogy alig lehet benne bujkálni. Mer' ott megakad belüle s ha hibázik, keresi az ember.

— Szép, szép, de egy kis faragás még se ártana azon az ősi juhászkampón! Lám, az öreg Tüttő, ha ismeri figyelmed, az se volt utolsó pásztorember a maga idejében! Micsoda szép botokat, tikresekét, meg sótartókat cifrázott az a kusztorával!

RÉSZLET A KESZTHELYI HATÁRBÓL.

Öreg Rodolf György igazgatta nyakán a fekete selyemkendőt, — néki még nyakán a régi juhászviseltből a többszörösen körültekert fekete selyemkendő, két csücske módosan másliba kötve, — röstelt valamit.

— Hogy ismér-e? Az öreg Tüttőt?... Számadóm volt. Sajátjába van már. Ott, né, a hegyen. Háza van... Ollan ember, volt tehetsége hozzá...

— A faragáshoz?

— Azt nem firtatom. De az a jobb, hogy ahhol vót, hogy hajlékot építsen, meg öt hól földet szerezzen melléje. Faragás ide, faragás oda, tekintetes uram, mi nem kedveljük. Én csak szegény bujtár vótam, egy komnencióba, kilenc gyerekkel. Neki termett száz mérő gabonája is. Amikor meglettünk pusztítva egy kicsit, amikor a földet elvették tőlünk, ő meg se érezte. Ollik ember szerencsés. Meg nem mindenkinek egy a természete. Mik illenek vagyunk, más meg, más. A póka kurrog, a liba meg csak gágog... Csak az idő fordulna! Ha más esztendőjárás volna! A birka a száraz esztendőt szereti, de ez már több a túlságosnál. Nagy szegénység lesz... Utóbb tán magam is faricskálásra szorulok, hogy egy kis kenyérke kerüljön...

Ennyi talán elég is volna «előbeszéd»-nek.

Most induljunk, pásztorművészetet keresni, apróra a Balatont övező három vármegye, Zala-, Somogy- és Veszprémvármegyék legelőire.

Sági János munkatársunk, a Balaton írója, vezet bennünket s e kötet ezután következő részének javamunkája az ő segítségével, az ő jegyzetei nyomán készült.

A Balatont övező három vármegye Zala, Somogy és Veszprém tele van történeti emlékekkel.

A honfoglaló magyarság itt küzdött a ráerőszakolt idegen kultúra ellen. Nagykanizsán, Szigetvárott küzdöttünk a törökkel. Csobánc vidékén a labanc-némettel. A Balaton mellett folyt le a magyar szabadságharc nevezetes eseménye: József nádor és Jellasics találkozása. A Balatonpart vármegyei Zrínyi Miklósokat, Csány Lászlókat, Deák Ferencet, gróf Festetics Györgyöket adtak a hazának. A várak történetét, az események leírását, a hősök küzdelmeit, az államférfiak bölcsességét mind ismerjük e vidékrőlkönyvek, leírások útján.

Vajmi kevéssé ismerjük azonban a népet és a művészetét. Azt a színmagyar népet, amelyről történétírók és etnografusok kimutatták, hogy Árpáddal jött a hazába, s régi hazájának halaszvizei mellől itt telepedett le a Balaton mellett, ahol olyan pazar alkalma volt az ősmagyarok kedves foglalkozása: a halászat folytatására, s ahol nemcsak víz volt bőven, de gyönyörű legelők is, pásztorokodó őseink nyájainak.

És itt ezen a gyönyörű vidéken teremték népünk művészetének igen sajátos, szépséges alkotásai.

Ezért, a Balatonvidék népművészetének külön kötetet szenteltünk. A népművészetnek is a javát: a pásztorművészetet mutatjuk itt be, amely szinte külön alakult ki; e kötetben tehát a Balatont övező megyék pásztorairól, különösen a Balatonhoz közelebb legeltető pásztorok művészkedéseiről írunk s ismertetjük a környezetet, amelyben ez a művészet fogant.

AZ ÖREG RODOLF A VÖRÖSMEZEI PUSZTÁN.
(Ölében a túskebőködő.)

PÁSZTOROK

A BALATON PARTJÁN. (49)

Hazánk elsőrendű állattenyésztő országa. A magyarság állattenyésztő nép.

A régi krónikák, s történetírók, a honfoglaló magyarságot, minden harciasságuk mellett, pásztorkodó, nomád népek ismerik, akik az őshazában dús legelőkön terelgettek. A mai hazába is sok állattal érkeztek s régi írásaink, a feljegyzések valóságos csodákat mesélnek a honfoglalást követő századok állattenyésztéséről. Tudjuk például, hogy Bécsben 1550-ben 63 ezer darab marha kelt el. Volt olyan uraság és kereskedő, aki egymaga 10 ezer darab ökröt hajtott a bécsi piacra. Jósokáig nemcsak Bécsset, Ausztriát, nagy Európát is mi láttuk el izletes pecsenyével.

Hazánkban a legutóbbi kimutatás szerint 7 millió szarvasmarha, 2 millió ló, 5 millió sertés és 8 millió juh legelészget.

Nincs az országban olyan szegény gazda, akinek ne lenne legelőre járó egy-két állatja. Főuraink, főpapjaink majorjaiban ezer és ezerszám tenyésztik a szebbnél-szebb állatot. Az uraságok, a községek, az úrbéresek, a nemesi közbirtokosság féltő gonddal örködték és örködnék a közlegelők fenntartásán, mert jól tudják, hogy szép, egészséges állatot csak künn a szabad levegőn nevelhetnek, nem pedig az istállóban.

A falu és az uraság állatait megbízható emberek hajtják ki a legelőre s ott egész nap terelgetik. Ezek a megbízható, jóra való, derék emberek a pásztorok.

A pásztorság érdemes külön «rend» a nép körében, ősi hagyományokkal és szokásokkal.

A pásztorság jóformán külön életet él, amelynek tömérdek eredetiségét, érdekességét a pusztító idő nagyrészt érintetlenül hagyta; bennünket azonban, elsősorban a pásztorművészet érdekel, amelyet eddig a magyarság nem méltatott kellő figyelemre, s úgyszólván, fogalmunk alig van annak gazdagságáról. A pásztor használati tárgyakat ritkán vásárol boltban. Különösen régen nem igen volt a falvakban a kereskedés, az óriási legelőktől messze esett a boltos.

A pásztornak csak a karácsonya és husvétja szabad, nem mehet hát minden hére-hóra vásárolni s a kis «kommencióból» nem is telik ilyes kiadásra: java használati eszközét megkészíti tehát maga. Megkészíti tükrösét, sőtartóját, botját, az óraláncát; az asszonynak mosólapickát, konyhaeszközöket; a szobába képkeretet, széket. A gyermeknek is, játékokat. Kutyájának kölcöcöt, meg a birkajelzőt is, szóval mindazt, amit e könyv során majd ismertetünk.

A pásztor nem éri be azzal, hogy egyes, szükséges holmiját csak úgy készítse meg, ahogyan az a használatnak éppen megfelel, de holmija iránt való szeretetét is megmutatja, ráviszi lelkének a szabad természet ölén megtermékenyült gyönyörűségét; az így készült pásztorholmin is megleljük népünk művészi és forma-érzékét, esztétikáját, képzeletének gazdagságát, finom ízlését, felfogásának eredetiségét, ízlésének és gondolkodásának magyarságát, a szépért való rajongását, ügyességét, ötletességét, életrevalóságát, nemes hajlamait, a művészetek iránt való kiváló fogékonyságát, teremtő erejét. Mindezekben pedig nem az egyes pásztorok, hanem az egész nemzet lelkének tüneményes sajátosságai nyilatkoznak meg.

Legértetlenebb a somogyi és zalai pásztorság művészete.

E két vármegye klasszikusabb talaja a magyar ornamentikának s a Balatont övező e két megye színmagyar pásztorsága valósággal sajátos stílust teremtett, kedve szerint

SOMOGYI JUHÁSZOK. ŐRZÉS KÖZBEN. 60

űzhetvén e fában dús vidéken a faragást. (A fában szegény Alföld pásztorai inkább a szíjmunkában jeleskednek.)

Induljunk tehát körütra.

Minden faluban találunk pásztorot (51, 52), aki a falu végén épült pásztorházban lakik. A majorokban több pásztor-családot is találunk együtt. Künt, a szabadban méltóságteljesen lépdelnek a nyáj, a gulya után, vagy botjukra támaszkodva nézik a messzeséget, vagy pedig valamelyik fa árnyékában faricskálnak.

Vásárokon, búcsuban, a heti piacon, a hivatalokban is sűrűn találkozunk pásztorokkal. Azonnal megkülönböztethetjük őket, színesebb, festőibb a ruházódásuk. A pásztor nem görnyel súlyos munkában, mint a földműves, ezért járása délcegebb, méltóságteljesebb. Tekintete nyugodt, nemes és nyílt; modora önérzetes, de nem büszke, sohasem modoros; fellépésében egyszerű, nemes és határozott; közeledése nyugodt és bizalomteljes. Ha előkelőbb ember elé kerül, kalaplevéve beszél, de kemény, egyenesre szokott gerince meg

nem hajlik a leghatalmasabb uraság előtt sem. Senki előtt meg nem hunyászkodik, nyílt homlokkal áll elének s bátran ejti a szót. Önerzetes, de önrzete sohasem elbizakodottság.

A magyar pásztorlás igen komoly, tisztességet tudó, értelmes, jókedvű, pompás humorú, eleven megfigyelő-képességgel megáldott, kedves nép; gondolkodása világos és józan. A bigottságra, fanatizmusra, az álszenteskedésre nem hajlik. Meg van benne az ő magyarok természetimádó kedve. Embertársai iránt szeretettel viselkedik, az elfogultság, a testvérielenség, a gyűlölet magvait hiába akarná bárki is elvetni az ő szívében. Foglalkozását nagyon szereti; él, hal a szabad természetért. Irtózik a gyár, a mőhely levegő-

JUHÁSZ-SZAMADÓ. (51)

ŐREG JUHÁSZ. (52)

jétől. A gondjaira bízott állatot is szereti, megbecsüli, ápolja, gondozza; olyan gyöngédséggel beszél róluk, mint a gyermekeiről.

Régebben minden pásztor analfabéta volt, s most is még igen sok köztük az írást-olvasást nem tudó. Mindemellett meglepő a pásztorok intelligenciája, éleseszűsége; fegyelmezett, értelmes nép a magyar pásztor. Tettek is sok szolgálatot a hazának. Súlyos időkben vitézül harcoltak, s így történt, hogy a pásztorlás rendjéből származik sok nemesi családunk. A veszprémmegyei Szentgál község jóra való kanászait fejedelmi elismerés avatta szabad királyi vadászokká.

A néphagyomány leggazdagabb főrained őseit pásztoroknak vallja, akik egy-egy hőstettért kapnak akkora birtokot, a mekkorát egy nap alatt körülnyargalhattak.

A pásztorok beszédéből tanul a nyelvész, tanulhat tőlük az etnografus, a lélekűvár, a természetrajz tudósa. A pásztorlás őrsi leghívebben a magyaros, népies viseleteket is.

A magyar földmives a Balaton vidéken is elhagyta már ruházatának zsinórzatát, a szép vitézkölést, a fényes acélgombokat, a hétszél gatyát: a pásztorság viseli még itt-ott ma is.

Különösen kedvelik a vidék szokott viseletétől eltérő kalapformákat.

A LEGELŐ FELÉ. (DÉVIZI. 633)

Egyik helyen a kalapnak nagyon kicsiny a széle, másutt ugyancsak széles. A kalap-pereme elül vagy hátul le van *siskulva*, hajtva. Van olyan kalap is, amely körös-körül síska, vagy amelynek széles pereme körös-körül felhajlik és szorosan a kalaptesthez simul. E mellé helyezi el a kanász a pipáját, gyújtóját. Érdekes, hogy az ásatásokból előkerült ábrázolások szerint, valamikor igen régen, a királyok viseltek ilyen kalapokat (27).

A pásztor dolmánya kék, világos barna, inkább színes posztóból készül; larisznyáján csillag a sok rézkarika s van azon egyéb díszítés is.

A pásztorság népszerűségét tömérdek nóta jellemzi. Mutatónak adunk itt néhányat:

Nem vagyok én kapitány,
Nem járok én paripán;
Juhászlegény vagyok én,
Csaszin masírozok én.

Nem vagyok én kapitány,
Nem járok én paripán;
Kanászbajtár vagyok én,
Gyalog masírozok én.

Kondorosi csárda mellett,
Gulya, ménes ott delelget;
Csárdabeli szép asszonynál
Bort iszik az öreg bojtár.

Öreg bojtár, kis számadó
A főesikós után való,
Leányokért élőhaló,
Menyecskék kedvére való.

Közelget már, közelget már a nagy idő:
A jubásznak a gazdával számolni kő;
Nincsen neki egyebe,
Csak egy vezér úrije,
Rajta réz csegetyűje.

Terelgeti, terelgeti alá felé,
Kondorosi, kondorosi csárda felé;
Csárdásának eladja,
Az árát elmulatja,
Szeretője siratja.

Nincsen annál keservesebb élet,
Ha a kis lány mesterlegényt szeret,
Mesterlegény elmegy vándorolni:
Itt hagyja a kedvesét busolni.

Nincsen annál szerencsésebb élet,
Ha a kis lány juhászlegényt szeret.
Juhászlegény kimegy a mezőre:
Utána megy, aki szeretője.

Megkérlette nénémet
Cifra szabólegény,
Engem is megkérletett
Szegény juhászlegény.
Óróme nénémmek
Cifra szabólegény,
Siralom énnékem
Szegény juhászlegény.

Lefektették nénémet
A fűdeles ágyba,
Engem is lefektettek
Szalmanyosolyára,
Óróme nénémmek
Cifra szabólegény,
Siralom énnékem,
Szegény juhászlegény.

Fölkeltették nénémet
Hétágu ostorral,
Engem is fölkeltettek
Szép szerelmes szóval.
Siralma nénémmek
Cifra szabólegény,
Órómem énnékem
Szegény juhászlegény.

Az én eszím csikorgós
Csikorgós, csikorgós,
Tegnap vette a csikós,
Hej! a babám a csikós.
Hogyha nekem még egy
Ilyen-olyan eszímél vesz,
Két csikorgós eszímám
Lesz — ha vesz.

Az én szoknyám kanavász,
Kanavász, kanavász,
Tegnap vette a kanász,
Hej! a babám a kanász.
Hogyha nekem még egy
Ilyen-olyan szoknyát vesz,
Két kanavász szoknyám
Lesz — ha vesz.

Szürke számár szomorkodik
A gazdája jó bort iszik.
Ne szomorkodj szürke számár,
Majd el mész ám a nyáj után.

Ma két hele vagyis három.
Mióta a számadót várom.
Amoda jön amint látom
Fekete-szürke számáron.

Ne aludjál juhászbajtár,
Elveszett a csörgős bárony.
Nem aluszom, csak heverek
Nem is igaz, hogy elveszett.

Zsidó elvitte a bört,
Kutyák igyák meg a vérit.
Mégfűzetem a tavaszszal,
Vagy a jövő Szentgyörgy napra.

Jó nap' édes jó bujtárom,
Csak azt kérdi van-e károm,
Nincsen kára, de nem is lesz,
Még a nyája kezemen lesz.

Fényes bogrács, hús nincs benne,
Ergye bujtár hozzá bele,
Foggyál ürit kavargósat,
Az! a fekete gyaptyusát.

Fényes kulacs, bor nincs benne,
Szép csárdásné hozzon bele.
Jó bort hozzon ne vizesel,
Hogy hiába ne őrzessek.

Mikor juhászbujtár voltam
Juhok mellett elaludtam,
Felébredtem éjféltájba,
Egy juhom sínes az állásba.

*

Szépén legel a kisasszony gulyája,
A kisasszony maga sétál utána.
Még messziről kiáltja a gulyásnak:
Szívem gulyás terítsd le a subádat.

Én kisasszony nem teritem subámat.
Itt a csárda, behajlítják a gulyámat.
Szívem gulyás ha behajlítják gulyádat,
Majd ki váltja édes anyám bujába.

Lányom, lányom, lányomnak se mondalak,
Hogy én léged egy gulyásnak adjalak.
Nem bánom én, édes anyám, tagadj meg,
Mert a szívem a gulyásért hasad meg.

*

Somogy megye aljában születtem.
Tüskebokor között nevededtem.
Van cserényem, van szép fehér gulyám:
Gulyás vagyok a kutasi pusztán.

Gulya keríti be cserényemet.
Hat komondor istrázsál engemet,
Magamban is helyén áll a lélek,
Sem zsványtól, sem vadtól nem félek.

Leteritem a subám a gyepre,
Bandi kutyám lefekszik melléje,
Bandi kutyám úgy vigyáz reája,
Mint a frájla a grófné lányára.

Hat bojtárnak vagyok fejedelme,
Egy tisztelnék, gazd'uram kegyelme;
Terelem a gróf Zichy gulyáját,
Szeretem a megye minden lányát.

Este felé behajltem a gulyám.
Jóízűen megeszem a vacsorám,
Ugy jóllakom paprikás gulyással
Mint a gróf úr tekenősbékával.

*

Mind azt mondják, nincs asztalom, székem.
Egy grófnak sínes olyan, mint én nékem;
Asztalom a szép Balalon partja,
Oda ülök, ahá' a kedvem tartja.

A pásztorok elnevezése s életmódja más és más az őrzött állatok különfélesége szerint; rendjükből rangbeli fokozatok vannak, ismerkedjünk meg tehát a derék pásztorokkal sorjában.

Először a juhászokat látogatjuk meg, beszélgetésbe ereszkedünk egy-egy idősebb pásztorral, s a tőle hallottakat írjuk le.

A pásztorok eleje a juhász az *ihász*. Ennek van legjobb dolga, a legtöbb tekintélye (54).

Az őrzésre hajtott állatok között a birkának az életmódja olyan, hogy a pásztornak legtöbb szabad ideje marad mellette; ez magyarázza, hogy a faragás művészete legjobban a juhászok között virágzik. A legszebb pásztor-faragásokat a juhászok körében gyűjtöhetjük össze.

A juhásznak nincs sok tennivalója.

Tavaszzsal, szent György nap tájban, botját karjára akasztja, tarisznyáját a nyakába veti, beleteszi furuglyáját, «betarisznyáz» és kihajt a nyári akolba, a tanyára, a szállásra. Egész hóleestéig ott is marad, mert mindennap *nem hajthat akkora csapást*, a távol legelőről nem térhet nyájával naponkint haza.

A juhász nem olyan, mint a kanász, mert ennek a disznót kora reggel ki kell hajtani, esőben, hóban, télen, nyáron. A disznó örökösen jön-megy, lól-fut, ezért a kanász mindig talpon van; a jászágon kell a szemének lenni. A kanásznak nincs jó idő, se rossz idő. Annak egy esztendőben csak két vasárnapja van: husvét és karácsony. Így hát nem is igen érkezik faragására. A csordás is így van. A marha bogárizik, akkor azután fut. A csordás megér utána futni. A csikós se külömb, mert a lófajta is igen pajkos állat.

A juhász, az más! A birka télen benn van a majorbán, a téli akolban; a juhász ott napközben megeteti s ha elvégzi egyéb kis dolgát, neki állhat a faragásnak. Nyáron is csak akkor hajt ki, ha a harmat *elezik*. Áprilisban, májusban mindig nagy a harmat, ezért reggel kilenc-tíz óra előtt nem igen hajt ki a juhász. Addig köszörülgetheti a faragó-szerszámai.

A birka délig jóllakik s olyan portéka az, hogy mikor nagyon megmelegszik az idő, mindjárt delé. A fa hüse alatt összecsomózva, lefekszik az állat, kérdőzik, hüssel (55). Délután négy óráig is összedugja a fejét, egyik a másik alá. Ott áll a nyáj egy helyben. El se lehetne hajtani. Még négy órakor is úgy kell *felpuzizni*, ha odébb akarják terelni. Mikor

mulik a forróság, akkor a birka elkezd szeledni, neki áll legelni. Husével jobb izüen legel. Naplemente után is, ameddig csak lát az állat, a nyáj künn edegél a legelőn.

Ha sok ideig esik az eső, kocsin hordják ki a nyári akolba az eleséget. Esőben nem szabad ugyanis a birkát kihajtani, mert a belső része *víznyekességet* kap, férget szed össze. Nyáron át is elégszer van eső: ideje marad a juhásznak faragásra.

A régi világban a juhakol messze volt a falutól, a majortól. A juhászné számon hordta ki az ura eleségét. Sok helyt azonban a juhász a nyári akolból még most sem megy haza hetekszám. Így hát a család sem foglalja le a juhász idejét; bárálhat a kusztórával.

A juhászok voltak hajdan is a legelső emberek a nép között. Jómódban élhettek, mert *feletartáson voltak*. Ez azt jelenti, hogy még a bojtárnak is volt 2—300 darab *tükebirkája* vagyis ami a maga birkája volt, amit a maga keresetéből szerzett. Akkor a földműves nép, a parasztság is birkatartó volt; ma már, csak az uraságoknál látnunk birkát. Még a *gyöngye bojtárnak* is volt 20—30 darab birkája akkoriban.

A feletartás: fele bárány, fele szőr. Az uraság adta a juhász konvencióját s a birkáknak az összes eleséget.

Az ellett bárányok fele a juhászé maradt, fele pedig az uraságnak lett *bebillégővé*.

A lenyírt gyapjú fele és a mustra birka árának fele is a juhászt illette.

Ha a juhász eladta a tükebirkát, annak az árából nem kapott az uraság.

A juhászoknak volt gyapjujuk bőven s régente a gyapjuért még nagyobb árt adtak. A juhásznak tehát volt pénze elég. Az uraságok osztozó társat láttak bennök.

Az öreg bojtár két-három hétig se látta a birkáit. Ellátogatott nyájaskodni babájához, vagy elment mulatni a kocsmába. Régente nem küldhette ám ki az uraság a juhászt kaszálni, gabnát hordani, meg buzát pácolni, mint most. Nem ment el az ilyen dologra, egy lépést sem! Akkor a juhásznak száz forintig is volt hitele a kocsmában, hej most öt pengőt se igen adnak neki . . .

A rossz nyelvű kanászok, — akiket a juhászok csúfolnak sok lőtás-futásuk miatt, — azt mondják, hogy régente a csárdában is több becsülete volt a juhásznak! . . . Pedig, nem minden juhász jutott becsületes úton birkákhoz! Úgy aszerete, elhajtotta valahonnan, amit komótosan megtehetett, mert nem volt akkoriban még marhalévl . . .

SOMOGYI JUHÁSZOK, 50
(a gyerek már bécsi bolli ruhában.)

DELELŐ BIRKANYÁJ. 65

«A juhász öltözködött mindig a legszebben. Czifra szűrt hordott. Száz pengőt is adott érte. A szücs annyira kivarnta, hogy ha a polgár meglátta, azt hitte, Eszterházy herceg lépeget előtte. Kilencven polgárnak sem került ilyen szűr, mert szegény ördög volt akkor valamennyi.»

Igy beszélnek az öreg juhászok. Tanulhatunk tőlük egyebeket is.

A juhász, ha künn őriz, éjjelre *putri*-ban lakik (56). A putri egyszobás épület, amelynek rendes ablaka, ajtója van, nem úgy mint a kanász majd sorra kerülő *gunyhó*-jának. A putri kis házikó. Van ilyen minden rendes urodalomban. Csak az amolyan kis *pípdás urak*-nál van a juhásznak földből készített kunyhója. A putri berendezése igen egyszerű. Valami hevenyészett ágy van benne, egy régi bundával vagy szűrrel. Egy pad, egy asztal és az eleséges láda. A juhász szép időben künn főz a putri előtt. Leüt két ágasfát, az ágakon keresztül is tesz egy fát s erre ráakasztja a bogrács kengyelét.

Legtöbb juhásznak a felesége vagy a gyermeke hordja ki a főtt ételt, de ha az akol nagyon messzire van, a pásztor napokszám csak a *tari-snyéből* él. Kenyeret, turót, szalonnát, zöld paprikát, savanyított uborkát eszik. A hús a melegben *megpötyhadna*, ezért csak egy napra valót visznek utána.

A putriiban gondtalanul alszik, mert a birkákra vigyáznak az éber pumik és az erős komondorok.

Egész nyáron át nem zavarja semmi. Legfőlebb májusban hazahajt osztályozásra, amikor a nyájból kiszedik az öreg, fogatlan birkákat «mustrának», helyettük azután beosztják az «előhasiakat», vagyis amelyek

JUHÁSZ-PUTRI. 56

elmúltak kétevesek, amelyeknek lejárt a tokló koruk.

Pünkösöd felé mosatóra viszik a birkákat: a gyapjuból kimossák a sok zsiradékot, piszkot. Ilyenkor messze vidékekről hajtják össze a nyájukat a keszthelyi birkausztatóra. Ez a melegvizű Hévizgyógyfürdő lefolyásában van (57). A csudahatású fürdő vize ugyanis csak alkalmas birkausztatására.

Usztatáskor valóságos faragás-börze kerekedik. A megmosott birka két napig szárad. Most is ráér lát a bojtár.

A különféle urodalmakból összeverődött juhásznép ilyenkor mutatja meg egymásnak, hogy egy éve mit faragott. Itt tanulnak egymástól újabb díszítést, furfangos záratokat. Itt csereberélik el holmijukat s itt ajándékozza meg a juhász réglátott komáját ügyességének valamelyik kedves termékével.

A juhász a legelőt aratás után elhagyja, mert az anyabirkát a tarlóra kell hajtani, ahol a birka jobb ízű harapnivalót talál. A terelgetésen kívül itt sincs sok dolga a juhásznak. Faraghat hát eleget.

Juliusban meg a háगतás ideje, amikor a birkákat a téli akolba kell hajtani a kos alá. A szeretkezés éjjel történik, mert nappal a kos sem legelne, meg az anyát is egész nap hajszolná.

Szeptember elejére lekaszálnak a réteken. Ekkor a nyári akolból oda hajtják a birkákat, hősésig. Azután bevonulnak a téli akolba, ahol a juhász eteti a birkákat, de azért a nap legnagyobb részében ráér faragására.

Decemberben kezdődik az elletés, amikor már sok dolog van a friss bányanyal. Ilyenkor szünetel a pásztor-művészkedés, egész tavaszig.

A juhászok feje a számadó,

A HÉVIZ LEFOLYÁSA. (57)

BIRKAUSZTATÓ A BAKONYBAN: A «KIJÁRÁS» (58)

BIRKAUSZTATÓ A BAKONYBAN: AZ «IGRÁTÓ». (59)

БИРКАУ-ЗІТЦІА, СІНО

Zieling Mhidiu gesellen' nepies' iargyu akxarohle : parindig' dazeg' gsyfkenysehohi, Hualupisten.

föltétlen tekintély a majorban (60). Az uraság vagy a gazdatiszt az ő kezére olvas ki minden birkát s tőle kéri azokat mindig számon. A számadónak értelmes, megbízható, józan embernek kell lennie, aki valóságos tudós a juhászatban. Ismeri a birka minden tulajdonságát, betegségét, gyógyítási módját. A figyelme, szeme ott van mindenütt. Az öregebb

JUHÁSZ-SZÁMADÓ. (60)

bojtárok úgy tisztelik a számadót, mintha apjuk volna. Bizalmas, gyöngéd hangon beszélgetnek vele, tolakodó bizalmaskodás nélkül, szívrük szerint is így szólítják:

— Édes jó gazdám!

A nóta így is mondja:

Tete főzöm bográcsom, edényem.
Körül üli az én sok cselédem;
Hát bojtárnak vagyok fejedelme,
Úgy tisztelnek: számadó kegyelme.

„ANYÁS” ŐRIZ A KESZTHELYI HATÁRBAN. (6)

Természetesen a számadónak van legnagyobb konvenciója, de bizony ez is csak akkora, hogy mindig több a mellőség . . .

Sok helyt a számadó nőtlen konvencióos bojtárokat tart. Az uraság ezek konvencióját is a számadó kezére adja, aki azon gazdálkodik. A kosztadás, az ételnek az akolba való küldése, igen nagy gond. Ma már ezt nem igen szívesen vállalja egy számadó felesége sem, mert ha elfogja a bojtártól a kosztot, akkor gyalázatljára válik, ha pedig rendesen kiadja, akkor meg a máj drága világban könnyen ráfizet. Ahol az uraság jól fizet, ott érdemes kosztos bojtárokat tartani. Ilyen helyen a számadó *vetődik* akármelyik kis urasággal is.

A számadó lévén a legügyesebb ember, természetes, hogy nála kell keresnünk a legszebb faragásokat is. A legtöbb számadó maga is farag s ezt csak idősebb korában hagyja abba, amikor gyöngül a szeme. A jó faragó bojtár legszebb darabjait a számadónak ajándékozza, aki szívesen őrzi meg a kedves emléket.

A keszthelyi gróf Festetics-féle híres nagy juhászatban három majorban vannak a birkák.

A nevezetes Georgikonban, a legelső gazdasági iskola egykori épületének majorjában 1700 birka mellett egy számadó és hat bojtár van. A felső majorban 2100 birka mellett egy számadó és nyolc bojtár. Az új majorban, Petőfi Sándorné Szendrei Julia születési helyén, 1500 birka mellett egy számadó és négy bojtár. A számadók konvenciója ez: külön lakás, 26 mérő rozs, 8 mérő buza, 3 hold kukorica föld, 1 fertály krumpli föld, 1 fertály kert, 3 öl tűzifa, 2 marhatartás, 2 disznótartás és 100 korona készpénz. A bojtár a következő konvenciót kapja: 2—3 családdal közös lakás egy szobában, 3 mérő rozs, 1½ mérő buza, 1½ hold kukoricza föld, 1 marhatartás, 2 disznótartás, 2½ öl tűzifa, ¼ hold kert, ½ hold krumpli föld és 64 korona készpénz. Negyedévenként tehát 16 korona készpénzt lát a juhász-bojtár, akinek 4—5 gyermeket kell nevelni! Ez az oka annak, hogy a pásztorság között fennmaradt a cserekereskedés. Ez a magyarázata annak, hogy a pásztor egy-egy szép faragásért dolányzacskót, egy jó pumi kutyáért borjut ad, mert nem jut annyi pénzhez soha, hogy készpénzzel fizethessen.

Most már a juhászokra is jobban nehezedik az élet. No de azért még elég vígan énekelik a régi pásztor nótát:

Azért, hogy én juhászbojtár vagyok is,
Azért, hogy tán füstös gubát hordok is:
Megalégszem én a magam sorával,
Nem esérélnék az Argyélus királyival.

BIRKÁK. (62)

A juhászság rendjében, a számadó után a bojtárok következnek. Ezek között első helyen áll az *anyás*, vagyis aki az anyabirkákat őrzi (61).

A gazda azt jelöli ki anyásnak, aki fiatalabb, erős, ügyes, szorgalmas ember, aki szereti az állatot.

Anyásnak azért kell ügyes ember, mert annak van a legtöbb és a legkényesebb dolga. Óreg embert, gyöngét, feledékenyt nem lehet ide tenni. Csudálatos, de a *jó ismeretű* juhász a sok száz birka között megismeri, hogy melyik, melyik báránynak az anyja. Az egyszerű juhásztól kérdezte egy úri ember, hogyan tudja megkülönböztetni a sok egyforma állatot? A juhász erre azt felelte, hogy ez nem nagy tudomány, ő azonban azt nem érti, az urak hogyan ismerik meg a könyvben a sok apró bötüt, mikor az mind egyforma!

Ha a birkák megkezdik az ellést, az anyásnak egész éjjel ébren kell lenni. Segédkeznie kell a sok kis bárány világra jötténél. Ha a bárányt elhagyja az anyja, akkor össze kell őket ketrecelni; a birkát is meg kell fogni, hogy tőrje békével, amikor szopja a báránya.

Az anyással majdnem egy rangban van a *kosos*, aki a kosokat őrzi. A kos verekedő, goromba állat. Legény kell a gátra, ha két verekedő kost szét kell választani. A kosra ügyelni kell erősebben, mert ha birkaneszt hall, ha a nyáj kolompját hallja, rohan szerelem után. Az operáló művészet is a kosos dolga; a kosnak olykor helytelenül nő a szarva, s ezért bágyadt, kedvetlenül legel, a kosos segít rajta: levágja a szarvát. Ügyesség kell ehhez is!

A kosos után következik a *bárányos*. Friss embert kíván ez a mesterség is, mert mikor a bárány először kimegy az akolból, az ismeretlen világban megzavarodik, lőt-fut, kocsit után, marha után szalad. *Mig ki nem szokik*: igen sok baj van vele.

Nagyobb majorban két bárányos is van. Egyik őrzi a bárányok erőjét, a másik a gyöngéket vigyazza.

A bárányosok a lucerna- és lóherföldre hajtanak. Vigyázni kell, hogy ott a bárány ne sok maradjon, mert megdagad, felpuffad s belépusztul.

A pásztorok rendjében ezek után következnek: a *rédegesek*.

Rédeg-birkának nevezik a toklót és ürüt, mert ezek nem nevelnek semmit. A bárányból egy esztendő korában lesz toklós, három éves korában adják az anyaseregbe. Ürü a

kiherélt kos. Ez nő meg legnagyobbira a nyájban, mert erejét nem fogyasztja a szeretkezés. Az ürök közül két-három darabot beosztanak a nyájba, ezek a vezérürök. Az ürű *herdezza a nyáját*: nyakára harangot, kolompot tesznek. Ezt a birkára nem tehetik, mert elverné a lábát, a kosnak meg útjában lenne, a mikor fajfenntartó kötelességeit teljesíti. A goromba kos különben is összelörné a kolompot. A nyáj mindig a vezérürű kolompja után igazodik, mindig *harangszó* után tart. Harang nélkül erdőben nem boldogulna a pásztor, mert nem látja a szétterült nyáj szélét. A birka azonban a kolomp szavára mindig összetart. A téli akolban leveszik az ürű kolompját. Ha ezt megcsördíti a juhász, minden birka *rén* utána. A birka úgy rászokik a harangszóra, hogy ki lehet vele csalni az akolból messzire.

Az öreg ürűs tavasztól őszig künn van a nyári tanyán, nem bajt el tarlóra, a lekaszált rétre, mert ami eleség ott van, *azt az anyabirka is feleszi*, már pedig annak dukál az elsőség. A toklók s az öreg ürűk, szóval a rédeges birkák mellé teszik az öregebb, gyöngébb embert, mert a rédeggel nincs annyi haj. Nyáron csak kihajtja, télen meg eteti, itatja őket. *Öreg ürűs* pásztor van, de fiatal ürűs nincs, mert a bárány míg öreg ürű nem lesz belőle, a toklók között legel, ahol a fiatal állatok nemre való különbség nélkül vannak együtt. A rédegesek télen az anyásoknak segítenek etetni, itatni.

Rangban legalsó fokon van a *kisbojtár*, akinek a számadó ád kosztot és fertályonkint tíz koronát. Természetes, hogy ebből a pénzből csak amolyan gyerekember tud megélni. A kisbojtár hol itt, hol amott segít őrizni, ahogyan éppen szükség van rá.

A valóságos pásztorokkal valahogy össze ne téveszszük a gyalog-bérest, vagy a nap-számost, aki a foghíjas, kimustrált birkákat őri, míg értük nem jó a mézsáros. A mézsáros is fogad majd a megvelt birkák mellé őrző embert, de az is csak afféle *zsidó-bojtár*, akinek megszűnik a mestersége, mihelyt kimérték a megöregedett szegény mustrás juhok húsát.

Ezeket az ideiglenes pásztorokat megkülönböztethetjük öltözkükről, mert hát a formájok sem olyan, mint az igazi juhászé! . . .

Csikós vagyok, édes apám se volt más,
Szijjostor a derekamon karikás,
Ostoromat lovam szügyébe vágom —
Szaladj vetem, keresztül a világon.

Ha lemegyek Somogyba a vásárra,
Piros bort mértek a csutorámba —
Hozd ki babám, réz fokosom, baltámat,
Mert levágnak a somogyi zsandárok.

A csikósnak jól megy dolga
Egyik lóról a másikra,
De a juhász, mint a kutya,
Egyik dombról a másikra.

A pásztornép között legdaliásabb a csikós! (a 73. lapon).

A Balatont övező megyék uradalmaiban sok ménes legel még. De azért — nem úgy van már, mint volt régen!

Nagyot sóhajt Lóki István a fenéki régi csikósgazda s azt mondja: a csikósságnál kutyább mesterség nincs, mert a csikósnak örökösen talpon kell állani éjjel, nappal. Annak az eszének mindig ott kell lenni a fókán!

A 40—100 darab lóból s csikóból álló fókát, a ménest nyáron már hajnalban ki kell az istálóból hajtani a legelőre, mert a ló úgy szép, úgy jó, ha sokat van legelőn. Az *akóban*, az istálóban nem szeret lenni; ott mindjárt verckedik, rugódozik. Mikor kihajtanak, az egyik csikós megy a foka elé, hogy az állatok el ne szaladjanak; a másik csikós utánuk ballag és szépen tereli őket. Oldalt nem megy senki, mert a ló már hozzá van szokva a rendez. A fókában van egy harangos ló. Ez a vezér. Ugy *agg rá* a többi ló, emint katonaság a tisztjére. Úgy mennek egymásután, mint emberek a templomba. Az egész ménes *megréjja* (megsírja) a harangot, nyehegnek, mikor meghallják a hangját. Van azonban idő, hogy *elugornak*, szét szaladnak, *megtírákódnak*. Olyan csikós nincs a világon, aki el nem ugraszt. A ló nagyon félős, ijedős állat. Ha a ménes közelében egy fogolycsapat föl-

rebben, egyszeribe összeugrik, elszalad a ménés. Ha az első ló meglát egy macskát, nyargal nyomban s a többi utána. Ilyenkor a csikós elkezd a lovakat hívni, fűtörészet nekik.»

A ló a disznónál is nehezebb örzetű állat, mert a disznó nem tudja úgy elkerülni a pásztort. A ló azonban, ha megijed, ha megéjszi a bogár, magasan felrög a hátsó két lábával s neki iramodik. Ilyenkor aztán: ne nektek csikósok!...

Ha a ló megvadul, — magyarázza tovább Lóki István gazda, — a csikós el nem éri még ha lóhátra ül is, hacsak valahol meg nem szorul az állat. Sokszor félnapi járásra is elvágtatott a ménés mikor gyebenább volt. Most már nem szalad el annyira. A járásából nem igen szalad ki. Úgy ismeri a járását, mint az emberi állat a szobában a menetelét.

Mikor a ló a legelőre ér, kijátszsa, kifutja magát. Azután legel. A csikós szépen komandirozza, hogy a legelőn maradjanak. Ezért nem igen lehet faragni, különösen amióta szaporodnak a legelőket keresztül-kasul szelő vasutak, mert mindig vigyázni kell, hogy az állat valahogy a masina elé ne kerüljön.

Rége a csikósok lóháton hajtottak ki a legjobb lovat tanították nyergesnek. Ezt azután úgy elhajtották, csak úgy szikrázott. A paripán nyereg volt. Mikor kiérték a legelőre, kikapcsolták a paripa zabláját s legelt a többi után. Ha megugrott a ménés, bekapcsolták a zablavasat, a csikós föl a paripára — s az elszaladt ménés után nyargalt.

Régebben azért volt vadabb a ménés, mert nem volt *kőteles*, vagyis sohasem volt rajta kötőfék. Most azonban a csikóra két éves koráig kötőféket tesznek, s amíg az istállóban reggel és este megeszi a zabot, addig kötve is van. Így azután szépen megszeli a legelőn a pásztort szőszát felveszi; megismeri a hangját. A fenéki csikósok azt mondják, hogy a ló most már olyan szelíd, hogy a csikós is inkább bivalyos, mint csikós!

Ha a lónak a legelőn a csikós azt mondja: Hű, te Szultán, há mégy arra? — akkor már megfordul a legelőn. Mikor este haza hajt, akkor a csikókat, aszerint, melyik hány esztendő, külön elrekesztett helyre terelik be. Négyfelé szagatják a ménest. Ilyenkor azt kiáltják:

— Kivá (kiválj) csikó! — s az állatok külön-külön főkére válnak az akol előtt. S úgy mennek a helyükre. Ha más ló kerül a főkéba, akkor a többiek kihajtják: «nagy hadonázás» van közöttük, s a nem odavalót kiugratják a korlát tetején.

Az istállóban meg csak azt mondja a csikós:

— Here (helyre) csikó! — s az állat magától oda talál a jászol elé.

Ámbar van *bőszmébb* csikó is, amelyik sehogy sem akar szótfogadni.

Rége a ostorral kellett őrizni, azzal regulálták a lovat. Ma már szót ért.

Most már nem igen kell az ostor; ki se igen viszik a legelőre, legfőleg paradéból. A csikós, furkós, pirított kéregtelen somfa-batot hord. Legjobb a *könyédkős* bot, amelyik kissé a száron meghajlik, mert ez nem megy úgy *lőkőre*, mint amelyik *iggyenes*. Ha a ló nem fogad szót, a csikós *bottal rászól*, utána dobja gyöngéden a botot. A lovat sokszor meg kell fenytíteni, mint a gyermeket az iskolában. Rá nem lehet ülni, mert nem várja meg az embert. Mindenért nem szabad az állatot megdobni, mert *vadás lesz, elszalasztja* a többi lovat. Csak akkor szabad fenytíteni, ha rászolgál. Az állat tudja, hogy mikor szolgál a büntetésre, mikor áll rossz helyen. Ha a ló megszalad, akkor nem szabad hozzádobni, inkább kérlelni kell. Ilyenkor fűtővetnek neki. Ha a harangos ló kezes, akkor a csikós megfogja, s az egész ménés megyen utána. Harang nélkül ötven ember sem hajtja el a ménest. A ló még azt is megismeri, hogy melyik a harangja, mert minden harangnak másféle *neve* van.

A ménés egész nap legel. «Mindig eszik, mint a ló.»

Minél melegebb van, a lovat annál korábban kell kihajtani. Nagy nyárban már éjfélután egy óraker kihajt a csikós. Minél nagyobb a hőség, a lovat annál többször kell itatni; a ménés legszívesebben a Balatonra jár inni, annak a tiszta vizét nagyon szereti.

De nemcsak a legeltetéssel van dolog. A csikó születésénél s fölnevelésénél is tömérdek a csikós vesződsége. A kancákat februártól május végéig fedeztetik. A ló

tizenegy hónapig hordja esikóját. A esikósnak ilyenkor arra is kell vigyázni, hogy a ló sokáig ne álljon a Balaton hideg vizében, mert ez nem tesz neki jót, *felhül, elvetődik*. A *venhezés*, a esikózás rendszeren februártól májusig történik. Amelyik ló júniusban vemhezik, az *hátráz*. A ló a legelőn, a ménesben is megvemhezik, ahol éppen «*rátéri*». Ilyenkor a esikós talicskát szerez és szépen hazatolja a esikőt az istállóba. A kis esikó 10–12 óra múltán jön észre. Ekkor az anyját elfogadja és szopik. Van olyan ló, akinek nem kell a esikaja. Rá se néz. Ritka az olyan «előhasi» ló, amelyik elfogadja a esikót. Az ilyen lovat jól el *nazaragolják*, megverik, hogy eszére térjen. Az ilyen lovat meg kell fejni s a esikóját abból kell megitatni. Van olyan esikó, akit egy hétig is kell szoptatni, ápolni, azért mégis ló lesz belőle. A fiasló 6–7 napig marad az istállóban

ESIKÓS. 63

egy rekesztékben, a esikójával; azután az eleven, ürge kis esikó is kimegy anyjával a legelőre.

Az istállóban sokszor 6–7 vemhezés is van egy éjszaka. A esikós tehát éber, erős ember legyen! A lóval mindenféleképp sok a baj; van olyan, amelyik a ménesvilág mellett fél a maga meg a esikója árnyékától, rohan az árnyéknak és lerugdozza a falat. A esikós nyganesak talpon legyen mellette!

A ló *körme* esős időben megnől. Ilyenkor a kovács *megkőméli*, tisztítja a ló lábát. Sok baj van a lóval akkor is, mikor így a kovács kezére kell juttatni. Ilyenkor a esikós addig *szekirozza* valamivel a lovat, míg az *kicsapja magát egy sarokba*, külön vál, s oda beszortlják. Száraz évben *topa* a ló körme, mert a kemény talajon eltöredezik.

A fenéki esikósok beszélnek, hogy régente ráért a esikós egész télen, mert legfőlebb

áprilisban, Szentgyörgy-napkor hajtottak ki a legelőre. Mióta azonban gróf Festeticsnek idegen országból való ménés mestere van, azóta a ménés még hóban is kijár a legelőre. Azt tanítja ugyanis a ménés-mester, hogy az állatnak a friss, szabad levegő kell, nem a bűzös istálló; a jó levegő még nem ártott meg semmiféle állatnak. A szarvas is egészséges, az őz is, a nyúl is, pedig úgy-e, sohasem látnak istállót. Az új ménésmester ideje óta még a legszigorúbb télben sincs betéve soha az akó-kapu, pedig ott ugyancsak szép akol-kapu van. A ló hozzászokik a hideg levegőhöz s nem lesz neki semmi baja. Ha a Festetics gróf lovát a világ szélére viszik is, akkor sem kell rá a vasúti kocsiban pokróc. A csikósok igazat adnak a ménésmesternek s azóta csakugyan sokkal egészségesebb a ménés.

CSIKÓS I'RASÁGI DISZDOLMÁNYBAN. (61)

A fenéki pusztán tehát tél idején sok hideget kell szenvednjen a csikós, de azért azt az *állat részére* szívesen elszenveli, csak ne kapjon a ló kehét, mert ez a csikós legnagyobb szégyene.

Jórávaló csikós mindig *komornikkodik*, hogy rendben legyen az állatja. Ezért nem is lehet *csakat elállani* az állattól.

A csikós a beteg, hibás állatot gyöngéden gondozza. Ha a ló kehes: a csikós megszírozza a ló torkát. A rondaság ettől összegyülemlik a torokban; daganatot azután kívülről megszurja és szépen kitakarítja. A lónak néha bizony eltörik a lába s vége; meg van, amelyik kiöregedik: az ilyen állatot a számadó szügybe surja, megváltja a szenvedéstől. Ha a ló *elpotyjanik*, ha elhult, a bőrét lenyúzzák. A Festetics gróf kimúlt futólovait azonban bőrével temetik, «mert azoknak különb temetés dukál!»

Fenekén ugyanis félvér- és televér- ménes van. Amaz adja az igás- és katonalovakat, ez a drága futólovakat, amelyek mellett nem csikósok, hanem *lovászok*, idegenből hozatott ménestesterek, trenir-mesterek vannak s a magyar csikósélethez semmi közük.

Csak a félvér-ménes mellett vannak csikósok s egész nap a szabad legelőn vesződnek a lovakkal.

Így beszél a csikós az ő nagy elfoglaltságáról.

Hát akkor hogyan teremhet mégis olyan sok szép faragás a csikósok keze alól is? Kiderül, hogy mégis csak van a csikósnak is ráérő ideje. A ló ugyanis május utólján elkezd delelni. Hűdegen nem delel, mert minél hűdegebb van, annál erősebben jár. Fél tizenegy felé, a melegben, fa alá állanak, csomóba. Ilyenkor nem eszik az állat: delel, két-három órát.

Az árnyékra nemcsak a meleg, hanem a bogár miatt is húzódik. Mert a bogár legjobban tud parancsolni a lónak. Árnyékban a ló úgy összeáll csomóra, hogy egymás lábát tiporja. Ott legyezgeti magát a farkával. Egymást is legyezgetik úgy, hogy a lovat nemcsak a saját farka, de a másiké is védi. A ló a bogarat *lekőszőrüli* magáról, mert odadörzsölődzik a másik lóhoz, vagy a fa törzséhez. Ilyenkor a lovat nem lehet elmozdítani; inkább elszalad az egész ménes.

Nagy *bogárázaskor*, mikor a ménes delel, — mondja Pap Jancsi, fenéki csikósbojtár, — akkor akár a bálba is elmehet a csikós. A bogárázás három hónapig tart. Így hát mégis csak van ideje a csikósnak is, hogy faragjon egyet s más.

A csikósok rendjében is vannak fokozatok. Első helyen persze, a számadó.

Lóki István fenéki számadó ötvenkét éve szolgálja a Festetics grófokat. Apja is az urodalomnál szolgált ötvenhét évet. Lóki bátyánk igen értelmes ember. Minden lovának tudja a nevét. Sőt azt is tudja, hogy melyiknek milyen ló volt az apja és az anyja, s hogy az egy származás minden tagja mikor született (65).

Lóki István beszél, egyszer a kegyelmes

gróf úr, egy ló felől kérdezte, hogy az mikor született? Lóki István így válaszolt:

«Csókolom a kegyes kezét kegyelmes gróf úr, emlékezzék rá, hogy egyszer a meghalt Tasziló, öreg gyenyeralás gróf úr, még 66 előtt, mikor Königrátnél megkősdísodott, (ellűtték a lába fejét) egy lovat nyert a császárnétól kártyán. Hát ez a ló annak a csikójának a csikaja.»

Így kell mindent tudni a csikósnak az állat származásáról!

Lóki bátyánk az ő sorsával teljesen elégedett, mert hát a szolgálatért az uraság ad kenyeret... Gondoskodik pedig eselédjeiről az uraság így: ad egész évre külön lakást, 34 mérő gabnát (kenyérnek való búza és rozs) 50 forint készpénzfizetést, másfél hold krumpli-földet, egy kis kerti földet (egy fertály földnek talán a fele), három öl tüzi fát, s két darab *szabad* marhatartást (vagyis szénát kap, nem kell neki kaszálni). Disznótartás is van, amennyit *tarhat* a termés után. Más fizetés nincs. És Lóki István apja is ott szolgált ötvenhét esztendőt...

LÓKI ISTVÁN FENÉKI CSIKÓS-SZÁMADÓ. (65)

A számadó után rangban az *öreg csikós*, *öreg bojtár* következik. Ez őrzi a *rédég* lovakat.

A csikó hat hónapos koráig ugyanis *kis csikó*, *szopós csikó*; ezután egy évig *választó-csikó*. Négy éves korában fedeztetik, ekkor lesz *anyakanca*. Hat hónapos korától az anyaságig egy éves, két éves, három éves, négy éves csikó vagyis *rédég-ló*.

Az *öreg csikós* után rangban a *kis csikós* következik, aki a szopós csikókat hat hónapos korukig az anyjukkal külön fókában őrzi. Hat hónap után a kis csikó egy hónapig az istállóban külön marad, hogy az anyja elapadhasson, s a csikó elfeledje a csöcsöt. Ezután a két bojtár «összemegy» őrizni és 100—120 darab lovat is megőríz.

Fenekben az *öreg csikós* Csentei Mihály, a *kis csikós* pedig Pap Jancsi (66).

Az *öreg csikós* konvenciója: «24 mérő gabonára gyün ki». Ezen kívül jár neki egy hold kukoricaföld, 30 forint készpénz, öt szekér (két és fél öl) fa, egy fertály föld krumpli

PAP JANCSI FENÉKI KISCSIKÓS. (66)

alá; van káposztás kertje s egy darab marhatartása. Disznótartás: amennyit bir a termés után.

Az *öreg bojtár* a «monyasossal» közös lakáson van, ami a legnagyobb baj. Amannak két gyermeke van: a Jóska és a Pista, emennek pedig hét: Kati, Bözse, Róza, Mária, Pista, Gyuri, Jóska. Mindakettő fiatal ember még, így hát a 13 emberhez még adhat a jó Isten néhány gyermeket az öt lépés hosszú és három lépés széles szobába.

A *monyasos* a csődörökkel bánik. Egy-egy ménes mellett 2—3 csődör van. Ezekkel egész nap van dolog. A csődöröket nem hajtják legelőre, mert azt mondja Barcza József, a fenéki monyasos, hogy akkor kutya világ lenne. . .

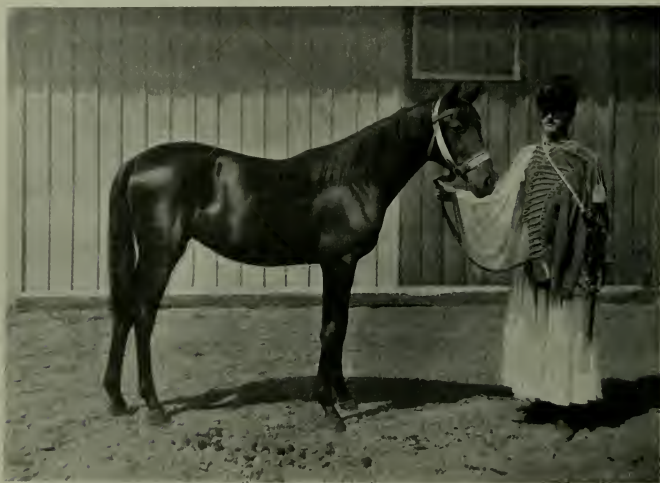
A *monyasos* már reggel öt óraker körbejártatja a méneket, hogy jól elfáradjanak a szabad levegőn s az istállóban meg ne romolják a lábuk. A csődörnek ez a két órai *landzsolás* az élvezete. A monyasos tisztogatja a csődöröket és az istállót. Ő sohasem ér rá faragni úgy, mint a bojtárok. A monyasos konvenciója csak annyi, mint az *öreg bojtáré*, s kap még két tehéntartást is.

A számadó a *cseledjeit*, a bojtárjait mégis előbbre valónak tartja a monyjasosnál, mert azok a segítségei.

Az uraság szarvasmarháit őrző pásztor: a *gulyás* (68).

A gulyások között is igen sok faragómestert találunk, ámbar ők sem érnek rá annyira a faragásra, mint a juhásznép.

Közöttük is a számadó az első ember (69). Ő felelős mindenért. A gazdatisztnek minden új évkor elszámol a kezére adott marhákkal. Egy-egy majorban öt főka marha is van. A számadó az egyikről elmegy, a másikhoz odamegy. *Felvizsgálja a marhát,*

CSIKÓS VÁLLÁN A KARIKÁS. (67)

mindig azt nézi, nincs-e valami baj? Ha ilyest tapasztal, nyomban jelentést tesz a gazdatisztnek.

Az olyan bojtár, akire azt mondhatják, hogy *kevés nála az irás*, vagyis nem tud jól írni, az manapság számadó nem igen lehet, mert ma már mindenféle jegyzéket is vezetnek az állatról.

A számadónak, magyarázza egy öreg gulyás, legszelidebb embernek kell lenni, aki mindenkivel ki tud jönni!... A számadónak minden emberrel egyformán kell bánni. Az előtt nem szabad kiválasztott embernek lenni. Az egyik bojtár olyan legyen előtte, mint a másik!...

Számadó csak komoly ember lehet. Annak hiába való beszédet nem szabad folytatnia, nem szabad neki mindenféle emberrel leülni poharazni, de ha a bojtárokkal egy kicsit *összeleqgedik* az nem baj, mert azok hozzátartozandó emberek.

A BOJTÁR.

(A hatvanas évek egy könyvátja után: csikósbojtár.)

Régente vagyonos számadók voltak. Ma már igazi nagy számadó alig akad, legfőlebb csak olyan, aki annak tartja magát. Régente a számadó csak uraskodott. Az uraságok most már látják, hogy a számadóskodás nem meríti ki a eselél idejét, ma már a számadó egyuttal csász is, vincellér is, meg ilyen egyéb bivatalt is visel.

A számadó első bojtárja a *főbojtár* vagyis az *anyagulyás*, akiről a többi bojtárjával is így beszél: *coelédem*. Az anyagulyás őrizi az anyateheneket, így hát néki van a legtöbb, legkényesebb dolga (70).

A tenyésztésre tartott gulyát kora tavasszal kieresztik a legelőre, ott marad azután az éjjel, nappal, esőben, jó időben az isten szabad ege alatt. Itt hozza a tehén a

GULYÁS. (68)

kis borját világra, még ha szakad is az eső. Nem lát az istállót, a níg csak ősszel, hó estekor be nem hajtják a majorba. Az állat kora reggeltől késő estig legel; este behajtják az állásba, egy fakorlással, cölöpökkel bekerített helyre.

A gulyás szemének egész nap az állaton kell lenni. Különösen manapság, hogy egyre kisebbre szabják a legelőket, a marha minduntalan közel jut a réthez, a kárhoz, s a legelőket keresztül-kasul szeldelik a vasutak is. A gulyásnak még éjjel sincs nyugta, mert ha lelkiismeretes ember, akkor többször fölkel és körüljárja az állást, hogy nincs-e baj az állat körül?

Az anyagulyás egész nap vigyázza az üzekedést, mert, mint Győrei István fenéki gulyás mondja, az üzekedésről *slörskönyv*-et kell vezetni; az anyástól komolyan meg követelik, hogy följegyezze: a gulya melyik bikája melyik tehénre mikor hágtott?

A Keszthely mellett lévő gróf Festetics-féle Fenékpusztá gyönyörű gulyája mellett szolgáló főbojtár, Borka Takács István jegyzékében például ezeket az adatokat játjuk.

Üszegedett	Az tehén	Az bika
Augusztus 2-án	Pongrács	Szekfű
» 2-án	Bogar	Szekfű
» 2-án	Cimer	Szekfű
» 2-án	Patkó	Szemes
» 3-án	Szulyák	Szemes
» 5-én	Madár	Szekfű
» 5-én	Tikris	Szekfű
» 6-án	Baráth	Szemes
» 6-án	Hajós	Szemes
» 7-én	Fáyol	Szekfű
» 8-án	Fütyös	Szekfű
» 8-án	Nyulás	Szekfű
» 8-án	Szűnyék	Szekfű

Ha most már tudjuk, hogy Borka Takács István keze alatt 80 tehén van, hát elgondolhatjuk, hogy milyen sűrűn kénytelen alkalmazni Borka Takács a könyvelési tudományát.

Nem esoda tehát, ha nem tud annyit faragni, mint a jobban ráérő juhászember. Különben is, az anyagulyás úgy szép, ha áll a gulya mellett, vagy komótosan ballag utána.

Az anyagulyás ezenkívül még az elletéssel is jöeskan el van foglalva.

Amiut a záporosó lefoly, úgy folyik le egyszerre a birkaelletés is.

A tehén azonban mindenik más-más időben ellik, mert szerelmi életét nem korlátozzák időre, mint a juhokét. Sok tehén nehezen hozza világra a kis borjut, az

BORKA TAKÁCS ISTVÁN
FENÉKI GULYÁS SZÁMADÓ. (69)

ISTENES JÁNOS,
BAKONYI GULYÁS. (70)

ISTENES JÁNOS ÁLLATJAI,
A BALÁSKÓ ERDŐ ALATT A BAKONYBAN. (71)

anyagulyásnak segédkezni kell ott. Sok borjú gyöngé, alig áll a lábán nem tud jól szopni. Ezért a gulyás a lába közé szorítja s úgy szoptatja meg a tehén tőgyéből. A kis borjú sokszor megbetegedik. Ilyenkor úgy kell ápolni, mint a gyermeket; jó meleg pipiter-teát adnak neki, vagy «törpentinnel» dörzsölik a hasát, a vékonyát.

A kis borjú 6–10 hónapig szopik, akkor azután *leválasztják*, elválasztják az anyjától. Ha a borjú tavaszra már nagyobb is, akkor se választják el, mert a friss, jó fűvön az anya magát is, meg a borjút is jól tudja táplálni. A borjú csak az anyja alatt érik jól ki. Rendesen ősz végén választják el a borjút, amikor *bemegy kötélre*, vagyis istállóba kötik. Ott külön választják az üsző (nőstény) borjúkat a bikaborjúktól. Mert ezek *fedeznek*, meg-hágnak az üszőket ilyen fiatalon, mert az üsző ilyenkor *meginnul*, megüzekedik.

A BIKÁS. (72)

Tavaszzal azután az állatokat megbillegölik: pofájukra rásütik az uraság nevének kezdőbetűit. Tavasszal, mikor kihajtanak, a kinemerélt bika-borjúkat a bika-fókára adják, amelyben a legfiatalabb, reményteljes hímöt a legidősebb agglegényig együtt legel a szarvasmarhák férfiú társadalmá. A bika négy éves korában a legszebb, akkor adják, verik át az anyagulyára. Ekkor *vizítlják* be hágóbikának; 40 tehénre egy bikát számítanak. A többi bika közül egyiket-másikat elviszik falubikájának, a tehetetlenebbeket pedig mézáros kézre adják.

A gulyások rendjében az egyik fokozaton tehát a *bikás* áll (72).

Ennek már könnyebb dolga van, mert a bikákkal közel sines olyan sok gond, mint a tehenekkel. Katona (Gedeon fenéki bikás azt mondja, hogy a bikáktól nem kell annyira «függenni, ha nincs rászokva, hogy üzekedő tehenet találjon.»

A bikás tehát jobban ráér a faragásra. Ha faragásokat gyűjtünk, a bikásoknál inkább találunk, mint az anyásoknál.

Tudjuk most már, hogy tavasszal az istállóból bika-, üsző- és heréltborjúk kerülnek ki. Az üszők és herélték közös fókára mennek. Ez a *kevert fóká*. A ki a kevert fókát őrzi, az a *nyári borgyus*. Azért *nyári borgyus*, mert a nyaranta künn legelő borjúkat őrzi. Van *téli borgyus* is, aki a rugott borjúkat az istállóban gondozza. Rugott az a borjú, amelyet az anyja nem szoptat, elrug magától. Ez rendszeren késő ősszel esik meg, amikor már körülbelül istállóba kerülnek az állatok. Ha a tehén korán rugja el a borjút, akkor az ilyen üsző-borjúból lesz a kis fóká, amelyet a téli borgyus legeltet. Ezért a téli borgyust *kis fókásnak* is nevezik.

Tavasszal tőle a borjúkat a nyári fókás, a kevert fókás veszi át; a téli borgyus a

A MAJORBAN. (73)

mu-tra-teheneket őrzi egész augusztusig, amikor azokat rendszerint vásárra adják. Ha korábban is akad rugott, akkor az a mu-trák közé megyen. Ezután a téli borgyus a gazdaságban dolgozik; szénát rak, mint a gyaloghéres.

A nyári borgyus is igen éber ember legyen, mert az üszőborjú, mint Borka Takács István mondja: megüzekedik és fut a bika után, mert lát a fiatalabb ember is nyughatatlanabb, mint az öreg. Már pedig az üszőnek nem szabad szeretkezni, mert — véli Borka István — az olyan tilos, mint a leány. Az állatok a kevertfókában a következő tavaszig maradnak együtt, amikor a tinók a tinófókára, az üszők pedig az üszőfókára kerülnek.

Látjuk tehát, hogy van *üszősbajtár* és *tinősbajtár* is.

A tinós öt éven át legelteti a tinókat, amikor a ökrökké nevelkednek. Ekkor béreskére jutnak, hogy egész életükön át huzzák az igát. Mig ebbe a türelmességet kívánó erénybe belétörődnek, sokszor megszivelhetik a közismert biztatást: Tanulj tinó, ökör lesz belőled.

SZILAJ GULYA A FONYÓDI PARTON, (A HÁTTÉRBEŒ BADACSONY) (74)

A tinósok is gyakorlott faragók, mert a tinó a legjámorabb fajta. Megfosztották szegényt ugyanis attól a lehetőségtől, hogy még csak gondolni is merne . . . szerelemre.

Az *üsző* négy éven át őrzi az állatot, a mikorra azokat *átaszlják* az anya-gulyára, hogy azután borjút neveljenek az uraság részére. Az a marha, amelyet nem lehet még tinó sorba fogni, meg az *üsző*, amely még be nem üzekedett, nem borjuzott: az a *rédegmарha*. Ez aféle haszontalan állat, mint amilyen haszontalan a népies nyelven rédegembernek nevezett agglégény.

Rége, mikor még sok volt a hatókrös paraszt, amikor a földművesek több ökröt tarthattak, sok faluban volt «fókás ökör». Ezekből verődött össze a falusi ökör-csorda; ma már ilyen nincs. Mert szegény a nép. A tehénből él a nép, mert az borjat is, piacra való tejecskét is ad, be is lehet fogni s elvégzik vele a szekerezni valót is. A kiszolgált bikákból és a tenyésztésre alkalmatlan tehenekből lesznek a *göbölýöök*. Ezek nem legelnek, mert fél évig az istállóban hizlalják őket, hogy elkeljenek a budapesti és bécsi piacon, sőt még Berlinbe is híret viszik a jó magyar pecsenyének.

A göbölýösöket tehát az istálló körül találjuk meg, ha hozzájuk utasítanak bennünket faragások végett. Ók az állatokat etetik, almozzák, tisztogatják. Ha elvégeznek, kiülnek az istálló ajtóba s lopnak egy kis időt faragásra.

A fehér, nagy szarvú magyar marhák fókáját *szilaj-gulyának*, a tarka szimentháli, svejci szarvasmarhák társaságát *csíra-gulyának* nevezik (74, 75). Így tehát nagyobb urolalomban *szilaj-gulyásekat* és *csíra-gulyásekat* is találunk.

CSIRAGULYÁS ÓHÍZ A SZÁNTÓDI PARTON. (75)

A GYALÁSI SZÁLLÁS (76)

GULYÁS-PÜTÖRI FENÉKEN. (77)

SÜLECZ VENDEL, ANYAGULÁS. (78)

nevű gulyhó. Mellette egy kis szénny, szín van. Képiünk a fenéki szállásokat mutatja be, amelyek évszázados fák alatt húzódnak meg (76, 77).

Sok urodalomban a gulyát nemcsak tenyésztés végett, hanem tejhaszonért is tartják, vagyis a borjas tehenet fejik is, hogy tejet a piacon értékesítsék. Az igazi nagy uraság, aki a szép erős, érett borjút szereti, az nem fejeli az anyagulyát. Azok a tehenek, amelyeket fejnek azok vannak *fejős-gulyában*. Ezt őrzi a fejős-gulyás, akinek sok a dolga; mert ha a teheneket behajtják az istállóba, akkor azokat meg kell fejni s a borjukat szoptatni kell. A fejős-gulyás megmossa a tehén farkát, combját, lábát. A borjas tehennek egy kis *cukmó* kell, hogy több tejet adjon. Ezért a fejősnek, vagy mint másképp mondják *tehenesnek*, répát is kell vágni. A fejősnek inasa a «tejes», aki a tejet viszi a piacra, vagy beszállítja a városba s ott hordja házról-házra. Ha tejest látunk a városban, bizonyára nála is találunk szép faragásokat, de bizonyos, hogy megismerteti velünk majorjának és vidékének jó faragó pásztorait.

Említettük, hogy a tenyész-gulyát már kora tavasszal kieresztik a legelőre s ott marad hó leestéig. Természetes tehát, hogy a pásztornak is egész időn át künn kell tartózkodnia, távol a helységtől és a majortól.

A pásztor tartózkodási helye a *szállás* vagy *háló*.

ITATÁS. (79)

BORKA TAKÁCS ISTVÁN ŐRZÉS KÖZBEN. (80)

Borka Takács István szállása előtt kobaktök-lugos van, amelyről a kobak és héber nevű gyümölcsök csüngenek alá. A gunyhónak két helyisége van. Az első nyitott, amolyan előszoba fele, ahova nagy esőben beáll a gulyás. Itt tart egy-egy zsák krumplit; a belső helyiség a hálóhely. Ebben két nyoszolya van; egyikén egy régi ócska szűr, másikon, öreg rongyos bunda, amelyben még a régi jó világban parádézott a gulyás öregapja.

Az unoka jóízűen alszik az örökéletű holmin! Mert igaza van a régi nótának:

Kífordítom, befordítom	Leterítem a bundámat	— — — — —
Mégis bunda, a bunda.	Mégis bunda a bunda	Ha rongyos is a bunda
Hej bunda, a bunda,	— — — — —	Mégis bunda a bunda.
Pásztorbunda a bunda.	Ha megázik is a bunda	— — — — —
Mégis bunda a bunda!	Mégis bunda a bunda.	

Az egyik nyoszolya végében áll az eleséges láda. Ebben tartja a pásztor az enni-valóját, no meg egy-két pint bort s a «papramorgót», amiből hideg reggeleken egy-egy korty olyan jól esik! Mikor belépünk a sötét gunyhóba, a derék pásztor megtörli az ágy szélét, a padot, szívélyes hangon helylyel kínál. Kinyitja a ládát, előveszi a bort:

— Tessék használni a tekintetes úrnak. Ne tessék megvetni a szegénységemet.

A jóra való ember örömmel látja, hogy nem vetjük meg jószívűségét. Előveszi a fehér asztalkendőbe takart fekete rozskenyéret, zsebéből kiveszi a kusztorát, megtörli s megkínál bennünket egy falat kenyérral, miközben szabadkozva mondja:

— Nem telik fehérebb a szegénységemből.

A kenyér mellé előkerül a jó füstölt szalonna, a zöld paprika és a füstölt turó. Beszélgetés közben szemlélődünk a gunyhóban. Megpillantjuk a pócot. Ezen áll a sótartó, a megkezdett faragások, a faragásokhoz szárogatott fadarabok, a szénahordó-

kötél, a furugla és miegyéb *zakat*, díb-dáb holmi. A falon egy kis fából való gépezetet hajthatunk jobbra és balra, fölfelé, vagy ettől távolabb. Ezen a kis gépezeten van az olajméses. Különös, hogy a gunyhóban kályha is van, amit téglából raktak, s kívül fűtik.

— Hogyan, hát itt télen is laknak?

— Nem lakunk itt kérem, — feleli a gulyás — de a hideg tavaszi és őszi reggeleken nagyon elkél egy kis meleg.

Künn megnéztük a színt, ott áll a faragó-szék. A szín egyik lábán lóg a gulyás kabátja, amelynek az újja be van kötve.

Vajjon miért?

GULYÁS. (81)

Megnézzük a legelésztető fókákat, az anyafókát, a kislefókát, a bikákat. Elmegyünk az álláshoz, ahová esténként behajtják az állatokat.

Lassankint leszáll az est.

Elbűcsúzunk szíves gazdánktól. Kezet szorítunk vele, miközben tisztességesen leveszi és kézben tartja a kalapját.

Az Úristennek ajánlom tekintetes uram! s köszönés után oda megy a kabáthoz. Belenyúl bekötött újjába:

— Egy kis jó gombát szedtem. Ha meg nem sértem a tekintetes urat, tessék hazavinni a tekintetes asszonynak!

... A községi lakosok vagy az urasági eselédék teheneit a *csordás* őrzi (83). Aki urasági szarvasmarhákát őrzi, az: gulyás. A csordás husvét táján hajt ki. Régente nagy-

CSORDA CSOBÁNC ALATT. (82)

pentek volt a kihajtás napja. A csordás most akkor hajt ki, mikor az idő engedi, amikor a fű sarjad, kizöldül úgy, hogy tudja jól legelni a marha.

Szerencsétlen, veszedelmes napon nem hajt ki a csordás. A *csizió* szerint 36 ilyen veszedelmes nap van az esztendőben; mert a csiziónak a pásztorok között nagy a becsülete. A legtöbb pásztor — aki olvasni tud — «ért a csizióhoz», s hisz is benne rendületlenül.

A kihajtás előtt a csordás 2—3 tehénre kolompot, *harangot* akaszt. A kolompot azok a tehének kapják, amelyek a *legfutósabbak* vagyis amelyek otthon maradt borjaikhoz akarnak minduntalan szaladni. A kolomp szaváról azután észreveszi a csordás a szökést s idejében megakadályozhatja.

A régi pásztorok nagy harangot akasztottak a tehenre. A nagy kolomp hangja erősebb, messzebbre hallatszik, de külföldben is az volt a tehén cimere, minél nagyobb volt a harangja. Most már nem kinózzák a szegény tehen nyakát a nehéz kolomppal.

A faluban a kolomp szava figyelemzteti a gazdákat, hogy hajt a csordás!

A kolomp együtt tartja a csordát, vezeti a többi tehenet. «A többi marha a kolomp után számít.» Egyik tehen soha el nem hagyja a másikat. Ha véletlenül elmarad valamelyik tehen s nem hallja a harangot, akkor *réjajta*, síratja, bög utána. A haragos tehen: *a vezér*.

A legelésző csorda (85), gulya kolompszavában is sok költészet van. A népdalok is szeretettel emlegetik:

Kihajtom a Virág ökröm a rétre,
Leterítem a subámát melléje;
Nem hallom a Virág ökröm harangját
Máshol éli az én rózsám világát.

*

Fehér gulyám kolompja szól a réten,
Nagy gazda lány izent hozzám a héten:
Szegény legény ha a szived szeretne,
Gazdagságom mind a tied lehetne.

*

A szerelem, a szerelem,
A szerelem sötét verem;
Ecle estem, benne vagyok,
Nem láthatok, nem hallhatok.

A CSORDÁS. (83)

SÜLE CZ JÓZSEF, AZ ÜRMÖSI PUSZTÁN
A VÖRÖS CSIRATINÓK CSORDÁSA. (84)

Órizem az apám nyáját,
De nem hallom a kolompját.
Rá-ráme gy a zöld vetésre,
Én csak későn veszem észre.

*

Esteledik, szól a esorda kolompja
A esordásnak ölében a galambja: . . .
Bandi bojtár teskelődnek utánad! —
Tereld vissza a tilosból esordádad.

Nem hallik már a esordának kolompja,
Bandinak még ölében a galambja:
Nem bánja, ha elvész is a esordája:
Csak ölében lehessen a babája!

A szarvasmarha szép higgadtan legel. Csak úgy ropog a kövér fű, mikor a tehenek jóízűen harapdálják. Ha azonban elsül a legelő, akkor a szegény állat csak nyalogatja a fűvet, csipegetlödik. A esorda délelött 11 óráig legel egyhuzomban, akkor elhajtják itatni s 2 óráig *déllén*, delelön van. A delelőnek kút-hoz közel kell lennie, mert delelés közben vagy az egyik vagy a másik tehen megyen inni (86). Azután egyet fekszenek, kérődznek, *darvadoznak* délután 1—2 óráig. Azután ismét legelnek. Este megitatják s hazahajtják őket.

A esordásnak sokkal nehezebb őrzése van, mint a juhásznak. A tehen a lónál is nehezebb őrzetű állat. Tudni kell ugyanis, hogy a esordában egyszer az egyik tehen borgyazik meg, mászszor a másik. Ha azután tellik a tehen tőgye, nincs az állatnak maradása, mindegyre haza akar szökni a borjújához. A tehenet otthon örökösen *cuknisóják*, szecs kás krumplival, árpadarás répával tartják, hogy több legyen a teje. A tehennek persze, különösen a soványabb legelőn, otthon az esze! Sietne haza, hogy jobban jólakhassék s a borjút jobban nevelhesse. . . Nyilván ez az ösztönszerű anyai szeretet viszi a *kárba* is, a más lucernásába, káposztásába, ahol nyálánsághoz juthat.

KÖZSÉGI CSORDA A SÜMEGI ERDŐSZÉLEN. (85)

ITAT A CSORDÁS, (KESZTHELYI HATÁR.) (86)

A csordásnak örökösen hol az egyik, hol a másik tehén után kell futni. A szeme is nyitva legyen, nem megy-e valamelyik tehén a kárba?...

Ezért nem tud nyáron a csordás annyit faragni, mint a juhász.

Ha a csordás a faluhoz, az urasági majorhoz közel legeltet, akkor családja a deielő kúthoz utána hordja a meleg ebédet, de ha messze legeltet, akkor nem eszik meleget. A tarisznyában visz ki egy kis szalonnát, meg efféléit. A később leírt *gurgulába borsos só*t tesz, ami nem más, mint só és paprika keverék.

Olykor szed egy kis gombát. A gomba szára nem eledel, de kalapját megszózza s ráteszi a parázsra úgy, hogy a kupás része, a ráncsa van felül. Zamatos étel! Ezenkívül akad az erdőben egy kis vadkörte, vadalma, puha som, eper, földi szeder, érett kökény, mogyoró. Van sok *zurmókás* pásztor, aki deleléskor maga süt, főz. Megeszi a kánya és a tuskésborz husát. Az ilyes pásztorokat azonban a többiek, mint afféle különös fajtát emlegetik.

Télen a marha nem jár ki, mert a hóval fedett legelőn nem tud legelni. Ilyenkor a csordás a bikaistállóban van elfoglalva, a falu bikáit eteti, itatja, gondozza

Mindez nem foglalja le egész idejét, télen tehát áldozhat a faragás, szíjfonás művészetének. A csordásnak is szaporodik már a gondja. A faragásból nem élhet meg. A jövedelem se sok; a gyenesliási csordásnak csak ez a konvenciója:

minden tehén után egy merceze gabona (egy mérő negyed része) egy kenyér, egy liter liszt, fél liter borsó vagy kása. 2 kanál zsír, egy kis só és 40 fillér. Összesen 60 drb. marha jár elébe. «Biz' abból nem igen urizál!» A gabona csak rozs. A búzalisztre meg a dohányra valót úgy kell megkeresni.

Elmegy tehát szőlőtalanjt forgatni, az erdőbe fát dönteni, pedig sohase volt paraszt. Sok csordás valóságos cipész, csizmadia-mester. A gazdák csizmáit pompásan megfejeji, talpaja, foltozza, pedig senkitől sem tanulta ezt a mesterséget.

A csordás őrzés közben szíjostort és pirított hosszú, furkós botot hord. Erről a botról a csordást a többi pászortól azonnal megkülömböztethetjük.

A csordás a somfa, vagy az alkalmas bokor ágát gyökerestől metszi; a gyökérből furkót, kupalakat farag; az ágat tűz fölé tartja, hogy kiegyenesíthesse; aztán földhöz ütögeti a meleg ágat, Ezért állandóbb is a csordás botja, mint a kanászé. A csordás a tehenet közelről éri, akkor a kárból, vagy más alkalmatlan helyről az ostorral kergeli ki, de ha ezzel el nem éri, akkor botjával dob kíméletesen utána.

Ha a csordás a tehenet közelről éri, akkor a kárból, vagy más alkalmatlan helyről az ostorral kergeli ki, de ha ezzel el nem éri, akkor botjával dob kíméletesen utána.

Ámbár a tehen szóértő állat. Sokkal okosabb, mint a buta birka vagy a disznó. Ritkán kell hozzá bot, Ezért állandóbb is a csordás botja, mint a kanászé. A csordás a tehenet csak nevéen szólítja, az állat már tudja, hogy ilyenkor rendes útra kell igazodni.

Egy csordás elé 100—120 tehen is jár; a nevét tudja valamennyinek. Már messziről megismeri, melyik, kinek a jóságga. Ezek az elnevezések nagyon jellemzők a nép észjárására. A Balaton partján lévő Gyenesdiás község csordása például, a következő neveket ismeri csordájában:

Füge	Dajka	Főske	Vidra	Murzsi	Juci
Gilrom	Fáni	Róka	Szedres	Piros	Talián
Himes	Julesa	Macsér	Hurka	Boros	Szajkó
Rózsa	Cedrus	Mili	Tuli	Páva	Tuba
Tikres	Narancs	Bíbor	Jácint	Fácán	Körmös
Bárány	Piktör	Rubin	Gondos	Mizger	Kormos
Szőke	Zsömle	Gólya	Virág	Csöngő	Gyöngyös
Dáma	Mézcs	Kuli	Ilatos	Muszka	Kávés
Címer	Bákor	Sárga	Mici	Gernyás	Sörös
Pörge	Hatlyú	Tükrös	Pirók	Béka	Tornyos
Szegfű	Harang	Kontyos	Sudár	Mérges	Börös
Szenes	Bjeske	Nyalka	Cigány	Zsófi	Busa
Mécs	Piroska	Bajcs	Bársony	Kisasszony	Zörgös
Hajas	Ilódos	Káplár	Pille	Gyopár	Hárász

Közös név jut persze több tehenre is, de a csordás tudja, hogy melyik *Dáma* a Bőröciék, s melyik a Csanakiék tehené.

A legtöbb csordás mellett van bojtár is, aki segít neki a kihajtásban, az őrzésben, de hivatása különösen az, hogy a borja után hazakivánczó tehenet elkisérje, nehogy belémenjen a kárba.

A KESZTHELYI CSORDÁS GUNYHÓJA A BALATONPARTON.

Szóljunk a *bivalycsordáról* is. A Balaton mellett, Fonyód és Balaton-Keresztur között, egész be Kéthelyig, több község határától övezve terül el a Nagyberkek, a Balatonvidék 60 ezer hold alföldje. A Nagyberkek vízenyős, zombékos terület, egyes részein feneketlen ingovány.

Az ökör, a tehén a berekbe beledül, beleveri magát, s ott olyan tehetetlen, hogy úgy kell kiluzatni. A bivaly azonban a berket megjárja, ha ingoványba kerül is, egyetlen rug, a térdét kihúzza, egyet emel magán, s hamarosan kiszabadul.

Ezért a Nagyberken a gróf Hunyadyak, Zichyek, s a többi uraságok szívesebben legeltetnek bivalyokat, mint tehén- vagy ökörgulyát.

Amikor vonatunk a somogyi parton Máriatelep felé közeledik, a Balaton szélén több bivalycsordát látunk békésen legelészni. Az otromba, lomha állatok, a fekete csorda mellett a bivalyos, vagy mint a nép mondja: a *bivalos* lépdel (88).

A szarvasmarhák pásztoraik között ő ér rá faragni legjobban.

Leszállunk a balatonkereszturi állomáson, ahol csakhamar megtudjuk, hogy az anyabivalyok keletre, a rédegesek meg nyugatra legelnek a Balaton-szélén. Amint a csorda

A BALATONKERESZTURI BIVALYOS. (88)

felé haladunk, a bivalyok *csaprosodnak, csomolósodnak*, kíváncsian emelik vaskos fejüket s ide-oda lóbálgatják lomhán. Egyszerre csak felénk iramodnak, mintha elakarnának bennünket tiporni. Keressük az utat, amerre menekülhetnénk . . .

A bivalyos azonban föltekint a faragásról, s biztat bennünket, hogy ne féljünk. A bivaly csak egy kiesít kíváncsi.

Amikor megállunk, a hány bivaly, mind körénk sereglők, kinyújtja nyakát (89) s bizalmasan nézeget bennünket. Ha papírt veszünk elő s jegyzetet csinálunk, valamennyi néz az írásba, mintha érdeklődnének, hogy mit írogatunk. Ha a fényképezőgépet feljűk irányítjuk, mind közel jön hozzá, mereven belebámul, szinte ajánlkoznak a lefényképezésre.

Mihelyt azonban mi közeledünk feljűk, megriadnak, visszakapják az elejűket, a hátuljukat meg fölvetik magasan. Esetlen szöketésekkel rohannak tova s messziről nézegetnek felénk.

Beszélgetésbe ereszkedünk a bivalyossal: jut-e idő faragni?

Azt feleli, hogy van ideje elég.

Napköltekor a bivalyos az akolból kiereszti a bivalyokat s kihajtja a legelőre. A bivaly hamar hozzáfog a legeléshez, iparkodik, és jobban fel is tudja harapni a fűvet, jobban főtudja a legelőt *kepezni*, mert nagyobb foga van, mint a tehénnek.

A bivaly nyáron, délelőtt kilenc óráig legel. Ekkor már *megszorítja a meleg*, s hamarosan belé is megy a Balatonba úgy, hogy csak az orra hegye látszik ki a vízből.

Nagy melegben három-négy óra hosszat hever a vízben. Olykor kidugja a fejét s nagyot fúj. Azután ismét a víz alá húzódik.

Míg a bivalyok mozdulatlanul hűselnek a vízben, a bivalyos a parton üldögél s nyugodtan élhet művészkedő hajlamának.

Mikor a bivaly jól *meghűtőzött*, kijő s újra legel. Nagyon könnyű őrzetű állat, nem torkoskodik, nem nagyon siet a kárba, megelégszik minden *padzerygyával*, silány növényekkel, sással, fiatal náddal, amire a tehén és az ökör a legelőn rá sem pillantana. Jól lakik s a meleg ismét megszorítja, akkor megint belemegy a Balatonba s ott jótűzen locsoltatja testét a tarajos fehér hullánokkal.

BIVALYSORDA. (89)

Ilyenkor azután a bivalyos megint nyugodtan folytathatja a faragást, már csak azért is, mert a bivaly nem lótfut, nem *bogárdáz*, annak a bőrére nem száll a bogár, mert nem olyan vére van, mint egyéb marhának. A bogár nem tudja kicsipni a bivaly vastag bőrét.

A bivaly lusta állat, — magyarázza tovább a bivalyos, de ha megbolondul, nincs olyan ló, hogy nyomán fusson; ha megszalad, akkor, *nyökög*, ilyenforma hangja van: *öch, öch*. Ha hűsül az idő, akkor a bivaly nem megy a vízbe, hanem a szárazban fekszik le s ott kérozdik. Csak júniusban, júliusban és augusztusban fekszik a Balatonba, mert ilyenkor melegebb a vére, mint más állaté. A bivaly előbb megfázik, mint egyéb állat. Ezért hideg időben szeret egyet-egyet futni, hogy kimelegedhessék. A bivaly nem delel, mert a delelő szarvasmarha napjában egyszer, dél körül nyugszik hosszabb ideig, míg a bivaly napjában többször fekszik el órákig a vízben.

Amint így apránként kérdezzeljük a bivalyost, azt is megtudjuk, hogy ő a rédegbivalyos, mert a *rédegsereget* őrzi. A Balaton főlő szélén őrző másik bivalyos az *anyabivalyos*, az őrzi az *anya-sereget*.

A bivaly hat hónapos koráig *kis boggyú*, egy évig *választó*, azután két évig *rugott*

borjú. Azután *harmadji* és *negyedji*. Azt nem mondják, hogy *másodji*. Ha négy éves elműlik: behágatják. Amikor kis borja lesz, akkor kerül ki az anyaseregbe.

Míg az anyabivaly kettőt nem borjuzik, addig *űsző-tehén*, azután már *vén-tehén*. A tehenet sohasem fogják be, csak a négy éves *tinót*, vagyis a *gyöngye korában*, 3–4 hetes korában herélt állatot. A bivaly-tinó *hűséges, terhezésre* igen jó állat. Elhúz az akármilyen nehéz terhet. Sokkal erősebb állat, mint az ökör. Két bivaly, ha jól *kinyítte magát* többet elhúz, mint négy ökör. A bivalyt könnyebb rátanítani, mint az ökröt, mert jobban megfogadja a szót. Ámbár az is igaz, hogy *hajtsó*, lusta állat. Lassan cammog. Ezért az ostorral vagy bottal sokszor meg kell *lapantani* az oldalát. A béres némelykor a vasvillával is megböki, mert bizony ha a bivaly be van fogva, akkor is bolondul a vízért.

Balatonkereszturban beszélnek, hogy egyszer a béres elaludt a szénásszekéren. A bivaly nekí mentek a Balatonnak és úsztak Badaacsony irányában a túlsó part felé. A béres akkor ébredt föl nagy rémületére, mikor a szekér a Balaton közepén himbálózott. Nem volt egyebet tenni, mint nyugodtan várni, míg a bivalyok szerencsésen kiláboltak Badaacsony alatt.

A bivalynak a víz iránt tanusított nagy barátságát felhasználják arra, hogy vele a Hévíz nevű meleg gyógyfürdőt megtiprassák. A Hévízben ugyanis sok a *korpa*, az elkorhadt növényi rész. Ez oly nagy mennyiségben gyűl össze, hogy a víz lefolyását akadályozza. Ezért a balatonkereszturi bivalyosordát minden nyáron felhajtják a Hévízre. A bivalyok szivesen merülnek a jó meleg vízbe, a tavat széltében-hosszában meguszálják, azután pedig leúsznak a Hévizet levezető, s a Balatonba folyó csatornába. A parton a bivalyosok hosszú ostorral nógatják őket. A víz korpája meglazul, s a tó víze így szaporábban folyik lefelé.

A bivalynak minden lomhasága mellett is, sok csalfaság van a vérében. Sok goromba *találkezik* köztük. Az ilyen bivaly félrehajtja fejét, rohan az emberre, nyökög. Ilyenkor meg kell regulázni, meg kell ugrasztani, mert az embert megölné. A minden iránt közömbösnek látszó állat, ha a legelőre hajtják, útközben sokszor kárt tesz; pusztít, a fejével neki megy kalmaznak, fiatal fának, gyepűnek. Nem halad el semmi mellett békével. Amit ér, a világon mindent kivesz. Szekér előtt olyik megijed a csendőrtől, a cigánytól, a biciklitől. Akkor azután elszalad úgy, hogy összetöri a szekeret.

Elbucszunk a rédegestől, s megyünk át az anyáshoz a Balaton szélén hosszan húzódó *kőkőny*, keskeny legelőn. A Balatonon millió és millió hullám kecses táncot lejt előtűnk s mormoló zajt üt, amire az anyabivalyos azt mondja, hogy *zuhog* a Balaton.

Szóba állunk az anyással. Megkérdezzük, van-e nála is egy-két szép faragás? Valami csak akad nála is. de ő már panaszkodik, hogy nem ér úgy rá, mint a rédeges.

Mikor a bivaly *borgyazóba jár*, az anyásnak mindig ott kell sétálni a parton, hogy a bivaly be ne mehessen a mély vízbe, mert az a maga esze szerint bemenne akár a Balaton közepéig is; a borgyazásra készülő állatot tüzeli a vér. Ezért siet a víznek. A bivaly a vízben is megborjazzék s a kis borjú ott fulladna, — szemmel kell tehát mindig kísérni a teheneket.

Ha a főka belemegy a Balatonba, akkor az anyásnak le kell húzni, a csizmáját s a bivalyok elé kell állani, hogy csak a víz szélére kerüljenek, hogy csak térdigérő vízben fekhessenek le, a testüket el ne foghassa a víz, de azért *kihűsölhessék magukat*.

Ilyenkor a pásztor *kutyáztat* is. Ha a tehen a mély vízbe készül, utána uszítják a kutyát. *Őssze kell fogni* az egész sereget s elhajtani a víztől. Nem is igen kell a kutyát utána küldeni, mert mielőtt hallja a kutya nevét, már egyszerre megfordul. Fél, hogy a kutya *megrágná az agyarával*. A bivaly nem tudja megrágni a kutyát, mert inai nehezék a rúgáshoz. A bivalynak csak a kutya az *űdvössége*.

Az anyás azért sem ér rá igen a faragásra, mert a fiatalabb tehenek borjuzásánál segíteni kell neki. Ha világra jön a kis borjú, akkor be kell anyjával együtt hajtani az

BIVALY-CSORDA A BALATONKERESZTURI PUSZTÁN. (90)

istállóba, a borjú az anyja után *ballaccskál*, el-elmarad, el is akar aludni, szüntelen biztatni kell, hogy haladjon.

Említettük már, hogy a gulyás, a csordás, a csikós minden állatjának a nevét megmondja. Kérdeztük a bivalyost is, hogy állatjainak mi a neve?... Azt felelte: «Ki az ördög adna ezekre nevet?»

Úgy látszik: a bivaly nincs annyira a pásztor szeretetében, mint egyéb állat.

Neve csak a befogott bivalynak, meg a bikának van.

Az egyik állat neve: *Miklós*, a másiké *Patkó*.

A bivaly-bika nagyon goromba állat. Egy esztendő sines, hogy pásztorját a bivalybika meg ne tiporta volna. Akit nem akar szivelni, sehogyan se sziveli meg. Ha a bika *meggerombul*, egyet fordul, elkezdi a földet hányni s neki megy az embernek. A gyereket jobban sziveli.

Az anyásnak télen az istállóban is igen sok dolga van. Télen bizony nem ér rá faragni. A bivaly *nagy vízszel él*. Sokat

iszik. Napjában kétszer itatják. A Balatonkereszturi 65 darab bivalynak egyszerre 150 vödör vizet kell húzni. Bizony, ezzel is van elég dolog! A bivalyos télen bár csak az ebédjét tudja megenni. Azt is csak futtában.

Meg télen a sok trágyahányás miatt sem ér rá a faragásra. A bivaly ugyanis háromszor annyi erősebb és többérvő trágyát termel mint az ökör. Ezért éjjelre nyáron is az akolba hajtják. A berkes legelőben bő urodalmak ezért szeretik a bivalyt tenyészteni.

Kérdeztük a balatonkereszturi bivalyost, hogyan van az, hogy bár a bivaly erősebb, mint az ökör, bár eleséggel is beéri olcsóbbal s trágyát is többet ad, — még sines annyi böcsülete, mint az ökörnek?... Van az urodalomban tizenkét ökörfogat s bivalyfogat ninesen, csak hat?...

Megfelelt a bivalyos:

— Azért, mert az ökör díszesebb.

Nem is látunk a pásztorművészet tárgyain bivalyt. Az indiai, szerencsétlen külsejű állat helyett, szép címeres ökröt rajzol a bivalyos is.

LÓTI SZOK KESZTHELYI-ÉVÉZISEN. (90a)

KANÁSZ DISZNÓCSORDÁVAL A BALATONGYÖRKI PARTON. (91)

Következik a : *kanász*.

Megismerni a kanászt
Ékes járásáról,
Táncra termelt lábáról
Tarisznya-szíjjáról.

Buzába megy a disznó
Kilenc malacával,
Eredj utána bojtár
Fényes balaskáddal.

«Hutá, hutá lele le!»
Csak a füle látszik
A berekben a kanász
Menyecskevel játszik.

A kanász a disznók pásztora, aki télen-nyáron kihajt. Husvétkor és karácsonykor nem hajt ki, mert akkor misére megyen. Délután azonban ekkor is kihajt. Szentgyörgy-napkor sincs kihajtás, mert akkor van helyváltozás. A régi kanász búcsuzik s jön helyébe az új. Ha a kanász helyben marad s mégis kihajt, akkor a gazdákat 2—2 tojással adóztatja meg. Ha télen nagyon «főlösleges» a hideg, akkor nem hajtanak ki, mert az embernek lefagyna az orra, meg a füle. Egyébként ha hó van, akkor is kihajt a kanász.

A disznó ugyanis az ólban «maradhatlan» állapotban. Ha nem eresztik ki a szabadba, *durgat*, túrja, rágja az ól ajtaját, *rén*, «kiváncsi kimenni». A disznó földél alatt nem szeret soha. Nem menne soha az ólba, avagy a hidas kerítésébe, ha ott nem etetnék. Olyan mint a vadállat, teljesen soha tető alá nem szokik. Kilenc hónapos koráig jár a legelőre, azután hidasba fogják: hizásra.

A kanász nyáron már reggel négy óraker *kihajt*, este nyolc óraker *ereszt haza*. Télen nyolckor hajt ki, ha igen erős a hideg, akkor tízker s három óraker ereszt haza. Nagy hidegben két óraker.

A pásztorok között a kanásznak van legnehezebb sora, mert a disznó a legálnokabb állat. Ha a kanász csak egy kicsikét néz is félre, a disznó már szökik. Mindjárt belemegy a krumplibá. Tíz perc alatt 60—70 bokor krumplit is föltár. A kanásznak ez nagy gyalázatja s ráadásul még a kárt is meg kell fizetnie.

A kanász manapság a mezők között őriz, erdőre nem jár a disznó, nincsenek olyan nagy makkoltatások, mint régente.

Mondjuk tovább, ahogy a kanászoktól hallottuk.

Az erdők most *meg vannak vágásodva*, sok bennük a vágás, a kivágott öreg fák helyébe ültetett csemete. Ebben

A GYENESDIÁSI KANÁSZ. (92)

KANÁSZ. (93)

A kanász-bojtár rendszeren fiatalabb legényke (93), vagy *védég* ember, nőlten ember. Családos embernek nagyobb konvenció kellene. Ezt a község nem fizeti meg. Legfőlegbb nagy urodalmakban tartanak fogadott kanász-bojtárt.

A kiskeszthelyi kanásznak 80 darab disznóhoz tizenöt esztendősi bojtárja van, akinek kosztot is ad. Ezenkívül egész évre kap 30 koronát.

A bojtár az istállóban alszik, mert a kanász eselédpajtásaival egy kis szobában megfér ugyan úgy, hogy tíz ember alszik egy szobában, de már a bojtárnak odabenn nincsen helye. Mikor a disznókat kihajtják, ketten ballagnak utánuk. Az ostorral pattantának, biztatják őket. Ha kiérnek a legelőre: nekiterülnek a disznók. A kanásznak az az első dolga, hogy rágyújt pipára. Azután a disznókat szépen *mozgatják*, mindig odább-odább.

KANÁSZ-BAJLÉK. (94)

kárt tenne a disznó; de szorítják különben, ki az erdőből, az őrzött, ápoltt vadállomány miatt is. A keszthelyi pásztorok jól tudják, hogy a kegyelmes gróf úr többre nézi vadállományát, mint a birkáit, disznait. Nem a gazdaságra ad, hanem a vadászatra.

Csak az kellene még, hogy a dédelgetett szarvasok birodalmában kanások legeltessenek!

A kanász hajnalban egyenkint *összeszedi* disznait. Mikor egy határra össze van szedve valamennyi, a csapásban elballagztatják a legelőre. A csapás az az út, amelyiken az állat a faluból kivonul a legelőre. Minden falu határában mértek ki tagosításkor csapást is, hogy a legelőre hajtott állatokat ne kelljen az országúton terelni, ahol sok szerencsétlenség történhetik. A disznó a koci alá kerülhetne ott.

A kanász mellett bojtárnak is kell lenni, mert egy ember nem győz a csordával.

Két ember 300 disznót is megőriz, ha nem járnak erdőt, de ha erdőt járnak: három ember is kell hozzá. Ha a kanásznak családja van, akkor telik bojtár a fiú-gyermekekből.

A fiatalabbja jobban mozog előre. Az öregebbeket biztatják nyomukba az ostorral. Ha az eleje el akar futni, azt *vissza-csapják* a hátuljára, elejbe futnak és visszakergetik. A kanásznak mindig ide, amoda kell nézegetni, azért nem is igen ér rá úgy a faragásra, mint a juhász. A disznó egész nap legel vagy túr, eszi a gyöpöt avagy keresi a fagyókeret. A kukacot, a rozs-férget nagyon szereti. (a rozs-féreg olyan mint a rozs szeme, csak kicsit hosszabb). Ahol a disznó erdőre járhat, ott eszik somot, vadkörtét, gelegenyét, kőkényt, makkot,

vadalmát, vadkörtét, fagyöngyöt, amit a húros rigók télen levágnak. Ha a kanász disznójának nincs téli elesége, akkor fagyönggyel telettel ki. Ezt nagyon szereti a disznó, mert édes. A kanász felmászik a fákra, vagy kampót csinál s azzal tördeli le a fagyöngyöt.

A disznóval mindenfélekep sok veszélyesség van. Napjában nyolcszor is kell itatni. A disznót nem veri úgy ki a «viza», mint a lovat vagy a marhát, mert a disznón zsír van. A disznót a belső meleg bántja. A disznónak legnagyobb ellensége a meleg: kiveti a nyelvét, lehincöl. Ezért a disznó kívánja a fürdést. Ha fürdést nem kap, megdöglik. A kanász a csordát többször lehajtja tehát a Balatonra, ha itt nem is iszik a disznó, de fürdik. Altol nincs Balaton, ott a pásztor a vizet a kút körületére kiönti, pocsettát csinál, amelyben a disznó elfekszik, hűsel. Ha víz nincs, akkor kiturja a földet, s abban *hűttözik*. A disznó a piszkos vizet meg nem issza, de a pocsettában szivesebben fekszik, mint tisztavízben, mert a sár ráragad, s tovább hűsöt tart rajta. A disznó féltizenegyötől délután 3 óráig delel. Hús bokrok alatt, pocsettában fekszik, szuszog, alszik. Amerre a fa árnyéka fordul, arra nyújtózik utánna.

Ilyenkor tud csak fāragni a kanász.

PUSZTULÓ GUNYHÓ A KISKUT TETŐN. (191a)
(Szentgáli határ.)

Három óra után a csordát behajtják a tóba. Ott fürdik egy óráig. Azután tovább terelik, legelni. A fürdés után igen jóízűen legelnek öt óráig, s akkor azután mozognak velük hazafelé. Ilyenkor a kanász előttük jár, a bojtár meg hátul mozgatja őket. Amikor a csorda közel érzi a falut s rágondol a pompás moslékra és a ropogós finom kukoricára, holmi korpával kevert répalevélre, akkor már a hátul kullogó vén disznók is takarodnak a csorda eleje után, s a csorda fiatala vénje élénk sivitással, rőfögéssel igyekszik haza. A kanász a karikással túrtölteti, ijesztgeti, hátrafele szorítja őket. A falu végén azonban, már neki eresztí a csordát.

A kanász tavaszi Szent-György-naptól, őszi Szent-Mihály napig meleget ebédel; a főztet vagy az asszony hordja ki utána a legelőre, vagy a bojtár megyen be érte a faluba: Szent-Mihály után a kanász fölt *földstökömöt*, reggelit eszik. Ebédre valót a tarisznyában visz magával. Késő délután mikor hazahajt, ismét fölt ételt eszik.

Télen a kanásznak rossz sorsa van őrzés közben.

Hidegben, hóban, fagyban egész nap bizony nehéz földadat!

A télen tető alatt élő juhászok meg is énekelték a kanász sanyarúbb sorsát:

Ha valaki rútul él,
Disznó-pásztor is úgy él:
Egész télen, egész nyáron
A sok disznót tereli
Juhász-legény neveti.

Juhászoknál lefeküdtek,
Ott még ágyat se vetettek,
Nem is vettek ott egybúck
Csak a juhász legényeknek.
Annak se már mindeniknek
Csak a legkevélyebbeknek.

Mert a juhász igen kényes,
A eszmája igen fényes.
Mert a juhász aranyalma
Fölleszem a fogasomra.

De a kanász rohadt alma,
Kidobják a személdombra.

Ha hideg van, a kanász meggyújt egy kis *fa-száradéket*. Ha vizes is minden, a busenyő azért jól meggyulad; a pásztortűz mellé *gaburc*l s melegíti a kezét. Ha a lába fázik, neki áll futkozni, míg kimelegszik Télen jó bélésees nadrágot, meleg dolmányt vesz föl, a eszmájába szalmát tesz. lábára meleg parket-kapcát teker. A viharedzett kanász így azután könnyen győzi a hideget.

Nincsen gunyhója, mert ha esik az eső, a zápor, akkor futnak a malacok, a kanász meg nyargalhat utánuk. A rossz, hitvány malacot az erős zápor is agyon veri. A kanásznak tehát rossz időben még jobban a csorda mellett kell lennie. Szép időben pedig amúgy is főlöseges a putri. Egy-egy évszázados fa hatalmas ernyője is elég menedéket nyújt.

Gunyhó csak akkor kell a kanásznak, a mikor makkoltatni járnak (94, 94a).

A FENÉKI KANÁSZ HÉJAS BOTTAL. (95)

Makkérés idején nagy disznókondálakat hajtanak el messze erdőkre s a konda, a kanászokkal együtt Szent Mihály napjától, januárig, februárig egy luzomban ott marad, mindaddig, amíg csak el nem fogyott a makk. Éjjel a disznókat szállás alá hajtják, a kanász pedig a gunyhóban fekszik.

A gunyhó a legősibb, legegyszerűbb lakás. Az egymásnak fektetett ágakat $\wedge$ ilyen alakban

verik le a földre, s fenn a csúcson összerősítetik. A putri favázat azután gyepel, földdel náddal, szalmával betakarják. A gunyhó nyílását dél felé szokás fordítani, hogy az északi szél be ne fújhasson.

A gunyhónak ajtaja nincs, mert nem is igen akad ott sok félteni való. Mindössze a pásztor *deleves*, eséséges ládája, s egy rossz bunda van benne; a bunda a kanász ágya.

A gunyhónak még azért sines szája», mert a kanásznak jobban kell vigyázni a disznóra, mint juhásznak a birkára. A juhásznak a kutyája, pumija, komondora vigyáz a nyájra, de a kanásznak magának kell éberkedni. Azért a juhász kőből épített, ajtóval ellátott *putriban*, a kanász pedig csak ilyen kezdetleges *gunyhóban* alszik. A putrit a gunyhótól tehát meg kell különböztetnünk.

A kanász a szabadban főz. Ha esik az eső, bátran raktüzet a gunyhóban is. A szikra pattog, száll, de azért nincs esel, hogy a gyulékony gunyhó lángra lobbanna.

A kanászt a többi pásztortól az különbözteti meg, hogy csak a kanász hord baltát. Ezenkívül a kanász héjas, kerges, görbe botot is hord, (95) amelynek vékony végét tartja kezében, a furkóját pedig a földön húzza maga után.

Egyenes bot azért nem való a kanásznak, mert hisz' egész nap hajigálja botját a disznó után. Az egyenes bot *békkére menne* s az állatnak sérelmére válna. A görbe bot azonban hozzáismul a megfenyített állat testéhez, bünteti, de nem sebz meg.

A kanász azért nem piritja le a botja héját, — mint a esordás, — mert neki minél hajlósabb bot kell a mesterséghez. Ha két hetig hord egy botot, akkor az már megszárad

és persze, hajlósabbat vág helyette. Keszthelyen (a városnak hétezer lakosa van), a kanász elé 27 disznó és 100 nevendék jár.

A kanász minden öreg disznó után fertályonkint egy koronát, nevendék után 50 fillért kap. Ezenkívül kap ingyen lakást és négy szekér áglát.

Faluhelyt a kanász egy öreg disznó után fél mérce rozstot (buzát nem adnak neki, mert az drágább) egy kenyeret és 40 fillér készpénzt kap. A nevendék után feleannyit adnak csak.

Bizony, van ennél kényelmesebb s díszesebb hivatal is, a mai világban. Nem csoda, hogy jobban szeretne a városban élni, njságot olvasni Hosszú Vendel, a göcséji kanász.

... Miután így sorra ismerkedtünk a balatonvidéki magyar pásztorsággal, már most tudjuk ki, tőlük maguktól: mit faragnak, miből, mivel s hogyan?

KANÁSZ. (96)

A PÁSZTOR MŰVÉSZKEDÉSE

KESZTHELYI NYARFASOR, MELY ÚJMAJORBA, SZENDREI JULIANNA SZÜLŐHÁZÁHOZ VEZET.

A pásztor, nyári legeltetés közben, kiszemeli a faragásra alkalmas fákat. Őszszel, lombhullás után, levagdossa az alkalmas ágakat, elhasogatja s elrakja száraz helyre, föl a padlásra, vagy a házban a mester-gerenda fölé. A fa csak akkor lesz tökéletesen száraz, ha legalább egy-két évig így pihen a mestergerenda fölött.

Legszívesebben faragnak *kecskerágító* fából, amin a «papsajt» terem.

Ez a legszebb színű, finom faragású, szívós, sárga, síma, szinte fényes, kemény fa, amely nem hasad. Egyéb fa csak úgy szép, ha «belakozzák»; a kecskerágítónak azonban, ha ügyesen tisztogatták le, csak egy csöpp lenmagolaj kell s még szebben kisárgul. Ha csak vízzel mossák is le, «megmutatja maga-magát a szép sima színében».

A pásztorság igen nagy sajnálattal látja, hogy legkedvesebb fájából egyre kevesebb marad; az erdőkkal a kecskerágító is pusztul. Régente sok olyan vastag kecskerágító is került, mint az ember combja. Ma csak elvétve találkozik ilyen, mert harminc-negyven esztendő is belételek, mire úgy megvastagszik. A kecskerágító csak a tiszta földet, a lap-helyet szereti; kövesben nem diszlik. Egyik keszthelyi bognár-mester beszéli, hogy régente a kecskerágító a szőlővenyigékből rakott gyepek mellett diszlett legszívesebben. Így éneklí Petőfi is:

Piroslik a kecskerágó
Szőlő árka mellett
Az árokban teléncsordás
Kutyája megellett.

Manapság már csak olyan kecskerágító akad, amelyikből gyujtótartót, tükröst, késnyelet, viráglétrát s ilyen kisebb holmit faraghatnak.

Az iharfa, juharfa, jávorfa is igen jó az aprólékos pásztermunkákhoz. Zalában, Somogyban ebből sincs sok, mert az erdész nem ülteti. Csak ott van, ahol magától kél. A gödrök oldalán diszlik. Nem tömött, fehér színű fa, amely nem habos és így a fa szövete nem zavarja a faragott rajzot.

A *berekfából*, *égerfából* szép tükörfa kerül. A berekfában *forrácsok* vannak, helyes virágformásak. Miutha rózsá volna a fában. Leginkább pipát csinálnak belőle. Nagyon könnyű munkálatú, — mondják a pásztorok.

Botnak legjobb a somfa, mert legszívósabb természetű, legkeményebb fa. Somogyban alig akad elvétve egy-egy úrikertben, vagy a szőlők gyepejében. Badaacsony tetején volt valamikor sok. Ha arrafelé járt a pásztor, mindig metszett botnak való ágakat, s otthon megajándékozta vele a pajtását, aki lelkére is kötötte, amikor elment: — Hozz ám somfát Badaacsonyból!

LEGELŐ A BAKONYBAN.

Botot készítenek még galagonyatüske-fából, vadalma-, szilva- és szelencefából.

A botot azért kell ezekből a fából készíteni, mert a botra kampó illik, amit más fa nem igen ad ki.

A hársfa puha fa. Ezt szapora faragni, mint a répát. Inkább csak birkarovásokat szoktak belőle készíteni. Lapos, apró tárgyakhoz nem alkalmas, mert rétegebb, évgyűrűi szembetűnőbbek. Az egyik köze kemény, a másik puha. Ezért törékeny a belőle készült apró munka. A bárány is elrágja, olyan puha mint a nyárfá. Ha víz éri, felborzad a szála. Az erdész ezt sem ilteti.

A hársfa a kivágásokat, kimetéléseket nem állja, kipodvásodik, kiszakad, mert a faragás alá lágy. Ezért nem lehet belőle cifrázott gyűjtőtartót csinálni. Legfőlebb kanalat az asszonynak, de leginkább *gráblafejet*.

A szilfa könnyen hasad. Szálkás. Az nem síma fa. Azért nem szereti a pásztor. Ha fúrja, akkor is csak elhasad.

Körisfából leginkább jó pipaszárat készítenek. Sárga színt játszik. Nyirkos talajon még van elég. Ez a fa egészen habos, ezért faragásra nem szeretik.

A gyertyánfa ha száraz, akkor igen kemény, ha pedig nyers, akkor meghasad. Kis munkához nem való, csak kapanyélnak, fejszényélnak, mesterember szerszámjának.

A szelid gyümölcsfa mind törékeny. «Azok más természettel vannak, mint amilyen a pásztor-munkához szükséges.» A piros szilvafából azonban különösen szép ostor-nyelek, magaszinében maradó más faragások is készülnek.

Ostornyél készül még *dísznőtüsfből*, amelynek fekete bogyója van, olyanforma, mint a kökény. A fa héjja barna, de belseje szép sárga, mint a viasz.

A vadrörte hasadó fa. Ebből tükröst, gyűjtőtartót nem faragnak, mert kár lenne a sok munkáért. Kanalat azonban faraghatnak belőle. Az ha eltörik, nem olyan nagy kár.

TÜTTŐ GYÖNGY FARAGÓSZERSZÁMAI ÉS KÉSÉLESTŐ KASZKÖVE. (1910)

SZENTGYÖRGYHEGY BALATONEDERICS-FELŐL. (99)

A búsfenyő pipaszárnak legszebb. Szép sárga; kivált amit az ember márciusban vág le, még szebb mint a kecskerágító: kemény és könnyű.

A szagosmeggyet is pipaszárnak szeretik, mert hogy olyan jó illatu.

A somfa, *nádcserenyefa*, mogyorófa, *sörgyefa*, bangitafa is jó pipaszárnak.

A cserfa, tölgyfa, bükkfa csunya fa. Az nem való másra csak tűzre; bükkfából kanalat, lisztmerő-lapátot azonban készíthetnek.

Szóljunk a faragószerszámról is.

Ott a szerszám a pászlortarisznyában; az apró szerszám, mert ami nagyobb, az odahaza áll; a nagyolást otthon végzi el a pásztor (98 a).

Leghasználatosabb pásztor-szerszám a kés, pásztori nyelven: a *bizsók*.

A pásztor rendszeren eltörött borotváját értékesíti a bizsók-készítésnél. A hentesboltban is ügyeli, mikor kopik ki a kés, amelynek pengéjéből ő még pompás bizsókot készíthet.

A bizsók pengéje erősen áll a nyélben, amelybe eredeti ólomöntéssel erősítik meg. A pengét tehát nem lehet behajtani, így azonban kibökné a tarisznyát, a zsebet; kukoricacsutát húznak rá. A rendes pásztor azonban elmés tokot, *tasakot* farag, amely a pengének nemesak a hegyét, hanem egész hosszában az élet és a hátát is védi. Ha csak élvédőt faragnak, akkor ezt egy fagyűrűvel erősítik a pengére (98 a).

A pásztornak egész gyűjteménye van bizsókokból; hat-nyolc darab is van a tarisznyában; faragóember azt tartja, hogy ha egy bizsók van, akkor nincs egy se, mert hamar elveszti az ember, de meg ott is felejtí, amikor a nyáj mellől gyorsan fel kell ugrani.

A faragás maga is többféle kést kíván; góromba nagyobb fához nagy bizsók kell, finom munkához igen keskeny, könnyű kés; kis likhoz nem fér oda széles pengével, — ha meg *kupásan* kell a fát kivágni, ahhoz *réceorrú* kés kell.

A bolti kés nem jó,

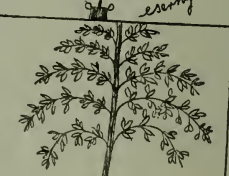
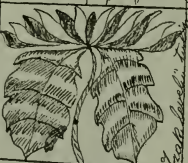
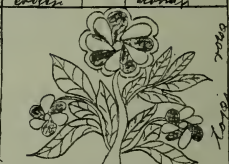
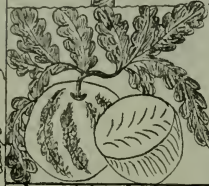

AZ AKARATTYAI NAGY SZILFA A BALATON PARTJÁN. (100)

gyümölcsös fa csokorban

gyógysz. növény

dunai virág

Pilléris

csokor

virág

mert nem viszi tisztán a fát, feltöri az ember kezét. Ezért a bizsók nyelét is maga faragja a pásztor, hogy gömbölyű legyen. jó kézbeálljon.

A pásztor-munkákhoz kell azután még egy kis fűrész is. Fűrészelt akként is rögtönöznek, hogy egy kusztora-kés pengéjéből reszelik ki a fűrészfogakat. Kell azután még kis véső, kis kalapács, ár, kis harapógó, reszelő, cirkli (»gömbölyűséget fordítanak vele» a virágok közé), satu, bádognyíró olló és üvegcserép.

Van olyan pásztor is, akinek csak egyetlen egy bizsókja van, s ezzel minden kisebb faragást szépen megcsinál.

Kellenek azután még apró szegek. Kiváltképen sárgák. Ámbár a szeget az igazi pásztorművészet nem használja; mindent fából készült szeggel erősít meg; az egyes részeket csapra vágja és úgy szerkeszti össze.

Nézzük a díszítések módját.

A pásztorművészkedés javarésze faragás: bizsókkal domborművű virágot farag holmijára a pásztor s azt *kiviragozza*.

Vers Sándor keszthelyi urasági kanász azt mondja, hogy a virág közit, a kölletlen fát késsel kiszedi, így lesz azután a gyufatartón vagy más tárgyon a magából készült virág, a *favirág*. Az árt kis véső alakra leráspolja, s a virág finomabb közeit azzal szedi ki és tisztogatja.

A legtöbb pásztor nem rajzolja elő, hogy milyen virággal akarja ékíteni holmiját; csak kézbe veszi, s mindjárt *karéjtja* a virágot, a levelet, csak ahogyan eszébe jut.

Ezért a pásztor-munkák ornamentikájának nagy részét a pillanat kedve szüli.

Vers Sándor azt mondja, van rá eset, hogy először ki *gyelöli* a rajzokat (101, 102). Ugy is van, hogy ki se gyelöli. Ilyenkor is jól jönnek ki.

A ceruzával való kigyelölés olyan gyorsan megy, mint a tekintetes uraknál az írás.

A legtöbb pásztor a maga találékonysága szerint farag, de azért ha a pajtásánál vagy más vidékbéli pászturnál meglát egy-egy kedves virág- avagy levélalakzatot, azt szívesen utánozza. Szolgailag nem másolja, ösztönszerűleg átformálja más egyéni stílusba.

Barát József, a keszthelyi gazdasági akadémia tejese azt mondja, hogy utóvégre az urak se a maguk esztétól tanulnak. Egyik a másiktól tanul az iskolában: ... Császár István fenéki kanász bevallotta, hogy ő sohasem látta mását azoknak a virágoknak, amelyeket kifarag. Hiszen a pesti úr sem látja azokat a történeteket, amiket az újságokban lefűst.

A kecskerágító, dió- és szilvafa a maga színében is szép. Ezért a pásztor az ezekből készült faragásokat úgy hagyja, legfőlegb egy kis lenmagolajjal dörzsöli be, hogy jobban kiadják a színüket. A fehér fából pl. a juharfából készült holmit, a tükröst, gyufatartót, botot, a pásztor *lag alá faragja*, belakkozza. Sárga selakkot és spirituszt vásárol s összekeveri. Lószórból, disznószórból egy kis pemzlit csinál. Szerez egy patront, ebbe beleerősíti a pemzlit. Ezzel a szerszámmal azután a faragást bekeni, mert a fehér fa a maga színében nem lenne szép, még hamar is »piszkulna».

Az egyes virágokat színezni szokták. Ha a pásztor zöld színt akar, akkor a *faszínre* vékonyan kékítőt ken. Ez azután a lakk alatt megszöndül. Ha barna virágot akar, munkáját ceruzával dörzsöli be; fekete színhez tintát használnak. A piros virághoz vörös selyempapírt megnedvesít, s azzal keni be a rózsát, liliomot. Kék színt akkor kap, ha a virágot tintaceruzával írja meg. Ezt azonban csak vékonyan szabad, mert máskép az egész fara-

VERS SÁNDOR
«KIGYELŐLÉS». (102)

güst elfutja. Az egyes kisebb tárgyak szélét, peremét úgy is díszítik, hogy fekete viaszt felolvasztanak, s azzal beeresztik.

Régeinte a lakkozás, a butorfestés nem volt divatban. Volt akkor szép keeskerágítófa, diófa, cseresznyefa elég. Nem kellett az embert festékekkel bolonddá eszínálni, mondja Pamuki György, a kaposvári régi juhász.

A díszítés másik faja a karcolás, a bemetelés.

Ez alá a fát, a esontot szép simára dörzsölik, simítják, fényesítik üvegpapírossal, üveg-eseréppel. Az igazi pásztor simításhoz *siklót*, sikorlófüvet (zsurló-növényt) használ. Juliusban és augusztusban legjobb a fű éle. A juhászok szorgalmasan szedik a siklót, már csak azért is, mert azzal a körműket köszörülük le télen, hogy az elletésnél ne legyen dorozmás. A pásztor a siklót összehajítja több rétre s úgy dörzsöli vele a fát. A sikló finomabb az üvegpapírnál, *kényesebb* nyoma van.

BIRKAFOGÁS JUHÁSZKAMPÓVAL. (103)

Az így megsimított fa felületére éles kés hegyével vékony vonalkákat, virágokat, emberi, állati alakokat metélnek be. Azután fekete kenőccsel bedörzsölik, hogy az alakok jól kirajzolódjanak.

A metélések bedörzsölésére többféle anyagot használnak.

Hársfa-forgácsot szénné égetnek, megtörik és egy kis olajat adnak bele. Kész a festék.

A pásztorok hosszúra hagyott, csárdás, csimbókós, gombos hajukat erősen kenték.) A kalapszírral azután bemooszolják a bemetéléseket, a kiböködéseket. A kalapmocsok idővel kivásik a bemetélésekből, de a hársfa-szén festéke soha. Az ilyen díszítés örök. Szénport, puska-porot, a ceruza porát faggyúval is keverik s így dörzsölik bele az apró mélyedésekbe. Ezután az illető holmit siklóval, üvegpapírral könnyedén ismét simára esiszolják.

A fehér fából készült kisebb tárgyakat úgy féslik szép sárgára, hogy a nyulsomfa, a rekttye ágának belső bőrével megdörgölik. A fa bőre nem fest minden időben. Leg-

jobban adja a színt télen. Az ökörtarkú kóro virágja is szép sárgára festi a fát, de hamar levásik róla. A pásztor azonban a fát, de különösen a szarut legjobban szereti választóvízzel sárgítani.

A városból hozatott választóvizet egy kis *spenzli*-vel, pemzlivel, ludtollal, vagy egy kis fa-szálkával vékonyan rákeni a szarura, amely attól megsárgul.

A rézdróttal vagy csontlapokból metszett alakokkal berakott holmi a Balaton vidéken nem otthonos. A nagy gyűjteményt számláló Balatoni Múzeumban is csak egy-egy ilyen akad s ezek származása is kétséges. Ezért ezzel a technikával e kötetben nem is foglalkozunk.

A díszítés legbajosabb, de legművészebb módja a rekeszes zománcoláshoz hasonló *spanyolozás* (1).

A pásztor a fába szép virágformákat mélyít, vés, a virág helyét *kiszedi*. Azután a boltban vásárolt különböző színű spanyolviaszokat apró darabkákra tördeli. Egy-egy darabot beletesz a mélyedésbe, abba megmelegített kanállyel vagy késpílingával beletömi,

BIRKAFOGÁS. 104

belenyomkodja és elkeni, úgy, hogy az abba maradandóan beagyazódjék, szilárdan álljon. Azután a tárgy felületét üvegseréppel, siklóval lecsiszolja.

A pásztor az ilyen virágot élővirágnak nevezi, mert szép színes és nagyon «lát-szató».

A boltosok árulnak piros, zöld, kék, sárga, lila, fekete spanyolviaszot, amelyeknek élénk színeit változatosan alkalmazza a pásztor. A rózsza egyik levelébe piros, a másikéba kék *spanyort* töm, a levelet zölddel rakja ki, a szirmokat késsel látja el. E zománcoló munkánál tanujelét adja a színek harmóniája iránt való pompás érzékének is. Az ilyen *spanyolos tikreszek* a pásztorművészet legkedvesebb termékei s különösen Somogyban találunk ilyeneket.

Ezeken leginkább megvannak az érintetlenül megőrzött népies díszítő elemek, üde, közvetlen, bájos, elmés rajzok, egész jelenetek a népelethől, naiv csoportosításban.

Most pedig vegyük sorra a pásztorművészet alkotásait: a birkafogó kampót, a sétatobot, a pipát, pipaszárat s pipartartót, gyújtótartót, a kobakot és hébert, a kusztorát, a

tükörfát, a merltőesészt, a nyúvezőt, a kutyakölőneőt, a kanászbaltát, a viráglajtortját, a szeket, képkeretet, a tükröst, a kalváriát, a légyhajtót, asztalmentőt, kutyagerincet' madár-farkat' babukát, pávát, borotvatartót, falancot, konyhaeszközöket, mosólapickát, mángorló-lapiekát, sodrófát; kürtöt, kékkőtartót, sórtartót, botkampót szaruból, puskaportartót, disznó-agyarat, óralancot; a bőrmunkákat, ostort, tarisznyát, dohányzacskót, bocskort; furuglyát, citerát, dudát, dudás fazekat, — és a többit.

Nevezetes szerszám, a juhász elmaradhatatlan holmija, cimere: a birkafogó *kampó* (103).

Pozsgay József, keszthelyi számadó oktat bennünket, hogy a birkanyájban mindenféle ajok-bajok fordulnak elő. Ezért a birkát meg kell fogni, meg kell vizsgálni. A juhászt a birka nem várja be, ezért kell a kampó, amelylyel a birkát, a füköröm fölött, a száraz lábszáron, vagy a csánkron megfogja (104), maga felé rántja, azután nyakon vagy oldalról elkapja.

A birkával szép kényesen bánnak. Aszerint, milyen baja van, balra elfordítják, mert így esik kézhez, vagy lábközé fogják, ha pl. *«vérzést kívánn»*.

A juhászok alaposan ismerik a birka betegségeit, az állat viselkedéséről már mesziről tudják, hogy mi a baj. Értenek is a gyógykezeléshez; operáló művészetük pedig csudálatot kelthet.

AZ ELFOGOTT BIRKA. (105)

A birka leggyakoribb betegsége a kerge-ség. A pásztor tudja, hogy ezt a kutyában pusztító pántlika-féreg okozza, melynek izei a kutya bélsarával a szabadba kerülnek. A birkák az izekből származó petéket a nedves füvel, a vízzel magukba szedik. Az emésztő nedv a peték burkát feloldja s a kiszabaduló ébrények átfúrják a beleket s az agy felé vándorolnak. Apró hólyagocskává alakulnak s lassan növekednek. A hólyag a tyuktojás nagyságot is eléri s halványsárgás híg folyadékot tartalmaz.

A juhász csakhamar észreveszi a betegséget, mert a birka elmaradoz a nyájától, nehézkesen, ügyetlenül jár, nem legel, feje mindig forog, céltalanul rohan egy irányba, megbollik,

a földön, végre megkergül, vagyis körbe összeesik, göresöket kap.

Ilyenkor kell a kampó. Megfogja vele a birkát, emberségesen ölbe veszi (105) s másodmagával egy padon lefogja. Nem egészen idetartozik, de a magyar pásztor értelmes és emberséges voltának jellemzésére, mondjuk el, hogy bánik a beteg állattal.

A hólyag miatt a birka fejeteteje. koponyaboltozatának homlok- és falesonti része sorvad, papírvékonyaságú és áttetsző lesz, olyan puha, mint a kis gyermek fejlagya.

A birkát összekötik, egyik bojtár megfogja a fejét, hogy ne mozogjon s a gyakorlott kezű, ügyes operáló juhász kitapogatja, mekkora csontot kell lékelni, hogy a hólyaghoz jusson. A kiveendő csontnál nagyobb kerek bőrt fejt le, amelyet eldob. Rajta azért nem hagyja, mert az örökösen *enykesülne*. A bőr úgy is beforr majd magától. A sebet behintí, bedörzsöli kékkövel, hogy a vér ne szívárogyon az agyvelőre. Amikor a vérzés elállt, a hólyag fölött finom, éles, tiszta késsel kerek lapot metsz a csonton. Ezután tiszta görbe árral alája bök, a lapot kiemeli. Kést azért nem használ, mert az nagyot feszítene. Most már látszik a velőn a hólyag, amit nagy ügyességgel, higgadsággal, türelemmel *ki kell csalni* a lyukon. A birka orrát, száját befogják, hogy a levegő benn rekedjen s mikor már alig ver a birka szíve, nekieresztik az orrát, száját s ime, a levegő nyomásával a hólyag úgy bújik ki a lyukon, mint mikor a csiga-biga tolja ki a szarvát.

A hólyagot úgyis szokták kicsalni, hogy bodzafa-ágot kifúrnak s arra olyan tölesért vájnak, hogy az éppen befedje a koponya lékét és a juhász a bodzafa csövön kiszívja a levegőt s a kitóduló levegő kihúzza a hólyagot is. Van aki egyszerűen kiszívja. A hólyagnak kétágú gyökere, cafrangja van, sokszor olyan hosszú, mint a ceruza s a birka orra felől húzódik. A hólyagot finom kis fogóval megcsípi a juhász s óvatosan kihúzza. Nagyon kell vigyázni, hogy az agyvelőhártya, amely vékony, mint a acigaretta-papír, meg ne sérüljön, be ne szakadjon, mert akkor az állat menten megdöglik.

Miután így a hólyagokat eltávolította, egy kis kerek, megtisztított bőrt tesz a lékre, mert a csontot el kell dobni. A bőrt azután kétrétű tiszta kenderfonállal hozzá varrja a szórhöz (gyapjúhoz), azután még egy bőrt helyez rá, hogy levegő ne érje a sebet. A varrásra olvasztott szurkot ken. A birka aznap nem ihatik. A megoperált birkát külön helyre zárják, ahol gyorsan javul. 10—12 nap alatt meggyógyul s vígan legelészget tovább. Kijózanul, egyenes menő lesz.

A juhász egy nap öt-hat birkát is megoperál így. Tud az *erelés*hez is.

Kampóval megfogja az állatot, állva a lábaközé szorítja. A birka szeme fölött két gödörkupa van, amelyben nagyobb ér székel. Ezt megtapogatja, éles késsel megböki s a *rosaz vér* megered. (106).

Ilyen emberséges bánásmóddal, vigyázzal és gyors segélylyel védik az állatot. Pozsgai József juhász-számadó mondja, hogy a jó juhász olyan, mint a rendes háziasszony. Ahogyan az rendben tartja a házat, a gyermekeket, úgy tartja rendben a juhász a fókát. Ezért van sokszor kelete a birkafogó kampónak (107).

A birkafogó kampót azonban nemcsak akkor használják, amikor beteg az állat, hanem akkor is, mikor a fókát meg kell *szüszülni*, amikor megrostálják a nyáját.

Ez azt jelenti, hogy az *állásban*, az akolban, a birkából az aprókat *kiszedik*, a másik fókából meg a *lángját*, a nyáját válogatják ki.

Ha jön az uraság, ilyenformán mindig «egyarányos» birkát lát. Szüszüléskor a birkát kampóval fogják, s azután a választó korláton szépen áteresztik.

Minden juhásznak vágya az, hogy minél jobb és mutatósabb kampója legyen.

Nem is juhász, akinek legalább két kampója nincsen, egyik használatra, a másik ünnepre. Az utóbbi persze díszesebb, de azért a mindennapi is vannak díszítések (108, 108a).

Csak az az igazán finom kampó, amelyet somfából metszenek, mert jó nehéz és szép színe van.

A botot szeptembertől március utóljáig lehet metszeni, mert ekkor érett, ekkor legélénkebb a színe. Nyáron kócos, éretlen, *mizgeres* a fa.

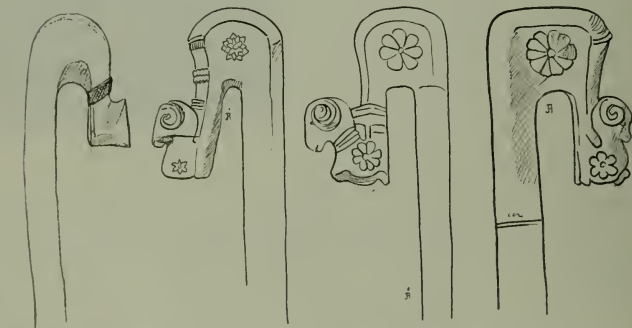
A botmetszés nagy fáradság, mert a somfa a sűrűben van. Körülötte sok ágat ki

BIRKA-ERELÉS. (106)

BIRKAFOGÓ-KAMPÓK. (107)

HÉTKÖZNAPI KAMPÓ (108)

ÜNNEPI KAMPÓK. (108a)

kell irtani, hogy hozzáférhessenek. Aki meglát egy szép botnak való ágat, nem röstel érette dolgozni, fél nap is elvesződik vele, míg kivészi. Olyan is van, hogy aznap ki sem tudja venni. Pozsgai József mondja, mikor legénykorában *neküiramodott* botot szedni, a dolmánya lerongyolódott. Az anyja egy hétig is *ragmálta* érte.

A somfának sok ága, töve van, az ágat gyökerestől ki kell venni, mert abból lesz a kampó.

A botot *megpírtják*. *Langyos tűzön* forgatják s mikor a bot héjja repedezni kezd, földhöz csapkodják s a héj lehullik. Azért nem szabad késsel faragni, mert megsértenék a bot *maga azünit*. Ezután következik a kampó kifaragása. Nagyon kell arra is vigyázni, hogy a kampó szép formás legyen, hogy ne legyen se rövid, se hosszú.

A kampónak a rózsáig való hosszúsági mérete a három középső ujj szélessége. Ez alá kell esni a kampó rózsájának, díszének.

A kampó nyílása nagyobb-nak kell hogy legyen, ha merinó-birkát őriz vele a juhász. A finomabb birkának vékony a csülke, szűkebb kampó kell a megfogásához.

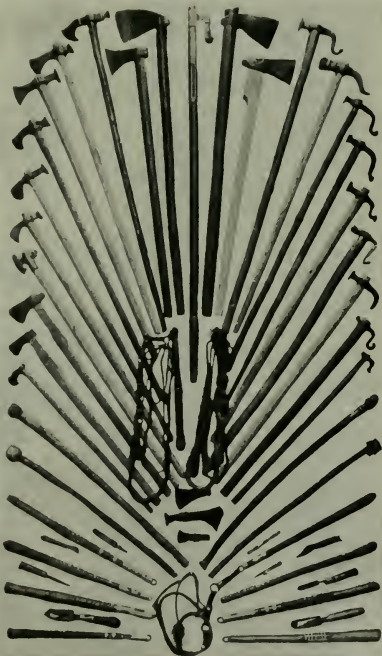
A nyílás mértéke a hüvelykujj.

«A finom birkának való kampóban a hüvelykújjának nem szabad könnyen fordulni, kissé szorulni kell, míg a másik birka kampójánál az ujjnak könnyű legyen a fordulása.»

A kampót faragás közben befagyúzzák, mert a nap és a szél meghasítaná. Amikor a bot kész, az egészet újra fagyúzzák, így azután a szobában, meleg helyt, szép pirosra kiérik.

A juházkampó végébe szeg nem kell, mert ha a birkához találának vele *pöccenteni*, megsértenék. Somfa nem terem mindenütt. Messze vidéken sem található. Ahol van is, ott kocsiszám szedik össze a botkereskedők. Ezért ha a somfaszegény vidék pásztorja olyan vidékre rándul, ahol somfa terem, pajtásai meghagyják neki, hogy hozzon ám somfát! Ha a pásztornak kedves komája vagy barátja van olyan helyt, az azzal kedveskedik, hogy néhány somfaágot küld neki.

Nem csoda tehát, hogy ha a kampós bot igen megbecsült jószág.

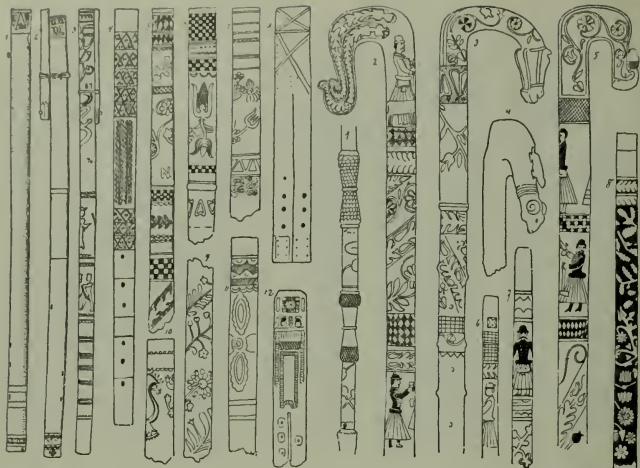

FOROSOK, KANÁSZBALTÁK, BIRKAFOGÓ-KAMPÓK VASBÓL, OSTORNYELEK, OSTOROK, BIZSOROK A BALATONI MUZEUMBÓL (109).

SÉTA-BOTOK, PIPASZÁRAK. LENN A BALSAROKBAN EGY LÉGYHAJTÓ DISZITETT «LAKATOS» NYELE, UTÁNA EGY BAGOL ANDRÁS-FÉLE BOT. (III)

JUN 432 A

Ahol a pásztor nem juthat somfához, ott valami más fa ágára a kampót vasból készítették a kovácsnál *azenyért*, azért, mert más fáról, pl. a gyertyánról a kampó könnyen leugrik.

Megkivánják, hogy a kampó vége fölfelé görbüljön, rajta kígyófej legyen s a tetejére srótot tegyenek fényes sárgarézből, szóval, hogy az ilyen kampóról se hiányozzék a dísz.

A kampót rézből is öntik, de az csak olyan *dívat*. Ezt a pásztor nem szereti, mert megfogja a markát (108).

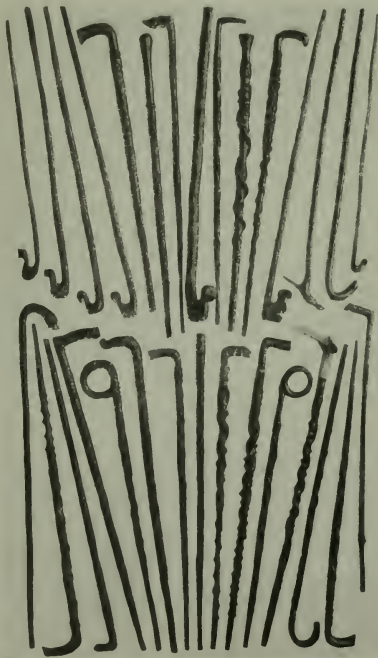
Később szó lesz a csontkampóról is.

A hétköznapi kampóra (109) nem kell sok dísz, mert a gyapjú mocskos s ettől a diszítések megpiszkosodnak. Ezért a használati kampó díszei egyszerűek, tömörebbek is, nehogy használat közben letöredezzenek. Valami kis dísznek azonban, minden juhász-kampón kell lenni. Kosfej, tölgyemakk, csermakk, csillag, rózsza illik rája. A birka feje nem szép, mert nincsen szarva, nincsen koronája. Csak a kos, a hím, az az igazán pásztoros. Tehénfej, vagy az ilyesmi nem juhász-mesterség, mint *Sári József* készthelyi juhászgazda mondja.

A Balatoni Múzeumban van ugyan egy sárkányfejes kampó (107), de ilyesmihöz a juhásznak nincsen *kívánsága*. Mindenféle mesebeszéd hazudott alakjai sem férköznek az ő természetes észjárásához. Csak az olyan díszeket szereti, amire példát természetben lát.

A parádés kampó ünnepre, vásárra, bucsura való (108a) s ez már ékezebb, cifrább, finomabbak, gazdagabbak rajt a díszek. A kampósbót a juhász *címe, címere*, a tekintély kifejezője. Arról ismerik meg már messziről, hogy a hordója juhász, amely állapot a nép között kiválóságot jelent, s ez büszke önértéssel tölti el a juhászt, különösen, ha számadónak rangosodott.

A bojtárok magukfaragta szép kampósbóttal kedveskednek a számadónak; egész kis gyűjteménye van némelyiknek mesteri faragásokból. Ezeket kegyelettel őrzi és tisztességgel emlegeti meg a Miska bojtárt, a Jancsi bojtárt, aki ezelőtt 25 éve, 12 éve szolgált az urodalomban, míg felvitte lsten a dolgát annyira, hogy a szomszéd uraságnál elfoglalhatta ő is a juhász-számadó tisztességét.

JUHÁSZKAMPÓK ÉS SÉTABOTOK
A BALATONI MUZEUMBAN KESZTHELYEN. (113)

Következik a *sétabot!* (110, 111, 112, 113, 114.)

A pásztorok szívesen faragnak sétabotokat is, amelyeknek *fogantélya* eltér a birka-fogó kampójától.

A fogantélyok alakja is nagyon változatos és elmés. Legegyszerűbb a derékszögben hajló fogantély. Szokott forma a kampós fogantély. Gyakori a furkóban végződő sétabot is.

A fogantélyok alakja rendszeren aszerint formálódik, hogy milyen volt a lemetszett faág növése. Ha az ág T alakú, akkor a pásztor a kampóból rendszeren madár-alakot farag (114, 115).

A Balatonvidéken sok ember kezében látunk ilyen madárfogantyus botot.

Említsük meg, hogy az Ázsiában járt Zichy Jenő gróf is meglátogatta a Balatoni

BIRKAFOGÓ-KAMPÓK, SÉTABOTOK ÉS FOKOSOK A BALATONI MŰZUMBÓL. (114)

Múzeumot s az ilyen madaras botokon akadt meg legjobban a figyelm; megjegyyezte, hogy mikor a Kaukázusban utaztak, ugyanilyen botokra akadtak ott is.

A fogantélyok elterjedt alakja még a körben haladó alkar, úgy, hogy a kézfej a bot szarát markolja át. Sok pásztor a fogantélyt csontból, szarvas-agancsból készíti, avagy rézhől önti meg.

A birkafogó szarát nem díszítik, mert hisz' a díszek a bot használhatóságának ártanának. A sétabot azonban tűri a díszítést s a pásztor pazarul ki is cifrázza. Bámulatos, hogy a kicsiny s nehezen kezelhető hengerded területen, milyen aprólékos és mégis tökéletes ékítményeket helyeznek el igen nagy biztossággal és szabatossággal.

A bot nyele telis-tele van virággal, falevelekkel, állatokkal, nem ritkán egész bibliai jelenetekkel.

Tüttő Sándor vörösmézei juhász botján, például egész galéria!

A kampó alatt gazdag tölgyfa- és gyertyánfa koszorú között a római pápának eszllugokkal övezett, elég jól sikerült, domborművű arcképe, fölötte a pápaság jelvényei.

SÉTABOTOK. (115)

Lejebb: dús lombozatú almafa, törzsén a kigyóval; Éva almát szakít, míg egy férfi-alak, valószínűen Ádám, közönyösen ül a fa alatt, kezében persze juhász kampó. A fa fölött kardóttartó angyal lebeg. A bot láttára az ember tanakodhatik, hogy az angyal, miért is űzi ki a paradicsomból Ádámot, mikor olyan ártatlanul üldögel s Évának még hátat is fordít (38).

Még lejebb, külön szakaszban, rózsza-ágak futják körül a botot három nyíló rózsával, sok bimbóval és temérdek levéllel, amelyeken a levél erei és csipkés széle szinte mikroszkopikus finomsággal vannak kidolgozva. A negyedik szakaszban cserépedényben nyíló liliumokat és egy tulipánszálat látnunk.

A legelső szakaszt borostyánlevelek futják körül. Közük tojásdad keretben, finoman metszett betük jelzik, hogy a botot Tüttő Sándor 1905-ben a zalaapáti plebános úr nevénapjára készítette igaz tiszteletből. Illett tehát, hogy a botot a római pápa képe ékesítse.

A pásztor a botra legszívesebben a körültekeröző kigyót faragja (116—117). Akadtak már magyarázók, akik ebből valami misztikus pásztori hitet iparkodtak kimagyarázni. Sok pásztorral beszéltünk, de ilyenmiről egyik sem tud. Kigyót faragnak, mert ismerik a kigyót s a tekerődő állat olyan ügyesen illik díszítésnek a botra.

A keszthelyi kanász egyszerűen azt mondja, hogy a botra azért kell a kigyó, mert az már messziről «látszatós». A botra csak kis virágokat lehet faragni, amit messziről nem vennének észre. A kigyót különben is könnyű faragni, mert az ember a botot csak forgatja a markában s a kést hajtja rajta, mint a *celi boton*.

A *celi bot* pedig nem más, mint egy friss hajtású fáag, amelynek héjából szalagot hasítanak ki, úgy, hogy e szalag körülcavarodó fehéren maradt helye tarkázza a botot. Elneve-

zése is mutatja, hogy Mária-Czellbe járó búcsusok szoktak ilyen [bottal hazatérni] az ájtatos útról.

A pásztor meglesi, mikor térnek haza a búcsusok Sümegről. A nyáját az erdő mellé tereli s ott készítteti a celi botot, hogy azt a keresztkomája, a sógorasszonya haza vihesse a kis gyermekeknek, akik otthon nagyon megöriülnek a cifra ajándéknak.

Szóval, a kigyó is úgy csavarodik a bot körül, mint a celi bot cifrásága.

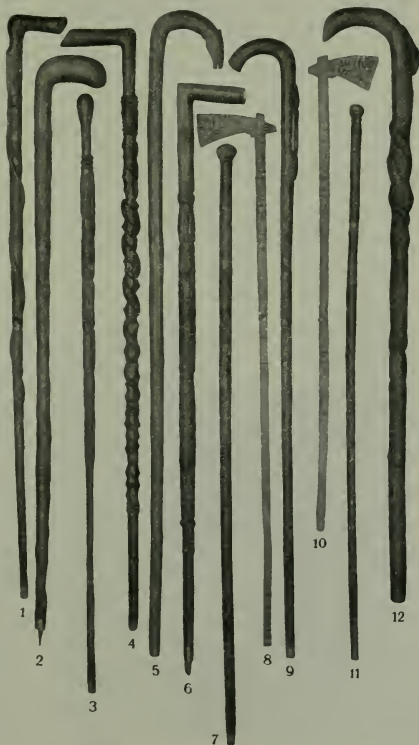
Sok kigyódisztés rendkívül vastag. Ha az ember megkérdi, hogy miért, azt feleli a pásztor: azért, mert a kigyó elnyelte a kis malacot vagy a kis birkát. Attól *nehézedett meg*.

Nagyon szeretik a kigyólyt úgy is ábrázolni, a mint egy békát készül elnyelni.

A vízi siklót megkülönböztetik a más kigyó fajtáktól, mert nem mulasztják el, hogy amannak halántékára a jellegzetes sárga hold-alakot oda ne tegyék. A bot alsó végére, rendszerint fél méter hosszúságra, centiméter-beosztást faragnak, aminek a gazdaságban sokszor jó hasznát veszi az ember. A kampó, a fogantély sem marad persze dísz nélkül: végére kosfej, kutyafej jön. A kampót özlábnak, szarvaslábnak alakítják, beborítják virág- vagy levéldíszszel, fekvő kutyát faragnak rá, stb. A valódi özlábat is meggörbítik s azt úgy szőrösen fogantélynak a botra erősítik. A juhász azt tartja, hogy igazi juhász a világeért sem hordana ilyen sétabotot. Azt csak ajándékba csinálja másnak, az uraságnak, az ispánnak, a majorgazdának, ipának, sógorának. Csak ilyesféle embernek való az olyan bot, amelyik nem birka fogó kampó.

Következnek a *pipaszár*, a *pipa* és a *pipatartó*.

A pásztor sokat pipázgat, van módja benne, meg ráérod ideje is: egy *pákl* egy napra, nem is mindig elegendő. Így hát a pipaszár hamar *kiérik*, szaga lesz gyorsan. Új szár kell s szinte minden harmadik héten. Csinál hát magának pipaszárát, újat.

SÉTABOTOK ÉS KÉT KANÁSZBALTA. (117)

Pipaszárnak olyan ág való, amelyik a fa tövéből, amolyan fattyuhajtásként *csapdázik*, nől ki. Ez jobb, mert egészen sima, nincs rajt ág és szép egyenes.

A nyers ágat tüzes dróttal, leginkább esernyődróttal hosszában kisütik. Az ág belkönnyen vezet a drótot. Csak a nyers fát sűtik ki, mert a tüzes drót a szár az ág oldalán hamar félremegy.

Lehet pipaszárát faragni hasábfából is, de az ág jobb, mert a gömbölyűsége már készen van s a belé is jobban elmegy a fűró. »Biztosabb fűrése van.»

Amely ágat nem lehet könnyen kisűtni, azt fűróval lyukasztják végig. A pipaszár rendszerint nagyon hosszú. Ki látott már kereskedésben ilyen hosszú, vékony fűrűt?... Gondolt is arra valaki, hogy még ilyen szerszámot is gyártson!

A pásztor azonban tud segíteni magán. Vásárol egy kis vékony fűrűt, amelynek nyele vas. A falusi kovácsnál a vasnyelet vékonyra kinyújtja, kiegyenesítteti, a kis fűró szárának folytatásaként. Így azután mindjárt van neki hosszú fűrója; ezzel belefűr a pipaszár egyik végébe is, meg a másikba, hogy a fűrésok a közepén találkozzanak; a szár alsó végét hegyesebbre faragja s beleszabja a pipa *csukájá*-ba.

A pipaszár másik végére jön a *csutora*, vagyis a szopókának csavaros alsó része, hengere.

A csutorát ráhajtja a beleszabott pipaszárra, amelyen meglátzannak a csutora csavarmentei, hogy ezek milyen távolságra vannak egymástól.

Végül kimetszi a *bak-* vagy *kan-csavar*t, amely szépen beleillik a csutora *koca-* vagy *nőstény-csavarába*.

Kétféle pipaszár van: egyenes és görbe. Az utóbbi lehet rövid és hosszú. Az egyenes pipaszárra nem éppen kell szopóká; telik szopóka magából a szárból is. Ez azonban hamarébb tönkre megy.

Az egyenes pipaszár szopókáját csontból a pásztor is megfaragja. A hosszú szár szopókája már gyári munka.

A juhászok hosszú szárú pipa mellett őriznek, mert ráérnek. Olyik pipájának olyan hosszú a szára, hogy a kezével el sem éri a pipát, ha a szopókája a szájában van. A bojtár tartja a pipa fölé az égő gyújtót!...

Rövid szárú pipa csak dolgos embernek kell, aki mindegyre tesz, vesz, *hajuldoz*.

A pipaszárakat is díszítik, még pedig igen szépen, mert azt mindig

PIPÁBATOMÓ PÁSZTOR. (118)

PIPÁSZÁR DÍSZÍTÉSE. (119)

látja a pásztor maga is, de meg azok is, akikkel beszélget. A pipaszár csekély felületén a faragások rajzai rendkívül aprók, gyengédek, finomak (119–123).

Ha a pipaszár nincs díszítve, akkor az bizonyosan szagos meggyfából készült.

A meggyfa azonban ritka vidéken terem, mint ahogy a népdal is mondja:

Szagos meggyfát nem mindenhun látni,
Barna kis lányt nem könnyű találni . . .

Az igazi pásztor pipaért sem ad ki pénzt. Régebben nem is volt olyan sok és olcsó cserép-pipa, amiről különben is azt tartják, hogy szárítja a mellet. A fapipa évekig eltart, mert ha leesik a földre, nem törik össze.

A fapipa belsejét bádoggal bélelik ki. Így nem terem meg benne a bagó, tisztára elég a dohány, csak a hamut kell kivenni. A fapipára a *rezet*, a fődelet más kiszolgált pipáról rakják át.

A pipát juharfából, kecskerágítóból, diófából, különösen ezek *tusakjából* készítik, mert bennök ágas-bogos minták, *vacsartok* látszanak, amelyek cifrázás nélkül is olyanok már, mint a virág.

Az ilyen pipára nem is lehetne faragni, mert a belseje szálkás, a *virág* kipyotogna belőle.

DÍSZÍTÉSEK PIPASZÁRAKRÓL. (120, 121)

DÍSZÍTÉSEK BOTOKRÓL. (122)

DISZÍTÉSEK BOTOKRÓL. (123)

Ha tiszta fából készítik a pipát, akkor embert, őzet, kanászt, vadászt, szarvast, kost faragnak rá.

A (124.) sz. képünkön és a III. táblán látható fantasztikus pipa nagyon elterjedt. Lovon egy mesebeli alak; feje tetején van a pipa nyílása.

Lófarkából kötöt fonnak, amelyvel megkötik a pipát és szarát, hogy el ne menjenek egymástól. Azután színes hárszából dísznek *boklyókat* s ebbe piros, fehér, zöld, kék, sárga gyöngyöket fűznek.

Az ilyen pipából azután igazán élvezet füstölni, különösen, ha az ember valahonnan Mike község tájékáról egy kis csempészett szűz dohányhoz is jut. Míg ilyes kerül valahonnan, jó a trafik-dohány is, amelynek kari-

PIPA ÉS A SZÁRA. (124)

kázó füstjénél sóhajtozva emlegeti a pásztor a régi jó idők, amikor a szegény ember még nem volt mindentől megfogyasztva s mikor még az akol táján szabadon természet-hette a legzamatosabb leveles dohányt!... Akkor a dohány a jó birka-ganajban úgy megnőtt, hogy az ember nem látszott ki belőle, mert akkora levele volt, mint egy-egy szakasztó. A pásztor a fölösleges

dohányt otthon szép dohánytartókban, kicifrázott ládikákban tartotta, amelyet vagy felnyitóra vagy tolózárra csinált.

Van az érdemes pásztornak pipája, több is: hétköznapi, ünnepi hosszabb s rövidebb szárú fából, tajtékából, cserépből. Természetes, hogy ezek nem hentereghetnek a szobában. Ezért pipatartót készít, rendesen a szoba szögletébe.

A szívarszipkát, a «pice»-et is maga készíti. Nem kell neki a hamar rongyolódó bolti szopóka.

A *kobak* is pásztorholmi, s *hébert* is, ügyeset, pásztorok szoktak díszíteni a Balatonvidéken (125—126.)

A közöséges töknek több fajtája díszlik ott, köztük a kobak-tök, balatonvidéki tájnyelven egyszerűen: *kobak*. Ennek levele a közöséges tök levelénél kisebb, színe hamvasabb, a virága pedig fehéres; kúszó növény s Kelet-Indiából származik. Hazánkban bőven van belőle, de Németország hűvösebb klímájában már nem terem meg.

A növény különböző alakú nagyobb gyümölcsöket érlel, így a palackalakú *kobak*-ot és az üveglopóhoz hasonló *hébert*-t. Ezek úgy lógnak róla lefelé, mint száráról a babhüvely.

KOBAKTÖK.

A pásztorművészet e két gyümölcsöt igen ügyesen felhasználja.

A növény magját, az akol mellett jó ganajos földbe idejében elvetik. Amikor kikel, melléje póznát, ágat dug vagy létrát erősít a falra, amire a növény felkuszik, mint az iszalag vagy mint a szulák és a babinda. Őszszel ez megéri; ha a rossz időjárás miatt nem érik meg teljesen, akkor a gyümölcsöt kiakasztják a napra, vagy felakasztják száradni a konyhában. Azután a füstös konyhás házban a *héjba* (padlásra), más háznál pedig a keménybe akasztják, hogy szépen megpirosodjék s a bele is kiszáradjon belőle.

A kobaknak fenn kisebb, alant nagyobb bubja van. Ott, ahol a kacsesa van, kifurják s a magot kirázzák belőle. Egy vesszőt pörgetnek benne, ide-oda forgatják vele az összeszáradt belet, a *hártyát* az oldaláról lepiszkálják s tele öntik vízzel; a vizet vagy egy

KOBÁK.

hétig benne hagyják, amitől a még bennmaradt bél leázik. Ezt az eljárást két-három bétén át ismétlik, mindaddig, míg egész tisztán s kobak-íz nélkül nem ömlik belőle a víz. Azután a kobakba dugaszt faragnak, s ezt, hogy el ne veszzen, zsineggel a kobak nyakára erősítik.

Így készül a vitzartó edény, a kobak, amelyet a pásztor keskeny szíjjal a tarisznya nagy szíjához erősít.

A kobak testét szépen kidíszítik (127–129). A kobaknak nagyon vékony a héjja, tehát igen kell vigyázni a díszítésnél, mert könnyen bemetszhetik s akkor kiszivárogná belőle a folyadék.

A kobakot nemcsak apró bemetszésekkel, hanem spanyolviasz-berakásokkal is díszítik. Most már ha tudjuk, hogy a kobaknak csak kéregpapírvastagságú a héja, bizony elképzelhetjük, micsoda finom, kényes munka az ilyen díszítés!

A kobak egyike a legősibb eszközöknek. A középkor egyházi művészete kobakosan ábrázolja számos szentjét. Kobak van a pásztorok védőszentjénél, Szent Vendelnél, akinek sommásan faragott kőszobrát az állattenyésztő jó-módu gazdák szívesen állítják házuk elé, vagy az utak mellé. (Szent Vendel királyi herceg volt, de fölvette a pásztor ruhát, és neki indult a nagy világnak. Útközben beállott pásztornak. Természetes, hogy a zarándokút alatt kobakra volt szüksége.)

Idősb szent Jakobot, a zarándokok védőszentjét is kobakkal ábrázolják. Mint vándor apostol tizenkét évig a zsidók között hirdette az evangéliumot. Bizonyos, hogy a sok prédikálásban megszomjuzott s a kobakból csillapította szomját. Párisi szent Vilmos apát is kobakot viselt, amikor útnak indult, hogy a világias-kodó szerzeteseket megrendszabályozza. A betegek önfeláldozó gyógyítóját: szent Rókuszt is kobakkal ábrázolják, amelyből a jószívű szent a szegény betegnek nyújtott enyhítő kortyokat.

Érdekes, hogy a klasszikus festményeken, a külföldi képeken és szobrokon e szentek a kobakot a hosszú zarándok-boton hordlják.

Magyarországon az utak mellett és a templomok körül látható szobrok pedig a kobakot a derékon viselik úgy, ahogy a magyar pásztor azt a tarisznyája mellé köti ma is meg.

A kobakban jó húsen marad a víz. Ezért az a pásztor elmaradhatatlan viztartója volt.

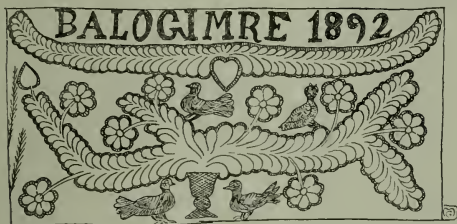
PÁSZTOR A KOBAKKAL. (125)

EGY KOBAK DISZÍTÉSÉNEK KITERÍTETT RAJZA. (126)

A KOZMAPUSZTAI PÁSZTOR KOBAKJÁRÓL; PUSKAPOROZOTT DISZÍTÉS A KOBAK NYAKÁN. (127)

A KOZMAPUSZTAI PÁSZTOR KOBAKJÁRÓL; PUSKAPOROZOTT DISZÍTÉS
A KOBAK HASÁN. (128)

A KOZMAPUSZTAI PÁSZTOR KOBAKJÁRÓL; PUSKAPOROZOTT DISZÍTÉS A KOBAK HASÁN. (129)

HÉBÉREZÉS. (130)

edényt, amelyről csak a maradi jó szentek szobrai adnak majd hírt utódainknak.

Sári József keszthelyi számadó azt véli, hogy maholnap bizony majd azok sem tudnak hírt mondani a kobakról, mert hisz lassankint eldöntögeti őket a szél. Lám a keszthelyi Csák György réten is volt egy kobakot viselő szent. Azt is elhordatta az apátúr, mert leesett a teteje. Miért dísztelenkednék hát ott tovább?...

A kobak felső bubját le szokták vágni. A megmaradt alsó bub szájának két átellenes részét kifűrják s ebbe zsinetet húznak, hogy az edényt mint só-, paprika- és fűszertartót felakaszthassák. (130 b) A lemetszett bubot sem dobják el, hanem azt ráteszik a vajkőpülőre fedélnek, hogy a tejföl ki ne főcsögjön.

A növény másik alakú gyümölcse a héber, amelyet hasonló eljárással dolgoznak ki s a pincékben borszívásra használnak még most is igen sok helyt, mert nem törik el olyan könnyen, mint az üveghéber. Már pedig az áldott balatonvidéken, pinceszerezés közben, könnyen kiejti az ember a kezéből — különösen hajnal felé — a hébert... (130)

A héberre, még mikor az indáján érés közben van, késsel díszeket karcolnak, metélnek, amelyek kiforradnak, forrácsosak lesznek s így már kész díszített növényt vághatnak le a szárról is.

A héber *kobak*-jának, fejének egyik felét lemetszik s ha gyöngélik a szárát, botot dugnak bele. Így készül a mustmérő, aminek szüretkor igen jó hasznát veszik, mikor a mustot a kádból a sajtárba merik s ebből a hordóba öntik.

Ilyen héberrel kedveskedik szőlősgazda ismerősének a pásztor, aki jó szívvel kínálja meg egy-két pohár borral ha néha-napján elvetődik a hegyi hajlék felé. (130 a).

Következik a *kuasztora* (11) (131, 132). A pásztor, a faragó kés, a biosók mellé zsebkést, kusztorát, is készít, magának

FÜSZERTARTÓ KOBAKTÖKBŐL. (130 b) A szalonnázó, evőkésnek ez a becsületes neve. A bolti kés az

MUSTMÉRŐ KOBAKTÖKBŐL. (130 a)

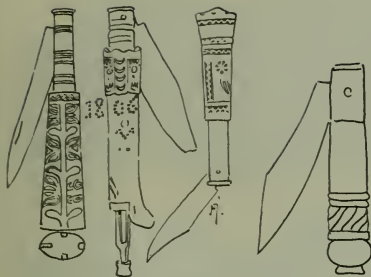

FÜSZERTARTÓ KOBAKTÖKBŐL. (130 b) A szalonnázó, evőkésnek ez a becsületes neve. A bolti kés az

SPANYOLOZOTT KUSZTORÁK, SOMOGYBÓL, ZALÁBÓL. (II. l.).

ZALAI KUSZTORÁK. (131)

bicska, bicsak. A kusztora nyelét fából vagy szaruból faragja ki. Híresek az *őri* kések, amelyek Felsőőr nevű községből származnak, ahol iparszerűleg készítik.

A pásztorok sikerrel utánozzák ezeket a késeket is. A szarvasmarha szarvának a csücsát, a kos- és bivalyszarvat elviszik az esztergályoshoz, aki a hengerded nyelet számos gyűrűmélyedéssel ékesíti föl. A pásztor azután otthon ezt a nyelet hosszában bevégyja, hogy a «pilingának» ágya legyen. Leginkább azonban fanyelet faragnak.

A kusztora fejére rézgyűrűt tesznek. A vaskereskedésben táblaszám van a réz. A pásztor ebből olyan

széles *azilatot* metszet le, amilyen szélesnek a kusztora gyűrűjét szánta. Otthon pedig bádognyíró ollóval olyan darabokra metszi el, amekkora egy-egy *karikára* kell. A rezt vaspálcára ráveri, azon összehajtja, olyan szélesre, amilyen a nyél feje; reszelővel karikákat reszel rá, s az ezek között levő tért hosszú lapra, három szegletre, kockára reszeli, s ilyen alakú lapokkal díszíti föl a gyűrűt. A gyűrű felső szélét behajtja, mint a ruhaszegést, hogy pereme legyen. Ez tartja a kés, hogy le ne *szegődjék*, hátra ne *bicsakolják*. Ezután a gyűrűt ráhúzza a kés fejére, mindakettőt keresztül fürja s a pengét egy szeggel beleerősíti.

Ezután következik a nyél díszítése. Az *őri* késnyél gyűrűibe spanyolviaszkot öntenek. A fanyelű késeket kimetelik és spanyolviaszsal kiöntik. A nyélen más dísz nem alkalmaznak, mert «bántaná a kezelt».

Az ilyen kusztora igen alkalmas szerszám, mert mindenki a saját kezéhez szabja. Jó, gusztyos fogása van. Olyan erős a pilingája, hogy nemcsak evésre, faragásra, hanem szükség esetén — teszem bucsuban — önvédelemre is használják. . . A keszthelyi kanász szobája valóságos kések műhely. Készül ott *őri* kés, kisebb és nagyobb kusztora, egyszerű és dúsan díszített nyéllel, amelynek alja vagy gömbölyű, vagy csizmaalakú. Látunk ott kusztoranyelet *őz* és szarvas agancsból is. A keszthelyi kanász még olyan kést is tud

csinálni, mint a bolti bicsak. Más ember eldobja a kését, ha eltörik. A pásztor kiszedi a rugóját, s ahoz azután az elkopott henteskésből készörül pengét, a szarvasagancsból nyelet farag, ennek lapjainak belsejét beborítja rézlemezzel, s azután szépen összeszegezi az egesz készséget.

Gyönyörű pásztorholmi a *gyűjtőtartó* (133, 134, 135) stb.

Faragott, szépen díszített gyűjtőtartó minden pásztor, s a legtöbb urasági cseléd zsebében van, ami nem is csoda, mert gyűjtőra vagy mint az

KUSZTORÁK (ZALAEGRSZEG). (132)

GYŰJTŐTARTÓK. (133)

1, 2, 3, 4, 5, 6, 8 faragott gyűjtőtartó. — 7. Faragott gyűjtőtartó, készítette Kapoli Antal kadarkúti juhász.

GYŰJTŐTARTÓK. (134)

1, 2, 3, 4, 5, 6, 8 faragott gyűjtőtartó. — 7. Faragott gyűjtőtartó, készítette Kapoli Antal kadarkúti juhász.

GYÚJTÓTARTÓK. (134a)

GYÚJTÓTARTÓK. (135)

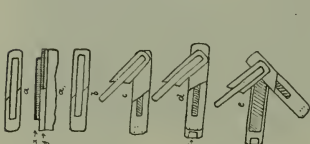
öregek mondják a *masindra*, minden percben szükség van. Azt pedig nem tanácsos a zsebben, vagy csak úgy a fül mellett hordani. Azt jól el kell zárni. E célra pedig a pásztor gyűjtőtartója igen alkalmas kis készítés.

Ha valamelyik pásztor nem tud faragni, megkéri komáját, a bátyját, a sógorát, hogy készítsen neki gyűjtőtartót. Szívesen! Emberségből!

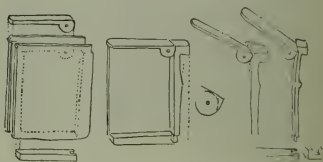
A pásztor, ennek a helyes kis holminak rendszerint téglalakú, akkora falapot szab ki, hogy kényelmesen beférjen a mellényzsebbe, vagy a tarisznya kis zsebébe. A falap belsejét azután kis fűrészszel úgy fűrészeli ki, hogy három oldalán nyílás legyen rajta.

Aki nem kerüli a szapora munkát s aki azt szereti, hogy sok szeget kelljen használni s aki azt akarja, hogy a gyűjtőtartója minél erősebb, tartósabb legyen: az bizsókjával a fadarabot hosszúságában keresztül vési úgy, hogy annak csak az alsó és felső végén lesz nyílás, az oldalán nem (142). Ide tehát az oldalrészét nem kell külön fa darabból beerősíteni.

A gyűjtőtartónak tehát vagy két, vagy három oldalát kell megkészíteni; a két oldal-

A GYŰJTŐTARTÓ FŐDELÉNEK FORTÉLYOS NYILÓ SZERKEZETE. (137)

A GYŰJTŐTARTÓ GÉPEZETE. (136)

A GYŰJTŐTARTÓK SZERKEZETE.

rész csappal szilárdan beerősítik, vagy beleragasztják. E célra oltott meszet és turót kevernek össze. Ez sokkal tartósabb ragasztó-szer, mint az asztalosenyv. Se a víz, se a meleg nem árt neki.

A harmadik oldalrész, természetesen, nem lehet szilárd, mert a gyűjtőt valahol ki kell venni, s e végett a gyűjtőtartó tetejét ki is kell nyitni. A tartót tehát úgy kell megszerkeszteni, hogy a teteje magától ki ne nyíljon, hanem csak egy kis erőszakra. E végből a tartó belsejébe elms gépezetet, egy rugót tesznek. Ennek alsó végére *a)* csapot faragnak, azt beerősítik a gyűjtőtartó aljába (136), vagy pedig csap nélkül az oldalához szegeznek. A rugónak oldalra nyúló feje van *b)*. A derekán, közepén pedig egy kis púpja, könyöke *c)*. A gyűjtőtartó fődelének egyik végén kis fej van. A rajtalévő átfúrás részére a lyukon szeg halad keresztül, amely a fődelet a tartó két oldalához erőstti s ez a fődel forgási tengelye. Ha a gyűjtőtartónak kissé kiállt tetejét felemelik, akkor fejének felső sarka rendes helyén nem fér meg, a miért a rugó fejt előre nyomja, mert a rugó a púpja miatt hajlékony, rugós. Ha a fődelet teljesen függőleges helyzetbe állítjuk, megfér eddigi térfogatán s a rugó feje visszatérhet eredeti helyzetébe.

A fődel kinyitásához bizonyos erőt kell kifejteni, hogy a szilárd farugó jelentékeny

ellenállását legyőzze. Becsukas közben a födelet a rugó erősen lecsapja, az a tartó oldalára ütődik, s ilyenkor élénk pattanó hangot ad. Ezért a födelet *pattantónak* is nevezik.

Az egypattantós gyujtótartó a leggyakoribb. Vannak azonban nagy számmal olyanok is, hogy mind a két végén ilyen pattantó van, tehát a gyujtót a tartó mindkét végén kivételjük.

Vannak olyan tartók is, amelyekben külön rugó nincs, mert a pattantó (*a*) magát a tartó oldalát (*b*) tolja vissza; az oldalnak azzal adják meg a rugalmasságát, hogy középen a tartó két oldalához szegeznek (*c*) szilárdan. Ha tehát a pattantót fölemeljük, ez az oldalnak felső felét (*d*) nyomja ki. Az ilyen gyujtótartó szerkezete azonos a rugós zsebkéscével.

TÜKRÖSÖK. (138)

Ez a szerkezet csak olyan tartókra alkalmazható, amelyeknek oldalát kifürészelték, vagyis, amelyeknek eredetileg három nyílása volt.

A csak alsó és felső nyílására kivésott tartó szilárd oldala, természetesen, nem lehet rugalmas.

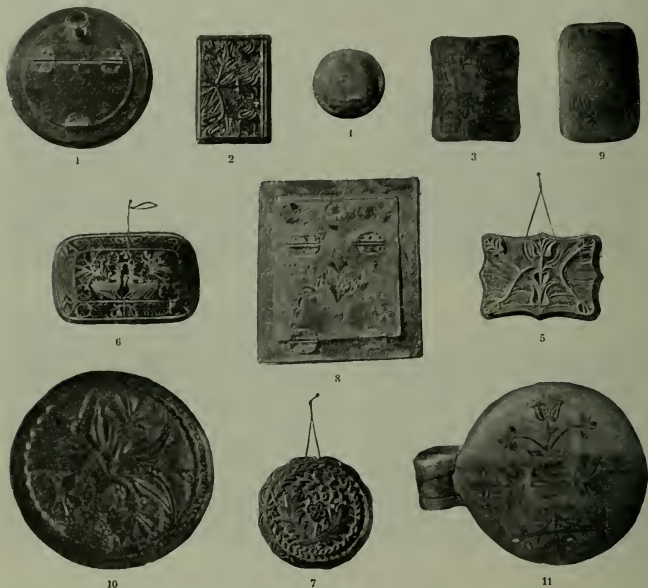
Ez a szerkezet egyszerűbb, de ezt nem is készíti a pásztor olyan örömet, mert neki az a fő, hogy minden tárgyán minél több ügyességet, *kitalálást* mutasson be. A pásztor inkább arra törekszik, hogy a gyujtótartók gépezete minél összetettebb legyen, a szerkezetben minél több legyen az elmésség, csalafintaság. Virtus van ebben! Az enyim különb legyen, mint a komáé!... Csinálnak olyan nyitásuakat, hogy azt holmi egyszerű észjárásu atyafi ugyan hasztalan babrálja, ki nem nyitja, amíg gazdája meg nem mutatja a módját.

Csak hosszú babra után találja ki az ember, hogy a gyujtótartó összetett tetején egy kis elrejtett nyelvet oldalvást kell tolni, azután a tetőt hátra kell húzni s elfordítani (137). A tetőn egy zár van, s ebben egy-két lakat, kulcsalak ugyanabból az egy fából kifaragva igen nagy vesződséggel.

A különböző szerkezeteket rajzaink (112. képen lévő) mutatják be.

A legtöbb gyujtótartónak olyan az alakja, mint egy kis imádságos könyv.

Vannak azonban eltérő alakok is, például olyanok, amelyeknek három oldala lapos,

TÜKÖRFA ÉS SÓTARTÓ. (139)

1. Spanyolozott tükörfa, Csökölly XIX. sz. eleje. — 2. Faragott tükörfa. 3. Spanyolozott tükörfa, Csokonya — 4. 5. Faragott tükörfa, Csökölly. — 6. Spanyolozott tükörfa, készítetté Balázs Vendél. — 7. Faragott tükörfa. — 8. 9. Spanyolozott tükörfa, Csökölly XIX. sz. közepe. — Puskaporozott sótartó, készítetté Kapoli Antal. kádárkúti juhász. — 11. Puskaporozott és sósavval maratott sótartó.

a negyedik: az egyik hosszabb oldal félhenger alakú vagy a melyikeknek mind a két oldala ilyen, vagyis az egész hasv lapított henger.

Sok gyujtótartó alsó és felső része ívelt domborúan vagy homorúan, de van olyan, amelyiknek két vége domború, az oldala pedig homorú.

A gyujtótartók egyik keskeny oldalát recésre, «redesre» faragják, hogy azon gyujthassák meg a masinát. Némely pásztor ide kis kilyuggatott bádoglemezt, vagy üveg-papirozt tesz.

SPANYOLOZOTT TÜKRÖSÖK. LENN A JOBB SAROKBAN PÁSZTOR-PIPA. III. 16.)

A gyujtótartó keskenyebb oldalait szaruból is készlik, sőt akad olyan is, hogy szaruból van az egész.

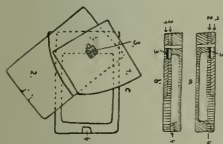
Végül az egész kis holmi lapjait és oldalait szépen kidíszítik. A faragás mindig jellemzően tiszta s csudálatos, hogy akkora kis területen mennyi változatos és mily finom formai gondolatot lelünk.

Nevezetes pásztoralkotás a *tükrőfa*.

Minden pásztor hord magánál tükröt, *tükrőst*, tikerfást, *tükrőfát* (III).

A pásztor ugyanis maga botváltozik. Sokat törődikcsinos külsőjével. Szereti a csinosan pödrott bajuszt, — hogyne volna szüksége a tükrőre!

Rendszerint négyszögletes két falemezből készül. Az egyikbe mélyedést, ágyat, üvegtartót vájnak a tükrőüvegnek. Erre jön a tükrőfa teteje, amelyet

FORDÍTHATÓ FŐDELŰ „TÜKRŐFA” NYITÓ-SZERKEZETE. (141)

rá kell tolni, s róla könnyű szerrel le lehet húzni az üvegtartó körül lévő bevágásban, kapocsban.

A kapocs eleje valamivel szélesebb, mint a hátulja, azért, hogy a beletölt tető szoruljon s magától ki ne essék. A tükrőtartó tehát trapez-alakú.

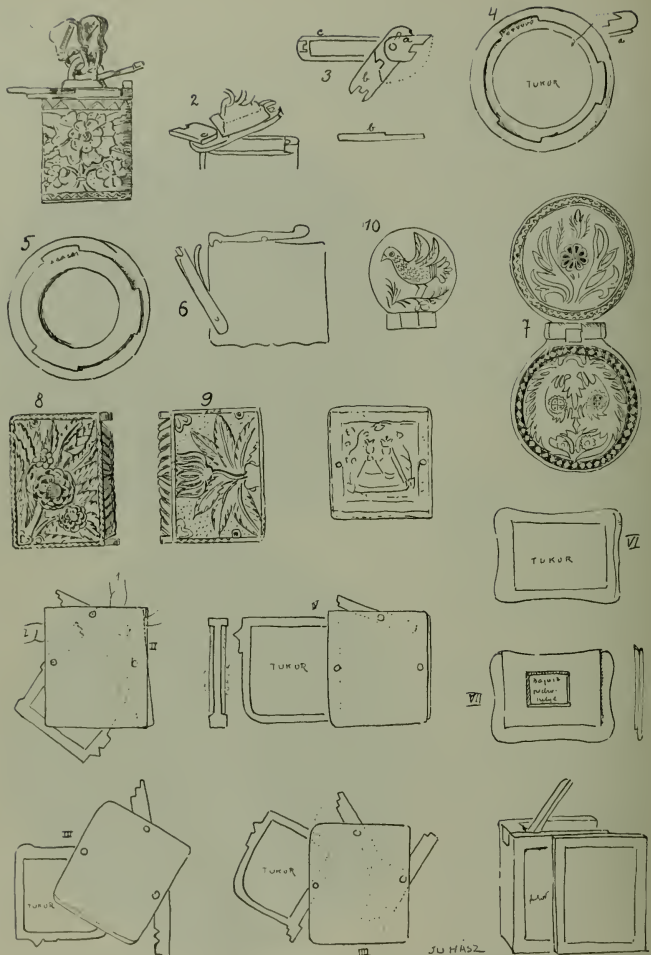
Van karikás, kerek alakú tükrös is, amelynek fődélét hasonlóképp húzhatjuk le. (138, 139, 140).

A tükrőfának adnak még tojásdad és nyolcszögletes alakot is.

Nagyon gyakori a kerek, fordítócsapra járó tükrőfa is (142).

TÜKRÖS KÉT OLDALA. AZ ALSÓN LÁTHATÓ NÉGYSZÖGLETES DARAB LEHÚZHATÓ. ALATTÁ VAN A TÜKRŐ. (140)

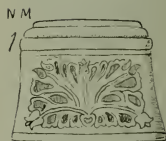
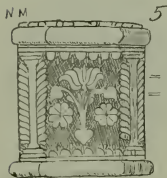
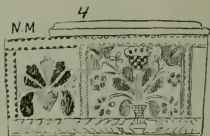
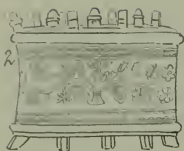
GYÚJTÓTARTÓK ÉS TÜKRÖSÖK NYITÓ SZERKEZETE. (142)

1 Lakatos gyűjtőtartó. 2, 3. Ennek nyitó szerkezete 4, 5. A tenyér között fordulható lapotűkrő szerkezete. Az első a csapógyanakkal, a második az ezekbe helyezkedő csapokkal. 6. Gyűjtőtartó szerkezete. Az oldalsó rugó megnyomására a fődét folygrák. 7. Fapánton szétnyitő tükör. 8, 9. Gyűjtőtartók, a melyeknek födele is, leneke is kinyitható. I—V. Furfangosan nyitható tükör. VI. A tükör agya. VII. A bajuszpedrő helye. Az alsó jobb sarokban iker gyűjtőtartó és tükör.

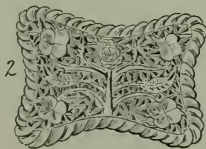
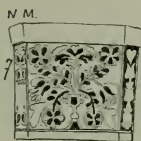
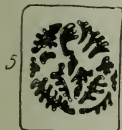

JUHÁSZ Á

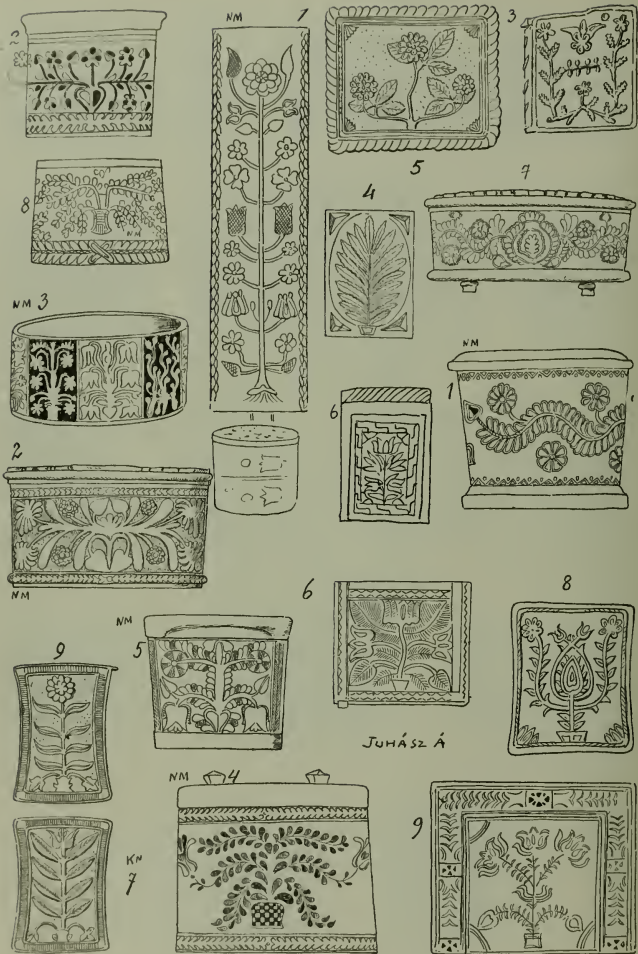

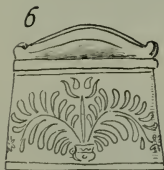
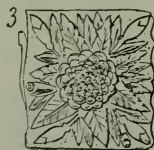
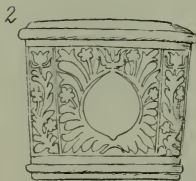
JUHÁSZ. A

JUHÁSZ Á.

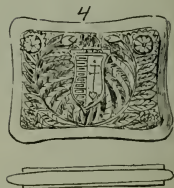

SÓTARTÓK, GYUJTÓTARTÓK ÉS TÜKRÖSÖK. (146)

JUHÁSZ. A.

GYŰJTŐTARTÓK, TÜKRÖSÖR ÉS SÓTARTÓK. (147)

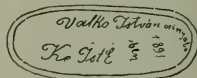
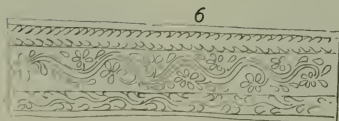
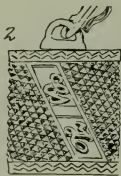
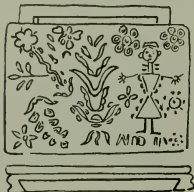
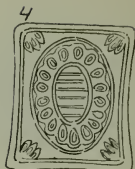

JUHÁSZ A.

TÜKRÖSÖK, GYÚJTÓTARTÓK ÉS SÓTARTÓK. (149)

JUHÁSZ &

1

5

3

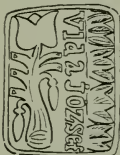
2

4

6

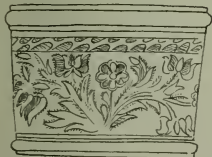
7

8

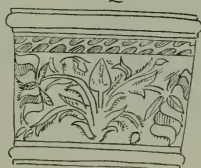
1

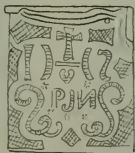
3

2

4

5

JUHÁSZ Á.

1

2

3

4

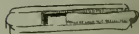
5

6

7

4

1

2

3

5

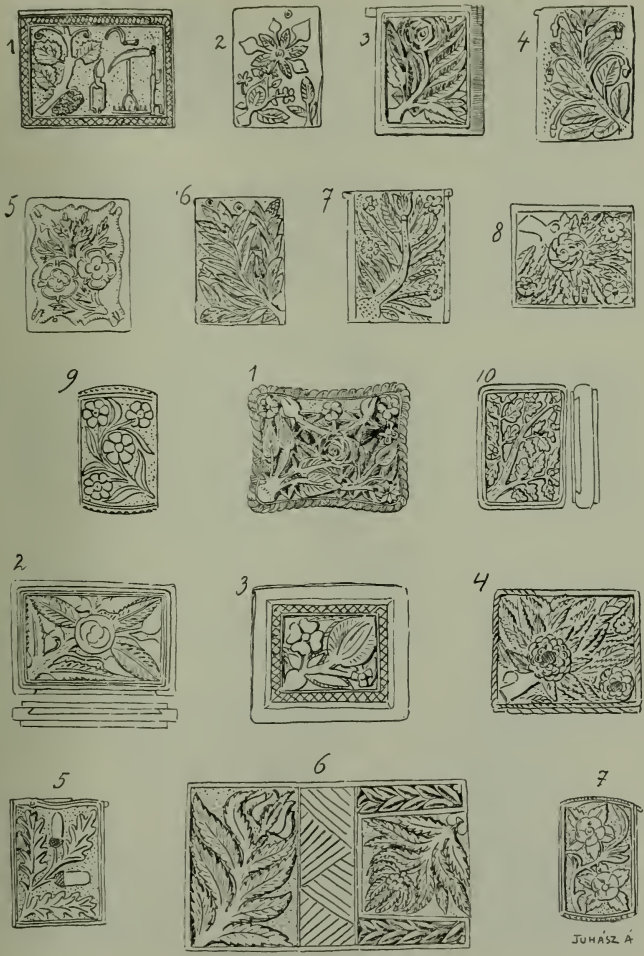

7

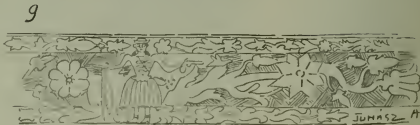
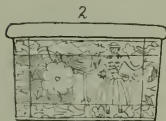
6

JUHÁSZ A.

JUHÁSZ Á

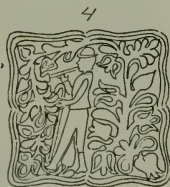
TÜKRÖSÖK ÉS GYUJTÓTARTÓK. (153)

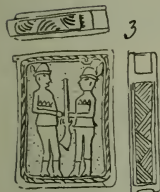

30HÁSZ ÁRPÁD

TÜKRÖSÖK, GYÚJTÓTARTÓK ÉS SÓTARTÓK. (155)

JUHÁSZ ARNYÓ

J. J. ÁRKAY

1

4

3

2

5

6

JUHÁSZ Á.

TŰRRŐSÖK. (158)

Az 5. alatti gyűjtőtartó födelén kiálló emberfej egy dugó fogantyúja; azon a nyíláson rizzák ki a gyűjtőt.

SPANYOLOZOTT TŰKBŐSŐK SOMOGYBÉL. (IV. H.)

23 527

SPANYOLOZOTT TŰKRŐSÖK SOMOGYBÓL. V. 1b.)

Ezt csak úgy nyithatjuk ki, ha a két tenyerünk közé helyezzük s a tetejét erős nyomással elfordítjuk. Az ilyen tükrös egyik felének belső lapján ugyanis domború karika van kivésve, amelyből három *csap* ugrik ki. Ezek teljesen beleillenek a tükrő másik felébe vajt csapágyakba, csaphelyekbe. Ezekben a betevéskor nem szorulnak meg, tehát a két féltükrő szét válnék. Azért két csapágy között, a kör pereme alatt lévő fat, a tükrőtartó szelét, alávéssik (142). Már most ha a csapok benn vannak a csapágyakban, akkor a tükrő tetejét a tenyér között elfordítják, mire a csapok a bevésésbe fordulnak s itt megakadnak úgy, hogy a tükrő két fele szét nem válhat.

Aki nem tud hozzá, jobbra-balra forgatja a tükröt, feszegeti innen is, onnan is, de bizony nem gondol arra, hogy kinyitás közben a tenyere közé vegye.

Vannak még *kitámasztó tükrösök* is, amelyeket belenézéskor nem kell kézben tartani, vagy valahol megtámasztani (A IV. lapon a legelső két kép). Ez a tükrös is két fél részből áll. A tükröt tartalmazó felső része belemegy az alsó részbe vajt ágyba. A felső rész felét a vastagság közepéig függőlegesen, azután vízszintesen bemetszik késsel, vagyis az egésznek egy negyedrészt a síkból lemetszik. A lemetszett részt egy pánttal a másik csaphoz erősítik s ezután az alsó rész ágyába nyomják. A tükrő kitámasztása úgy történik, hogy a felső felnek a fűrészeléssel el nem vett részéhez erősített karikával kiemelik, kicsipik az alsó rész ágyába szorult tükröt s ezt kifordítják. A kifűrészelt és pántba fogott rész szolgál a tükrő támasztékának.

A tükrőfa belsejében szivalakú vagy négyszögletes mélyedések vannak (a 142. képen VII). Ezekbe kenik bele a bajuszpödrőt, hogy az mindig kéznél legyen s ne kelljen külön skatulyában tartani.

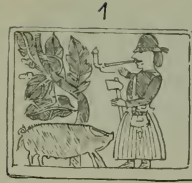
Annak híre sincs, hogy a pásztor bajuszpödrőt boltban, patikában vagy bábosnál vegyen! Megkészíti azt is ő maga.

Bárány-faggyút, kis viaszkot, szagos ménta levélt, mindenféle szagos virágot, tavaszszal ragadós nyárfabimbót összefőz. A viasz fogja, a faggyú meg gyöngíti a bajust s a bajuszkenőcsnek igen finom szaga is van.

Sok pásztor a gyujtótartót és a tükröst egyazon darabba készíti, hogy mint ikertestvérek kevesebb helyet foglaljanak el. Egyik oldalt van a gyujtótartó, másik oldalt pedig a tükrös (a 142. képen alsó utolsó-előtti ábra).

Képeink mutatják legjobban, hogy a gyujtótartókon és a tükrösökön mekkora a magyar díszítő motívumok gazdagsága; ép stílus, pazar díszítőkedv, ép izlés — és mennyi poézis ezeken a hentergő kis tárgyakon.

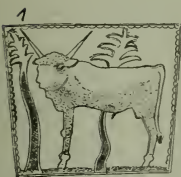
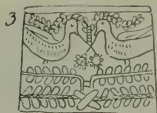
És mennyi szeretete a szépnék! (143—168.)

TÜKRÖSÖK ÉS EGY GYUJTÓTARTÓ.
(159)

JUHÁSZ Á

JUHÁSZ A.

1

2

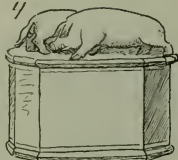
3

5

4

6

7

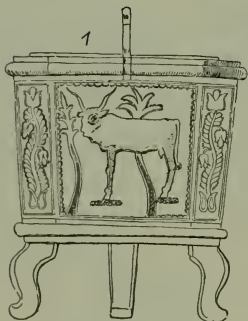

8

JUHÁSZÁ.

1

2

3

4

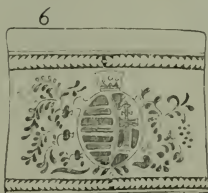
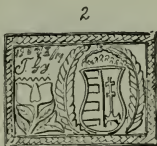
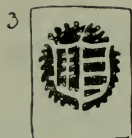
5

6

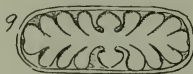
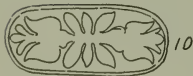
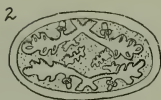
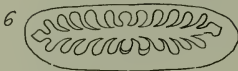
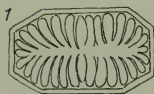

JUHÁSZÁ.

JUHÁSZ Á.

GYUJTÓTARTÓK, SÓTARTÓK, TÜKRÖSÖK. (163)

-JUNÁSZÁ-

TÜKRÖSÖRÖK. (160)

Az 1., 2., 3., 1-10. alattak a tükrösörök fenekének vagy földelének díszítése.

2

3

4

5

6

7

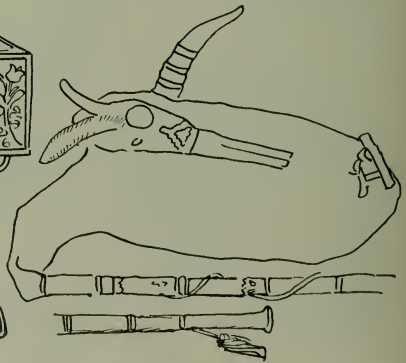

8

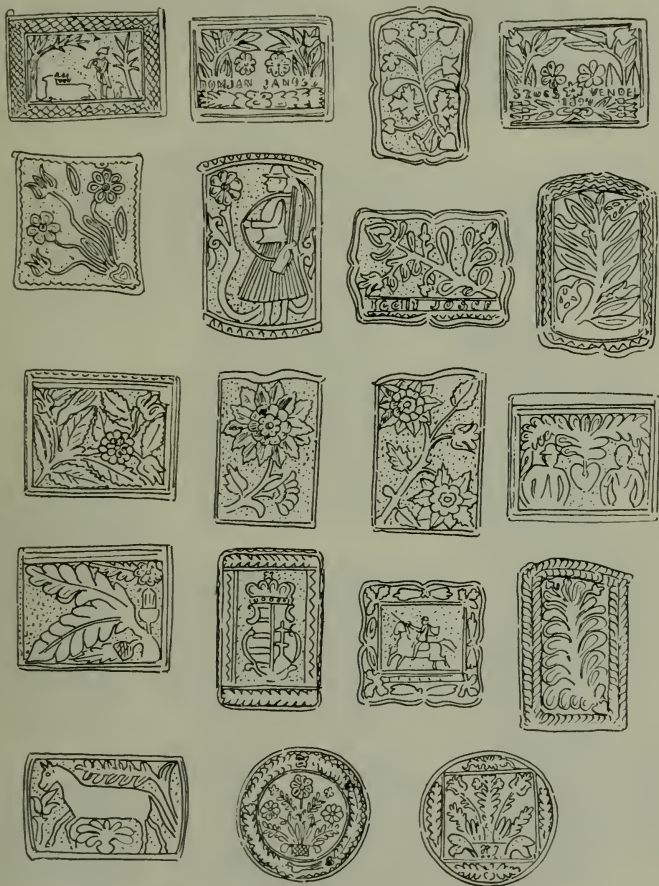

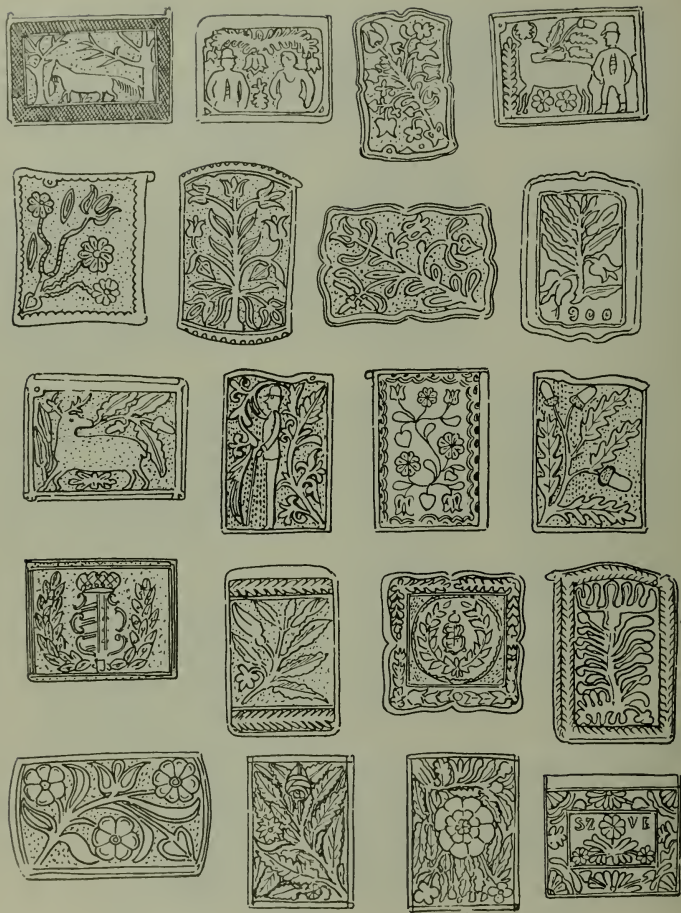
9

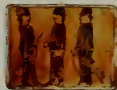
JUHÁSZ Á

BOROTVATARTÓ, SÓTARTÓK; ÁLLÓ-SÓTARTÓ ÉS DUDA. (166)

SPANYOLOZOTT HOLMI. (VI. II.)

Fenn egy orvadász spanyolozott puskája. Alatta gyufatartó két oldalán esontból, vátasztoves maratással. Spanyolozott tükrösök. Balról részlet a III. táblán lévő pipárcel.

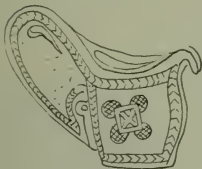

MERÍTŐPOHÁR. (169)

PÁSZTOR-SZILKE. (170)

IVÓKANÁL. (171)

IVÓKANALAK. (171)

Szóljunk az ivó kanálról, a merítőeszezésről.

Némely pásztor a nagy legelőkön magával hordja a merítő eszézt, amivel egy-egy forrásból vizet iszik (169). Ez a holmi nem nagyon otthonos a Dunántúl, Erdélyben több akad, ott a havasokon csak forrásoknál ihatik a pásztor, míg Balaton vidékén van kút bőven, nincs szükség ivókanálra.

A merítő eszézt puhafából, hársfából, juharfából faragják.

A eszéze kupás homorú belső részét az egyenes bizsókkal természetesen nem vájhatnák ki. Szerszám kell hozzá. Csinálnak. Valami könnyen görbülő kés hegyét fahasadékba dugják, félre nyomják s így megörbítik. Ilyen késsel kényelmesen kikotorhatják az edény belsejét. A kovács külön kalánvájó késeket is készít ilyen célra. A eszézek ivőrészének és fülének is

tömerdek, gazdag változata van. Az ivőrész félgömböt, hosszában elhelyezett tojásalakot kanálidomot, szívidomot mutat. A fül tetszetős díszítésekkel van áttörve s a eszéze oldalára virágokat, pásztoréletből vett jeleneteket is faragnak. (170, 171, I.)

Jeles pásztor szerszám a *nyúvező* (172).

A legelőkön ragyogó nap tüzeben fényes hátú legyek dönögve röpködnek a nyáj körül s fajfentartó ösztön űzi valamennyit, hogy petéiket alkalmas helyen lerakhasák.

A juhász ezt a legyet *nyútozó-hogár*-nak nevezi. Tudja róla, hogy mérges csipése van, a birkát megcsípi, a csipés nyomán vér serkendez s ott a légy *megköpi*. Ha reggel odatojja a kásaszem nagyságú tojást, estére az már kikel, *mozgalomba jön*.

A bogár az állat nyálkahártyáit is megkeresi. A kost, az ürüt a *vaszaráján*, a hasa alatt, az anyabirkát a farka alatt csípi meg.

A bogár gyorsan megismeri az állaton a vérszagot. Pedig azt keresi, a vért.

A kosok az akol-háremben a birka-szépneem miatt összevesznek, ami különben a legelőn is megtörténik velök. Ilyenkor a kosok tíz-hűz lépésre *eluggelnek* egymástól s összeitnek. Úgy neki futnak egymás homlokának, hogy csaknem átvetődnek egymáson. Egyik a másikat elveri dögig. Mihelyt megpillantja a verekedést egy harmadik kos, siet a gyengébb védelmére s úgy vékonyba dófi az erősebbet, hogy az menten belédöglik. Ha időváltozás van, ha szeles idő akar lenni, a kos egy fertálynapp előtt úgy üti egymást, mint az isten haragja. Ha másnap esés vagy szélfújás lesz, bolondul az este haza hajtott állat, táncol, taszigálja egymást. Megesik, hogy a birka nem akar kimenni az akolból.

BIRKA-NYÜVEZÉS. (172)

megrágra azt a helyet, *meglátjakolja* s mind nagyobb sebet ejt magán. Ebbe aztán beléköp a nyü legye is.

A nyüves birka nyugtalan, nyüves testrésztét a földhöz dörzsöli; az ürü, a kos *cseszeli magát*. Ha nem fordítanak rá gondot, elmarad a nyájtól, elfut, erdőben a bokrok közé bújik s ott nem tudják megőrizni.

A nyü hamar *elhatányosodik*, elhatalmaskodik az állatban. Amelyik birka nagyon el van hanyagolva, annyi nyü terem meg benne, «hogy egy kanálba sem férne».

A *jobb ismeretű* juhász reggel már az akolban meglátja a birka baját. A szegény állatot az akol mellett, kihajtás előtt megszabadítja a kukacoktól. A birkát megfogja, földre fekteti s a nyüvek eltávolításához ujnyi hosszúságú fapálceikat használ, melynek nyüvező a neve. A kis szerszám vége lapos és kerek, hogy vele ne fesegethessék a sebet, mikor *belenyúl*-nak. A futó-kukacos birka gyapjóját a kukacos helyen lenyírják s házi lúzhelyen szedett hamuval behintik, amitől a kukac rögtön megdöglik. Azután a sebet a nyüvezővel szépen kitakarítják.

A juhász még ezt a kis fadarabot is ügyesen kicsifrázza, kicsipkézi. Amennyi dísz csak elfér rajta, azt ráfaragja. Tulságosan azonban mégsem cifrázza, mert használat közben elgyöngülne. A különböző formájú és díszítésű nyüvezőkből igen csinos sorozatot állíthatunk össze.

Sok pásztor a nyüvezőt a tarisznyaszíjon a csat alatt lévő kis vékony szíjhurokba, tasakba, *bujtatóba hőkí*, abban hordja, hogy mindig kéznél legyen. A legtöbb azonban *rüjtök helyen* tartja, mert nem szereti maga előtt látni az észle piszkos holmit. Legtöbben a tarisznya kis zsebében hordják a nyüvezőt. A nemesebb ízlésű juhász azonban ott sem tűri meg a kenyér közelségében, inkább külön zsebet varrat a tarisznyában a nyüvezőnek.

Ha a nyüvezőt a tarisznya szíján hordaná, sok ember ki is

TÜTTŐ GYURI, A ZALAAPÁTI JUHÁSZ ÉS PUMI KUTYÁI (VÖRÖSMEZŐ). (174)

csufolná érte, mert azt látná belőle, hogy nyüves birkái vannak!... Már pedig a juhász titkolja a nyáj minden baját, ameddig lehet, mert a teljesen egészséges nyáj a juhász igazi becsülete, dicsősége. «Az a juhász, aki az állat tisztaságát szereti, csak az szereti a maga tisztaságát is.»

Diszes a *kutyakölönc* is. Hogy ez mire való?...

A pásztor hűséges segítő társa: a pumi, a fürge, kondor, hosszúsőrű, *bongyjer-azsűrű*, hegyesfülű, értelmes kis kutya, gazdájának elmaradhatatlan kísérője (174).

Mint már mondtuk, a pumi *fordítja, kertti* a nyáját. Meg nem álljuk, hogy el ne ismételjük itt, amire — kedves kutyájukat dicsérve — a balatonvidéki pásztorok tanítottak bennünket.

Amikor a birkát a csapáson keli hajtani, jobbra is, balra is, szeret belemenni a *kárba*: a búzába, a más rétjébe. Ilyenkor a pumi kriti, *győrteti*, az állatot *körű-körű*; fürgőn ide-oda szökdel, éles hangon szaporán ugat, hogy kárba ne menjen a jószág. A kárból tíz ember sem tudja a birkát kihajtani míg jó nem lakott. A kutyától azonban fél a birka. A legerősebb kos is gyáván megszalad a legkisebb kutya elől. Embertől egy csöppet sem fél a birka, holott a legkisebb állat is megbolondítja. Ilyenkor ész nélkül lát-fat. A vezető kos után belerohan tűzbe, vízbe, a legnagyobb veszedelembé. A birkát akkor is *le kell fordítani*, ha pocsétába indul, mert a birka egészsége nem kívánja a *latyakot*. A belső része pusztul el tőle. Annak legbiztosabb a száraz eledel. Legjobb azt csak otthon megitatni.

Böröcz József keszthelyi juhász-számadó, meséli, hogy Miháldon az ő juhász-pajtásának nem volt rendes bojtárja. A birkákat csak a kis fia legeltette kutya nélkül. A *jóka* egyszer csak a vetésnek szaladt, mire a sok paraszt neki esett, ütötte-verte őket, de bizony nem mentek le a tábláról. Akkor aztán ölbe fogták a birkákat és úgy akarták lehozdatni. A birka azonban előbb visszaért, mint a paraszt. Jött azonban egy legény; négykézlábra állt és elkezdett ugatni. A birkák megijedtek, menekültek a vetésről, csak úgy tiporták egymást...

Őszi, tavaszi időben, nagy hidegben, vagy amikor esik, a birkát nem lehet kihajtani a legelőre, az akolban pedig nincs elegendő eleség, mert ilyenkor nem számítanak a bennmaradásra. Mikor azután jó időre a nyáj kiszabadul az akolból, annyira elbódorog, hogy egy sereg ember nem tudja összetartani.

Más állat, ha rászólnak, megfordul. A birkára hiába szólnak rá, az nem fél, mert oktalan állat. De meg a birka nem is arra való, hogy üssék, mert gyöngye jószág.

A kutya azonban a birkát *összeszedi, rásihá-nik*, egyszeribe a juhász elé tereli, csomóra, *kari-kóra*, «amikor úgy áll a sok birka, mint gyujtó a tasakban».

A *polgári kutyát* ilyesmire nem lehet használni, mert a terelés csak a puminak van a vérében, mint a vizslának a vadászás. Ezért vigyáz a juhász arra, hogy pumija valami falusi kutyával ne koslasson, el ne fazzon, hanem tiszta maradjon a vére. A pumi tíz-tizenhárom évig is él, de végre a pásztor mellől kiöregszik, kórságosodik, döglök. Ilyenkor

KUTYA-KÖLÖNC. (175)

PÁSZTOR ÉS PUMIJA, A KUTYA NYAKÁN A KÖLÖNC. (176)

A «LEBUJ» KÖRNYÉKE. (177)

a pásztor vesz egy kutyát pajtásától nyolc-tíz koronaért. Régente egy birkát adott érte cserébe. Ez a legatyafiságosabb, amolyan pásztoros ár. Van olyan pumi is, amelyiket kétszáz koronaért se adna oda a gazdája, mert szereti.

Usztatáskor, birkanyíráskor, mikor az egész uradalom minden juhásza összekerül: a pumikat otthon hagyják, mert ha egyik juhász látná, hogy a másiknak milyen jó pumija van: ellopná, nem rosszindulatból, csúfságból inkább . . .

Akkor azután mindenki nevetné, hogy milyen tehetetlenül őriz a kutyátlan juhász.

A jól tanított kutyának nagy a becsülete már csak azért is, mert a *házi családot megvédi*. Ha valaki hozzányúl a juhászhoz, vagy a gyermekéhez, az ingerlékeny kis sátán sunyi pillantást vet rá, elszántan rárohan, csattogtatja rizskása-fehér, apró fogait s bizony ott is hagyja azok nyomát az illető lábászárában. Ilyesmire nem is kell *huszítani*, megleszi azt a maga emberségéből is. Mikor a pumi akkora, hogy *választási*, vagyis mikor nem szoptatja többet az anyja, akkor kezdi a pásztor terelésre tanítani.

A kis kutya előtt, *gubitát* (tölgyfa-gubacsot) gurgit s azzal játszik az állat, kergeti, visszahozza. A pásztor azután egy kis fát lők oda neki, arra ráküldi. Ha nem megy a birka után, vagy nem jön a hívásra, akkor jó megverik. Úgy kell *abrikoltolni*, mint a katonát, másképp ellustul, nem lesz belőle semmi, elköszlál.

A kezdő pumi szeret *egygyelni*, ami azt jelenti, hogy egy-egy birkát kiszakít a nyájból s azt űzi-hajtja ész nélkül.

Ilyenkor a pásztor, kampósra fogott ujsa között, füttyent a puminak, mert a füttyentést messziről jobban meghallja, mint a szót.

A tanításhoz érteni kell. Nem mindenki tud jó pumit nevelni maga mellé.

Mikor a pumi már érti a gubi-kergetést s utána fut a fának, akkor a pásztor birkára szoktatja. Úgy beszél vele, mint iskolamester a gyerekekkel:

— *Erre hajtásd őket!*

— Ergye jobb felül, bal felül, az elejére! Tereld, fordítsd!

Ha szalad a birka:

— Ergye, ne ereszd őket!

Ha lassan érkezik a nyáj vége:

— Ergye, nézd, elmarad a hátulja!

Ha kárba megy az állat:

— Ergye oda a szélére, rámennek ám!

Később azután a szavakat is úgy megérti, mint az ember, csak éppen, hogy vissza nem tud szólni. Akár egymaga is rendben tartja a nyáját. A jól tanított kezes terelő kutyának csak pisszentenek s rá kell nézni, már tudja, mi a kötelessége. A jó kutya ugatni is csak úgy ugat, ahogyan a gazdája akarja.

Az az igazi pumi, amelyiket a pásztor úgy el tud küldeni, hogy vele beszélgető pajtása észre sem veszi, mert csak *pillintott* a kutyának, legföllebb botjával intett neki.

Egy-két birkát a jóravalló juhász maga is elterel, mert nem szereti, ha a pumi fölöslegesen *csahítol*. Csak aki röstel lépni, vagy szeret elbeszélgetni, az küldi minden hére-bóra a kutyáját. A juhász megbecsüli a pumit. Barátságos langon adja neki a parancsot, amit ha jól teljesít, szépen megdicséri, kedvez neki, simogatja. A pumi nem kíván sokat, nem mohó állat, keveset eszik, de igaz, hogy megválogatja az eldőlét. A paprikás ételt le kell neki *szűnülni*. A *beraszt* (babot) nem szereti. Sok pumi igen szívesen fogadja a jól megszirozott pirított kenyert. Amelyik sokat eszik, az nem jó kutya, az rendszeren lusta.

A pumi időjövéséhez is ért, mert ha megeszi a fűvet, a juhász szerint az esőre mutat. A fehérszörű pumi ritka, csak a feketezsörű az igazi!... *Méhely*, az Állatok Világa című könyvben azt írja, hogy a pumi kutya csak Zalában otthonos. A zalai puminak magasabb termete, lecs ngő füle, hosszabb és lágyabb szőre van. Színe szennyes barnás, szürke. Ábrázata bozontos, selymesszörű. A kutya alakja a pinesire vall. A köznép a pumitól megkülönbözteti a *puli* kutyát, mely, Méhely szerint, tiszta fekete, füle nagy, széles, hegyes és egyenesen felálló.

Megállapítjuk azonban, hogy a balatonmenti pásztor puli kutyát nem ismer: a fekete, hegyesfülűt is puminak hívja, és így a szürke, fehér, szennyes barna pásztor kutyát is.

A pásztorok azt mondják, hogy fekete pumi kölyke is fajtázhat fehérre.

Igaz, hogy voltak hajdan fehér, szürke *lobáncás*, bozontos, bongyorszörű kutyák, amelyeknek szőre olyan volt, mint a selyem kecskéé. Ezek azonban kipusztultak.

A Balaton vidékén a fekete kutya is *pumi*. Egy zalai pásztor megfigyelte, hogy az ő pumiját a budapesti állatkiállításon az alföldi juhász pulinak nevezte. Ez a szó bizonyára a német pudlból származott. Magyar ember nyelve irtózik a torlódó mássalhangzóktól, a *d* betűt kilökte. Így lett a pudlból: puli. Zalában azonban, úgy látszik, a puli helyett jobban tetszett a pumi sző.

A kutya farkát sok juhász kölyökkorban levágja, mert különben játszadoznék az állat, előre görbiti és forgolódik vele, játszáson van az esze. Különbön is esunya a hosszúfarkú kutya. Van olyan kutya is, amelyiknek nincs farka, mert *csután* kölykezi az anyja. A *lespedtfülű* pumit sem szereti a pásztor. Ezért a fülét *csucskás*-ra nyírja. Rendes pumi hegyesfülű jön a világra.

A pumik még virágkorukat élik, ámbár a megyei szabályrendeletek megtiltják a pásztoroknak, hogy kutyáikat őrizzenek. A kutya, veseltség esetén sok kárt tehet, no meg csak meg kell vallani az igazat: vadászsa az urak nyulait.

Disznó mellett a kutya «diszetlen», de meg disznó mellé nem kell kutya, mert az nem fut úgy, mint a birka. A birka nagyon tud, el sem éri az ember. Még minden kutya sem.

A bárányt, míg tejet szopik, egyáltalán nem éri el a kutya. A bárány pedig egy hónapos korában a nyulat is elérné.

A kutya a disznó fülét megharapja, lehasítja, kiszakasztja; megfogja a csánkját, a bogár ott megköpi, amiért mindig *pörkölnék*, pirognának a pásztor. A disznónak a kutya úgy sem ér semmit, az szemközt áll vele. Ha megharagszanak a disznók, szét is tépik a kutyát. A birka azonban fut előle. Különbön is a disznó és a marha jobban hajlik a szóra.

Ha a csorlás a botját utána hajtja a marhának, az mindjárt a rendes útra igazodik, mert értelmesebb állat. Különbön is pici kutyától nem fél a marha. A nagy, erős kutya meg egyéb kárt tenne benne. A ló is *könnýű örzetű* állat. Nagyon szót ért. Egyszer-kétszer megostorozzák, megregulázzák, aztán mikor kell, megfordul.

Birkát azonban nem lehet kutya nélkül őrizni, akármit is mond a nemes vármegye.

Szerencse, hogy az urasági pásztor kutyáját nem parancsolja el a vármegye. Csak a közös pásztor kutyáját tiltotta meg. Az úri kutyát a vármegye is jobban megbecsüli.

Ha csak egy nap is nincs a juhász mellett kutya, másnap már nem bír a nyájjal, mert a birka olyan mint a kis gyerek, aki úgy tesz, amint akar, ha a háznál nem érez senkit.

A juhásznak kedves kutyája a komondor is, s az ilyet a keszthelyi majorokban szelindeknek nevezik. Ez máshoz goromba, nagyon éber állat; akkora, mint egy válaszlási borjú; fehér, hosszú szőre van, mint a bundának.

Tarka kutyát semmi pénzért sem tartana a pásztor. Csak fekete és hamvas pumit, meg olyan komondort, mely tiszta fehér, mint a hó.

A komondor a szállás körül őrködik, míg alszik a pásztor. A komondort is megénekei a népdal:

Gulya keríti be cserényemet,
Ifat komondor istrázsál engemet,
Magamban is helyén áll a lélek,
Sem zsványtól, sem vadtól nem félek.

Leteritem a subám a gyöpre,
Bundi kutyám lefekszik melléje,
Bundi kutyám úgy vigyáz reája,
Mint komorna a grófné lányára.

Különösen a régi világban kellett a komondor, amikor a pásztorok jobban *erdőztek*, hónapokig künn voltak a szállásokon. Régente sok lopkodó ember járt; künt a pusztán a pásztor hétszám se látott más embert, csak olyast aki lopni szokott.

A komondornak öt-hat lovat is megvettek három forintjával. A húst fölrakták az akol padlására. A hidegben hetekig sem бүdösödött meg. Finom kutyaeledel volt az! Nyáron a birkából jobban hullik, akkor fölösleges is lett volna lovakat venni.

A komondorok is ritkák ma már, mert a jó közbiztonság mellett nincs rájuk szükség.

A pásztor díszítési kedvét mi sem jellemzi jobban, mint az, hogy még a kutyájának is faragott valamit: a nyakára kölöncöt, *cölömpöt*.

A kicsifrált farudacskáról (175) három-öt *fergő, csiz, esik, leffenik* le, amelyekről lakat-, harang-, esutóra-alakok lógnak. Mindezt igen nagy ügyességgel, türelemmel egy darab fából faragják anélkül, hogy ragasztást vagy másféle összeillesztést alkalmaznának.

A kölönc felső részén egy esír van (175). Ebbe karika jön, amit szjira akasztanak és így ékesítik föl vele az okos szemű pumit.

A kölönc régen csak cifraság volt, ezért arányai finomabbak voltak, súlya pedig alig nyomott valamit.

Most azonban az urak láncon lógó, nehéz kölöncöt (176) tétetnek a jámbor kis pumi nyakára, hogy ne tudjon soká a nyul: a *Bence* után futni.

Az erdős agyonlővi a kutyát, ha nincs rajt kölönc. Az uraknak pedig nincs igazuk. A jól tanított pumi oda se tekint a nyul után. Ezt is meg kell neki tanulni. Egyszer-kétszer ha leintik, nem megy nyul után. A pumi különben sem éri el a nyulat. Közel sincs a nyomához se. «A nehéz kölöncöt csak az urak találták ki, hogy azzal is szekirozzák a szegény embert. Azt akarják egyre, hogy a kölönc a szegény puminak térden alul érjen, mert így még jobban veri a lábát.

A komondorra azonban kell a nehéz cölömp, hogy maradjon a ház körül és ne *zalámboljon*, ne kujtorogjon el a mezőkre.

Különben is úgy van a dolog, hogy az ártatlan puminak csak az erdészek költötték rossz hírét, csupa árulkodásból. Mert ha az uraság szidja őket, hogy miért nincs több nyul és fácán, akkor ráfogják, hogy a pásztorok kutyái tettek bennük sok kárt. Így igaztalankodik az erdős, csakhogy védje magát. «Az uraság azután a megyeházán, nem hágy az alispánnak addig békét, míg *szabályzati* rendelettel meg nem tiltja a községi pásztoroknak a kutyatartást.

Régente jobb vadász volt. Nem tilalmazták a nyulakat, nem állítottak vadásztörvényt. Ezért a kölönc csak *passzisz* volt a kutya nyakán, míg most szegény megér tőle szaladni.

A komondor nyakán *örv* van. Ezt a pásztor szeges drótból hajlítgatja össze.

Az *örvöt* azért teszik a komondorokra, mert ha összekapnak, tüstént egymás nyakát haradják. A tuskós-örv azonban elveszi ilyestől a kedvüket és félben marad a verekedés. A régi világban farkasok miatt is tettek *örvöt* a kutya nyakára.

A farkastól nem igen félt az erős komondor, megbirkózott vele. Ahol két-három

kutya volt, oda meg éppen nem mert közeledni a farkas. Ha a kutyák *elkahlintették* magukat, a farkas elfaralt már messziről . . .

Erdő-kes megfigyelni, hogy a pásztor milyen elmés, sokszor humoros nevet ad a kutyájának: Bogár, Muszka, Bókker, Cigány, Zsvány, Tücsök, Figura, Stupli, Buckos, Dugasz, Fűrki, Fityóri, Fickó, Kapitány, Csinos, Piciny, Módi, Harcos, Rigó, Csuzi, Zsurmi, Cukor, Korhely, Helytász, Deci, Keller, Pajtás, Kabát, Mitvisz, Ludi, Igric, Mizörög . . .

Most következik a híres *kanászbalta*!

A kanász, balkarján hordozza őrzés közben a baltát, balaskát, a kis fejszét, amelynek vasát fényesen tartja mindig (176, 94, 93, 108a, 116, 117). Csak úgy ragyog a napfényben! Kőporral, finom homokkal, hamuval, száraz ruhával oly tündöklően tartja a baltát, hogy meglátja magát benne, amikor borotválkozik.

A balatonvidéki, somogyi és zalai kanászbaltának rendes, «igazi» alakja a széles elejű, hajlott hátú, hegyes, piciny fokú balta.

A balták megegyeznek formára a bronzkort megelőző vörösréz-kor lelet baltáival.

A balta alakja azonban nem is lehet más, mert azt a használat, a célszerűség állapította meg ilyennek.

Említettük már, hogy a kanász a baltát a bal karján hordja, de néha bizony a vállára is ráakasztja. A balta tehát csak úgy akadhat meg, csak úgy fekszik meg jól a vállon, ha az alsó része, az *ajaka*, rézsut halad. Már most a csinos forma megkívánja, hogy a felső rész vonala is a rajzon látható hajlásban vonuljon.

A fejszének nemcsak éle, hanem foka is kell legyen, mert az élével csak gyilkos ütést mérnek. Ha ilyenre nincs szükség, akkor az ártalmatlanabb ballafoknak vagyon szerepe.

Így volt ez a bronzkorban is. Ezért tartotta meg a balta bronzkori alakját, mint ahogyan több kőkori eszköz formája él mai használati eszközeinken.

A balta vasát a pásztorok a falusi kovácsnál készíttetik. Nem mindenik kovács tud jó, finom baltát teremteni. A századik se! Ilyen baltát bajosabban készít el a kovács, mint holmi öreg fejszét.

A kanásznak arra kell balta, hogy szükség esetén védhesse magát a nekivadult gonosz kandisznóval szemben. A kandisznó, mint már említettük, goromba állat. az embert hamar megsúfolja; egyik csordából, holmi kis szerelmi kalandra, átszalad a másikba, ahol a kan érthető feltékenykedéssel fogadja, csakhamar összeverekednek s úgy csúffá teszik egymást, hogy a belük is úszik. Az erdőben is, egyik kan messze elbódorog a másik csapáján, hogy csak beléköthessen.

Szent Mihály napja körül, amikor beállit az ősz, az erdőben elkezd a makk potyogni. Ilyenkor a tenyésztésre szánt disznókat elhajtják az erdőkre, ahol a kanász hetekig mellettük marad. Itt szállást, *hálás-t* csináltat neki az uraság, ahol éjnek idején tartózkodik.

Különösen régente annyi volt a makk, hogy lapátolni lehetett.

Egy-egy jó makkos erdőre több uraság, vagy gazda bérelt kondát s a kanászkok a rengetegben reggel neki eresztették a fókákat.

A sok kan ilyenkor hamar összekapott. A kanászkoknak el kell választani az állatot, mert addig nem nyugodnának, míg egyikőjük a harctéren nem marad.

A veszekedő nőtény disznót, a göbét könnyű megbékíteni; a kanász botjával oldalba hajítja, vagy közéjük suhint az ostorral, — a kandisznó azonban ilyesmire rá sem

VIRÁG-LAJTORJA AZ ABLAKBAN. (178)

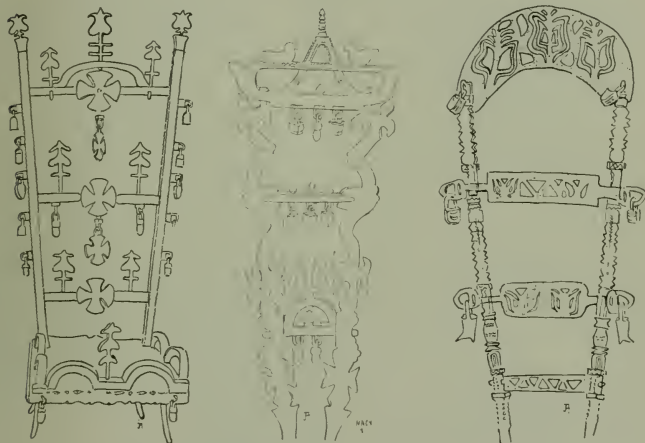
VIRÁGLAJTORJÁK '179

hederint s inkább neki megy az embernek, semhogy könnyű szerrel el hagyja magát választani. Még ha szelid is a kan, akkor sem lehet benne megbizni. Sokszor «nem ismeri el a kanászt. Ha új ruha van az emberen, *nem fogadja el*; ha megvan gorombulva, összevész a kanászszal; megbolondul, neki megy az őrzőjének s az kapaszkodhatik elüle valamelyik fára, mert a nagy kan az ember melléig is felér. Az agyara nagy és olyan éles, mint a kés, a kanász inait kivagdalja, a gyomrot is kidönti az emberből.»

Ilyen esetre kell a balta, hogy vele a kanász megvédje az életét. A fejsze élével behasítja a kan fejét, elvágja a lábát. Ha a támadás nem annyira veszélyes, akkor a fejsze fokával csapkolja a disznó fejét, míg az meg nem hátrál.

Sok kanász olyan ügyesen kezelte a baltát, hogy húsz-huszonöt lépésről fültövön dobta vele a kant úgy, hogy az elterült.

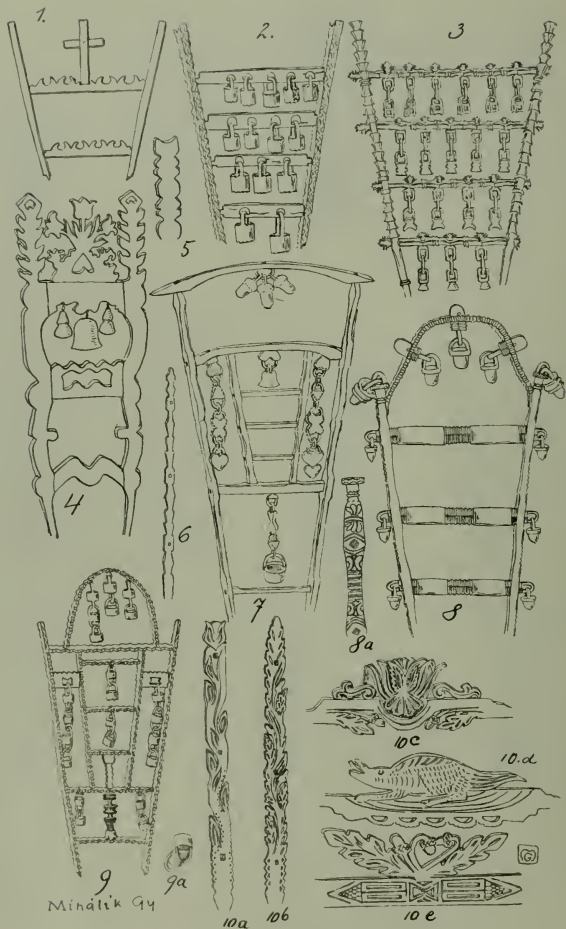
Ma már nincsenek olyan veszedelmes kanok, mint a régi világban, mert kevesebb az erdő, a disznó az emberek között jobban megszelidült, nem érzi annyira a szabadját, *puhább a vére*. Ezenkívül a disznót most feléves korában lefogják s agyarát a kovácsal, fogóval tőben, *tűstőn-tűben* az innál elcsipetik, *a fogát elszedik*; félév alatt azonban újra kinő az agyar s akkor ismét el kell eszedni».

«LAKATOS» VIRÁGLAJTORJÁK. (1800)

Régezt azonban az volt a gyönyörűsége az uraságnak is, a kanásznak is, ha menél hatalmasabb volt a disznó agyara. A kant még tizenkét éves koráig, egész a férfierő elgyöngüléseig is, benn hagyták a kondában. Most azonban már négyéves korában ifjabb tehetséggel váltják föl.

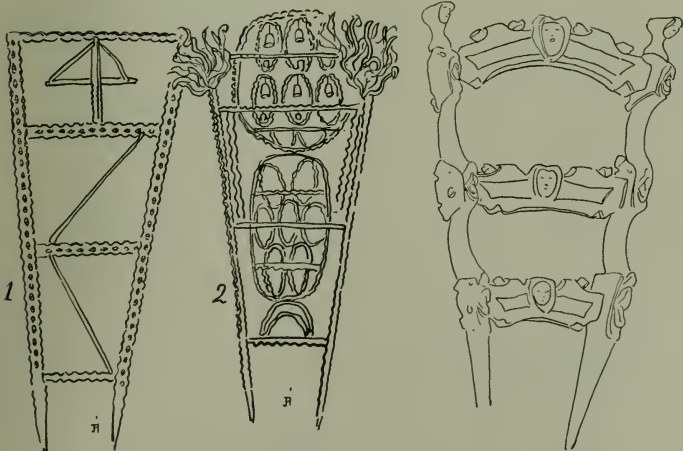
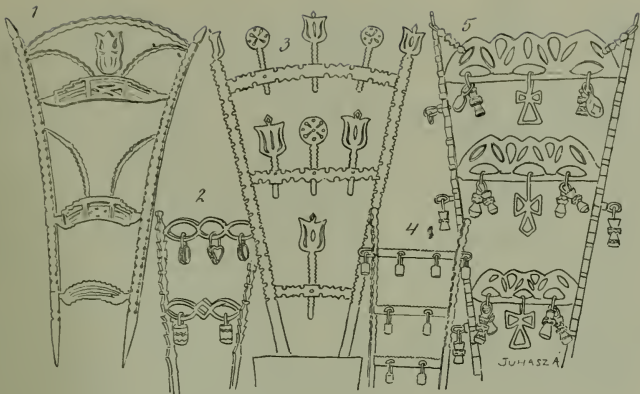
Ha a kanászok a csöndes erdőrengeteg mélyén összetalálkoznak, szívesen szórakoznak azzal is, hogy baltával a fákba dobálóznak. A fától tíz-tizenöt lépésre állnak s a fejszét a fa törzse felé hajtják úgy, hogy a fejsze felső *sarka* megálljon, *beleeragadjon* a célpontban. Férfias, erős kar, biztos szem, nagy ügyesség kell ilyen játékhoz. A dobásokra régen egy-egy süldőben fogadtak, mert akkor, mint Vers Sándor keszthelyi kanász mondja, nem volt ám olyan nyomorult a nép, mint most!...

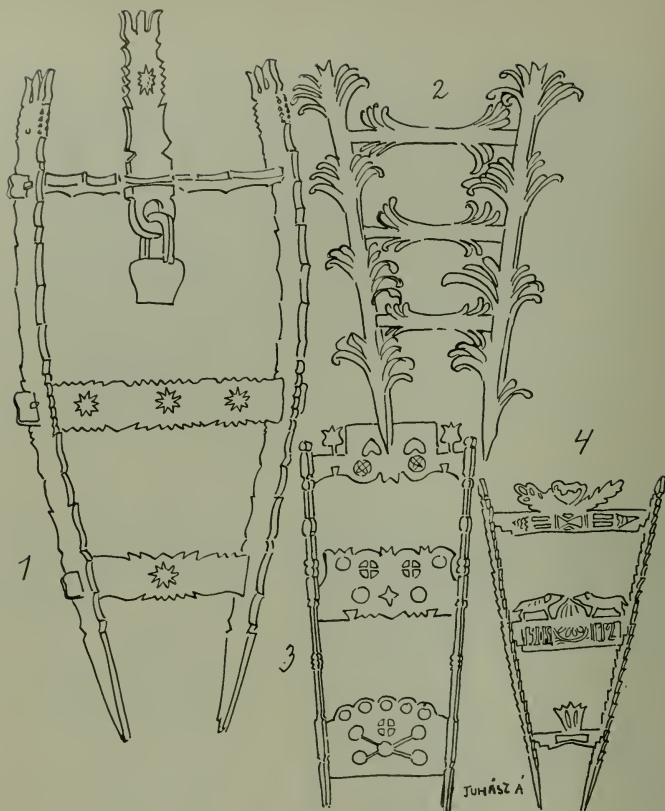
9
Minálék 94

VIRÁGÉLTÉRÁK. (181)

A 2., 3., 7., 9. sz. alattínikon lakatdiszítés, a többiekben csüíngök.

VIRÁGLETRÁK. (183, 182)

VIRÁGLÉTRÁK A BALATONI MUZEUMBÓL. (181)

A baltát oly ügyesen kezelték, hogy a disznót hűsz lépésre is oldalba dobta vele a kanász úgy, hogy meg nem sértette. Nóta is volt a baltára:

A kanász az erdőben
A botjával játszik,

Ugy forgatja a baltáját
Csak a fénye látszik.

Régi világban, mikor a kanászok a korezmába mulatni mentek, a baltákat a korezma-
padba vagdalták. Mikor azután már működött a szesz s ágaskodott az ősi virtus, kihuz-
koddták azokat s alaposan ellátták egymást, vagy bizony a falubelieket.

Amikor új rend lett s a csendőrök *feldálltak*, a kanászoknak megtiltották, hogy a baltát a faluba, a városba bevigyék. A csendőr még most is visszakergeti az úton a kanászt, ha amúgy «parádinak» baltát visz a vállán. Ezért a baltát csak őrzéskor látjuk a pásztornál, de nem mindenkinél, mert mint mondtuk, a kanok ma már nem veszedelmesek.

A pásztorművészetnek a balta nyelén jut szerepe.

A kanász a nyélre szép virágokat farag s egyéb díszítéseket, amelyek a magyar ornamentika régi példái.

Rátérünk most arra a holmira, amit a pásztor nem hord ki magával a legelőre, amit otthon hágy, mert odahaza van rá szüksége, vagy mert otthonának díszítésére cselekedte, ha ugyan nem kedveskedni akart véle valakinek aki néki kedves.

Ilyen a *viráglajtorja* (178—185).

A balatonvidéki magyar fehérlép nagyon szereti a virágot. Kis kert, teli virággal a ház előtt; az udvar padjain, elhasznált malomkőből avagy küllőtörött, lerogyant, megrokkant kocsikerékből rögtönzött asztalon cserepekben, ládikákban, kilyukadt fazekakban leginkább élénk színű, viritő, tetszetős virágok bimbóznak, nyiladoznak, s leány, asszony szeretettel öntözgeti, ápolgatja.

A kisebb virágcserpeket, nyíló virággal, az ablakba állítják, hogy az utcán járóknak is gyönyörűségük teljék, no meg hogy meglássák, melyik házban van ügyes fehérlép . . .

A nép leginkább a szaporán virágzó vörös muskátli kedveli, amelynek még a kerek díszes levele is illatos.

Magyar népünknek van néhány különösen kedves virága. Itt a helye, hogy elsoroljuk.

A csipkés muskátli, melynek levelei csipkések, fehér virágjának finom szaga van, különösen mikor *meghörzögetik* a szobában.

A fukszia. Ennek legelőg, sok, sűrű, kettős, díszes virága van sokféle színben. Az ablakot nagyon díszíti, mert nyáron állandó virágzása van.

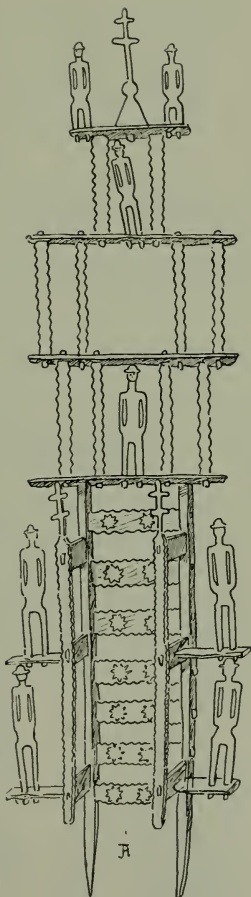
A szőlővirág; nagy ágas-bogas sűrű levele van, mint egy patkó. Levele díszes, *pirhonyagcs*. Virága apró, rózsaszínű; nincs szaga.

A jégvirág. Levele zöld, kemény, mintha mindig fagyva volna. A virága fehér.

A viola, vihola. Kis hosszúkás levele van. Minden ága hajt, virágzik késő őszig. Sok színben nyílik.

A hónapos rózsza. Ahol szereti a helyet, minden hónapban nyílik, télen is.

A bazsalikum, bazsalika, bazsalink; fehér virágát nem lehet dicsérni, mert csak egy pár hétig nyílik s elszárad, mint a kóró; jó nagy, begörbülő levelének igen finom a szaga. Ha *meghörzögetik*, megrázzák, teli lesz illatával a szoba.

VIRÁGLAJTORJA. (185)

Az uszóka vagy futóvirág; fölteszik az ablakdeszkára, gyönyörűen leúszik. Ha egy ablakban három cseréppel van, szépen betölti az egész ablakot. Apró, szép kettős virága van.

Mégis, legjobban kedveli a magyar a rozsmaringot. Erről szól a nóta, de mennyi!

Nem hitted az eskümet, hogy szeretlek.
Majd elhiszed, ha látod, hogy temetnek.
Keresd föl majd a sírdombot,
Ültess rája rozsmaringot
S hogyha szíved nem fejeztet,
Hullass néha egy könnyecseppet.

Onnan alól jön egy fényes hintó.
Aztal húzza hat fekete csikó,
Rozsmaringszál a tengelye fája —
Én vagyok a szeretőmnek párja.

Rozsmaringot ültettem kosárba,
Kitettem a kiskertem sarkába,
Rozsmaringszál felnőtt az ég felé —
Gyöngye vagyok a szeretőm mellé.

Sej! rakott szekér, hat ökör húz előtte,
De csinos kislány ül a teletjébe,
Hajlós ostor, rozsmaringfa a nyele,
Sej! én vagyok a csinos lány szeretője.

Hej, csicsóka, csicsóka,
Fészket rakott a csóka,
Kis angyalom kertjébe,
Rozsmaring középhe.

Haj be búsan harangoznak Tarjánba,
Élhervadt a legszebb legény babája . . .
Három galamb húzza a nagy harangot;
Ugy temetik a negyedik galambot.

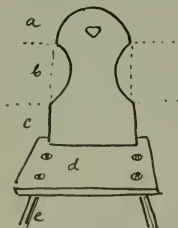
Ünnepi virág a rozsmaring! Ha a leányok templomba mennek, egy szál rozsmaringot beletesznek összehajtogatott kendőjükbe s az imakönyv mellett viszik. A lakodalomba hívogató vőfélyek citromba egy-egy szál rozsmaringot tűznek s a kezükben viszik. A vőfélyek, esküvőkor kalapjuk mellé rozsmaringot, virágot, bokrétát tesznek, de annyit, hogy a kalap alig látszik. Sorozáskor, búcsúkor minden legény rozsmaringgal díszíti kalapját; rozsmaring van ünnepleskor a leányok keblén is.

A rozsmaringot télen a pincében tartják, nyáron kiültetik a kertbe, ahol búsan elbokrosodik; a bokros rozsmaringból virágeserepekbe ültetnek át egy-egy szálal, s az ablakba teszik dísznek. Aki odatekint az ablakra, látja, hogy abban a házban *élékeny* asszony, helyre leány van!

Ha a virág magasabba nő: elborul, eldül. Ezért támaszték kell melléje; a futó virágnak meg kapaszkodó kell.

A balatonvidéki magyarság nem dug a virág mellé holmi dísztelen karót vagy száraz ágat, hanem ékes viráglétrával, viráglajtorjával díszíti még a szép virágot is. Teljek benne azzal is több öröme a fehérnépnek!

Nem olyan egyszerű készület holmi ám ez! A viráglétrának gyönyörköltető változatait mutatjuk be s lám micsoda sok ügyességet kívánó alkotmány ez is!

HÁT VESSZÉK. (186)

Rozsmaringot ültettek a sírjára,
Ugy zokogott fölötte a babája . . .
Végig, végig siratta a temetőt:
Adja vissza a hűséges szeretőt!

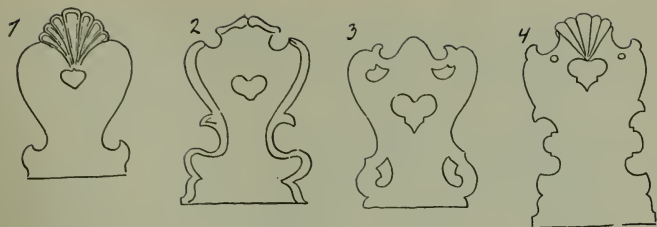
Almomban galambom, de szép helyen jártam.
Rozsmaring erdőbe szép kis leányt láttam;
Vígán szaladt hozzám, szerelmet tanultunk,
A kis madarakkal versenyre daloltunk.

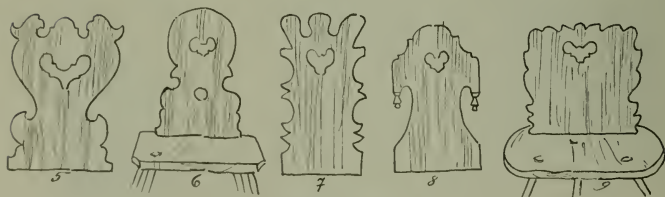
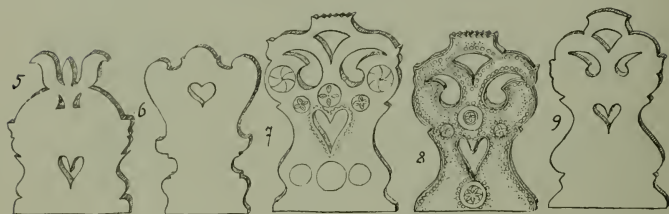
Csárdás kis kalapot veszek,
Mellé rozsmaringot teszek,
Szagos lesz az ulca
Merre, merre, merre járok,
Engem szeretnek, hej, a leányok.

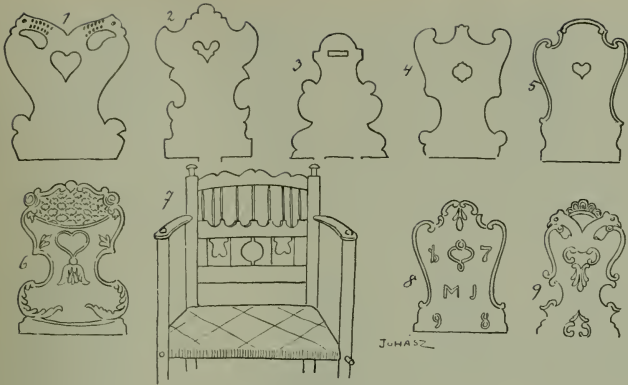
Sándorházi telek alatt,
No de nem baj!
Egy kis kút van földél alatt,
No de nem baj!
Közepében rozsmaringszál —
Lányok lelke az égbe száll,
No de nem baj!

Rozsmaringnak olyan a szokása:
Télen-nyáron zöldelik az ága.
Leszakasztják, kóróvá változik.
Az én szívem hozzád kíváncsodik.

Lehullott a rozsmaring levele,
Magam is elhervadok mellette,
Melleme tűzőm száraz kóróját,
Ugy várom a halálom óráját.

SZÉKHÁTAK ÉS KAROSSZÉK. (190)

Oldalfái, közfái, vagyis zápfái a szélükön ki vannak csipkézve, elmés tulipán sorozatokból vagy egyéb formákból vannak összeszerkesztve. Az oldala felső végére is jut rendszeren díszítés. A zápfákat karikás- és csillagalakok törik át.

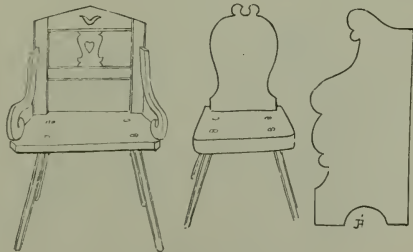
Legkedveltebbek a lakatos viráglétrák. Ezek között legjelesebb az olyan, amelyről lecsüngő lakat-, szív-, csutora-, kolomp-, kobakalakok az oldalfával, vagy zápfával együtt, ugyan azon fából vannak nagy gondosan faragva.

Sokkal hamarabb munka az olyan viráglétrára, amelynek löggőit, csüngőit külön fából faragják s a löggő csirját ügyesen bemetszik, széthúzzák és a létra főbb részeinek nyllásába így erősítik bele.

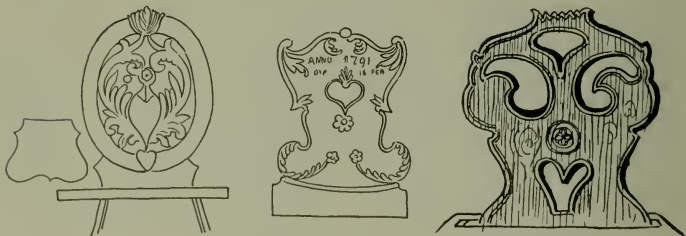
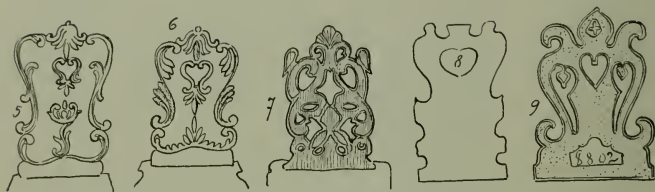
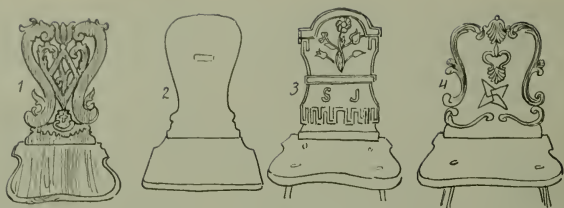
A viráglétrákat is leginkább a pásztorok készítik.

A bojtár-legény szíve választottját viráglétrával ajándékozta meg, amely mellől minden vasárnapra, ünnepre s búcsúra kerül egy-egy szál virág a pásztor süvege mellé. No meg hát úgyis azok mellől a szép viráglajtorják mellől szedik majd az esküvő bokrétáját is. Pásztorházak tájékán már messziről felénk mosolyognak az ablakban álló lajtorjás virágcserepek. Amely faluban faragó pásztorok laknak, igen kedves, vidám az utcasor: kis ablakaiból változatos, gondosan kidolgozott viráglétrák kandikálnak ki. Ezeknek nemcsak díszítésében, hanem a felépítésük, az összerovásuk módjában s formagazdagságukban is igen sok eredetiség, sok magyarosság van.

Tud a magyar pásztor széket is csinálni (186—202.)

SZÉKHÁTAK. (191)

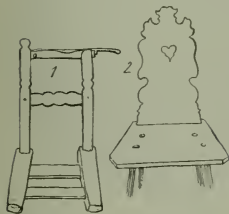
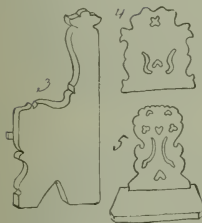
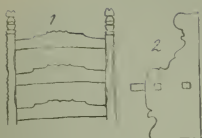
Néki bizony nem kell a vásáriban kinált, könnyen pusztuló szalmaszék, se a pulitoros, a nádfonatú, vagy pré-selt deszkájú! Megesínálja a széket ő maga.

A balatonvidéki pásztorházakban, a falusi lakokban még meg vannak a keményfából készített hátasszékek, és milyen sok mindenféle formájú! A szék hátának közepén, az újjak részére az odábbvívésre szánt kimetszés a legtöbb esetben szivalakú itt is.

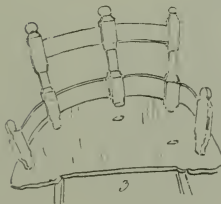
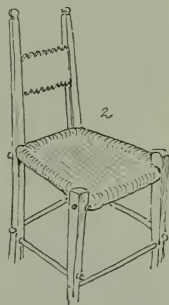
Az ilyen székeken az ülés kényelmes. A szétterpeszködő lábakon álló székek szinte elpusztíthatatlanok. Egy-egy családot akár évszázadig is elszolgálnak. Képeinken látjuk, hogy az egyik szék 1780-ban, a másik 1802-ben, a harmadik 1833-ban készült. Azok tehát 76, azaz 107 és 129 évesek. Valamennyit még java használatuk közben szerezte meg a Balatoni Múzeum.

Sima székhátal a pásztor be nem éri: faragja, föszi, díszíti pazarul.

Balatonvidéke a zámolyt, a sámedlit pompás nyelvérzékkel kis-széknek mondja. Természetes, hogy ezt sem az asztalosnál készítették holmi fenyőfából, mint a városi ember, hanem keményfából lapot s ez alá négy hen-

TILOLÓ (1) ÉS SZÉKHÁTAK.
(195, 196)

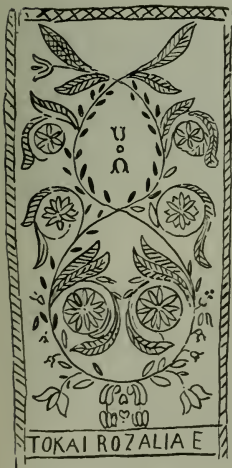

SZÉKEK ÉS SZÉKHÁT: A KÉT FELSŐ SZÉK ÜLÉSÉNEK
FONÁSA KURORICZASZÁRBÓL.. (197)

KIS SZÉK ŰLŐDESKÁJA. (200)

KIS SZÉK. (200a)

KIS SZÉK. (201)

geralakú lábat csinál. A kis-széket azután szépen kidíszíti. A fejős gulyás egy lábú széket készít homorú, *kupás* lappal. A széket szíjjal magára csatolja, hogy mikor fejés közben egyik tehén lögyétől a másikéhoz megyen, a széket ne kézzel kelljen odébb vinnie.

A falusi gazda a hegyre szívesen invitálja a pástort, de nem is marad az hálátlan. Megszolgálja ülő alkalmatossággal. A gubbadozó hegyi hajlékokban, poharazásokhoz, legalkalmasabbak az alacsony, kerekülésű háromlábú székek, mert a poharakat a nagy prés talpára, egy-egy padra, tuskóra teszik és körülülük a kis székeken. Így sokkal barátságosabb a beszélgetés, lenn a pincében, a teli hordók között, a bor tövénél vagy a pince előtt, az öreg diófa alatt . . .

FÖLCSATOLT KIS SZÉKEN FEJ A TEHENES. (202)

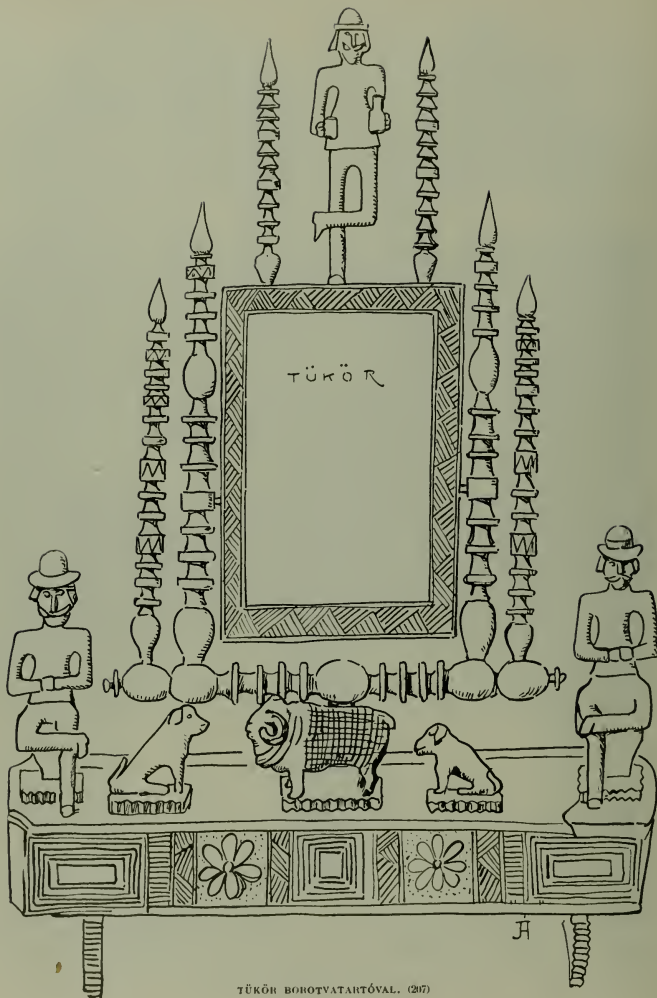
Pástortmunka a képkeret és a tükörráma is (204–211).

Katonaszabadulás, obsit előtt, az élelmes fényképészek betekintenek a kaszárnnyába. A legényeknek szép cifra képeket mutatnak, amelyeknek szegélyzetén a király, a trónörökös, valamelyik főherceg arcképe, ágyúk, csákók, puskák, dobok, kardok, zászlók, gyalog- és lovaskatonák láthatók. A kép közepén a vitéz: vagy lovon vágató huszár, vagy gyalogos, fej nélkül. Fölötte az írás: Szolgálati időm emlékéül. A fényképész a katonákat sorjában leülteti a padra. Lefényképezi a fejüket, s azt azután egyenkint ragasztja a fejetlen huszárra vagy bakára.

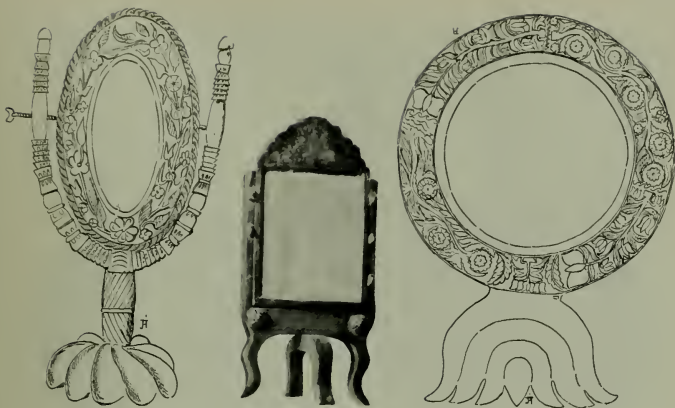
Vitézeink kegyelettel viszik haza az ilyen emlékképeket.

A katonaságtól három kemény esztendő után szabadult pástortlegény az ő képét bizony nem adja ám az üvegeshez berámáztatni, hanem maga farag hozzá keretet, mely sokkal különb díszbe a szoba falának, mint a német pulitírozott, aranyozott drága képkerete.

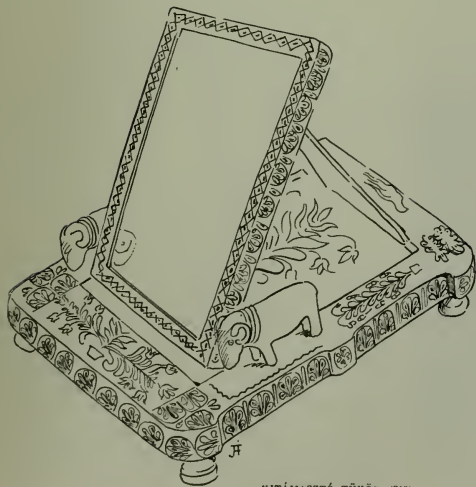

TÜKÖR BOROTVARTÓVAL. (217)

TALPAS TÜKRÖK. (208, 209)

KITÁMASZTÓ TÜKRÖR. (210)

Ha a ráma megkészült, a városból üveget hozatnak s a pásztor azt is maga szabja a keretbe. Előveszi az ugarban talált tűzkövet, amivel még az édes apja, öreg apja esiholta ki a szikrát az acéllal, a régi jó tűzköves világban. Az a tűzkő éppen úgy metszi az üveget, mint az ablakos tőt gyémántja.

A katona-pajtás képeinek rámáját is szívesen megfaragja a pásztor.

Szülei fényképeinek, a szentek képeinek, újabban az államtól 25—40 éves hű szolgálataért kapott elismerő okiratnak rámáját, a menyasszonyi koszorú, a vőlegényvirág rámáját is maga készíti meg. Így aztán a falubeli földműves is inkább a pásztorral készített,

LÁBAS TÜKÖR KÉT OLDALA. (FORDÍTHATÓ LÁBAK.) (211)

néhány pint jó bor, vagy más ajándék fejében, rámákat, semhogy ezekért a pénzt a városba vigye a boltosnak.

Egy-egy pásztor látva, hogy a falusi asszony városiasodó ízlése az úgynevezett «házi áldás» himzett, nyomtatott szövegét pénzen veszi a városban, elkéri tőle kölcsön s az egész domború betűkkel szépen kifaragja.

Balatonvidéken a tükörnek is csak az üvegjét veszik a boltban s ahhoz változatos kereteket faragnak. Nemesak lóggó, fali tükröt (204), hanem kézi, álló, talpas forgós tükröt (210, 211) is látunk a pásztor lakásán.

Vannak olyan tükrök is, amelyeknek alja fiókos, az apróbb holminak (207).

Nagyon eredeti a (207) tükör, a «hokkára faragott» oszlopokkal, a bálványserű alakokkal, a kos ügyes stilizálásával. A tükör alja borotvartartónak szolgál, mert dukál, hogy a tükör mellett, amikor borotválkozni akarnak, kéznél legyen a borotva is!

KÁLVÁRIÁK. (212)

Nagyon eredeti a (211) számú tükör is: szentségtartót ábrázol; az ostyát tükör helyettesíti.

Sajnos, a pásztország körében divatja kezdődik a lomb-fűrészelési munkának is.

Egyik-másik meglátja az ifjurat, amikor lomb-fűrészszel dolgozik... A krajcáros ujságban olvassa a cseh gyáros hirdeteit, egyszer csak nagyot gondol: ő is hozat lombfűrész-t, amit csakhamar ügyesen kezel. Még szerenese, hogy mintalapot nem hozat.

A német zagyva mintáit nem veszi be a természete, nincs azokon tulipán, rózsá, meg olyan levél, amit a magyar szokott faragni.

A lombfűrészszel olyan cifra, sűrű virágos tarka képrámákat fűrész ki, hogy megáll a major népének rajt a szeme, szája. De azért veszedelme ez már a bizsókos ősi pásztorművészetnek!

Ájtatos emlék, ügyes pásztormunka a házban a *kálvária* (212), az üvegbe rakott kálvária.

Ha a kanalas orvo-ság elfogy, annak üveg-jét szépen megbecsülik, hogy abba kálváriát állíthassanak.

Apró keresztet, a Krisztus szívét keresztül-szűrő dárldát, a Krisztus palástjéért gurított kockákat, korbácsot, létrát, szóval olyan eszközöket faragnak, amilyeneket Jézus kínoztatása és keresztre feszítettése alkalmával használtak Isten-atyánk hó-lérai.

A LÉGYHAJTÓ FARAGÁSA; POMOKI GYÖRGY JUHÁSZGAZDA, (KAPOSVÁR). (213)

A LÉGYHAJTÓ. (213a)

Ezeket a finom, apró tárgyakat ügyesen, izléssel csoportosítják s parányi ékekkel összealapítják, összerősítik, mielőtt az üvegbe kerülnének.

Ezután szétszedik az egész alkotmányt, s egyes részeit egyenkint eregetik bele a szüknyakú üvegbe. Szerszámnak egy drótot csiptetőre hajtának s ennek két végét laposra verik, hogy jobban megfoghassák vele az apró tárgyakat.

A kálvária egyes részeit óriási türelemmel, babramunkával, e csiptető segélyével állítják és ékelik össze az üvegben. Ott, ahol ékeket nem alkalmazhatnak, a csapra metszett részeket enyvvel vagy más ragasztószerezrel erősítik egymáshoz, hogy a kálvária az üveg rázása közben össze ne düljön.

A kereszt tövébe egy kis leterített oltárt is szoktak csinálni.

Végül az üveget hosszabb fadugóval látják el s ennek aljára éket dugnak keresztbe. Az egész kálváriában ez az ék a legesudálnivalóbb, mert azt éppen bajos is megérteni, hogyan férhettek hozzá a dugó aljához ott bent, az üvegben?...

Pedig nagyon egyszerű. Az átfúrt dugóba még az üvegbe helyezése előtt cérnát húznak s ennek egyik végét ráhurkolják a kis ékre. Már most a dugót beleteszik az üveg szájába s a cérnát gyöngéden húzzák úgy, hogy a kis ék a dugó lyukában szép komótosan elhelyezkedik.

Ezután a cérna hurokját lerántják a dugóról.

A kálvária bizony ámulatot kelt. Mert olyan fortélyos kieszelés is az!...

Nem utolsó kitalálás a *légyhajtó* sem! (213a).

Majorkoban az istállóknak, aklok körül sok a légy, teli velük a ház is: csinál hát a pásztor *hegyárhajtót* az asszonyoknak. A faág heját letisztítja, azután késével vékony sziaésszalagokat hasít le az ágról.

A kés azonban csak akkor halad egyenes irányban, ha a hegyére egy kis háromklű fadarabot, korlátot tesznek, amelynek egyik lapja az ágon csuszik s (214) a kést a fán egyenletesen vezeti. Így a gömbölyű felületen nem siklik el a kés jobbra vagy balra, hanem szép rendesen megyen a maga útján s olyan finom pántlikát hasít, hogy akár behúzhatnák egy nagyobb tű lyukába.

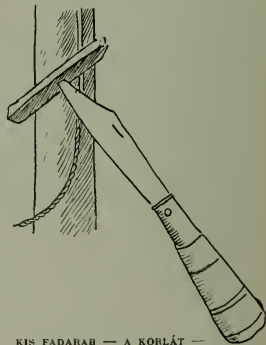
A szalagot a bot végén szélesebbre hasítják, hogy be ne szakadjon olyan könnyen.

A faágat így köröskörül végighúzzák a késsel, úgy, hogy száz és ezer sziaés-pántlikát hasítanak, amelyek a bot végén visszahanyatlanak s gazdag bozontos fűrt marad belőlük az ágon.

A szalagokat a késvágás magától megkondorítja.

A légyhajtó készítéséhez (213) igen gyakorlott, biztos kéz kell. Aki nem érti ezt a mesterséget, annak a keze alatt a szalag egyenetlen lesz, elszakadozik s a kés is csakhamar elmetszi.

A légyhajtó nyelét is kidiszítik: végére lakatot faragnak. A (111. sz.) képünkön látható légyhajtó remekbe készül.

KIS FADARAB — A KORLÁT —
A LÉGYHAJTÓT FARAGÓ KÉSEN. (214)

Tud a pásztor *asztalmentőt* is.

Az asztalra kerülő edény, korsó alá falemezt, kerek lapot farag, hogy az edény meg ne karcolja az asztal szép fényes mázát, festékét, vagy hogy azt a meleg étellel asztalra kerülő vagy kormos edény föl ne szelje, be ne piszkítsa.

Ezeket a lapokat terítőmentőnek is nevezik (216).

A pásztor az asztalmentőket is szépen kidiszi, noha a tetejére ráteszik a kormos edényt. Elmés holmi az úgynevezett *kutyagerinc* (217, 218).

Magyar családban az étkezés bizonyos ünnepélyességgel történik mindig. A terített asztalról el nem engedjük a tisztá abroszt (217).

Ha a pásztor felesége, családtagja kiviszi a legelőre az ebédet, a kosárban szakasztóruhát is viszen, amit leteritenek a gyöpre s arra rakják ki a lábast, meg a kenyeret. ♪

A pásztorlakásokban még legtöbb helyt szabaddkéményes, füstös konyhák, nyílt tűzhelyek vannak és több család főz egy tűzhelyen. A készthelyi urolomban van olyan konyha is, amelyben hat család főz egy tűzhelyen. A lábast, fazekat erre állítják rá, körébe tüzet gyújtanak. Természetes, hogy így a lábas és fazék megkormosodik, ami nem baj; a nép ugyanis azt tartja, hogy aytott tűz mellett izletesebb étel fő és ropogósabbra sül a pecsenye.

Ha a kormos edényt rátennék a szép fehér abroszra, biz az megpiszkulna.

Ezért a pásztor az asztalmentőn kívül, még terítővédőt is farag, aminek *kutyagerinc* a neve, mert csakugyan hasonlít a kutya gerincéhez, csak hogy koszorúba van kötve (218).

A *kutyagerinc* egymást keresztező két-háromszáz részcsekből, *gerezdből* áll, amiket csapok tartanak össze, úgy, hogy egyik gerezd szorosan kapcsolódik a másikhoz.

Az a jó *kutyagerinc*, amelyik minél sűrűbbre van *összetömve*.

Szeget, ragasztószert nem kell használni a *kutyagerinchez*, amert az maga-magát összetartja.

Ha a *kutyagerinc* koszorúját két áttellenes részen megmarkoljuk, ki is lehet fordítani úgy, hogy a gerezdek fejei más irányban állanak s a koszorúnak más képe van.

Három-négyféleképp is kifordíthatjuk ezt a készítést! Ahányszor kifordíthatják azt, annyi *forjó*-nak nevezik. Egyik pásztor kétforgós, a másik négyforgós *kutyagerincet* készít. A koszorú két végét olyan ügyesen akasztják össze, hogy a szemlélő nem tudja kitalálni, hogyan röhatták láát össze a sok száz darabkát ilyen csodálatosan! . . .

Csinál a pásztor olyan holmit is, ami csupa kedvtelésre való. Haszna nincsen, de mert szép!

Ilyen a *madárfarka*, ilyen a *babuka* s ilyen a *páva* is (219—221).

ASZTALMENTŐ. (216)

MADÁRFARKKA. (219)

A madárfarkak olyan, mint a legyező, amivel urinók a bálban szoktak legyezőgélődni. Csupán cifraságnak, kedveskedő holminak való. Szépen felakaszlják a falra a képek mellé dísznek, had örüljön neki a gyerek! Egy hosszabbacska ágra, a biztos kézügyesség nagy gyakorlatosságával három ilyen legyezőt is faragnak. Egy nagyot felülre s két kisebbet, vagy a hányat tetszik alulra (219).

A legyezőszerű készítés csakugyan hasonlít a madár farkához, s a szárnyához is; van, hogy madártestalakú fát faragnak s ennek farkát ugyanazon fából legyezősre formálják ki. Az épen ilyen szárnyat külön fából készílik s a testre ráerősítik.

Különösen a esordásnak kedves madara a bubócska, a babuka, ez a sajtóságos, de mégis kedves viselkedésű állat, amely szeret a csordák körül tartózkodni, mert a friss trágyában keresi táplálékát s fészket is tehéngancéjjal béleli ki. A babuka felénk és vigyázó, az embert kerüli, de jó ismerősében, a gulyásban teljesen megbízik, s a gulyás őt szeretetébe is fogadja.

A gulyás kis gyermekeinek babuka-madarat farag. A babuka szárnyai nagyok, szélesek, kerekítettek. Fejét bóbíta ékesíti, amelyet rendszeren összehajtván, részint hátrafelé visel, de ha odaszáll a pásztor mellé, ha körülötte röpköd, akkor bóbíóját legyező alakban fölmereszti, úgy tesz vele, mint mikor legyezőt játékból nyitogatunk (220).

A famadár fejére is farag egy kis legyezőt a pásztor s ezért «babuka» a babuka.

A famadár hátába faszeget ver s ennél fogvást akaszlja föl a mestergerendára, ahol a gyermekek nagy örömmel nézegetik a babukát. Sokkal jobban örülnek neki, mint az urigyerek az osztrák vagy cseh gyárakból kikerült zsiraf-, orangutang-, tevec-, elefántalakú játékoknak, amelyek bizony messzebb esnek a magyar embertől, mint az a kis kedves babuka, amely a magyar virágos mező napfényében röpköd a pásztor körül.

BABUKA. (220)

PÁVA. (221)

A «pávafarka» legyezőhöz puhafa, rekettye-, nyár-, hárs- és fűzfa kell. Ezek ágait is jókor kell szedni, tavasszal, míg ki nem fakadnak. A fák nedve áprilisban már dúsabb s az azután vágott ág megkeményedik és hamar elpattanik. A legyezőhöz mindenekelőtt lapos, négyszögletes lécet simítanak, amelynek szélesebb két lapját bizonyos hosszúságban árkosan bemetélik, kicsipkézlik, hogy csinos oszlopot mutasson; a pásztor ezt úgy mondja, hogy *hekká*-ra kifaragják. Azután a lécet finom, nagyon éles késsel, csalhatatlan biztossággal és szabatossággal papirfinomságú sziaácsokra elrepegetik, belőle a legyező ágait lehasogatják. Nagyon kell vigyázni, hogy minden sziaács egyforma vastagságu legyen s valahogy el ne törjön.

A sziaácsok felét jobbra, felét pedig balra fordítják ki, vagyis akieresztik a legyező szárnyát. E munkánál megint ügyelni kell, hogy a sziaácsok töben le ne pattanjanak. Ezért a sziaácsot töben az ujjakkal szép lassan puhítgatják, azután az egyik sziaács csipkéjét a másikba akasztják, egyiket a másik alá dugják, hogy a legyező kiterítve megmaradjon. Ha gyengülnek a levelek, akkor egyik elereszti a másikat s ezért azokat keresztül húzott szalaggal, fonállal erősítik össze, ami a fa fehérségét is csinosan takítja. A négyszögletes falécelt azután a levelek töve alatt megvékonyítják, a fa oldalát kiszedik. Így a levelek *farkon* állanak.

Ügyes munka bizony ez is!

KUTVAGERINC A LÁBAS ALATT. (217)

KUTYA-GERINEK. (218)

BOROTVA-TARTÓ. (223)

Nevezetes faragott és díszített holmi a *borotvatartó* (VIII—IX) (223—231).

A pásztor a borotváját nem boltban vett, holmi bádogskatulyában, hanem maga készítette tokban tartja. A borotva kényes szerszám, nem szabad mindenkinek hozzá *nyúlódozni*. A borotvatartót tehát úgy kell csinálni, hogy a gyermek valahogyan hozzá ne férhessen. A borotvatartók legnagyobb részén ezért elmes, fufangos, *huncfut* kitalálások, födelek és záruk vannak.

A szerkezet legegyszerűbb alakja az, hogy a borotvatartó födelének egyik vége az aljához szeggel úgy van megerősítve, hogy a födelét ne csak jobbról balra, hanem előre s hátra is mozgathassák. A födel másik végén egy kingerő csap-nyelvecske van, a melyet a részére készített csaphelyre kell betolni. A födel így jobbra és balra nem nyílhaték ki, de ha hátrafelé mozgatóknak, akkor a csap mozdulna ki a helyéből: ezért kell egy kötőszervezetről gondoskodni. A födelnek abból a végéből, amely a szeg körül forog, egy kis darabot síkban lemeetszenek úgy, hogy a függélyes bemetszés részesen haladjon. Ez a kis lemez csak egy irányban, oldalt ferozhat, előre s hátra azonban nem, mint az alatta lévő födel. Így tehát azt megakadályozza, hogy a csap a helyéből kimozdulhasson.

Nem veszdőhetünk itt a különösebbnél különösebb, ráfordító, beletoló, nyelves, kihúzó, oldalnyomó, rugós szerkezetek leírásával, mert hisz sok borotvatartó szerkezete olyan bonyolult, hogy kinyitásának és bezárásának a módját szinte lehetetlen így írásban ismertetni.

Csupán azt említjük még meg, hogy a képünkön bemutatott borotvatartót úgy nyithatjuk ki, ha előbb kihúzzuk a ló nyelvét, azután a fülét, azután pedig a födel

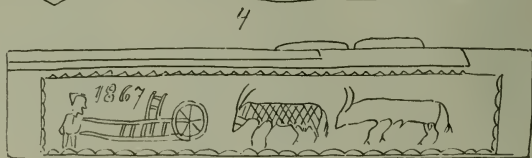
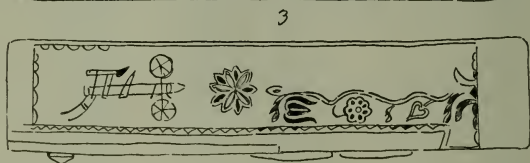
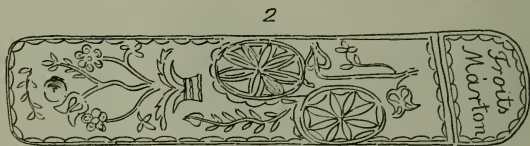

BOROTVATARTÓK. (224)

SPANYOLOZOTT BOROTVARTARTÓK. (IX. U.)

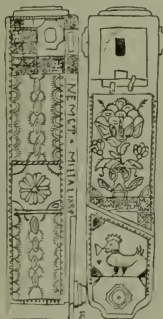
BOROTVATARTÓK. (229)

alatt lévő lapot oldalt toljuk s a födelet a csaphelyről kihúzzuk. E borotvatartó egy színűre van füstve s az egyes részek teljesen összesimulnak úgy, hogy a ló nyelvét, fülét, a falapot nem tudjuk egymástól megkülönböztetni, nem találjuk ki, hogy hol kell megkezdeni a kinyitást.

Ha a pásztor egy-egy ilyen borotvatartót megkészít, bemutatja pajtásainak s akkor megkezdődik a borotvatartó forgatása, zárása, feszegetése, nyitogatása.

Hú-zan sem tudják kitalálni a nyitját. A korcsmában körülállják az asztalt. Ez is fogad, az is fogad, hogy ő ki tudja nyitani, de bizony sorra vesztek a fogadást és isszák az áldomást. Akár össze is törhelik az ördögös jószágot, még sem mennek vele semmire. Végre mestere, társai szemeláltára, félrehúz egy gombot, odébb tol egy kis darab alkatrészt, felfordítja, megrázza a borotvatartót, fordít még egyet rajta s kinyitott. Ujra bezárja a borotvatartót. De bezeg, megint csak nem tudja azt kinyitni senki, pedig jól látta mindenik az imént . . .

Van persze ámulás, bánulás, — csak úgy dagad a pásztor önérzete belé !

BOROTVATARTÓ. (230)

BOROTVATARTÓ. (231)

A borotvatartó hátára olykor egy-egy szíjdarabot tesznek, ez a borotva *pallét azítja*, ezen fenik, ezen élészik a borotvát.

A pásztor nagy türelmének és ügyességének egyik legnaivabb bizonyítéka az, hogy *láncot* is farag, amelynek számos szemé mind azonegy fából van.

Az ilyen láncok egymagukban is szobadiszek, azonban használják azokat más tárgyak díszítésére is.

Pipatartókra, bottartókra. A képeink során bemutatott tárgy egy uriház függönytartó láncának és az azon lévő golyónak utánzata.

A pásztor a függönytartó láncot és golyót meglátta a kasznár úr lakásában s faragott ahhoz hasonlót az ő kis ablaka fehér függönyének is.

Csakhogy a gyár a lánc minden szemének külön vasdarabkát szelt le. Ezt össze hajtotta s miután a már kész második szemet belekapcsolta, összekalapálta. A pásztor azonban az aprószemű láncot egész végig egyazon fából faragta ki s bizony egyik szemé sincs összeragasztva. Igaz, hogy ez így sokkal több, időtlen munka, de ha a pásztor is külön szemekből rakná össze a láncot, akkor hol maradna az ő megcsodálni való ügyessége? . . .

Magyarunk a szükséges *konyha-csuközök* legnagyobb részét szintén maga faragja az asszonyoknak.

Fakanálért nem ad a tótnak, a cigánynak pénzt (232).

A *kanál* használata közben lekopik a díszítés, bizony szinte fölösleges cifrázásával vesződni, de mindegy, dísz nélkül a kanál sem marad. Nyelének végére lakatot, makkot, vagy egyéb formát farag egyazon fából (233.)

Balatonvidéke maga készíti meg a *szé- és paprikatartót*, a *tálast*, a *kanáltartót*, a *sódréfát*, a falraakasztott kis *pöccokat* gyűjtőnek, bögrének. Készít még cifra *pacalmételt*, *salátagyálut*, *szévenőt*, *kenyérsütő* lapátot, *mozsartörőt*, *kovászkeverő* kanalat, *kovásztevő* fát, *dagasztó* székét, *szapusajtár* alá *székét*, *vizes székét*, *konyhaasztalt*, *kenyértartót*, szóval mindent, amit fából előállíthatunk s amire a háznál szükség van (234–238).

A balatonmenti halász a szabad ég alatt főzött halászelevet rendszeren lakatos fakanállal találja ki, amit pásztorok készítettek néki, szíves emberségből.

DÍSZÍTETT MERÍTŐ KANÁL. (232)

Szóljunk a *mosólapickáról* (239–244).

A nép, a pásztor erősebb fehér alsó ruhát hord, amelyet még igen sok helyen a természet kenderből font fonából szőnek meg odahaza. De viseli az illetőtől is. Ilyen otthon készült gúnya: a gatyá, a póre gatyá.

Patkó Pista, Patkó Pista
Duhaj nemzetből való,
Nem kell neki, nem kell neki
Selyem dunyha, takaró;

Nem kell neki, nem kell neki
A babája dunyhája,
Beéri a, beéri a
Tizenhat réti gatyája.

*

Kaposváron híres gyerek vagyok én,
Kilenc szélű gyöcsgatyában járok én;
Hegyes orrú, magas sarkú a csizmám,
Szeretimet egy városért nem adnám.

«LAKATOS» EVŐESZKÖZÖK.
(233)

1. NÁDNYÉLBŐL ÉS BÉKATEKNŐBŐL KÉSZÍTETT HALÁSZKANÁL.
2. «LAKATOS» KANÁL. 5. NÁDBÓL METSZETT HALÁSZVILLA. (234)

A pásztor, különösen a régi világban, patyolatfehér gatyában őrzött s ezt jobban szereti ma is, mint a nadrágot, mert szellősebb. A juhász azért viseli leginkább a gatyát, mert őrzés közben ő ráér vigyazni, hogy hova üljön le benne.

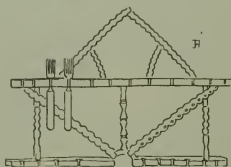
A gatyá úgy szép, ha minél több szélből van. Vászomból legszebb a hatszél-, gyolesből a tizszél gatyá. Ennél többet nem igen bír el az ember dereka. Egy *szél*-nek a végben lévő vászon, a *portéka* szélességét nevezzük, ami rendszerint 75 centiméter. A tizszél gatyá tehát $75 \times 10 = 7^1 \epsilon$ méter széles.

Ez a vászontömeg csak úgy fér meg a derék körül, ha megráncolják, ráncba

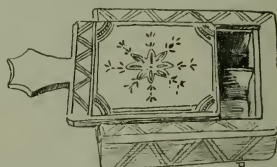

FAKÉS. (235)

Állítólag Deák Ferenc faragta. A zsinogorsági foglalmazási gyűjteményéből.

VILLA- ÉS KANÁLTARTÓ. (236)

SÓ- ÉS PAPRIKATARTÓ. (237)

szedik, beszedik, mint a «harmunikát». Szóval, ha koreba van szedve. Ez a szedettgatyá, ráncosgatyá, rődösgatyá, amit a városi dáma «pliszírozott» gatyának mondana.

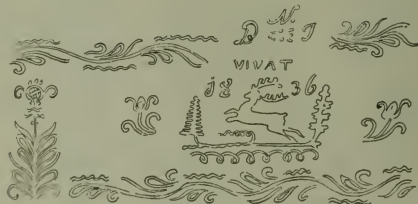
A rődölés asszonyi művészet. Pliszírozó gépje nincs a pásztor feleségének: az összeráncolást rendszeren kenyérsütéskor végzi, úgy, hogy kemencéből kiszedett forró kenyereket a ráncokba szedett gatyákra fekteti s így a ráncok szép élesek lesznek és együtt maradnak.

A pásztor inge is szép fehér gyoles, vagy vászon. Az *ümdög* ki van varrva tulipánra, rozsmaringra, meg tudja isten micsoda szépen.

A régi pásztor *sípújú* inget hordott, amely alul egy méter bő volt s köröskörül ki volt varrva *likakra*. A legények pántlikát húzhattak bele s összeráncolhatták, hogy a szél ne lobogtassa.

A balatonvidéki nagyon vigyáz a gatyára, mert az csak úgy mutatós, ha szép tiszta. Az akolban csak *komisz* gatyát visel, bár az hamarabb piszkul, sokszor olyan, mint a *füstös tüke*, tusak.

Ha a gatyát nem akarja rövid munka közben letenni, akkor *péntelt* veszen fölibe. A péntel olyan, mint a szoknya, nincsen ületea. Csakhogy a szoknya kaposra jár, a péntől *pártázatába* pedig gatyamadzagot húznak.

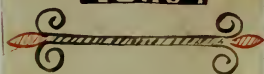

PÁSZTORÚJSZÍTÉS. (238)

FALUSI ZSÓFIE

1864

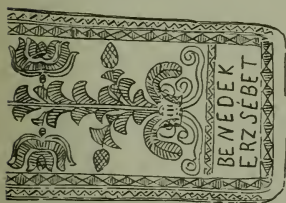

45

1853
E.V.

1

2

Bezzeg az ilyen ruha nem olyan tedd ide, tedd oda jószág, mint az uri kisasszony patyolat köténye, amit mosáskor úgy kéz között is könnyen kidörgölhetnek.

Az erős parasztruha kimosása körülményesebb munka! Ez a szapulás.

A szapulás falusi tudomány.

A szennyes ruhát először teknőben, langyos lúgban megzappanozzák. Ezután a pároló-, pálló-, szapusajtárba teszik. A szapuló természetes, két-három hektoliteres, kétfülű faedény, fenekén nyílása van, amelybe csapszeget dognak. A sajtárban lévő ruhára hideg kútvizet hordanak, úgy, hogy azt a ruha épen eligya. A ruha tetejére egy durva lepedőt terítenek, amelynek *hamvas, párfödél, köccle* a neve. Erre megrostált fahumint hintenek, de a lepedőt gondosan bekötik, hogy hamu a ruhára ne jusson. A ruha másnap reggelig így marad a konyhában a katlan mellett. Reggel korán, vasfazékban vizet langyosítanak s azt cserépfazékkal ráöntöztetik a hamura, amiből így lúg képződik. A lúg a ruha szennyét feloldja. Mindjárt forró vizet nem szabad ráönteni, mert a piszok beleégne, belesülne a ruhába. A langyos vízzel addig kell öntözgetni, míg a sajtár oldala át nem melegszik. Ha a katlanon lévő vasfazékból a melegvíz kifogy, akkor a pállósajtár csapját kihúzzák s a lassankint lúggá vált vizet a katlanon lévő vasfazékba bocsátják. Később forrón öntözgetik a lugot a pállóra, egész estélig. Ha a hamu megkeményedik, vagyis ha kiég a java, akkor pótolják, friss hamut tesznek rá. A ruha éjjel a gőzében marad. Másnap reggelre megkel a ruha, vagyis kikél belőle a piszok. Ekkor a ruhát kiszedik, újra megzappanozzák s kéz között *öregibül* kidörgölik.

Ezután viszik a patakra, a Szaládra (a Zala-folyóba). Keszthely vidékén a meleg gyógyfürdő lefolyásába: a gátra. Abol nincs ilyen víz, a kút mellé hordják ki.

Out a ruhát jól megöblögetik, s a mosólapickával, mosósulyokkal keményen megcsapkodják. A patak árja elhordja a piszkot, míg végre a ruha hófehér lesz.

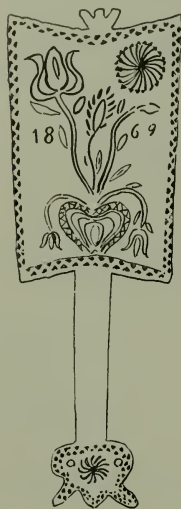
Ezután kitergetik a rétre, vagy a szárító kötéltre.

A lapicka felső részét szélesebbre szabják, mert így jobb esete van (240—244).

Az asszony mosólapickája sem marad díszítés nélkül; a bojtár is kedveskedik választottjának hímés lapickával. Azokban a falvakban, amelyek körül pásztorok tanyáznak, majd minden házban találunk ilyen díszített lapickákat, mert a pásztor szivesen lepi meg komaasszonyát, sógorasszonyát, testvéreit ilyesmivel.

A kimosott, megszárogatott ruha kérges, gyűrődött. Így nem viselhetik, mert a testet reszelné, dörzsölné, — a ruhát meg is kell puhítani, mongorolni, mángolni. Erre való a *sodrófa*, a *mángolófa*, meg a *mángoló lapicka*, *dörgölő lapicka*.

A ruhát fél nedvesen a *sodrófára* tekerik, azután ráhelyezik a súlyosabb lapickát s azzal többször meghengergetik, meggördítik, közben-közben jól ráütnek, hogy «meglődjön s elszaladjon belé a fa».

MOSÓ-LAPICKÁK. (244)

Az első mángorlás után a ruhát egészen megszáritják s újra mángolják (245).

Városhelyt ezt az eljárást a vasalás helyettesíti. A ruhát azonban először hosszú asztalon járó, kövel terhelt, két embererőt kívánó mángorlóba teszik. A *polgárember* ruhája nem olyan kényes. Az nem kíván vasalást.

Faluhelyt olyan nagy asztali mángorlóra nem telik, nem jutna hozzá mindenütt elegendő hely a házban se. Különbösen is, elvégzi a mángorlást kicsinyenként a falusi asszony.

A mángorló lapickának két szokásos alakja van. Van amelyik mindkét lapján sima, de van hullámosan kivájt, göröncös is, hogy a sodrófa gyorsan el ne szaladjon a lapicka alól.

A mángorlóknak felső lapját szintén díszítik s ez az eszköz épp oly otthonos a magyar nép körében, mint öccse, a kisebb mosólapicka (246–264).

A sodrófa egész teste munkában áll, az a díszítést nem tűrné, — azonban a reácsavart ruhából kiálló két végét ügyesen cifrázzák, esinon szalagdíszítéssel.

De nemesek fából dolgozik a pásztor.

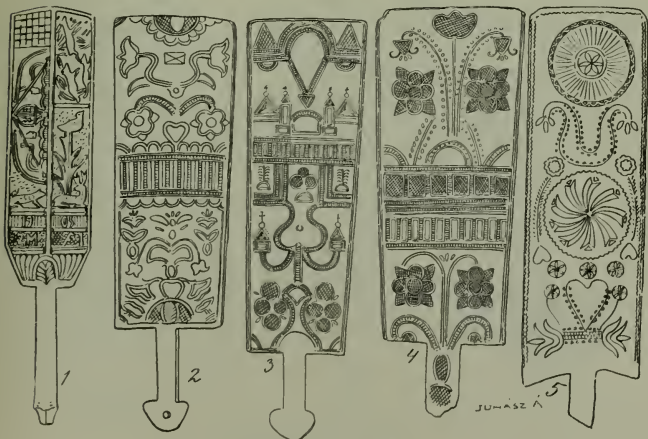
Itt a *kürt*, a *tülök* (269–278).

Az ökör szarvából készíti a kanász a kürtöt.

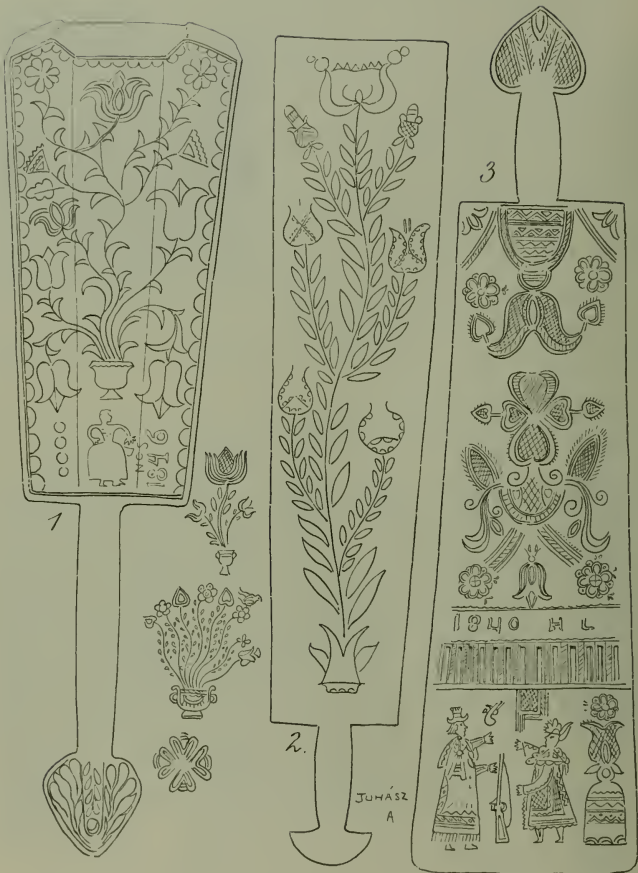
A szarvat *tülök*-nek is hívják. Innen a *tülök*, *ökör* elnevezés (268).

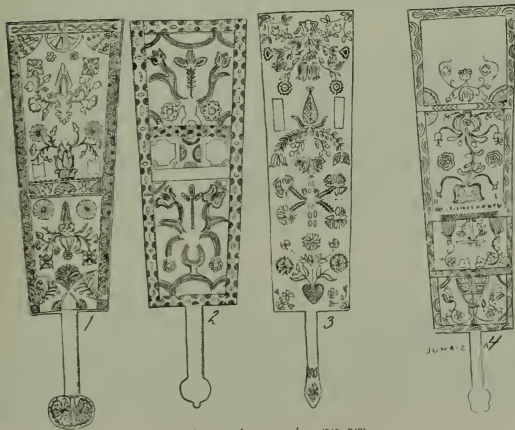
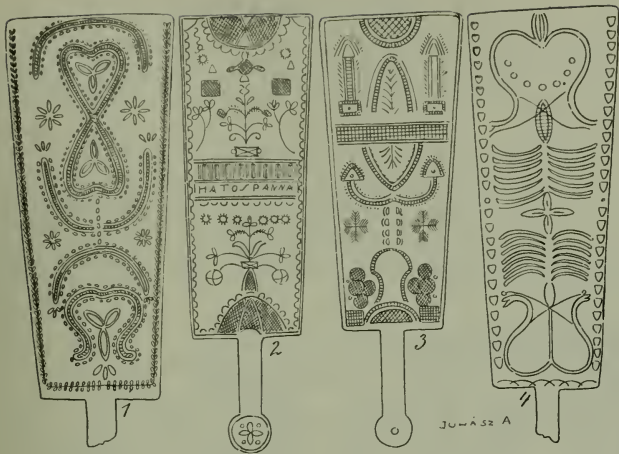
MÁNGORLÁS (245)
Ságt János főlvétele.

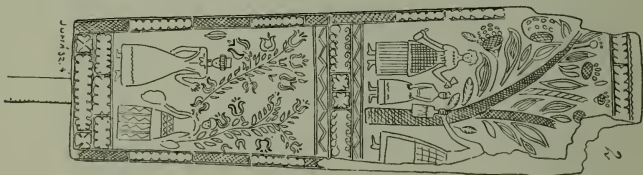
MÁNGORLÓ-LAPICKÁK. (246)

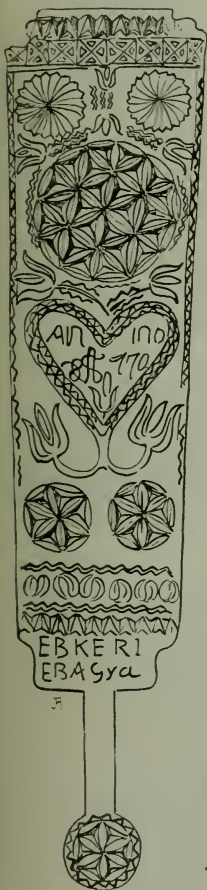
MÁNGORLÓ-LAPICKÁK. (247)

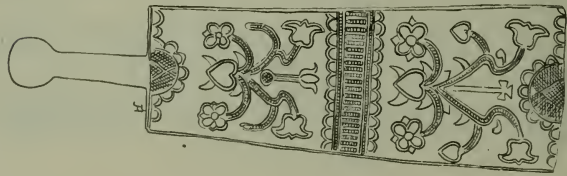
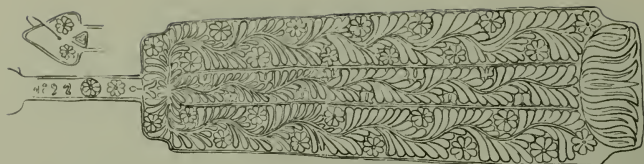

MÁNGORLÓ-LAPICKÁK. (248, 249)

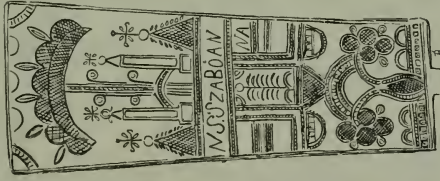

MANGORIĆ-LAPICKAK. 250, 251, 252

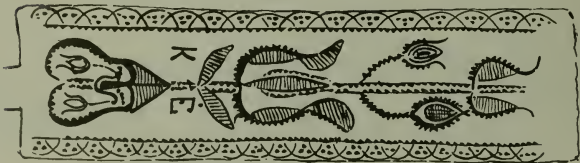

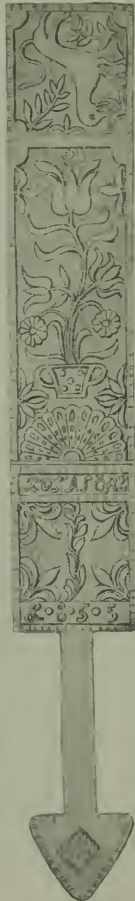
МАНГОРЛО-ЛАПЧАК. (254, 255)

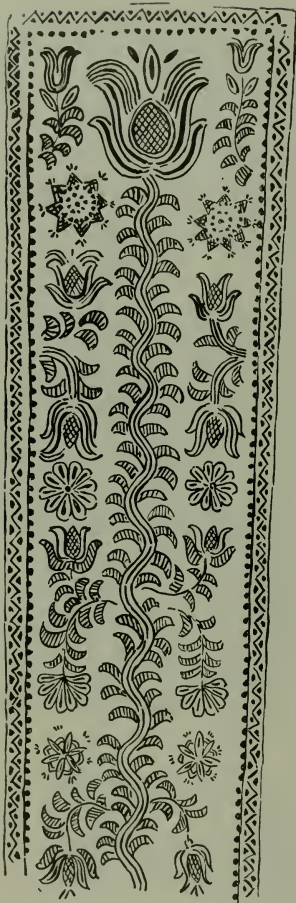

MÁNGORLÓ-LAPICKÁK. (256, 257, 258, 259)

МАНГОУЛ-ТАВИРЧАК. 290, 291, 292, 293

MANGORLÓ-LAPICZKÁK. (257)

LEDÖNTÖTT NYÁRFÁK A KESZTHELY-
ZÁMORBAN. (267a)

fujni. Aki azonban nem ért hozzá, hiába fujja, a kürt nem szólal meg vagy legalább is igen idétlen hangokat ad.

A kürtölés tehát, mégis csak tudomány! Tudni kell a kürt csapját félszájra, a szársarokba fogni; a nyelv hegyét földre kell fordítani, hogy csak a nyelv széle jusson a csapra

A kanász az ökör szarvát megtisztogatja, ecettel, finom hamuval fényesre csiszolja úgy, hogy meglátja benn magát, mint a tükörben. A csuesát levágja s azután kifúrja a végén; bodzafából *csap*-ot farag, a tülök végibe dugja s kész a kürt. A csapba kell fujni, hogy megszóllaljon a kürt.

A bodzafa-csap a kürt igazi, ősi alkotórésze. Ma már csapot is az esztergályosnál csináltatnak, csontból, ökörszarv csücséből. Esetleg valami ócska trombita csapját csavarják a kürtre.

A kürt arravaló, hogy a kanász figyelmeztesse a falu népét a kihajtásra (270).

A kanász kora hajnalban kürtöl, mire a cselédek, gazdasszonyok szaladnak a hidashoz és hajlják a disznókat, a kanász elé a csordába.

A kürt kétségtelenül egyik legősibb hangszer a népnek. Előállításához nem kellett semmi különösebb mesterség; nincs se stíja, se nyelve, nem lehet billegetni rajta, éppen csak bele kell

TÜLKÖS ÖKÖR. (268)

s azon a nyelvet billegetni, fordítani kell, mert így *maggjandzák* a *hangot*, cifrázzák ki a kürtölést. Az arenak kürtöz eső fele feljűdik, mert itt raktározódik el a fujáshoz szükséges levegő. Ámbár az az igazi kürtös, akinek az arca nem fujódik föl, mert «a nyak és fül hibát kap az erőködésbe».

Az ezred-trombitás csak jól tud fujni, de ha a kürtöt nem szokta, nem tud beléje hangot szorítani, pedig szől az igen jól, erős fuvás nélkül is.

A kürt nehézkes, nyögdecselő, kínos, *rekedező*, meglehetősen kellemetlen hangot ad, de az bizonyos, hogy a felső falu végétől az alsó-ig elhallatszik.

A kürtnek olyan erős hangja van, hogy időgyöngüléskor, mikor esőre áll, — a keszthelyi kanász megfigyelése szerint, — Keszthelyre jól behallatszik a hat kilométernyire lévő Alsópáhok *község* és a szomszédos falvak kanászainak a kürtölése.

A kürt valami értelmes nótára nem való, mint azt Vers Sándor keszthely-felsőmajori-kanász mondja.

A kanász mindössze eféléket fúj ki rajta:

Hajtsd ki, hajtsd ki, hajtsd ki, a disznókat.

Hajtsd ki rózsám a disznókat, utána a malacokat,
Majd megvárak a csapásba', megcsókolak a búzába'.

Lud lába tálba
Jó lesz vacsorádra.

Hűs ki disznó a berekbe
Csak a füle látszik

Kanászbojtár menyecskekkel
A bokorban játszik.

Keszthelyen a kanász karikás-ostor durrogatásával figyelmezteti a gazd'asszonyokat a kihajtásra; a kürtölés már nagyon falusias lenne. A fürdővendégek nyugalma végett még a durrogatást is korlátozzák. A földműves falusi ember azonban meg is követeli, hogy háza előtt kürtöljön a kanász, dukáló tiszteletből. Faluhelyen meg se fogadják az olyan kanászt, aki nem tud kürtölni. A vasmezei pásztoroknak Herman Ottó könyvében ismertelett, 1649-ben kelt céh-levele szigorúan meghagyja, hogy minden pásztor az urnapi processzió után szép esőndesen a céhmesterhez menjen és az ő kürtjével egyet kürtöljön.

A kanász is jobb szeret kürtölni, mert a karikás durranása nem hallatszik el olyan messzire. Különbön is, ha sár van, ha esik az eső, a karikással nem lehet csapkolódni, mert a sudár megvízesül, összeáll, nem pattanik; de meg faluhelyt a béres, meg másféle

KÜRTÖLŐ KANÁSZ. (269)

KÜRTÖL A ZALAAPÁTI KANÁSZBOJTÁR. (270)

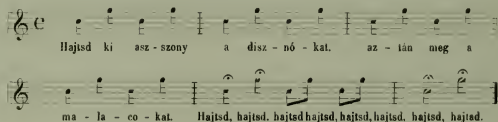

KÜRT PRÓBA A KESZTHELYI VÁSÁRON. (271)

lehet rajt jól *fordítani* a hangot. Ilyenkor teleöntik vízzel, áztatják, hogy hangosabb legyen.

A kanász a kürtöt is szeretettel díszíti (272–278).

A kürt csupán a kanász hangszere; csordás sohasem használja. A csordás a tehén nyakára harangot, kolompot köt s annak hangja figyelmezteti a falusiakat a kihajtásra.

Szaruból készül a *kékkőtartó* is.

A pásztornak nemcsak mütő-, hanem sebész-orvosnak is kell lennie.

A birka, már említettük, sokszor megsebesül. Ha az emberi seb renyhe, vagy túlságosan sarjadzik, akkor az orvos pokolkövel simítja meg, — a pásztor ehelyett kékkövet, kékgálicot, rézgálicot használ a birka sebére. A kékkő a rossz nedvet kiszedi a sebből; a seb forradásnak indul s meggyógyul. A pásztor tudja, hogy a tiszta kékkő mérges portéka; tiszta kékkőtől a birka úgy elszalad, hogy hárman is alig találják nyomába. Ezért a kékkövet (kékgálicot) porrá őríti s így annak a nagyon mérges ereje eltűnik. Amíg kékkő nem volt, a sebre oltatlan meszet hintettek. Ez ugyan szárít szaporán, de nagyon erős.

KÉKKŐTARTÓ.

A szárító porokat a pásztor, rendszeren egy szarv hegyébe készített tartóban, mindig magánál hordja.

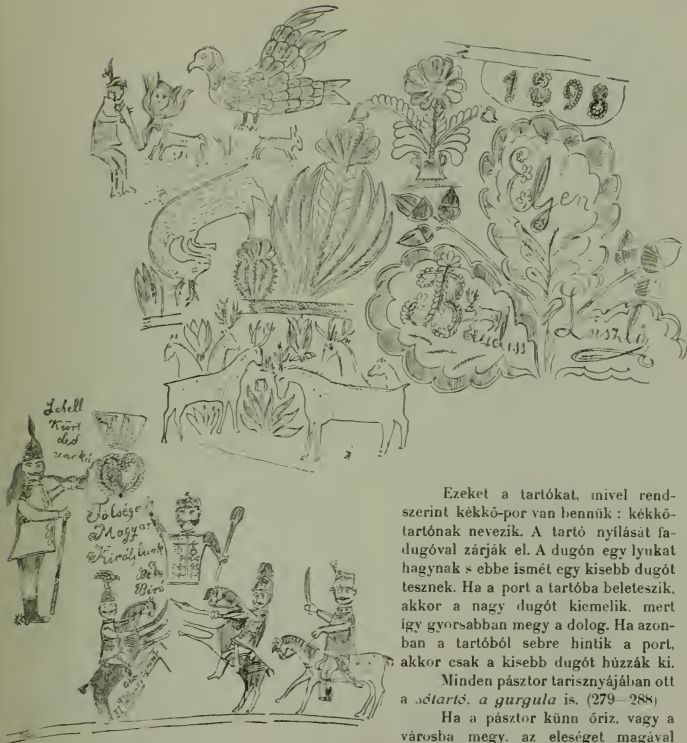
ember is durrogat. Így azután kürtölés nélkül bajosan tudnák, hogy mikor hajt a kanász.

A kürt annál jobban szól, minél hosszabb szarvból készült. Ha a kanász nem találja elég hosszúnak, megtoldja bádoglemezzel.

Régezte az uraságok nem sokat törődtek az elhullott marha bőrével, szarvával, könnyen jutott a pásztor tülkökhöz, ma már a szarv is piacra kerül, a fésüs veszi meg, akitől a kanász rendszerint készen vásárolja a kürtöt.

Érdekes, amikor a keszthelyi vásáron a fésüs sátra előtt a vidék négy-öt kanásza próba hangversenyt rendez a megvásárlásra kiszemelt kürtökkel (271).

Ha a kürt kiszárad, akkor *süket* lesz. Nem szól jól, nem

RÉSZLETEK A KÜRTRŐL. (272, 273)

Ezeket a tartókat, mivel rendszerint kékkő-por van bennük: kékkő-tartónak nevezik. A tartó nyílását fadugóval zárják el. A dugón egy lyukot hagynak s ebbe ismét egy kisebb dugót tesznek. Ha a port a tartóba beleteszik, akkor a nagy dugót kiemelik, mert így gyorsabban megy a dolog. Ha azonban a tartóból sebre hintik a port, akkor csak a kisebb dugót húzzák ki.

Minden pásztor tarisznyájában ott a sótartó, a gurgula is. (279—288)

Ha a pásztor künn őriz, vagy a városba megy, az eleséget magával viszi. Főeledelel: szalonna, tejfőlős túró, a foghagyma, zöld paprika, meg a

hájában főtt tojás. Mindez csak úgy jó, ha izletesen megsózzák s amúgy magyarosan jól megpaprikázzák.

A sótartót úgy készítik, hogy a szarvasmarha szarvából széles gyűrűket fűrészelnek le.

A szarv, a tulók alakja henger, s ha így hagynák, a sótartó nagy helyet foglalna el, kényomná a tarisznyát. Ezért mindenekelőtt tojásdad átmetszelé, vagy nyolcszögletes lapos farudat faragnak s erre azután a forró vízben megfőzött szarvarabot ráhúzzák, arámára teszik; a szarv a farúd alakjához idomul s azon megszárad.

A szarít után szépen kidiszítik. Végül feneket és födelet készítenek rá s a födelel alkalmas fagyantyút csinálnak tetszetős díszítésekkel.

Van olyan pásztor, aki ötven darab sótartót is megkészít így egy esztendőben.

DÍSZÍTÉSEK A SZEPEZDI KANÁSZ KÜRTJÉRŐL. (274)

(A vitéz a tizenkétféjű sárkányt megöli.)

A pásztorművészet legszebb darabjai ezek a sótartók.

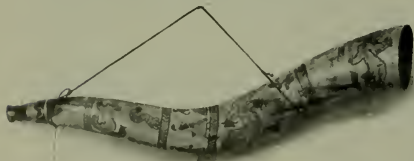
A sótartó minduntalan kéznél van, illik is, hogy az minél mutatósabb legyen: pásztorneve: *gurgula*.

Külön paprikatartót nem igen hord a pásztor, mert a tarisznyában kevés a hely. Ezért a gurgulát két rekeszre osztja, avagy összekevert sót és paprikát tesz a «sótartó»-ba. A legtöbb parasztháznál is ilyen többé-kevésbbé díszített sótartót találunk az *asztalfidben*.

Van szaruból *botkampó* is.

A birkafogó kampójának fejét szaruból is szokták készíteni. A kifőzött kosszarvat *satuban* egyenesre nyújtják s ezalatt az meglehetősen megkeményedik.

Ezután újra forró vízbe áztatják s mikor még jó puha, a két végét kidíszítik rózsásra avagy kosfejésre s a testét is kicifrázzák. Végül nyelves, lapos harapófogóval a rúd egyik végét kampósra lehajtják s a fogót addig tartják rajt, míg meg nem keményedik; a kampó közepét átfúrják s azután csavarral ráerősítik a botra.

KANÁSZKÜRT. (275)

KANÁSZKÜRT DÍSZÍTÉSE SOMOGY-TARNÓCZÁRÓL. (276)

KANÁSZ-KÜRTÖK. (277, 278)

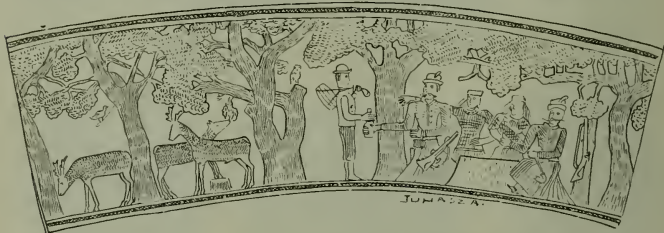
SZARUBÓL KÉSZÜLT SÓTARTÓK (GURGULÁK). 279, 280, 281, 282, 283

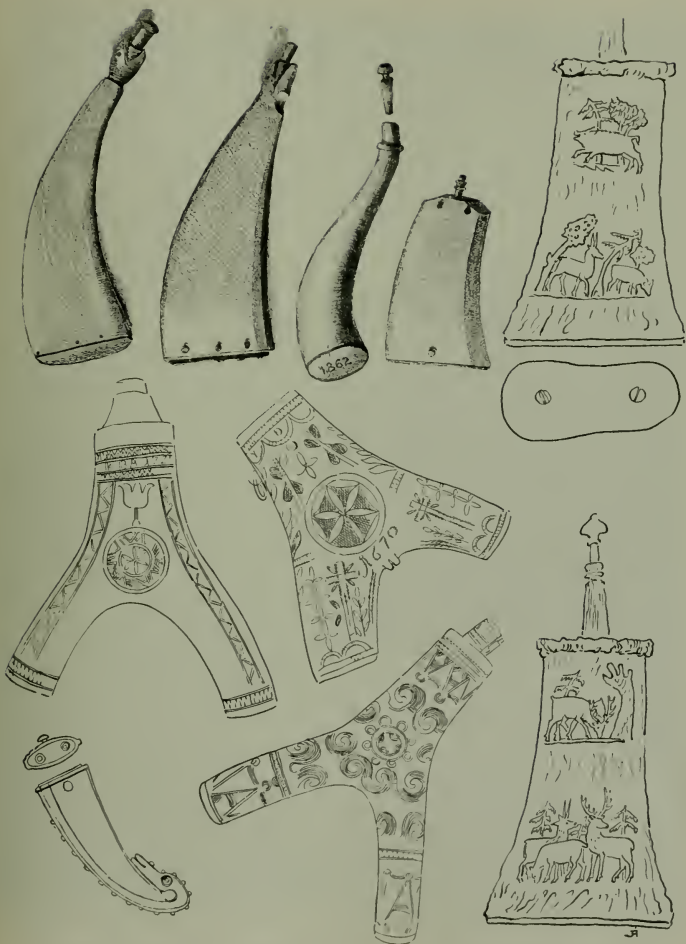

SÓTARTÓK. (GURGULÁK.) (284, 285)

GURGULA DÍSZÍTÉSEK. (286)

PUSKAPORTARTÓK A BALATONI MUZEUMBÓL ÉS A ZIRCZI APÁTSÁG MÚZEUMÁBÓL. (289, 290, 291)

A esontkampó nem őrző botra való, mert ha egy-két birkát megfognak vele, már kinyúlik. Az inkább csak bucsújáró botra való, parádénak.

Régi holmi, ma már csak emlék, a szaruból készült *puskaportartó*, a *portülők* (289—91).

A szarvasmarha szarvából puskaportartókat is készítettek, amelyeknek alakja lapos is hosszúkás, mert ilyen alakú fadarabra húzták föl.

Régeinte a pásztorok több puskaportartót készítettek, mert nem volt tilos a vadászás, «nemcsak az urak lóhattak a vadra».

A puskapor-tartóknak nemcsak a testét díszítették ki, a száját is. Ezt rendszeren valami állatfej formára faragták s mikor a puskaport kiöntik az ilyen tartóból, mintha az állat szájából dülne.

Nemcsak szaruból, szarvasagancsból is készítettek lőpor-tartókat. Az agancsot az elágazás alatt lemetsztették, a két ágat lefürészelték s az ágak aljára feneket formáltak. A port tehát a főágon öntötték ki. Ebbe még két kis karikát erősítettek, hogy azok

segélyével a lőportartót zsinóron a vállra akaszthatták; a régi holmi igen szép példányait a 289. számú képen látjuk, az egyik 1670-ben, a másik pedig 1721-ben készült.

Pásztor-ékség: a *disznóaggyar* is.

A kanász a leölt kandisznó agyaráat szívesen szerzi meg parádés holminak, kanász-jelvénynek az óraláncára. Az agyar köré vasmetszővel kockás mélyedéseket reszel be s a később leírt eljárás szerint cinnel beönti. A felakasztáshoz szükséges csírt cinnel körülönti. Az agyart tele tömi papírral, homokkal, fát farag bele, hogy a cin bele ne folyjon és meg ne nehezítse. Az agyar igen kemény, virágot kat nem lehet rá metélni. Ezért erős árral bökődik meg s a bökődésbe spanyolviaszkat nyomkodnak.

Az óraláncon díszlő e hatalmas «szuszub»-ról azonnal megismerjük a kanászt.

A disznóagyarat már az ősnépek is szeretették ékszernek; régészeti ásatások igazolják, hogy a kőkorból is elterjedt ékszer volt az átlukasztott agyar.

Érdemes megemlíteni, hogy a keszthelyi Balaton parton lefordított őstelep számos tárgya között több agyart, köztük átfúrtat is találtak. Ime, a Krisztus előtt egy-két ezer évvel élt ember épügy felhasználta az agyart ékszernek, a nyakába akasztva, mint Nell János keszthelyi kanász, aki a (292) számú képen látható agyarakat óraláncán viseli.

A kos- és szarvasmarha szarvából készül a pásztor legmodernebb holmija: az *óralánc* (293—297).

A kos szarvát is előbb ki kell főzni, hogy megpuhuljon s könnyen vagdos hassák. A kosszarv alsó része vékony, ebből csak egy réteg telik. A szarv azonban, ott, ahol az öklelőző kosok szarva összeütközik, vastag; ezt a főzés után satuba teszik s mintegy tizenöt perc alatt, amíg meg nem hül laposra sajtolják. Több réteg is telik a szarvnak ebből a részéből, melyet kis kézi *tüke*-fürészszel lemezekre, szalagokra fűrészelnak.

ÓRALÁNC DISZNÓAGYARRAL. (292)

ÓRALÁNCOK. (20)

1. Óralánc esontból, Visontáról. — 2., 3. Óralánc szaruból. — 4. Nyaklánc. — 5. Óralánc szaruból, készítette ifjú Santha József, kaposujlaki esírás. — 6. Óralánc szaruból.

A kos szarvát úgyis szokás puhítani, hogy faggyúval megkenik s a tűz fölött forgatják. Faggyúval azért kell megkenni, hogy ha a csont száraz, meg ne hasadozzon.

Varga András szentmiklóspusztai kanász azt mondja, hogy a marhaszarvnál nincs szebb a világon, mert az olyan nagy és olyan szép fehér, mint a hab, de csak a magyar szilaj marháé; a csira marháé rövidebb és tarka.

A szarvat hosszában két felé hasítják s így főzik meg forró vízben. Azután satuba teszik, ahol egy-kettőre meglaposodik. Ezután a pásztor gyorsan munkához lát, hogy meg ne hüljön a szarvlemez; a szükséges szélességű szalagokat lemetszi, mert a főtt szarvat úgy lehet vagdosni, mint a szappant. Azután a szallagra rárajzolja az óraláné részeinek alakját. A főrészekből lesznek az óralán *közei*. Ezeket késsel kimetéli; kiböködi a közök körvonalait, s a többire karikákat, csillagokat, rózsákat, sziveket lyukaszt. A közök széleit kicsipkézi. Lyukasztó vasat ilyen munkához nem lehet használni, mert a csont eltörnék.

Legfőlebb egy háromszögletű árral kilyukasztják a lemezt s hegyes késsel bővítik,

ÓRALÁNCOK SZARUBÓL (294)

formálják tovább a lyukat. Mindez sok türelmet, nagy figyelmet és fegyelmezettséget kívánó munka.

Bámulatos, hogy egy-egy óraláncon a sok száz különböző alakú lyuk körvonalai milyen finomak, szabatosak s nagyságuk, hajszálkülönbségre, mennyire egyenlő!

A láné részeinek kimetélése se gyermekmunka, mert a főzés után is, különösen ha a csont hűlné kezd, a kést ugyancsak rá kell nyomni a szarulemezre. Barát József keszthelyi tejes panaszkodik, hogy mire egy-egy láncot megkészít, vörhólyagok támadnak a kezén.

Ha a láné nagyobb főrészei megkészültek, akkor kerül sor az apróbb karikákra, a láné szeméire. A lemezből apró kerek lapokat metszenek ki. Ezek közepéből ismét kerek lapot vágnak. Már most az így készült karikákat csak úgy kapcsolhatjuk egymásba, ha mindeniket finoman bemetszik; a bemetszett karikát széthúzzák s a metszés helyén támadó nyílásába a másik karikát belészorítják. A szaru rugalmas ugyan, de azért mégis nehezen enged, a köröm bizony megsínyli, míg a láné karikáit s egyéb alkatrészeit ilyen sok türelmet kívánó babramunkával összecsalítják.

A kimetelt karikákat az istállóban nedves helyre, vagy vizes ruhára teszik puhulni, mert így könnyebben tudják szétbuzni az összerakás alkalmával.

A láncra azután *lógók*, csüngők kerülnek. A szarulemezt levél- vagy más alakra metszik s középebe igen ügyesen domborművű virágokat metszenek. Egyik-másik pásztor állat-formákat is szokott kimetszeni lógónak.

A makk-, lakat-, csutoraalakokat őzaganesből is faragják, mert az főzés nélkül is puha. Annak nem is szabad vizet érni, mert különben eltöredeznék.

A láncra végül kapcsokat metélnék, amelyeket az óra karikájába és a mellény gomblyukába erősítenek. Az óralánc karikáit marha-körömből is készílik, mert az is tartós és szívós portéka.

A marha-körömök közül azonban csak a sárgút válogatják ilyesmihez.

Van pásztor, aki a szarut nem főzi meg, mert az amúgy is megkeményszik s akkor megint csak főzni kell újra. A szarvat sem lapítja meg, hanem csak úgy görbén, *kajcsónan* metéli ki belőle az óralánc részzeit.

A szarut beleteszi a válúba, vagy valami edénybe. Ott hagyja egy pár napig, ázik csendesen, megpuhul s nem keményedik meg olyan hamar, mint főzés után.

Az óraláncot egyszorosra, kétszorosra, *duflá*-ra vagy több sorosra is készílik.

Varga András *dufla* lánc a következő részekből van: 16 darab forma, vagyis köz; 2 *kevély*-forma, 12 makk, 2 kapocs és 100 kisebb karika.

Barát József keszthelyi tejes gyönyörű láncai közül az egyiknek ezek az alkatrészei: 5 köz, 72 lyukkal, 101 apró karika, köztük 16 kisebb köz, 32 lyukkal; 9 lógó 69 lyukkal; magyar címer és két kapocs.

A pásztor vásárra, búcsúra, misére ilyen fehér láncot akaszt a mellényzsebbe. De van is ám csodálója!...

Tud a pásztor a *bőrmunkához* is; a *bőr-készítést*, az úgynevezett *pácolást* is maguk végzik, nem szorulnak úmárra.

ÓRALÁNCOK SZARUBÓL. (295)

(A négy alsó lőszorból).

ÓRALÁNCOK SZARUBÓL. (296)

NYARLÁNC. (297)

Fekete szaruból készítette ifjú Sántha József, kaposujniki esírás.

A birkabőr pásztoros kikészítését mondjuk el példának.

A lefejtett nyers bőrt vízben áztatja, hogy moesoktól, vértől megtisztuljon s a gyapjút jól megázzék. Ezután hamut rostál, amelyhez feleannyi oltott meszet kever. Vigyázni kell, hogy sok mészt ne legyen a keverékben, mert az a bőrt megöli, *széteszi*, attól a bőr *elmeszled* vagy a színe *megrepecseskedik*.

A kellő mennyiségben kevert mészt a bőrt megfehérlíti; de a keveréket főlereszti vízzel, úgy, hogy pépes anyag, *kása* lesz belőle. Némely pásztor meszet nem is kever a hamuhoz, mert azt tartja, hogy a hamukása is jó. Mésztől pattog a bőr, az belőle a zsírt kivézi.

A péppel jó vastagon bedörzsöli, bekeni a bőr husos felét; azután a bőrt befelé fordítja s a gyapjús felét is bekeni azon módon.

A bőrt ezután beleteszi a hamukása levébe, ahol rendszerint huszonnégy órát marad ha hidegebb az idő. Nyáron elég, ha reggeltől estig ázik a bőr abban a pácban.

A lé annyira lemarja a gyapjút, hogy az megindul, kézzel le lehet tolni. A bőrt vízben addig mossák, míg csak tiszta víz nem marad alatta; ezután tímsót és egy kevés

hazisót összetörnek s ezzel a bőr husos felét jó vastagon meghintik, hogy a húscafatokat megporhanyítsa. A megmaradt sótvíz felöntik s finom tiszta lisztel összehabolják. A bőrt e lébe teszik, úgy, hogy *gyapjutaró* fele belül legyen; arra is bejut ugyan a víz, de mégsem éri olyan erősen, hogy ártson neki. A bőrt ebben a levében két nap, két éjjel állni hagyják, azután kiszedik s jól megrázzván, a húscafatokat kézzel lecsipkedik, lehuzogatják, lefosztják. A bőr külső részét nem szabad timsózni, mert a bőr megrepedeznék, szépségét elvesztené. Végül a bőrt kimossák, kiterítik a levegőre, míg meg nem *fokszik*, míg gyöngye nedvesre nem szárad, amikor olyan szép fehér lesz, mint a gyöles.

A *fokszódás* után a bőr husos részét késsel lektorják.

A bőrt eszerzik is, cserfahéj-főzetbe teszik; a főzethez még egy kis timsót adnak. A eszerzett bőr barna lesz. Csak a timsó és lázi só levéből kerül elő fehér bőr; a pászor kihajtás közben a bőrt keze között huzogatja, hogy finom fogása legyen, de különben meg is kérgesednék. A bőr a vízben összeugrott, azért kell huzogatni, hogy egyenlő, szép vastagsága legyen. A bőr megnyúlik, mint a gazdaasszony keze alatt a rétestészta.

A tarisznyának való birkabőrt és borjúbőrt sárgára festik. Diófa-taplót főznek s ehhez a főzethez hozzáadják a pácolás-kor megmaradt timsóslevet; mikor a folyadék megfűl, a bőrt beleteszik s abban 48 óráig itatják.

A bőrt eszerzik, ahogy lehet; némely pászor a kóbor, veszedelmes, gazdátlan kutyát megfogja s felakasztja. Sajnálja ugyan a szegény állatot, de hát hisz a más ember bőr-szükségele is csak az állatokról kerül le valahogy.

Epen azért, mivel sajnálja a szegény állatot, nem üti agyon, hanem könnyebb halált szán neki. Agyonlőni nem szabad, mert akkor lyukas lesz a bőre. Így jut a jámbor, kötélre . . .

A marha kecske, disznó és a borjú bőrét is pácolják.

Nem mindenik pászor szeret ilyenformán banni a kutyával, macskával.

Varga András szentmiklósi juhász azt mondja, hogy neki az ilyesmit nem veszi föl a természete, nincs hozzá étvágya . . . Legény korában egyszer fejtelt egy kutyát, de úgy megcsömrőlött, hogy fél évig feküdt beteg.

Az bizonyos, hogy ilyen *pászke* munkára nem igen született a magyar ember; de azért akad egy-egy elszántabb kedvű, erős gyomrú pászor-timár, aki gondoskodik bórról a jó embereinek is!

Mert ilyen bőr nélkül, hol vennék a jófajta *ostort!* (298, 308).

A kanász, csordás, csikós főszerszáma, legnagyobb *dísz* pedig az ostor. De csak a szíj-ostor, a *hátraszéllő ostor*, a díszes, rövid nyelvű s amelyet a vállra akasztva, vállra dobva hordanak úgy, hogy vágás után rácsapódik a bal vállra, jobb hónalj alatt pedig átveszik s az ostor végét visszavetik a balvállra.

A juhásznak ostor nem kell.

A kocsis, a béres kezében is ostor van, ez azonban nem az a pompás pászorszerszám, amelyről itt szólni akarunk.

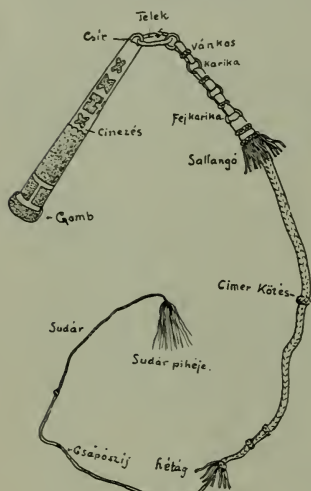
Az igazi pásztor-ostor készítése ősi mesterség.

Rendesen szilvafából két arasz hosszú hengerded nyelet faragnak. Csak a két arasz-tos nyél a legalkalmasabb. Ennek közepét szépen kicifrázzák. Az a rész, amelyet a kéz fog-díszítik alá nem kerül, mert úgy nem esnék jó fogás rajta. A nyél felső részét sem díszítik, mert az vékonyabb, a faragás *kivénne az erőből* a nyelet, erős vágásnál eltörnék.

A nyél legalsó részére lombot, rózsát faragnak. A legtöbb karikás-nyél cinezett. A cinezést később írjuk le.

A nyél felső végét sziv-, sarokalakokra bemetelik. Azután a felső vég lapját kifúrják. Ebbe egy *rész-csirt, sarókdá-* tesznek, amelyet cínöntéssel erősítenek beléje. Ez a cín tartja az ostort. Balatonvidékén az ilyen cines ostor-nyelek a legszokottabbak, ott az ilyen ostort szereti legjobban a magyar pásztor. A csirt sokszor a nyélből magából faragják ki azok, akik nem tudnak a cínöntéshez.

Vannak olyan nyelek is, melyeknek felső végén gyűrűsen körülfutó árkot mélyítenek, vagyis a nyél felső végén egy gombfej van. Az ostort az ilyen nyélre úgy hurkolják, *telekölrik* rá, *cigányocattal* erősítik oda. Az ilyen ostor rá van a nyélre *fejelve*. Ezt is azok csinálják, akik nem tudnak cínnel önteni. Ilyen ostort használnak a szláv és német pásztorok. Elvéve azonban Somogyban is találunk ilyen ostorokat; Zalában egyáltalán nem készítenek ilyeneket. Ha akad is egy-kettő, azok is Somogyból kerültek valahogyan át, de azokat is «elmástíják» Zalában csiros ostorra.

OSTOR. (298)

Az ostor nyelek díszítése is rendkívül változatos. Legjobban szeretik a 298. képünkön látható ostort, hornyolt díszítésű, kivágásos, kimevelt, pikkelyes nyéllal. Gyakoriak az olyanok is, amelyeket virágpántlikák futnak körül, vagy amelyekel a pásztoréletből vett jelenetek tartódnak (299).

Aki nem törődik azzal, hogy könnyű ostora legyen, hanem inkább a díszeset szereti, az az ostor nyél minden alkalmas helyét bőven ékesíti cínöntésekkel, s a nevét, az ostoralkotás évszámát is belevágja.

Nézzük most már, mint készítik az ostort? Legelőször is kenderből meg kell fonnai az ostor töltelékét, belsejét. Legtöbb pásztor a *kígyóhasas* ostort szereti, vagyis amelynek teste hasonlít a kígyóéhoz: a közepén vastag, a feje felé, *tüben* vékonyabb, a farknál egész vékony. Sok pásztor azt tartja, hogy csak az ilyen ostornak van jó esése, csak ez nem ránt, csak ezzel lehet rendszeren vágni, dolgozni; az ilyen ostor «eselesebb», jobban jár.

Sok pedig a sudaras, *az egyjövű*, sudár ostornak a híve, vagyis amelynek a fejes vége a legvastagabb s azontúl lefelé vékonyodik.

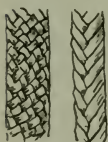
Az ilyen sudaras ostor belésének jó egy szál bolti szíjkorbács is.

Az ostort vékony szíjpántlikákból fonják: a pántlikát kutyabőrből hasítják. Ostornak legjobb a kutyabőr, de csak négy-öt éves érett kankutyáé. A nőstény kutya bőre gyöngö, török, szakad. *Kinyulad* akár túvastagságra. A nőstény kutya bőrének csak a nyaka erős. A kutyabőr pedig azért jó, mert azt mindig *veri a zsír*.

A birkabőr ugyanis gyenge, a macskabőr pedig kicsiny, kevés. Egy közönséges házi kutyából három jó ostor telik, olyan is, amelyiknek nyolc—tizenkét ága van.

A marhabőr, szarvasbőr és másféle bőr is jó ugyan, de azt boltban adják, pénzért... Ha szerencsése van a pásztornak, talál az erdőben hullott szarvast, vagy amit «rábsiccok» lóttek le; húsa már ugyanis ronlott, a bőrével pedig nem sokat törődnek az urak...

A kikészített kutyabőrt ollóval, késsel körös-körül metszik, körülkerítik. Az így nyert bőrpántlikából lesz az ostor egy-egy ága. Ostort fonhatnak négy ágból is, de az csak aféle kisbojtárnak, patogtatni való ostor. Legszébb a tizenhat ágas ostor. Minél több ág van az ostorban, annál vékonyabbnak kell egy-egy ágának lennie s annál sűrűbb a fonás. Tizenhat ágúnál nem igen lehet több az ostor, mert akkor igen

OSTORSZEMEK.
(298 a)

vékony bőrpántlikát kellene metélni. Fonhatnak azonban huszonkét ágú ostort is, ha épen tetszik. A sokágú ostor fonása olyan, mint a takács-szövés. A sokágú ostor mutatósabb, s az az igazán szeretni való ostor!

A több ág nem ad vastagságot. Az ostor teste hengeralakú vagy négyszögletes lehet; azonban a négyszögletes ostor csak bolti, gömbölyű korbácsbórból kerül ki, mert ez nem lapulhat rá a bélre.

Az ostor fonása úgy történik, hogy legelőször egy karikát otthon, vagy künn, delelőskor, ráérő időben felakasztanak egy szegre, faágra. Ha tizenhatágú ostort akarnak fenni, akkor csak nyolc bőrszalagot vesznek elő, amelyeket a karikába húznak úgy, hogy közéjük essék a karikára. Így tehát innen is nyolc ág lóg le, meg túlfelül is. A bőrszalagok számánál kétszerre több az ágak száma, mert minden szalagnak két ága van így.

Következik most már a fonás maga! (298 a).

A sudaras ostor hegye felé az ágak számát kevesbítik, hogy vékonyabb legyen az ostornak ez a része.

A kigyótestű, vagy az egész végig egyenlő szárú ágakból álló ostor alsó részénél az ágakat egy kis darabon nem fonják össze, hanem *bakló*-szerűen különválva hagyják, úgy, hogy jól megolvashatjuk, hány ágból van az ostor. Az egyik ággal az ostorvéget kötik össze. Ezért ezt az ágat ki kell hagyni a számításból. Azt különben, hogy hány ágú az ostor, a pástor megmondja, ha csak egy szempillantást vet az ostorra.

Megtudjuk tőle, hogy ahány szemet tudunk egymás mellett összeolvasni az ostoron körös-körül, annyi ágból áll ki az ostor.

Vagyis a fonásban a hengeralakú ostornak világosabb szemeit olvassuk össze. Az alább, főleg eső szemeket az olvasásnál ki kell kerülni. Az ilyen összeolvasás csak a hosszúszezes, *búza-azemes* korbácsfonásnál megbízható, a «felszedett» ostornál nem, mert a sűrű szemek nem esnek épen egymás mellé.

A tizenhatágú ostor fonását össze kell tömni, amiért négyszögletes fonásszemek keletkeznek.

Az ilyen ostor szeméi hasonlítanak a tusán lévő kukorica-szemekhez. Azért a fonást *kukorica-azemesnek* nevezik.

Vers Sándor, keszthelyi kanász, többedmagával azonban ezt a fonást *pacalos*-nak mondja. A levesbe az asszony ugyanis *cifra pacalt* metél, ami négyszögletes, kockás tészta. Vers Sándor tehát a négyszögletes szemet a pacalhoz hasonlítja.

Ezt a fonást *felszedett fonásnak*, az ostort *szedetes ostornak* is nevezik, mert fonás közben az ágakat mindig fölfelé kell nyomni, hogy a szemek négyszögletesek, sűrűk legyenek, mint a vászon szövése.

Az ostorfonás másik módja a már említett hosszúszezes, amelyet úgy kell fenni, mint az aprószentek korbácsát, amelylyel Aprószentek napján az ismerősöket jó kívánatok mellett megütlelik a Balatonmelléken.

Az ilyen ostort *aldának szedik*, szeméi hosszúak, mert lefelé esnek, azért *hosszú fonásnak*, *fuld fonásnak* is nevezik. Ezt sokkal könnyebb fenni, mint a folszedett ostort. Az utóbbival négy órahosszat is elbabrálnak s mindenki nem is ért hozzá. Vidékekkint vannak híres ostorfonó pástorok. A futó fonásos ostort egy óra alatt megfonhatja akárki könnyen. Ha a folszedett ostor egy ága használat közben elszakad, nem baj, mert alatta van mindjárt a másik szem, a fonás nem bomlik föl. Legfőleg egy kis bőrgyűrűvel, vitézkötéssel lefogják. A hosszúszezes ostor hamarabb felbomlik; ennek szeméi hasonlítanak a búzaszemhez. Az ostor olyan, mint mikor a búzakalászon ülnek a szemek. Ezért *búza-azemes* fonásnak is mondják az ilyen (298 a).

TARSOLY KÁROLY
VÁROSI CSIKÓS
OSTOR NYELÉNEK
DISZTÉSEI. (299)

Az ostor testére néhány szíjgyűrűt kötnek. Ez a *diszkötés*, vitézkötés, címerkötés, lekötés.

Megkészülvén így az ostor teste, akkor kerül aljára a *csapószíj*. Ez csapja meg az állatot. A csapószíjat külön bőrből erősítik oda, de hogyha az ostor béle bolti szíj, akkor a csapószíj ennek a folytatása.

A csapószíj aljára jön a sudár, a durrantó. A sudár borzas végét *pihének* nevezik.

A sudárt kenderből, lófarokból, újabban — óh változó idők — raffiából fonják. Lószórhöz bajosabban jut a pásztor. Kendertermelés sincs mindenütt. A kender is drága. A raffiát a boltban olcsón, hamar megvehetik. A kender nem is olyan jó, mint a raffia, mert hamar szakad, ha kicsit vizes, rátekeredik az ostorra, s azon megakad. Az ostor egész hosszúsága mintegy két méter. Egyik kanász valamivel rövidebb, másik hosszabra veszi, aszerint, a mint alacsonyabb vagy magasabb ember, erősebb vagy gyöngébb, a karja.

Már most következnek az ostornak nyélre akasztása.

Az ostornak csak úgy van *jó esete*, vágása, ha az ostor teste és a nyél között *vánkosok*, karikák vannak.

A vánkos egy-egy többretű bőr-izületben van meg a karikán, amelyen az ostor fordul. A vánkos több rétét vagy összevarrják, vagy *címerkötéssel*, vitézkötéssel tartják össze. Ez a kötés finom bőrágakból készült gyűrű s így tartósabb, értékesebb, szebb, nem bomlik föl olyan hamar. A vánkos előálló végét sallangosra metélik ki (298). Nem mindenki tudja megcsinálni; a rezi kanász, mikor katona volt, két liter bort fizetett a *katona-szatylez* legénynek, amiért megtanította rá.

Az a legszebb ostor, amelyen a fejkarikával együtt hat karika és négy vánkos van. Van olyan ostor is, amelyen egymás mellett párjával vannak a vánkosok és a karikák. Két-három karikát egy vánkosba egymás alá is tesznek, ha az ostor teste nehéz, húsos. Ilyenkor a vánkosoknak is húsosabbaknak kell lenniök, hogy jobban játszhasanak az ostor testével.

E karikák legtöbbször csillogó rézből vannak, amit boltban vesznek.

Sok pásztor szaruból metszi ezeket is. A régi pásztor meg épen nem ment boltba pénzt adni a karikákért.

Sok vidéken e karikákról nevezik az ostort karikás-ostornak, vagy csak *karikásnak*, nem pedig azért, mert a pásztor karikába költe hordja a vállán.

A balatonvidéki pásztor azonban a karikás szót meg sem érti, annyira nem, hogy mikor szóltunk egy-egy pásztornak, adná ide a karikását: nem tudta, voltaképen mit is akarunk tőle.

A karikáknak és a vánkosoknak is sudarasodni kell az ostor fejtől a nyél felé, vagyis az alsóbb karikák nagyobbak, mint a felsők.

Az így kiegészített ostort többretű szíjszalaggal: a *telek*-kel erősítik a nyél csírhához.

Van aki a karikákat elhagyja; a vánkosokat csak szíjhurokkal kapcsolja egymáshoz, mert a karika *eszi*, rágja, *vadásítja* az ostort, meg nehezebbé is teszi. A karika miatt nem győzi az ember telekkel az ostort, ezért hagyják el sok vidéken a nyél csírhját is.

A karikák tehát csak cifraságok, díszítések az ostoron.

Az ostor fejére sallangokat akasztanak.

Végül az egész ostort faggyúval jól bekenik, bedörgölik, hogy a vizet ne vehesse be, hogy tovább tartson.

A magyar karikás-ostor nyilván a földkerekség legszebb, legdíszesebb pásztorszerszáma. Mennyi szeretettel készítik fonják, díszítik! . . .

A karikásnak szerepe volt a magyar szabadságharcban is. A pörgecalapos, lobogó kék inges, bógatyás, posztó-mándlis, fehér szűrös szabad-csapatok fegyverzete: nehéz kard, pisztoly és a felelmes karikás, melynek végén ólomgolyó volt . . . Pásztor nép volt az, jó

magyar valamennyi, ha egy kicsit tilosba tévedt is azelőtt. Életét vitte a haza oltárára, — bocsánat minden bűniért! Az «1848»-ban olvassuk vitézségüket.

... Nincs azaz arabs- és kozáklovas, aki ügyességben és vakmerőségben vetekedett volna velük. Ha egy lovasra némsördítettek, az ostor körje fonódott, lerántották s árkon, bokron keresztül hurocolták. Nem volt az a ló, mely meg ne vadult volna, mikor a karikás ólomgolyója az orrára koppintott.

A jámbor szvaliszér lovagol nagy keményen. Mögötte száguld szilaj paripán a volt pásztor, akiből honvéd lett. Lebontja rezes karikását. Lova összetanult már vele. Érti még a gondolatját is. A paripa lehajítja fejét, a pásztor csördít egyet ostorával, a karikás óriási suhogója süvit a levegőben, körül kapja a vasast, rátekerőzik s egy szempillantás alatt leszedi a vitét a nyeregből. Védekezni nem tud a furcsa szerszám ellen. Ha a betyár meglődítja az ostorát balról, a lovac parirozza balról s az ostor megcsípi az ocráját jobbról. A magyar kivágja a suhogót jobbfelől, a vasas elébe vág jobbfelől. Egy szempillantás és véres a bal arca; ha egyszer beleakadt az ostorba, nincs menekvés. A magyar összelövi ellenségét a földön. Ha sok az ellenség, gyorsan a lovak orrára koppingat, a ló attól megvadul, s maga gondoskodik róla, hogy leveesse lovagját. . .

Ilyen katonasága egy nemzetnek sem volt a világon, csak a magyarnak.

A karikást *hátraszóló ostornak* is mondják, mert ha durrantani akarnak vele, akkor, mielőtt előre emelik, hátrafelé kell rántani. Csak így durrantnik nagyot. Ha előre csapják, nem lehet vele erőset durrantani.

Van *előszóló ostor* is. Ennek a nyele hosszú, az ostora pedig négy ágból van fonva.

Olyan, mint a kocsis ostora. Sok pásztor ha a mezőn őriz, ezt az ostort használja, mert gyorsabban lehet vele vagdalózni, könnyebben *eluttyolódik*, könnyebben visszatartja a disznót. A két ostor tekintetében is nézeteltérések vannak a kanászok között. Domján Péter alsózsidi kanász például azt mondja, hogy neki semmiért nem kellene a hosszúnyelű ostor, mert azt csak olyan ember használja, aki szereti a disznót *suprálui, aprétani*, ütni, kínozni; az előszóló ostorral muszáj ráütni a disznóra. de a másik ostorral ha csak fölötte durrant, vág el egyet, akkor már a szele is hajítja a disznót, a durrantástól is megijed.

Órzs közben mindig esakpolódni kell. Elhez, más kanász szerint, a karikás, egész nap, erős szerszám lenne. Azzal a malacot agyon is vághatnak, ámbár a kanász vigyáz, hogy az ostornak csak a csapószíja suvadjék az állat testére.

Ahol a kanász nem kürttel figyelmezteti a falut kihátásra, ott, mint már említettük, karikás ostorral durrogat, amely akkorát szól, mint a puská.

Ezért kell tehát az előszóló ostor mellett, a karikás ostor is. Ahol azonban kürtöl a kanász, ott is a vállára veti a karikást, mert az a kanász dísze.

Régebbi időben a pásztor a *tarisznyáját* is maga készítette (300). Dehogy adott volna pénzt az ilyesmiért! Megfejtette a birkát, bőrért kikészítette s abból kiszabta a tarisznyát. A kanász tarisznyája födeles volt, de a juhászénak nem volt födele, mert az csak jó időben legeltet, akkor van künt szabad ég alatt. A tarisznyának széles, araszos szíjja volt. A tarisznyát nem tarták «pagéttal», hanem szíjjal fűzték. Oldalait és a fenekét széles árral körös-körül liggatták s a lyukakon kötésnek kétágú szíjjat húztak keresztül. A fonás

TARISZNYÁS PÁSZTOROK. (300)

tehát keresztben fogta össze a tarisznya részeit. A régi tarisznya akkora volt, hogy egy kenyér, a csutora bor és egy fél birka elfért benne. Beleönthettek egy fél mérő gyümölcsöt. A pásztor régente hetekig sem járt haza a legelőről, sok eseséget vitt magával, elegendő. Ehhez pedig nagy tarisznya kellett. A tarisznyára bőrből rózsákat, sallangókat csinált; felső széleit kicifrázta csipkésre s a tarisznya szélire, a kötésekre fonatokat illesztett. Végül fényes csatokkal felékesítette a tarisznyát. A legelők összeszorulásával a pásztor mindinkább közeledik a városhoz, a tarisznyát most már a szijgyártónál szerzi be. Az állategészségügyi törvények rendelkezései miatt bőrhöz sem jut oly könnyen, mint a régi világban.

A tarisznya-ipar hajdan nagyon virágzott. Sok tarisznyakészítő volt s azok egyébbel nem foglalkoztak. Most a Balaton három vármegyéjében csupán Kaposvárott él még egy régi tarisznya-készítő.

TARISZNYÁS-SÁTRAK A KESZTHELYI VÁSÁRBAN. (303)

A tarisznyákat, a nyergeket szijgyártók készítik a lószerszám és egyéb munkák mellett. A tarisznyakészítés is pusztul, mert ma már egy nap alatt megfordul a polgár-ember akár Budapestről is. Kap enni-inni minden második házban, nem kell már annyira tarisznyázní, mint régente, amikor gyalog és kocsin hetekszám utaztak.

A pásztornak díszesebb a tarisznyája is; ékeesebb, sallangosabb, több csattal s karikával feldíszített tarisznyát vásárol (303). A tarisznyára széles akasztósíjjak kelleneek, mert akkor van meg a pásztoros formája. A pásztor tarisznyájának viselésével is eltér a nép módjától, mert komótosan lebocsátja a tarisznya szíjját, a polgárember pedig magasra vonja. A takarékosabb pásztor még most is megvarrja a maga tarisznyáját; bőrs bolthban megveszi a bőrt; papírból két oldalának s fenekének mustrát csinál, azt ráfeketi a bőrre és kimetszi; feukét visszajáról összevarrja, s azután a tarisznyát, rendes alakjára, visszafordítja.

A földműves tarisznyájának födele alatt egy zseb van, a pásztor azonban erre még két kisebb zsebet varr, mert a tükrösnek, a gyufatartónak, a bicsagnak külön hely kell. A tarisznya födelét is díszítve szeretik.

Ezért a tarisznyás, fából formákat faragtat pásztorokkal vagy hozzáértő emberekkel.

A formákra pásztor, kocavadászt, őzt, szarvast, cseréget, tulipánágakat, szóval népies díszítő motívumokat faragnak; a bőrt megnedvesítik, rányomkolják a formákat s azok a tarisznya fedelén domboralakban maradnak meg. (301–302)

Nevezetes holmi a *dohányzacskó*. (304)

Magyar ember jobban szereti a pipát, mint a szivart; dohányját mindig magával hordja a dohányzacskóban, metynek diszes sallangjai, *cafrangjai* kilógnak zsebéből. Lássá, aki akarja, hogy viselőjének nemcsak pipára, dohányra is telik, nem lévén ő amolyan közmondásbeli nagy pipájú, kevés dohányú ember.

A sallangoknak azonban gyakorlati céljuk is van, mert azoknál fogvást kényelmesen elő lehet rántani a zacskót a zsebből. És azt is mutatja, hogy: van ám dohányzacskó!...

Nagyobb embernek tartják, aki «dohányzacskóval kitűz».

A dohányzacskók legrangosabbjait természetesen a pásztoroknál látjuk.

Legkedveltebb a *kostök-zacskó*. A hozzávaló bőrt a levágott, elhullott kos testének megfelelő helyén *kikerengetik*. A zacskóról lelóggó pántlikák közül kettőt az állat hátulsó lábának a belső bőréből, egyet pedig a hasaljából metszenek ki. Metszhetnének ki onnan többet is, de akkor elrontanák a bőrt, de meg az nagyon fölösleges lenne, mert sallagnak ennyi is elég. A zacskónak szája fölött szétterülő *tányérja* van, amit a lábközből és a kos hasaljából metszenek ki.

Dohányzacskót macskabőrből is készítenek. A szalagot, a sallangot, a farkból és a két hátulsó lábból hasítják. Így a macska hátulja lesz a zacskó nyílása, a feje felől eső rész pedig a fenéke. A bőrt tehát itt be kell kötni. Ezért nem olyan értékes, hitványabb a macskabőr-zacskó, mint a *kostök-zacskó*.

A zacskó pántlikáit vagy egész szélességükben meghagyják, vagy pedig számos vékony sallangra hasítják. A macskabőr nem ad ki oly hosszú pántlikákat, mint a kosbőr, ezért a macskabőr-zacskó pántlikáját a bőr több helyéről lemetszett darabokból toldják meg, s hogy ez ne lássék, rája baklyókat, szép fonásokat, gombokat mívelnek, igen nagy ügyességgel. De nem az az igaz, mégse!

A széles szalagok széléit és a zacskónyílás szélét a kovácsnál készíttetett *liggatóvasakkal*, lyukasztó-vasakkal, kiélesített patronnal, karikásra, csipkékre helyesen kicifrázzák. A lyukas kulesnak eltörök azt a részt, a mi a zárba jár; a *tollát*, s ilyen kulesesal verik ki, karikázzák ki körökörül a zacskó szélét.

A zacskót szép sárgára meg is főtlik; leszedik az ökörfarkú kóró sárga virágát és lisztjével a zacskót bedörzsölik, vagy pedig a virágot egy edényben összegyömöszölvé, belőle levelet facsarnak s dísznőörtéből készült ecsettel a levelet a zacskóra rákenik.

A DOHÁNYZACSKÓ. (304)

A zaeski testét a pásztor feleségével, leányával vagy a szűrszabóval, *hárdaszal*, selyemfonállal kihimezteti. Így azután a dohányzacskó az ünnepi ruhának messzire látszó díszje lesz.

Pásztorművészet volt hajdanában a *bocskorfűzés* is.

A hatvanas években a somogyi kanászok még valamennyien bocskorban jártak. Somogyban még találkozik egy-két bocskoros pásztor, a földművesek azonban Somogy egyes falvaiban még javában bocskort viselnek ma is.

Jó is a bocskor, mert zajtalan, könnyű lábbeli. Télen nem fázik meg benne az ember lába. Több ruhát, szalmát lehet beletenni, mint a csizmába, a bocskor tehát nem hűl úgy át, mint a csizma vékony bőre s a benne lévő egy szál kapcaruha.

A pásztorok, öregapjuk elbeszélése után, azt mondják, hogy az igen régi világban — ezelőtt száz évvel — nem volt eszímája a népnek, mindenki csak bocskort viselt.

Később jött a sarú, amelyik otromba csizma volt. Utóbb mindinkább formásabbra vették s így lett a mai ráncos csizma, a *rámás csizma*. A csizmadiák most már egész *fermába vannak tanuka*.

A bocskor is elmúlt. Ma már sok helyt megbámulják a bocskoros embert, mint borjú az újkaput s kinevetik. Az esernyő bejövetelével felfordult a világ, panasolja az öreg pásztor. Nem csoda ha elszaporodott a csizma, hiszen régente még az úri asszonyok sem viseltek kalapot, ma már a szobalányok is abban parádéznak.

Mózi Ferenc, balatonújlaki polgártárs szerint, most pajkosabb, kevélyebb a nép. Maholnap még a csizmát is elhagyja, majd cugos cipellőben jár.

Máskor egy kalap is elég volt 10—12 évig. A zsír verődött ki belőle. Ha egyik ember a másikat oldalba dobta vele, hát megdagadt ahol érte. Jó kalapok is voltak azok, mert sohasem áztak el!

Régente a hajviselet is más volt. Még a fiatal emberek is hosszú, csárdás, csimbókos, gombos haját viseltek. A csimbók a fület védte, alatta sohasem fázott az meg. A halántékon az ütést felfogta. A hosszú hajjal akár kalapot sem kellett viselni. Föltartóztatta a nap melegét is.

A jó Isten nem is növeszti meg hiába hosszúra a haját. Ezt is csak a katonaság, meg az istenverte német világ hagyatta el a pásztorral. Régente, ha a térdig ért is le, összefonta haját a fehérnép; a *fiúl elejbe összezszedték*, mint Fekete János nemesvitai csordás meséli.

Hosszúhajú pásztor még többet látunk a Balatont övező megyékben. Azt mondják azonban, hogy csimbókos ember már csak egy van Somogyban (26). Csimbókot ma már csak a teknővájó cigány visel.

No de mi most a bocskorról akarunk beszélni. Bizony a régi bocskoros világban jobb sora volt az embernek! Akkor a belérakott sok szalonnától elrothadt a szűr ujjja. Akkor kis ablakok voltak, de az asztal mindig rogyásig volt, most nagy, táblaüveges ablakot csináltak, az asztalra meg alig jut valami harapnivaló! . . .

A bocskor könnyű lábbeli volt. Később inkább a csordások, meg a kanászok viselték, mert azoknak sokat kell az állat után lótni-futni.

A juhász helyett a kutya fut s juhászember a nehezebb csizmában is könnyen eláll-dogálhat. Úgy látszik, a bocskor előkelőbb polgárembereknek is rendes viselete volt. Erre mutat a *bocskoros nemes* elnevezés.

A bocskorbőrnek a szélét hegyes vassal kilyukasztják, kibögdösik. A lyukakba szíjat húznak, fűznek, összeráncolják a bőrt, úgy, hogy az orra és sarka fölfele fordul, bepördül. A bocskoron varrás nem volt, csak fűzés.

A magyar ember bocskorának az orra karikás; a tóte s a horváté hegyes.

A ló a bőrre elül két fület vág s a bőrt az ezekbe húzott szíjjal *összeveszi*, hogy a bocskor hegyes legyen.

Kaposvárott ismerkedtünk egy régi, bocskoros kanászszal.

CITERÁK, FURUGLYÁK, HOSSZÚ FURUGLYA ÉS DUDA. MEG EGY KULACS. (365)

Azt mondtuk neki, hogy a bocskor alkalmatlan lábbeli lehet, hisz a kanásznak esőben, hóban, vízben kell járni, átázik a bocskor s belekehesedik a gazdája!...

— Hát igaz, hogy belefolyik a víz, de ki is folyik belőle, volt a válasz.

Most érünk a hangszerekhez. Első: a *furulya*, a «furuglya» (365).

Mikor szombat este megyek a rózsámhoz,
Megölel, megcsókol, én meg furulyázom,
De szeretném akkor azt az urat látni,
Aki velem versenyt merne furulyázni.

*

Este későn furulyaszó hallatszik,
Pásztor-gyerekek panaszozja keservit,
Sir, zokog a kis furulya kezében,
Mert elhagyta a babája hűtelen.

Nem búsulok, vígan szól már furulyám,
Mert van nekem kökényszemű kis babám,
Hogy fogjuk mi majd ezt a nagy világot

A galamb is tőlünk tanul, turbékolni,
[szeretni,
[esőkölozni, szeretni.

Nyári estén furulyaszó hallatszik,
Pásztorfiú panaszozja keservit,

Sir, zokog a kis furulya kezében,
Hogy elhagytál, hogy megcsaltál
Ne verjen meg az isten!

Pásztorfiút halva lelték reggelre,
Kis furulyát meghasadva mellette,
Addig fújta, míg a fája meghasadt,
Míg a szíve, szegény szíve,
Bánatában megszakadt.

*

Bujdosik a disznó
Kilenc malacával,
Utána a kanász
Üres tarisznyával.

Fújja furulyáját,
Keserves nótáját,
Hogyha meglelhetné
Az ő kis farkáját.

A páztor a furuglyát úgy készíti, hogy *bedza*-fának ágából a belet kitolja, az ág belsejét fűróval tágabbra fúrja s a furuglya felső nyílását bicsakkal szélesebbre «karétja».

Furulyának csak az a fa alkalmas, amely egy évig a mestergerenda fölött vagy a padlásán száradt.

ELŐSIPOS FURUGLYA. (306)

Furuglyát készítenek még istenátkozta tuskéfából is, tuskérozsa-fából, amelynek sok apró tuskéje van s kis piros *bicskét* terem (csipkerózsa terem rajta).

Ennek a fáját nem lehet levegőn szárogatni, marhaganaj közé teszik s abban szépen kiéri.

A furuglyán az ujjaknak, billegtetésre, hat lyuk van. A lyukakat tüzes vassal sütik ki, mert fűrés-ban a vékony fa elrepedne.

Ha már kézben van a tüzes vas, azzal a furuglyára díszítéseket is égetnek. Balatonvidéken már régen kitaláltak így az úri divatú faégetést.

A furuglya sípja a felső nyílásban, a furuglya felső végén van.

Ezért a neve *végről fuvó furuglya*, vagy *elsősipos furuglya* (306).

A sípos véget ék felének faragják, hogy jól a szájba álljon.

A furuglya nyelvét a fagyöngy, *gyemboló* buckájából faragják, mert a *gyöngy-buckó*, a *csombor*, nem dagad meg, mint egyéb fa.

A furuglya nyelve megnyálasodik; ha a furuglya nem szól jól: bort, ecetet öntenek bele, hogy hangja megerősödjék. Egyéb fából készült nyelv megdagadna s elhasítaná, szétnyomná a furuglya fejét.

Az ilyen furuglyát *kis furuglyának* is nevezik.

Van *hosszú furuglya* is. Ez olyan hosszú, hogy ha ülve fújják, a vége majdnem leér a földre (307).

A hosszú furuglyának nincs olyan sivitós hangja, mint a kis furuglyának. Ha az ember belefúj, *beledörmög*, szép csöndes, vastag hang gömbölyödik ki belőle.

Tamás József oroshelyi kanász ugyanis azt mondja, hogy a furuglyába a levegőt, a dörmögést neki kell

beleadni; úgy is tud furuglyázni, hogy nem dörmög. A furuglya sípol, füttyül ha fenn belefujnak s a lyukakat nem fogják be.

Más muzsika csak olyan hincegő-hencegő embernek való, aki ugrál, táncol, lármáz mellette, — mondja a pásztor. Utóvégre a hosszú furuglya mellett is lehet táncolni, de csak olyan *acsoszogós* nótákat.

A hosszú furuglya mellett az öregek tisztességesen élénkelgetnek, elbeszélgetnek. A betyárok is ilyen furuglya mellett szoktak volt mulatni, mert az nem hallatszott ki a pincéből.

Egy-egy hosszú furuglya három-négy sukk hosszú; ha rövidebb, akkor nem adja ki a hangot, ha pedig hosszabb lenne, akkor meg leérne a földre.

Hosszabb kezű embernek valamivel hosszabb furuglya kell.

Rége nem igen volt *collstock*. Nem is kellett, mert a három-négy *sukkot* kézzel is kimérhették. Egy láb ugyanis akkora, mint az embernek ökölbe fogott s kinyújtott hüvelykujjakkal egymás mellé tett két keze. A bodzafa ágát tehát így mérték ki megfelelő hosszúságra.

A lyukakat szépen be kell osztani, elrendezni aszerint, hogy *«hová vág az ujj»*. Tudni való, hogy ha az ember felülről fújja a furuglyát, akkor a szellő a felső lyukakat éri közelebb; ezek tehát *sikittósabb* hangot adnak.

A hosszú furuglyán csak öt lyuk van. Ahol beléfújnak, az a *zoilip-lik*.

Megkérdeztük a keszthelyi kanásztól, hogy miért sütnek a kis furuglyára hat lyukat, a hosszúra pedig csak ötöt? Miért nem többet vagy kevesebbet?

A kanász, mint a világ legtermészetesebb dolgát, megmagyarázta, hogy a kis furuglyára azért nem kell több lyukat égetni, mert arra nem fér rá több ujj, mint a két kéz három középső uja. A hüvelyk-ujjakkal fogni kell a furulyát, a két kis-ujj pedig kiesik mellőle, lemarad róla, «kilebb esik». A hosszú furuglyára pedig azért nem kell több lyuk, mert azoknak alant kell lenni. Minél lejjebb van a lyuk, annál mélyebb a hang. Már pedig a hosszú furuglyán szép mély hangokat akarnak kifűjni. Már most, ha a kart kinyújtva, lenyújtjuk a lyukakhoz, akkor éppen öt lyukat tudunk befogni, mert a hüvelykujjakkal itt is a furuglyát tartjuk. A lejjebb eső jobb kéznek az uja lemarad a furuglyáról.

A hosszú furuglya készítéséhez természetesen hosszabb és erősebb fűrő kell, amivel az ág két végét fűrik be addig, míg a fúratok a közepén találkoznak.

A furuglyára egy kis fület faragnak s úgy akasztják a falra. A furuglya alsó része vastagabb, kiugróbb, az a *furuglya kürtje*. Ez rajta a dísz, de meg azért is jó, hogy egykönnyen el ne repedjen. Ha ez mindamellettt megtörténik s ha a repedés nem nagy, akkor a furuglyára állati belet huznak. (A furuglya fejére egy kis bőrtasakot csinálnak, hogy az megvédjé portól, piszoktól. Erre is szoknak akasztót tenni.)

Minden vidéknek akad egy-egy furuglya-készítő pásztor, akinek jó zenei hallása van. A fűvőhangszer lyukjait pontosan el tudja rendezni, hogy azon a skálát kifűjhassák. A gyenediási csordás beszéli, hogy ő is készíttetett egy hosszú furulyát. Egy kila gabonát és egy pár fejelés eszmiát adott érte. Egyszer odaadta kölcsön egy legénynek, hogy lakodalomban furuglyázhasson vele. A legény a falhoz támasztotta. Egy részeg vőfény fölkapta, azt gondolta, hogy bot és a cigány fejéhez vágta. A furuglya eltörtött. Most is ott a *cserepe* a ládában. . . .

Mennyire szereti a pásztor az ő kedves holmiját! Még rongcsait is megőrzi a láda fenekén!

A magyar zene kutatói a hosszú furuglyához értő öreg pásztorok körében sok ősi zamatú népdalt menthetnének meg.

A battyánhat-pusztai juhász számadó furulyázott nekünk ismeretlen gyönyörű búsongó dallamokat, amelyek nagyon hasonlóan a kuruc-nótákhoz; egy-egy harcias, dacosabb nóta mellé a számadó lábbal összhangzón dobantott, ami a zenélésnek valami eredeti, különös ősi jellegét adott.

A pásztoroknál otthonos a flóta is, vagy amint ők jobb magyar szóval mondják: az *oldalisp*, vagy *oldal-furuglya*.

Ez olyan, mint a furuglya, csak hosszabb s fűjó lyukja, az oldalán van; felő nyílását becsapolják, abba egy dugót tesznek, hogy a fűvott szellő az alább lévő lyukak felé haladjon.

A flótát összerakható és szétszedhető három részben is csinálják, hogy a tarisznyában jól megférhessen.

Több kisebb-nagyobb fajtájú síp van; legkisebb a fűfza-síp, amit fiainak készít játékszerűen a pásztor.

Képünkön (305) egy dupla furulyát is látunk, melynek két fele, mint a kétfejű sas

HOSSZÚ FURUGLYA. (305)

(pedig ezt a madarat de kevésbé kedvelik ezen a vidéken) össze van növe. Az egyik felén négy lyuk van, a másikon három. Az egyik sor lyuk a játszó, a másik sor a kísérő.

A pásztorságnak s általában a népnek igen kedves hangszere a *citera*, ez az éles zengésű, kellemesen lármás húros hangszer.

Balatonvidéken a citera alját és oldalait egy fából vésik ki s a formáját kikaréjtják; a peremekre azután rászabják a felsőrészt, amelyen hangárasztó két lyuk van.

Ha a citera feje görbe s az oldala nem abból a fából készült, amelyből a feneke: a lát melegvízbe áztatják s úgy hajlítják rá a fejre. A húrt megfeszítő szegeket elvagdalt erősebb drótból készítik. A szegek fejét megbajtják s ebbe húzzák a húrokat.

A citera felső lapján legelöl van a *kotta*: egy fokokra beosztott falemez, a hanglajtorja. Ezen futnak végig a játszó húrok, amelyekben két oktávot játszhatnak. A húrok alaphangja *g*. Ha egy lúdtollal, balkéz felől, lenyomják a húrt s másik felől egy másik lúdtollal végighúzzák, akkor *a*-hangot ad. Ha idebb, jobbra nyomják le, akkor *h*-hangot ad, és így tovább. Mielőtt a *kotta* választó vonalait, fokait leraknák, próbálgatják: hol kezdődik a másik hang? Minél inkább közeledünk a húr lenyomásával jobbra, annál magasabb lesz a hang és kisebb a fokoknak egymástól való távolsága. A négy húr mellett van kísérő húr is.

Az úgynevezett *büggös* húrt a pásztor maga készíti a birka bárszingjából, nyelő gégéből. Ennek egyik végét valahol szeggel megerősítik s a másik végét bal kézzel húzzák; a bársingot így összezecsvargatják s a jobb kézzel végig huzogatják, hogy megnyúljon. Végül ezt a másik végét is megerősítik valahol, a húrt kifeszítik, s úgy szárad meg.

A birka végbeléből is csinálnak húrt. Más bél nem jó, mert vékony, könnyen szakad.

A citera többi húrja acélból van. Azokat bolhban vásárolják.

A húrokat a citerára felhúzzák, hang szerint *összeszedik*, vagy mint szakképzett zenész mondaná: *stimmelik*.

Aki jól tud játszani, még sötétben is összeszedi a húrokat.

A nép között sok citera-művész van, aki egyszer-kétszeri hallásra úgy eljáttsza az új nótát, mint a cigány.

A citera csak szoba-hangszer, ezt a pásztor csak télen veszi elő, mert magával nem hordozhatja. Citerához értő embernek nagy kelete van faluhelyt: kukoricafasztáskor, tollfosztáskor a sarokban citerál, s leányok, legények jókedvű énekek kísérik.

A pásztorság kedves hangszere volt, hajdanában: a *duda* (308).

Hogy is van csak, a régi, régi nóta:

Ha megunja furulyáját
Előveszi bőrdudáját,
Belefújja lúját a birka bőrébe,
Szélnék ereszti belőle.

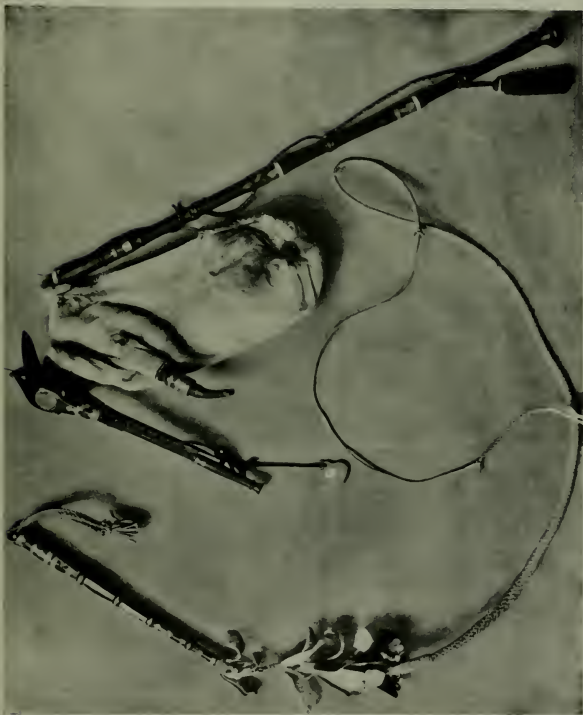
Idősebb pásztorok azt vallják, hogy az ő legénykorukban majd minden valamirevaló pásztornak volt dudája s bizony megesett, hogy dudaszó mellett mulattak a csárdában, három nap, három éjjel. Lakodalmakban is a duda szóllott. Szép is volt az! Egymaga akkora neszt csinált, mint egy nagy banda. A nóta is hosszabb volt akkor: dudaszó mellé való; ma, bezzeg, alighogy belékapnak a nóta elejébe, már ott a hátulja...

Hajdanában, deleléskor a pásztor nótaacinálással foglalkozott. Kitalált valami pásztor-életre alkalmazott naiv szöveget s a dudát addig-addig fújta, billegette, szorongatta, míg zenét is szerzett hozzá. Így termelt az igazi népdal.

Akik a magyar zene elemeit kutatják, először is a régi pásztorokat keressék föl sürgöns, ahol valóban népköltött melódiákat találhatnak még mindig igen nagy számmal.

Természetesen, a dudát is maguk készítették.

A bárányt, kecskét, kutyát *lönlye*-re megfejtették, ami azt jelenti, hogy egészen huzták le róla a bőrt anélkül, hogy elébb a hason felhasították volna.

KARISZ ÉS DUDA. (389)

REGÖSÖK. (309)

a pásztor s ha a zsákot tele fújta: szólt a duda; a furuglya fújása nélkül is beszélgetett.

A telefújt dudát a hóna alatt nyomkodta, minél jobban nyomkodta, annál jobban szólt. Ha apadt belőle a levegő, akkor ismét felfújta. Mulatság után a dudát bedobta az ágy alá s az ott tíz percig is mirgelt-morgott, míg ki nem takarodott belőle a szellő.

A duda faalkatrészeit is szépen díszítették és cin-öntésekkel ékesítették föl.

Van a nép kezén egy másik ősi hangszer is, amit szintén dudának neveznek a Balatonvidéken.

Ez nem más, mint egy cserépfazék, amelynek száját dísznőhólyaggal kötik be. A hólyag közepébe nádszálat erősítenek, amelyen a megnyalazott hüvelyk- és mutató-ujjat huzogatják. Bizonyos ügyesség kell hozzá, hogy e kezdetleges hangszerből a dudáló hangot ki tudják csalni. Ezt a dudát a regölő fiúk használják.

A fiúk karácsony táján sorra járnak a falu házait és a szomszédos falvakat, hogy jót kívánó énekeikkel egy-egy kis ajándékot szerezzenek. A regölés a Balatont övező megyék magyarságánál még mindig szokásos.

A fiúk négyen járnak: egyiknél a duda, másiknál furulya, a harmadiknál láncos bot, a negyediknél csengő. (309)

Ezekkel az instrumentumokkal kísérik az éneket.

Az ajtón így szólnak be:

— Be szabad-e jönni a regölőknek?

— Be!

— Dicsértessék a Jézus Krisztus!

Ezután egyhangú, bizonyos ősi ízű ének következik, ilyen szöveggel:

Nem vagyunk mi rablók,
Szent István szolgái,
Most jöttünk hideg útról
Hideg mezejéről.
Elfagyott kinek keze,
Kinek lába,
Kinek füle, farka.
Jaj nem tudjuk mit csináljunk,
Nyomjuk-e vagy mondjuk?
Haj regő rejtem,
Az is megadhatja.
Az a nagy Uristen.

Adjon az Uristen
Ennek a gazlának
Négy szép tehenet,
Tejet, vaját eleget,
Hadd süssenek rétest
Szegény regösöknek.
Haj regő rejtem
Az is megadhatja
Az a nagy Uristen.

Adjon az Uristen
Ennek a gazlának

Csengős-pengős szekeret,
Szekei mellé kerekét,
Kerék mellé löcsököt,
Löcsök mellé vasszegyet,
Haj regő rejtem stb.

Adjon az Uristen
Ennek a gazlának
Négy szép ókról,
Két kishérest,
Az egyik kishéresnek
Arany ostornyelet,

A másik kisbéresnek
Arany üszöke nyelet.
Haj regő rejtem stb.

Adjon az Uristen
Ennek a gazdának
Nyolcszáz kereszt búzát
Hatszáz kereszt rozsozt
Öszáz kereszt árpát.
Négy száz kereszt zabot.
Haj regő rejtem stb.

Adjon az Uristen
Ennek a gazdának
Ótszáz akó óhort

Hatszáz akó újbort,
Négy száz akó pálinkát,
Haj regő rejtem stb.

Adjon az Uristen
Ennek a gazdának
Tíz szép kijáról,
Meg két ölt
Az egyikből kifussanak
A másikba betussanak,
Haj regő rejtem stb.

Isten tudunk egy teányt
Kinek neve Roza,
Az Isten meg se mentse

Kebelébe rejtse
Kert mellé kerltse
Mint a cicá farkát,
De még annál is jobban :
Mint a róka farkát.

Ágyban fekszik a gazda,
Ezer forint az oldalán
Fele szegény regőlöké,
Fele a gazdác.
Haj regő rejtem
Az is megadhatja
Az a nagy Uristen!
Diesérlessék a Jézus
Krisztus!

Térjünk be az *akolba* is (310–314).

A téli akol igen érdekes látvány. Hosszú épület kisebb ablakkal, de kapui nagyok, hogy azokon a törtető nyáj mihamarabb átjuthasson, s a béres székérel is bejárhasson a kihordandó alomért. Ha a kaput nyitva hagyják, az ajtó-srágglával rekesztik vissza a birkákat.

Az akol akkor legjobb, ha mennyezete bolthajtásos, mert a gerendás akol padlása felülről meghül, az akol meleg levegője a sok gőz ott párává csapódik le, a melegség a hűvösséggel összecsatlakozik, s a sok gőztől megvizesedik a padlás : a víz rácsöpög a birkákra s pusztítja a gyapjút.

A keszthelyi gróf Festetics-urodalom felsőmajori akolja különösen nevezetes építési példa. Talán három sincs ilyen az országban. Egy széltében 1500 birkát le lehet benne elletni. Befelér tehát 3000 állat, ami pedig sok helyet kíván ; az épület bolthajtásos, a mesteri ívek hosszan sorakozó kólában, oszlopokon nyugosznak ; külön-külön rekesztésben állanak az öreg anyák, a tokló-nöstények, az előhasi nöstények, a kosok, az öreg ürök, a tokló ürök, a meddők.

A falak mentén fél etetők, *szimpla* etetők, a falmellékék ; középen kettős és kerek etetők állanak. A dupla etetők *kecskelébasak* avagy *talpasak* lehetnek. A szimpla etető elé csak egy sor birka állhat, míg a többi köröskörül állhatják. Az etető közepébe hányják a szénát, a takarmányt, amit a birkák onnan az *etető-fogak*, a rácsok közül kihuzkodnak. Az etetők alján van a vályu, amibe az abrakot teszik.

A padlásról kötélén lóg le a *szősz kalicka*. Ebben áll a só, amit a birkák nagy élvezettel nyalogatnak. Vannak még *talpas kalickák* is, amelyek a földön állanak. Újabbban, mióta nem kósót, hanem marhasót adnak az állatnak, inkább a talpas kalickát használják.

Az akolban az állatok szétválasztására a *sragla* szolgál (314). Ezt vesszőből fonják a birkák részére ; kosoknak azonban erősebb deszkasrágla kell, mert a vesszősráglat hamar elpusztítanak. Sok helyt a birkák saragliját is deszkából készítik, mert a vessző-saraglyára a kis bárány rákapaszkodik, s kitörheti a lábát.

A saraglya nem lehet olyan hosszú, egy darab, mint az akol egész szélessége, mert így nem rakhatnák könnyen ide-oda, meg sok helyet is foglalna el. Ezért több s rövidebb saraglyát készítenek. Ezeknek tehát valami támaszték kell, hogy hosszúságukban egymás mellé, egymásután téve megállhassanak. Erre szolgálnak a *szögofák*.

A *szimpla szögofa* a fal mellett áll. Csak két szára van, mert csak a falból ellenkező irányban haladható egy saraglyát taszítanak bele.

A *dupla szögofák* az akol középső részén állanak. Három karjuk két «köz» alkot, mert jobbra és balra futó két saraglyát kell összecsatolnia.

A sarokszeglet szögofa, szög alatt futó három-négy saraglyát tart, amelyek csomóra kerülnek össze a szögofánál.

Az akolban látjuk még a *billegező cöveket* is, amelyen a birkák fülebe az *olló-jelet*, a *seregbélyeglet*, vagy az *évszámcipkét* metszik be.

A KESZTHELY-FELSŐMAJORI BIRKAÁROL. (310)

A VONYARCI BIRKAÁROL. (311)

BIRKASZÁLLÁS A BAKONYI TOBÁN-TANYÁN (SZÁRNYEK). (312)

Az akol egész berendezését az ügyes fűrő-faragó juhászok készítik el.

Az ne is legyen juhász, akinek akoljába az uradalmi bogárnak kell az ilyesmit megkészíteni, alogyan ne is menjen férjhez az olyan leány, aki nem tudná az ura ruháját megfoltolni. — mondja a juhász.

Az etetőknek, saraglyáknak, szókalickáknak, szógafáknak is sok változata van, a melyek mind a pásztorság elmésségét, ügyességét dicsérik.

Az akolban van egy ágy, is, valami rossz bundával. Ezen fekszik a juhász, aki éjjel-nappal a birkái mellett tartózkodik s csak akkor hagyja el azokat, ha családjához bemegyén étkezni.

A falon egy-egy pislogó mécses. Ámbár már az aklokba is bevonul a kultúra, mert a keszthelyi gazdasági akadémia aklaiba már villám-világítást vezettek be.

Az akol padozatán szalma alom. Ezt egy évben kétszer hordják ki, mert arra *hogyóztatják* a birkát, hogy az alomból jó trágya váljék.

AZ AKOL BERENDEZÉSE. (313)

Balról »duplas» talpasetető. Balról »szimplas» etető. Jobbról kecskelábas »duplas» etető. A közepen »kerek» etető. Előtte balról a billegő cövek, balról a talpas szó kalicka.

A CSRÁGLAB. (314)

nem tudja elhajtani. Az átvonuló katonaság is jobbra akolban kap szállást.

A magyar ember eszejárására jellemző az egyik juhászszal folytatott beszélgetésünk. Kérdeztük mit nevel a fiából?

— Papot, válaszolta.

— Miért?

— Mert az a legnagyobb úr!

— Hogy, hogy??

— Azért, mert a birkaakolban hált már minden ember, katonatiszt, gróf is, de pap még soha!

Szóljunk most a *birkaovásról* és az *állatok jelzéséről*.

Hóleeste után a birkanyáját beterelik a téli akolba, ahol puha almon éli gondtalan életét.

Azokat a birkákat, amelyek két évesek már elmúltak, a kos alá eresztik, úgy, hogy mire a birka a téli akolba kerül, már anyai örömhöknék néz elébe, vagyis, beszéljünk magyarul, *hasas lesz*.

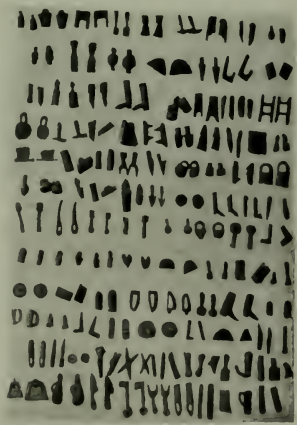
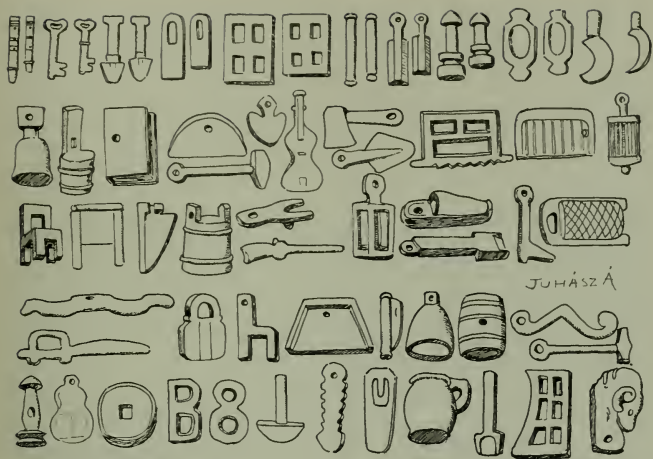
Az anyabirka huszonegy hétig hordja a bárányt s a gazdaság úgy igazítja a dolgot, hogy az ellés decemberre vagy márciusra essék.

Jómódú urodalmakban, ahol eleség van bőven, ott decemberben elletnek, úgy, hogy a kis bárányok tavaszra már megerősödvé mehetnek a legelőre. Olyan gazdánál azonban, a kinél a birka télen «okoplóban» van, a báránykák megérkezését márciusra dirigálják, mert az anya az új fűvön jobb eleséget talál, s így esemetőjét jobban nevelheti.

A birka-mama az akol alomján hozza világra kisdédét. Az ellés az egész akolban három-négy hét alatt megtörténik, de addig mindegyre hallani az akolban a megszületett kis bárány czerňa vékonyságú bégetését, *rijsdát*.

BIRKA ÉS BÁRÁNY NYAKURON ROVÁSSAL. (315)

Mihelyt megszületett a kis bány, a birka fölemelkedik és végignyalja; az meg sietve keresi a tápláló anyai emlőt, a *coşcoş*.

Már most egy akolban száz és száz bányka szaladgál. A jó ellető juhász *ki tudja nézni* a bány fejről, hogy melyik anyának a fia, ha háromszáz birka ellik is. Vannak azonban *rosszismeretű* emberek, akik nem értenek ilyesmihez. Ha jóismeretű is a juhász, idegen segítsége van, aki nem ismerheti meg az anyát és a fiát. Ezt pedig kell ismerni, mert sok birka nem szereti a gyermekét, mihelyt kielli, elszalad tőle, ott hagyja, nem vádolja el. A birkában nincs meg az önfeláldozó anyai szeretet. Tunyan, egykedvűen nézi, ha gyermekét elveszik melőle. Sok birkának a szopástól esiklandós a csöcsé, különösen ha először ellett. A birkának szokása, hogy ellés után a másik bányát is megnyalja s ilyenkor a megnyalt bány anyja nem szívesen vádolja a kicsit, úgy ott hagyja, hogy az ember meg se találja. félre megy. Csak nagy *keresés* után találják meg.

A legtöbb birka aznap elvádolja a fiát, de van olyan is, amelyik két hét után elpartol tőle, különösen ahol nincs megfelelő eleség, ahol a birkának nincs teje s a bány elhúzza.

Ha a birka nem szereti magzatját, akkor külön ketrecre zárják vele, hogy ne menekülhessen tőle. Evégett rekesztőt, sráglát állítanak a fal elé. Azután lécből készült közrekesztő sráglákból *bány vádoltató* ketreceket választanak el. Ezeknek kis térségen kell lenni, hogy a birka ne pörgölődhessen. Ha a birka pörgölődne, akkor a bány megint csak nem juthatna csöcshez. A makrancosabb, goromba birka fejét becsiptetik a srágla fokai közé. Így kénytelen eltérni, hogy szopják a bányt.

Látjuk tehát, a juhásznak tudni kell mindig, hogy esetleg melyik bányt melyik birkával kell összereszesíteni, vagyis, hogy melyik bányának melyik az anyja? . . .

Ezért a juhász ráérő idejében apró jelvényeket, *bány szoktatókat* farag, amelyeknek pásztornyelven *rovás* a neve. (315—17)

A rovás valamely tárgynak kisebbített utánzata. A juhász mindegyik rovásból két darabot farag, amelyek közül a bány nyakára szánt darab rendszerint kisebb. A rovásokba zsinórt húz. Amikor a kis bány megszületik, az egyik rovást ennek a nyakára köti, a másikat meg az anyjára.

Mindenik birkára más-más alakú rovás jön.

Az egyikre, például, egy juhászkampó, a másikéra kobak, a harmadikéra imádságoskönyv, a negyedikére csutora, stb.

A rovásról tudjuk, hogy melyik bányának melyik az anyja.

Nagy urodalomban egy nap is sok birka ellik, ezért rovásból 100—150 párnak is kell felfűzve állani az akolban.

A rovások faragásánál is láthatjuk a magyar pásztor rendkívüli ügyességét, megfigyelő képességét és formaérzekét.

A rovások a háztartási, gazdasági eszközök kicsinyített másai. (316, 317) Egy-egy felfűzött rovásgyűjteményben ott látjuk az illető gazdaság s a falu jellegzetes, típusos tárgyait, mint ezt már könyvünk elején említettük. Említsük meg azt is, hogy a rovás három-négy hétig lóg az állat nyakán.

A rovást némely helyt apró fatáblákkal helyettesítik (318) amelyekre számokat írnak. Ezek a táblák azonban nem olyan célszerűek, mert kutatni kell rajtuk az apróbb számokat, míg a rovást már tíz lépésről is meg tudjuk különböztetni.

A rovás aligha megy ki a szokásból, mert az újszülött nyakára kell valami megkülönböztető jelt tenni még akkor is, ha a birkákat *billegőlik*.

A billegelés, bélyegezés úgy történik, hogy a számmal ellátott vasbélyegzőt olvasztott szurokba mártják s azt a birka pofájára és a bány farára vagy vállára nyomják.

Ezt a jelzést sok uraság azért szereti, mert a birkát akkor is megtudja különböztetni, ha fekszik. Ilyenkor a rovást ugyanis nem látjuk.

A szurkolás azonban dolgot szaporít, mert hozzá három ember is kell, akik közül az egyik fogja a birkát, a másik *billegőli*, a harmadik meg a paraszat és rajta a szurkot

viszi utánuk, időközönként nádszállal fújva a parazsat, hogy el ne aludják s a szurok meg ne hűljön. Az újszülött állatra azonban, legalább egy napig, mégis csak kell rovás, mert a bárány ellés után «nyálás». Míg meg nem szárad, szurkolni nem lehet.

A rovárok felfűzve, koszorúban, ott lógnak az akol oszlopain vagy fönt henteregnek a padláson.

Az anya később szépen összeszokik a bárányával. Egymás hangját a sok ezer birka közül megismerik úgy, ahogyan az ember megismeri egymás hangját.

Van a *jelzésnek* egyéb módja is.

A bárány öt hónapig szopja az anyját, akkor elválasztják tőle s külön akolba zárják.

ROVÁS FATÁBLÁBÓL. (318)

A nőtény állat neve egyéves koráig nőtény bárány, kétévesig nőtény tokló. Azután lesz anyabirka. A hím állat ugyanígy: kosbárány, kostokló és hágató kos, vagy öreg kos.

Ha sok kosbárány születik, akkor a fölösegeket kibérlik, *kimetszik*. Ezek az *ürök*.

A nőtény és kosbárány farkát lenyírják, azokat *kürtözzák*: az ürübárányét meghagyják, A legelőn az ürü *herdozza*, vezeti a fókát. Arra teszik a kolompot, mert erősebb, jobban bírja.

Kora tavasszal, mihelyt harapni valót találhat az állat, a nyájakat kihajtják a legelőre.

A legelőre külön *fókában* hajtják ki a különemű és eltérő kornú állatokat. Ezek összekeveredhetnek, ezért megkülönböztetésük végett különböző jelzéseket kapnak.

A kis bárányok fülebe tetoválják a születésük évszámát.

Bolti feketé porból és spirituszból festéket csinálnak; egy kézi gépecskébe, a tetováló ollóba belerakják a számokat, amelyeket bekennek a fekete por füstékével, azután

a bárány fülebe nyomják a *stetuvér*-t. Így azután mindig tudják, hogy *hanybeli* az állat, mikor érik meg kimustrálásra, a vágóhíd alá.

Az ilyenforma jelzés nem célszerű, mert a birkákat nagy fáradtsággal kell összefogdosni. hogy a fülét megnézhessék. Ezért a juhász jobb szereti, ha a birkát csipkére billegölik. Ez azt jelent, hogy a birka füléből egy-egy darabkát kimetszenek. A különböző helyen teljesített kicsipkésés más más évet jelent.

A csipkésés alatt az állat nem sokat szenved, mert nem húsos a füle. Olyik birka *clbskenti* magát ugyan, de hát ez is csak olyan kényeskedés! Ha a kos kétéves elmúlik, születési évének számát apró vas számokkal a szarvára égetik. A kosokat születésük sorrendjében jegyzékbe írják. Ennek sorszáma is rákerül a szarvra. A ráégetés is azért történik, hogy már messziről láthassák a számokat. Amelyik kosnak nincsen szarva, az a *buga kos*: ilyenek a nyakába erős zsinegre, pórázmadzagra, amilyenel a régi világban a pandurok kötözték, kis fatáblácskát akasztanak s azon viseli a számát.

Sok helyt minden birka kap sorszámot is. Azt is a fülebe tetováltják. Amikor a bárány megszületik, nyakába a rovás helyett kis fatáblácskát kap. Erre rásütik az anyja fülében levő számot, amit kéthónapos korában az ő fülebe is betetoválnak. Kétéves korában azután ő is jegyzékbe kerül, ennek a következő számát kapja, a füle szélére vagy középebe. Az ilyen kis táblácskák faragásánál is megnyilvánul a pásztor művészete.

Van azután a juhnak még egy jelzése. Ez a *seregbilleg*, *majorbilleg*, mely az évszámot feltüntető fülnék ellenkezőjén van. A seregbilleg is egy vagy több csipke, esetleg más alakú kimetszés. A seregbilleg az állatok kétéves korban kapják, amikor a gyapju minősége szerint osztályozzák őket és mint külön-külön fókát más-más juhász őrzetére bízzák.

A keszthelyi urodalomban a gyapju hosszúsága, faja és minősége szerint négy osztályzatú nyáj van, amelyeket egyes, kettős, hármas, négyes nyájnak neveznek. Már most pl. az egyes és négyes fókát kihajítják a közös legelőre, erdőre. Ilyenkor megtörténik, hogy egyik birka átfut a másik nyájba, vagy hogy összekavarodik a két foka egészen, már most a sok egyforma állat közül hogyan ismernék meg a pásztorok, hogy melyik birkát osztották be az ő keze alá? A seregbilleg azonban mindent eligazít.

A felsőmajori juhász tudja, hogy az ő birkája fülnék két csipke van.

Az újmajori pásztor pedig tudja, hogy az ő birkái csak egy csipkét viselnek. Így tehát könnyen megy a szétválogatás.

A *billegőlésnél* eddig a birkát ketten fogták. A fülét rátették a sráglára, vagy a billegő löcökre s ott csipkézték, lyukasztották ki az ülővassal. Ma már ehelyett könnyen kezelhető ollót használnak.

A birkákat himlő ellen be szokták oltani. A keszthelyi urodalomban öt birkát mindig az oltástól származott himlőben tartanak, hogy oltó anyag legyen kéznél. Nehogy egy birkát kétszer oltsanak be, a már beoltott állat bal fülének közepét kilyukasztják.

A pásztorok az elletésnél, kurtázásnál, a herelésnél, a tetoválásnál, a csipkésésnél, az oltásnál is, állatorvosi ügyességgel, önállóan működnek igen nagy gyakoroltsággal s ilyenkor látszik, mennyire tudja szeretni állatját a magyar pásztor!

Van azonban *recdás*, másfajta is. Az, amelyikről a nóta szól:

Ha bemegyek a gyenesi csárdába,
Eszem, iszom kedvem szerint rovásra,
Elégészes hitelem van ott nékem,
Megfizetem, becsületelem nem sértem.

Régeinte nem járt minden gyerek iskolába. Nem volt általános tankötelezettség. Hiszen, néhány száz év előtt puspók is volt olyan, aki nem tudott írni. Hogyan tudott volna a pásztor?

Most egy harmadik *csokoldás* gyerekeknek több tudása van, mint régen egy-egy érdemes öreg tisztartónak.

A pásztornak nem is volt valami nagy szüksége az írásra. A nyáját azonban számban kellett tartania mégis! Ha a számadó beszegődött az urasághoz, vagy a bojtár a számadóhoz, a nyáját átolvasták a kezére. Ahány birkát átadtak neki, annyiról minden percben le is kellett számolnia. Valamikor az egész somogyi Eszterházy hercegségi *dami-niumban* egy számadó volt csak.

Tudjuk, hogy az egyik Eszterházy Bécsben fogadott valamelyik külországi nagy urral, hogy a herceg uradalmában több juhászcutya van, mint ahány birka legel annak az idegen nagy úrnak a birtokain. A herceg persze megnyerte a fogadást.

Már most elgondolhatjuk, hogy egy ilyen nagy uradalom számadójának hány bojtárja van s ezek mily temérdek birkát őrizgetnek!...

Mikép tudná mindezt fejből, kívülről a gazdatiszt és a számadó? Írni nem tudott sem a derék számadó, sem a jóra való bojtár. Mikép jegyezték fel hát az átadott birkák számát? Úgy, hogy felrötták a *rovásra*.

A rovás egy hosszabb négylapú fapálca, amelyre késsel vonásokat metszenek be, rovásokat rónak föl.

E I vonás egy állatot, az V ötöt, a X tizet jelent. Két vonás II egészen egymás mellett: százat. Az egyeseket egymástól távolabb röjják.

A kiolvasás új évkor vagy szent György napján történik. A számadó sokféle állatot vesz át: kosokat, anyabirkákat, előhasi nőtényeket, toklókoszt, ürübárányt, szóval mindenemű és korú jószágot. Tudjuk már, hogy ezeket az állatokat a kosos, az anyás, az ürüs, a bárányos, meg a többi pásztor külön őrzi.

Az uraság vagy a gazdatiszt a különféle állatokat a rovás más-más lapjára röjja föl. Mivel négyenél többféle állat van, tehát több rovás pálcát kell faragni.

Az állatok rováslapját öletszerűen kitalált jelekkel különböztetik meg. Például: a rovás elején a részütös I vonás kosokat jelent; az ilyen alakú T rovás anyabirkát.

Úgy az uraságnak, mint a számadónak teljesen egyforma rovás marad a birtokában, mert amikor rónak, a két egyenlő vastagságú pálcát egymás mellé szorítják s a késsel mindkettő lapját egyszerre metszik be.

Ezután a számadó az ő egyes bojtárai részére hasonló rovásokat készíttet, azok szemé előtt fölrójja a kezükre adott állatok számát.

Ha a birkában «pusztulás» van, az elhullott állatot a bojtár megfejtí, a bőrét fölterti az akol padlására, míg megjön a számadó. Ilyenkor azután egy bemetszést mind a két rovásról lefaragnak.

Ha az uraság vágatja le a birkát, akkor egy bemetszést piros festékkel kennek be.

Ahány birkát eladnak, annyi bemetszést festenek be tintával.

A bojtár száz birkáját felröhatná pl. egyszerűen így: II.

Ilyen rovás mellett azonban bajos lenne a nyájából kimaradt állatot feltüntetni. Ezért 20—30, egyet jelentő bemetszést is tesznek.

Ha ennél is több birka pusztul, akkor az egyik X jelzést felváltják egyesekre, vagyis azt lefaragják s helyébe V és III jelzést metszenek föl, vagy pedig kilenc egyes vonalat.

A községi kanász és csordás elé sok házból jár ki állat s ő valamennyi után pénzt, kenyeret s egyéb ilyen járandóságot kap.

Ezek a pásztorok is rováson tartják nyilván, hogy melyik házból hány darab állatot hajtának ki, s melyek után rötták le már a bért.

A pásztor a kisbíróval, leginkább nagypéntek táján jár házról-házra, mert legnagyobb ünnepe a húsvét előtt egyúttal alkalom is van, egy kis liszt, tojás, vaj összeszedésére.

A kisbíró jelenléte: a rovásnak hitelesítése.

A pásztor a falu mindkét utcásra, azaz minden utca sorai részére külön rováslapot farag. Az egyes házsorokat különféle jellel jelöli. A hosszú-utca keleti sorát a rováson ez a jel 7, a nyugati sorát pedig ilyen jel L mutatja.

Bemennek az első házba, ahol megtudják, hogy két disznót hajtának ki. Ezt felrójja

a kanász. Utána pontot szúr a rovásba, hogy az egyik házat a másiktól elválassa. Ezután bemennek a másik guzdához. Ha ez malacot is hajt ki, akkor ez csak fele hosszú bemetszést kap. A rováson tehát ezek a jelek visszafelé olvasva :

I · u · III · IX · III · V · II · k

azt jelentik, hogy a kanizsai utca felső sorának első házából jár ki két disznó, a másodikból öt, a harmadikból három, a negyedikből tizenegy disznó, az ötödikből két disznó és egy malac, a hatodikból két malac, a hetedikből egy disznó.

Ha a cocát megölik s a pástort illendő módon kielégítették, akkor a rováson kilovassa az illető házat s lefaragja a bemetszést.

A rovást otthon jól elzárják, hogy a gyerek el ne hordja, játszani.

Ha a pástornak nincs pénze, akkor egy-egy félliter bort hitelben iszik a kocsmában. Majd kilizeti, ha megkapja a konvenciót! Nehogy a kocsmáros krétája duplán mutassa az adósságot, a pástort rovást nyit. Egy kis faágat kétfelé elhasít, s ezekre felmetszi a megivott félliterek számát. Az egyik fél ágat a kocsmáros őrzi, a másikat a pástort. Nem tudja azt egyik sem meghamisítani. Többet ér mint a kettős könyvvitel, mert a főkönyvben vakarhatnak, javíthatnak, abba beleírhatnak valamit a könyvelő tudtán kívül, de a rovásokon közös megegyezés nélkül változás nem eshetik. Az ilyen kocsmáros-rovások teremtettk meg a közmondást : «Sok van már a rováson !»

A rovásnak gondosabb alakja a fejes rovás. Ezt vastagabb fából készílik s két félre hasítják szét.

Mikor rónak, akkor a kisebbik részt a nagyobbba illesztik.

A rövásokat a pástortok csinál készítik. Nem elégszenek meg holmi dirib-darab fával, hanem a pálcákat gondosan lesímitják s a bemetszéseket pontos, szabályos vonalakkal végzik.

A rovást a balkézben tartják s arra jobbkézrel rónak jobbról-balra, vagyis visszafelé. Az ósnépek is így rótták az írást. Mikor a papírost feltalálták, akkor anyira kezükben volt a visszafelé rovás, hogy az írást is visszafelé végezték.

Az *ércsel* is tud banni a pástort. Ilyen munka a *cinezés*.

A pástort a karikás és kés nyelét, a bot, balta, a fokos szárát nagyon szereti cinöntésselkel díszíteni.

A karikásba, a disznóagyarba a csírt, a bizsókbba a pengét úgy erősíti meg, hogy azok tövét, lyukát éfnel önti tele.

A csír és a penge alatt pedig, a megerősítésére szánt cinezés díszítésként folytatódik.

A karikás és bizsó nyelébe szivalakot, háromsarkot, rozmaringot, ablakalakat, levelet mélyítenek s metélnék késsel.

A bemetszett árkoeskákat alá metszik, oldalvást, hogy a beleöntendő éfnnek nagyobb *tartalékja* legyen, hogy ki ne dagadjon, ki ne essék.

A beöntendő tárgy körül kártyapapírost csavarnak és ezt jól körül is kötik úgy, hogy a ki nem metélt részekhez erősen oda tapadjon s így a cin csakis a kimetélt részekbe hatoljon.

A boltban vett cint apróra összevagdallják, serpenyőben vagy kanálban megolvastják. A cin rotyog, pöffdez, fősög, ugrál. Ezért a pástort azt a kezét, melylyel a cinezendő tárgyat fogja, kapcsaruhával, köténnyel beköti s azután a cint a papír közé önti. A tárgyat az asztalra, a földre ütogeti, *zöcsököli*, hogy a papír alatt, szépen elfusson a cin. A forró ércet bátran beöntheti, az nem gyújtja meg a papírt, csak kissé megpörköli. A cin ugyanis rögtön meghül, megalszik, mint a tej. Ezután a papírt leveszik, a cint reszelővel, üveg-cseréppel lesímitják, szép fényes lesz, ragyog !

Mindenféle időben nem lehet önteni. Csak szép tiszta napos időben, mert a pástort az ilyes munkát is a szabad ég alatt végzi el.

Vigyáznak, hogy sok díszítés ne jusson a nyélre, s hogy a díszítések árcai mélyek ne legyenek, mert nehéz lenne a nyél, húzna az eleje.

Ólom az ilyen munkára nem jó, mert nehéz és megfogja a kezét.

A juhász ünnepnap olyan birkafogót is hord, amelynek kampója cinből vagy rézből van. Van olyan bot is, amelyen kézbeillő érebuzogány fénylik, kukoricaszem nagyságú, laposabb tollakkal.

A magyar ember kedves kézbelije volt a *fokos*. A magyar viselet csak akkor volt teljes, ha nemesak zsinóros ruhát, sarkantyús, ráncos csizmát, hanem fokost is hordott az illető. Külföldi írók, akik hazánkról megemlékeznek, a viláért sem feledkezének meg a fokos megénekeléséről, a gatyáról, a gulyásról, csárdáról, s így olvashatjuk az alapos külföldi útleíróktól, hogy Magyarországon a csárda vágta a tízes gulyáson, amely kezében villogó gatyával hadonász.

A *kézbeliket* a pásztorok megöntik maguk, akáresak a harangöntő.

A tárgy két felét kifaragják íharfából vagy más puhafából, ami az érc gőzeit könnyen átveszi. A formát könnyű homokos agyagba megmintázzák vagy a már egyszer meglévő tárgyat két felével ebbe belenyomják. A formákon tölcserít hagynak a beleöntésnek.

A forma két részét faszeggekkel összeerősítik, a nyílásokat sárral betapasztják, s a formákat egymáshoz szorítva, átkötik.

Ezután beleöntik a forró ércet, amely egy negyed óra múltán meghül.

A tárgyat simára reszelik, surlóval megfényesítik s az ónkampót vagy ónfokost késsel kicifrálják.

A kampót és a fokost vagy *kőpüsen* vagy pedig külön öntéssel erősítik a nyélre, amelyet felszárig szintén kimetélnek és cinnel kiöntenek. A nyelet azért díszítik csak felszárig, mert alsó részén a sár miatt amúgy is „eldisztelenkednek”.

Az önt hamar meg lehet olvasztani. A rézhez azonban igen nagy meleg kell, az szabad tűznél, amolyan kis pászortűznél nem olvad meg. Ezért a pásztor földben, a partban katlant, bemélyedést váj, jó tüzet rak benne s támadéknak követ tesz elejbe, hogy a meleget megreksze. A katlan nyílása fölött kéménylyukat vág, hogy a tűznek huzatja legyen s a füst ott kimehessen. A rezet jó erős edényben félnapig is olvasztja nagy türelemmel, míg a formába öntheti.

Tud a magyar pásztor, ott a gyönyörű Balaton-vidéken, még egyéb munkát is. Például: *fakéregből*.

Rége óta nem volt annyi kút a legelőkön, mint most. Ezért a pásztornak a távolabb fekvő hús források vizét kellett megkeresni; legelők sokkal nagyobbak voltak; a falu, a major, a csárda kútja nem esett olyan közel az őrzéshez. A pásztor a forrás körületét mindig rendben tartja ma is; a forrás köré vesszőből kerítést font, hogy a szél a szemetet bele ne sodorhassa s az állat bele ne taposhasson.

A forrásnál gondoskodni kell ivóeszközzel. Ezt a pásztor igen egyszerű módon készíti meg. Ha a hársfa vagy szilfa fiatal héját egy rovar megszúrja, vagy ha az ember megsérti, például a törzsről ágat metsz le, azon a helyen a fa kiforrad, *kiforadásul*; ott egy *bub*, *kőnyék*, *hőgyek*, *hőcek* nő. A fákon *gyöngyvirág*-, fagyöngyesomó is szokott nőni. Ez a fának *venedéke*, amely *palántolás*, plántálás nélkül is megnő; a faágon egyszerre csak olyan dudorodás támad, mint a gesztenye mikor ered s négy-öt év múltán nagy bub lesz belőle: ebből nő ki a fagyöngy sok ága. Ha a fa tavasszal lében van, a pásztor ezeket a bubokat a tövében éles késsel megkeríti, a bub héját egy kissé megveregeti s egy vésőforma késsel, nagy vigyázat mellett lassan lefeszíti, hogy el ne hasadjon. Úgy kell vigyázni, mint mikor az ember a birkát fejti. A bub kérge így szépen leválik, mint a főtt tojás héja.

A kéreg alakja félgömb, olyan mint a csésze: kész ivóeszköz.

A levét kérget azon nyersen fűzfaveszővel vagy madzaggal körülkötik, hogy el ne „széledjen” s összeálljon, míg meg nem szárad. Az ivóedény fülét, fogantélyát, nyelét a fa

KAPONYA. (321, 322)

másik testéből, sima oldalának kérgéből metszik ki. Az edény külső kérgét letisztogatják, hogy ne legyen olyan *repecske*.

Ennek az ívó edénynek balatonvidéki pásztornyelven *kaponya* a neve (321—322). Pozsgai József jubász-szamadó szerint azért, mert — amitől az isten mentsen — olyan a formája, mintha az ember koponyáját kétfelé vágnák.

Termetesebb fabüdjából készíthetnek 2—3 literes kaponyát is, amelyet a pásztor ott hágy a forrás mellett, hogy friss vizét a vándorok is könnyű szerrel élvezhessék.

Ha már a hársfáról szólunk, e cím alatt említjük meg, hogy abból kötőanyagot is nyes a pásztor. Mikor a fa lében van, a héját lefejtli s a fahéj belső oldaláról kézzel szíjácsot húzogat, hánt le, ami hasonlít a raffiához, csakhogy keményebb.

Ez a szíjács a pásztor zsinegje; megáztatás után ilyenlen fűzi össze a kéregedény részeit, vékát köt vele, az ökor orrára kosarat fon belőle, kötelet is csinálhat belőle, marhavezetésre.

A nyírfa kérgéből só- és fűszertartót, s egyéb hasonló holmit készítenek.

A nyírfa vékony törzsének vagy ágának kérgét körül metszi, kissé megveregeti s aztán két tenyere között megmozgatja, hogy váljon el a *testfűtől*. Azután arra felé húzza le, amely részén a fa vékonyabb, mert ha a vastagabb felé húzná, akkor a kéreg természetesen elrepedne. A lehúzott fahénesot, mint a hogyan sótartókhöz, gurgulákhoz az ökor szarvát szokták, rövidebb darabokra, hengerekre vagdadják el. A nyírfa színe olyan fehér mint a cukor. Ezt a fehérséget csak a könnyen lehámoló finom papírvékonyosságú bőr viseli, amit a pásztor eltávolít. A kéreg belseje barna s olyan puha, olyan színű, mint a parafadugasz.

A kéreg-henger alá feneket szabnak, s beleerősítik; födelet is csinálnak rá, kényelmes fogantélylyal s megvan a tarisznyába való pompás sótartó. A vastagabb ágból megalkészül a konyha falára akasztható sótartó.

A nyírfa kérge nagyon vékony, nem bírná meg, hogy virágokat metéljenek rá. Azon csak *böködést és kis sértegetést* lehet csinálni.

Árral a külsejét geometriai alakokkal ékítik, és a készítő nevét, kezdő betűit is megöröklük rajta.

Van ennél parádésabb díszítés is! A kéreghengert függőlegesen elmetszik, az egyik végét a szíj nyelvéhez hasonlóra vágják ki, a másik végére pedig olyan alakot vágnak, amelybe a szíj nyelve beleillik. Így az egyik véget behelyezik a másikba, egymás alá helyezik, vagyis: az összehúzott szíj alakját adják a körülfutó kéregnek.

A fehér hőretől meghintott nyírfakéreg maga magát is díszíti, mert a szálasabb fa kérgén szemölcsök vannak, amelyekben át a fa lélegzik. Azok színe a kéreg világosbarna színénél sötétebb. Ha a fa idősödik, akkor a kéreg nyúlik rajt, a kéreg-henger bővül. Az eleinte kerek szemölcsök különböző hosszúságú vízszintes vonalakká húzódnak sőt,

HIMES TOJÁSOK A KESZTHELYI JÁRÁSBÓL. (XII. tb.)

amelyek a kéregből készített edényt csinosan tarkázzák. Egy kéreg nagyon vékonyfalú edényt adna, őszzeerősítenek, rétegesen egymásra, kettőt-hármat is.

Itt említjük meg, hogy a nyírfa vékony ágaiból sóprút készítenek, ami a Balaton vidékén is minden háznál otthonos. A készhelyi piacra hosszú szekérszám hordják, négy-hat fillérvél árusítják.

A pásztor az ő üdítő italait, de még az orvosságát is meglesi künn a szabadban.

Mihelyt az idő tavasszal fölmelegszik, a cserfa ereiben nedvesség szivárog aminek sajátságos íze van. A pásztor azt mondja, hogy jobban megtekeri az orrot, mint a sör. A cserfa egész nyáron át csurrantja a leveit. A pásztor a fát megcsapolja, facsapot ver bele amelyen át kiesurog a lé. Ha csapot nem ver be, akkor megmetszi a fát, és úgy szívja. A nyírfa is van leve, de az édes. A fa ezt csak addig adja, míg ki nem lombosodik. A nyírfa olyan bőven adja a leveit, hogy akószám «fejje» a pásztor s otthon hónapokig is issza családjával együtt szomjúság vagy akár a «heptika ellen».

A hársfa, kőrisfa, mogyorófa kérget *karéba* köröskörül leveszik, vagy pedig a vastagabb fa féldalából hánjták ki a kérget. Ezt összelajtják harang- vagy tasak-alakra, s az oldalát apró, hegyes faszegekkel összetűzdelik. Így, igen egyszerű módon, edényt szerkesztett magának: az ilyest mostanában leginkább eperszedésre használják. Kéregből három literes edényt is csinálnak az erdőn hevenyészve, mert nem akarnak oda nagy edényt cipelni, meg hát útközben nappal észrevenné az eperszedési szándékot az erdő, az uraság. Este meg majd csak haza szállítják, észrevétlenül.

Ha a fáról nagyobb ágat metszenek le, a forradás nem tud úgy összenőni, nem keletkezhetik kaponyának való bub: forradás csak gyűrűszerű lesz. A pásztor ezeket a gyűrűket a fa törzséről lefűrészeli: közepét kivési s igen eredeti, természetes kedves képrémáknak felhasználja; katonakori képét helyezi el benne, vagy valami érdemes szent képét.

Pásztor ember a zék üléset (197) száraz kukorica-levélből fonja meg. Régente a putri ablakát, az istállólampát állati hólyaggal vonta be, amelyek az üveglapot helyettesítették (ez volt a *lantornus mécses*), amilyen Kalotaszegen s a Székelyföldön is használtak hajdanában).

Itt kerül sorra, mint művészkedik, a maga módja szerint, a pásztor felesége is. A Balatonvidék változatos rajzú *himes tojásai* javarészt pásztorcsalád-készítmények. Ámbár értenek ehhez a kedves mesterséghez a legtöbb földmives háznál.

Híres tojás-hímző Kaposvárott egy urasági igáskocsis felesége, *Tót Józsefné* (323).

Tőle tanultuk, hogy régebben, — amikor még bajosabb volt tojás-főstől *börzsönyhöz* jutni, — mivel főstötték színesre a fehér tojást?... A vöröshagyma száraz héjját megfőzték s ebben a lében olyan szép sárga lett a tojás, mint a sárga virág. Szép színt ad a berekfa, a szilvafa s a bábilló gyökerének főzete is, de legszebb a bábilló-gyökér levelének a színe.

Hogy mi az a bábilló?

Hát a lósóka, mondja Tótné.

Jó a szilvafa, a berekfa, meg a szederfa (sárga) forgácsa és kérge is, de legjobb a fák gyökere, hanem ehhez bajosabb hozzájutni. Hogy mi a berekfa?... Az a karikós levelű, ami ott nő a berekben, ni!

A festőlébe bele kell keverni egy kis timsót is, mert a szín úgy jobban megfogja a tojást.

De fő a börzsöny, mert az adja a piros színt! Őt krajcárért kapni belőle hús tojásra valót is, nem érdemes a fa gyökerét háborgatni.

De a piros tojás csak úgy szép, ha hímes és ehhez tud nagyon: Tót Józsefné asszony.

Hogy is megyen hát ez? Nézzük! (324–326.)

... A tojást, lelkem, eladtuk, mert drága világ van itt maifélek. Kérünk kölesön a szomszédságból, jó lesz? A Nancica szalad a berekbe, gyökérért, a Vica meg börzsönnyt hoz a boltból. Főzzük, fazékban a festőlevet. A tojások is ott vannak a tűz közelében, mert jó, ha langyos a tojás, különben nem fog rajtuk a víz.

Viasz is kell a mesterséghez. Van a háznál, azon sárgán, ahogy a méhkasból került elő.

TÓT JÓZSEFNÉ, A JELES TOJÁSESTŐ KAPOSVÁROTT. (323)

mezőre osztja és rajzol a mezőkben. Vonalak, pontok, mindenféle kacsakarikák, megy a munka szaporán, ügyesen. Tud sok fajtát: koszorúsat; macskatalpasat (öt kis karikó a macskakarma s egy nagyobb karikó közepén: a macskatalp); tojásvellásat, gráblásat, tulipánosat, szégfüset, tüskerózsásat, boronásat, faágasat, leveleset, szilvamagosat, rozmaringosat, dobköteleset, rózsásat, jácintosat, lajtorjásat, darázs-fészkeset, szentgyörgyvirágosat . . . mindenfélét . . .

— Hát ez micsodás lesz? — kérdezzük a jó asszonyt, aki új tojást kezd hímezni, éppen.

— Nem tudom még, kedves, magam se!

Pedig már tudja, a napraforgós! Négy mezőre osztotta a tojást s a négy mezőben: napraforgók. Ez a napraforgós!

Tud ilyesmihöz *Bene Józsefné* is, a másik igás kocsis felesége ugyanabban a majorban (327). Írja a tojást ő is, tanakodás nélkül; tud ő is tulipánosat, rozmaringosat, de annak mégis más a «figurája». Tud a mesterséghez *Pamuki Györgyné* is, hogyné tudna, régi juhászamadó felesége; tud, ahány pásztor asszonya, meg lánya, tud itt valamennyi.

Az írás elkészült. Lehült a börsönnyé is, a hagymalé, a gyökerek leve szintén. Már most a viasszal hímzett tojás a lébe kerül és ott ázik egy nap s egy éjszaka; másodnap a festőlében forralják a tojást, azért, hogy a szín jobban megfogja a héját, de azért is, hogy a belseje is megfőjön s megehesse a gyereket. Azután kiszedik, kanállal, a festőléből a tojást s vizes mosogatórongygal letörlik róla a viaszt; a viasz alá nem jutott be a színes lé s ott a tojáshej fehér maradt: ott maradt a gicarájz. Egy kicsit megszirozzák, megdörgölik, hogy szép fényes legyen.

Egy pirosposztag, fehérfogú leányzó kacagva mondja:

— No, né! . . . Hogy a tekintetes úrék, őszszel csinálnak nálunk husvétot!

Serpenyőbe vele, mert ennek meg forrónak kell lenni!

Gica is kell, aféle kis frózserszám, «tojáscirfázó». Ami szintén odahaza készül meg, hajlékony «pipa rézből», vagy gyöngre bádognól, hogy össze lehessen sodorni olyanra mint a szalmaszál; jó a cipőzsinór reze is, mert az is olyan kis cső. Szalma: rézből. Ezt a rézszalmácskát belészorítjuk valami hasított ágacskába, cérnával odahurkoljuk, hogy ne mozogjon — s meg van, kész a gica!

Van több, mert egyik vastagabban csurrant, a másik vékonyabban; egyik jobban kézre áll, mint a másik. A szalmaszál nem lenne alkalmas, merttabban megfagy a viasz, a réz azonban megeget tart.

Kezdehetjük. Langyos a tojás, forró a viasz.

Tőtné megmártja a forró viaszban a gicát s a tojást hosszában, meg derékban négy

TÓT JÓZSEFNÉ MINTÁI. (324, 325)

I. Dobküvelés. Nefelejese. Szegfüleveles. — II. Nefelejese, inda és szár nélkül. Csillágos. Tikos. — III. Egy asszony himzi a tojást, a másik kezével akarja himezni, de még nem ért oda az ujjá. Kiságos. Szentgyörgyvirágos. — IV. Az erdőben van olyan íz, de nem tudom, hogy hívják. Boronás. Gyöngyinas.

I. Macskacirmos. Szilvavagos. Leveles. — II. Szegfü leveles nélkül. Csipkés. A jó Isten tudja milyen. — III. Tulipános. Ez is tulipános, csakhogy levelesen. Kutyatalpas (a legelsőnél nagyobb, azért nem macskatalpas) — Kockás. A fölé darázsfejesek. Kislány eteti a csibéket.

Pamukiné tud még egy másfajta cífrázási módot is.

A színesleben már kifőzött tojást írja meg viasszal s a tojást azután választóvízbe vagy ecetbe teszi, az lemarja a festéket, a megfehéredett tojást pedig csak melegíteni kell s le kell törölni, hogy elűnjék a viasz alól a színesen, pirosan vagy sárgán megmaradt díszítés. Nem minden «írás» sikerül. Megezik, hogy a viasz itt-ott «megenyhül» s alája szivárog a festék. Az ilyen «foltos tojást» nem eresztjük szem elé, nem kedveskedünk vele senkinek; megeszi az ember is itthon, jó öntött salátával, ha van.

Azonban tud ám Tótné is még egy másfajta cífrázási módot.

— A mint a tojás van, azt falevelkével, vadfüvel teliraggatjuk, mint a sebes ember ujját, ronggyal jól bekötözzük s úgy tesszük a bőrszönybe. Van, amelyik szép lesz. De nem bizonyos. A legtöbb nem igen szokta megvallani a formáját, mert a bőrszöny alájfut s nem adja meg a figuráját úgy, mint ahogyan kellene.

TÓT JÓZSEFNÉ MINTÁI. (326)

BENE JÓZSEFNÉ MINTÁI. (327)

Hogy micsoda levélkét, meg vadfüvet raggatnak a tojásra? Leginkább cickórot, lucernalevelet, címadóniát, kis piei eperlevélkét, de rózsalevelet is. «Meg olyant, aki milyent akar!»

Van olyik tojáson három-négyféle szín is, de az «pulitéros». Azon lehet az egyik «szijat» fekete, a másik piros, a harmadik zöld, mert a spirituszba a «sellak» mellé színes festéket is kevernek, ilyen «pulitéros»-tojással szoktak kedveskedni választottjuknak a «tisler-legények».

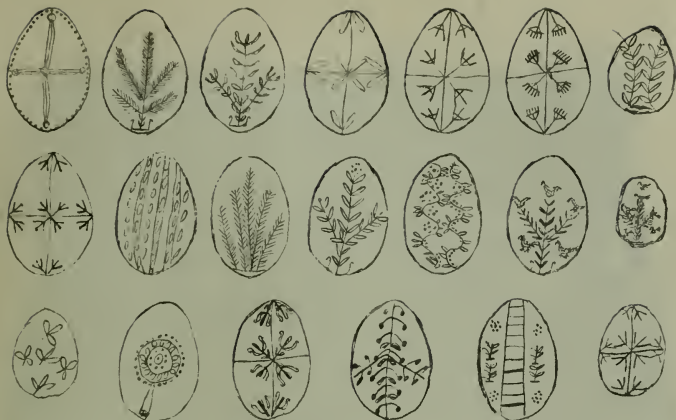
Van «vakart» tojás is. A színes tojásra karcolva van a díszítés. Polgárember ilyenessel nem vesződik, a keze is nehéz hozzá, de bezzeg érti a juhász nép, meg a más pásztor-ság is. Főstének már faluhelyt is tarkatojást, bolí anilinfőstékkel, van már minden színű, feketétől a hupikékig; áru! a zsidó színesfoltos papirost, azzal be kell pólyázni a tojást s csak vizet a papirosra, kész a tarkatojás.

«Levevős» képet is rá lehet kenni a tojásra, mindenféle bolondságot, nemcsak «szent-képet. Van színes szövetpántlikával behúzott tojás, bodzafahéllal díszített tojás, van patkolt tojás... A kifűjt tojáshéjra, vékonyka vaslemezből valósággal patkót remekel egy-egy

PIROS TOJÁSOK A BALATONI MUZEUMBÓL. (XIV. tb.)

VARGA JÓZSEFNÉ ZALACSÁNYI JELES TOJÁSHIMZŐ MINTÁI. (328)

I. Dobkötetes. Fenyőfás. Virágos. Tökmagos. — II. Vellás. Gráblás. Szegefűszeges. Buborkamagos. — III. Rozmaringos. Virágos. Kivarrásos. Galambos. — IV. Lajtorjás. Fűgefás. Tulipányos. Tányérvirágos. Madaras. Leveles. Lóheres. Békakalbos.

GÖCSEJI HIMES TOJÁSOK ÉS TOJÁSDÍSZÍTÉSEK. (329)

A BALATONI MÚZEUM TOLÁNS-GYŰJTEMÉNYE. (332)

PIROS TOJÁSOK A BALATON MELLÉKÉRŐL. XV. (16.)

HIMES TOJÁSOK. (XVI. l.)

A pirosak a kesztelyi járásból. A sárgák az alsólendvai járás vend-vidékéről.

ügyes kovácslegény . . . Istencsodája, hogy a sok babrálás közt mégsem törik össze a tojás vékony héjja!

De nem ez az igazi, egyik sem! Az az igazi, amit Tótné csinál, meg Pamukiné, — az a magyar piros tojás!

A husvétii tojás Balatonvidéken szokásos díszítési módjait mutatják színes tábláink (XII—XXI) is.

Egyik mód, hogy a tojást egyenes vonallal, illetve «legnagyobb körökkel» két vagy négy egyforma mezőre osztva díszítik (ilyen a *Magyar Nép Művészete* II. kötetében bemutatott székelyföldi tojások nagyobbbrésze); másik mód, amikor a tojáson nagy virágzat a díszítés, mely átfogja a tojás egész felületét szélességében vagy hosszában; van, hogy a futódíszítés csavaralakban övezi a tojást; van cserépförmából induló virágdíszítés; ritkább a figurális díszítés, de ha előfordul, hasonló a tükrösök díszítéséhez. Egy-egy tojáson tömött virágkoszorút látunk, némelyiken vallási jelvényeket, zászlót, keresztet, Péter madarát, a kakast. A tájkép tojáson . . . az már városi «művészkedés» bizonyosan.

A «KOMÁZÁS» SOMOGYBAN.

Somogyban, husvét után első vasárnap, «komázó vasárnap», a leány nép egy pint bort helyez a tálba; a palackot körülrajkák süteménynyel s himes tojással, — az egész díszes kendőkkel leterítik s ezzel járnak kedves barátjaikhoz, «komázni». A barátón az üvegből kiönti a bort s mást ad helyébe; kicserelel a süteményeket és a himes tojásokat is, — azután összecsokolóznak s egymást komának szólítják.

A PÁSZTORMŰVÉSZET
DISZÍTÓ ELEMEI.

GÁRDONYI JÓZSEF GULYÁS RAJZAI.

Mint a magyar népművészetnek általában, úgy a balatonvidéki pásztorművészetnek is legkedvesebb, legszeretettebb díszítő-motívumai a könnyű és finom virágok, a melyek a legtöbb esetben a faragott tárgyak felületét gazdagon, változatosan elborítják.

A pásztorfaragásoknál is jellemző a tér minél teljesebb kitöltésére való törekvés, a minek legkiválóbb példáit különösen a gyújtótartókon és tükrösökön látjuk, a melyeken az ornamentika tobzódik a formákban s a nép széperzékeinek legváltozatosabb példái azok!

A motívumok bámulatos gazdagsága mellett is, a pásztorművészet a virágdíszekkel óvatosan, mértéket tartó ízléssel bánik, kevés elemmel is igen eleven, hatásos, izléses és értelmes díszített fölületeket teremt.

A pásztor nem másol, nem utánoz, saját képzeletének egészséges kitalálásait követi és majd' valamennyin ott kapjuk egy-egy érdekes egyéniség megnyilvánulását, szinte már stílusosan.*

És nemcsak hogy mást nem utánoz kezdetleges művészkedésében a magyar pásztor, de a saját virágmintáit se ismétli meg szívesen.

Még ha a mezőn nyíldogáló élénk színű vadvirágot viszi is rá tárgyára, azt sem másolja szolgailag, hanem nagy leleményességgel elváltoztatja, új meg új megoldással alkalmazva változtatja, módosítja, a vonalak gazdag harmoniájának megteremtésével stilizálja s így mivel érdekesebbé teszi a díszítések kompozícióját és fokozza azok szépségét.

Képeinken látjuk, hogy a pásztor nem holmi uras, növényházi kényes virágokat fogad szeretetébe, hanem azokat a virágokat, fákat, leveleket kedveli, melyek társai neki a nyílt mezőn, és az erdő árnyában.

Itt a szeretettel ábrázolt növényeket nem írjuk le, mert később azokat magukkal a pásztorokkal soroltatjuk elő, csupán arra mutatunk rá, hogy kecses, finom virágszálakat szép hajlásokban, szívből, virágcserepből vagy kosárból szimmetrikus kinövésével szeretik ábrázolni. Kedvelik a bokrétás összeállítás is úgy, hogy egyik virág a másik mellett szépen érvényesüljön. A legtömöttebb virágcsomók is nyugodt hatásúak, gyönyörűen arányosak.

A leveleknek, különösen a szivalakú leveleknek, bogycsokornak, bimbókat hordó kigyózó indáknak, virágokkal dúsan megrakott ágaknak, koszorúknak is nagy szerep jut

* Jellemző példa erre a 155. képen az I., a 185. képen a 3., a 276. kép; a IX. és XI. tábla.

magyar tulipán rózsa

egyféle is az kanyarú as kanyarú
tanonk elv az kanyarú

három pándor meg fűzfűzfű
az manó az kanyarú

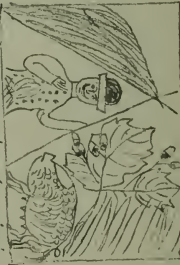
szégyen tégya az rózsa

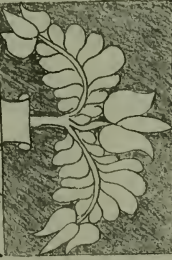
amint megvált az
tűzfűzfű az rózsa

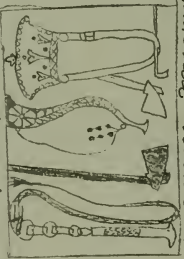
amint megvált az
szégyen tégya az rózsa

az kanyarú ginykanyarú az rózsa

amint megvált az
szégyen tégya az rózsa

három pándor meg fűzfűzfű
az manó az kanyarú

a pászterművészet népies ornamentikájában. Ebben ne keressünk a világért se olyan elemeket, a melyeknek homályos eredetét Ázsiában vagy hol kellene kutatnunk.

A pásztor virágai között se keressünk régészkedő becsvágygal krizantemumot, gránátalmát, pávatollat, mythras kultusz, napimádást, meg mindenféle ráfogott egyebet.

A virágdíszek a néplelek őszinte, romlatlan megnyilatkozásaiból fakadnak, menten minden tudalékosságtól. Belőlük a jókedv, a szeretet sugárzik.

Ha kérdezzük a pásztert, hogy miféle virág az a gyujtótartóján, azt mondja, hogy — az olyan kis sárga vagy fehér virág, a melyik kiűn nyilik a mezőn . . .

Sokszor maga sem tudja, mi annak a virágnak a neve, a melyet mintázott.

A térnek virágokkal, bokros ágakkal történt ügyes beosztása és kihasználása mindig szabályos, meghatóan naiv, keresetlen, izléses, de jellemzően böcsületes munka.

A pászterművészet kedves virágai mosolyognak, nevetgélnek, szinte kacagnak reánk.

Izlésében tulzást, durva elkorcsosulást, otrombaságot, különösködést, útszéleséget, unalmasságot, fennhéjázó törekvést nem találunk, noha azért a pásztor némelykor megkockáztat egy-egy tréfás, pajkos jelenetet, amiben ártatlan humor vagyon.

A pászterművészet tárgyai között találunk természetesen kezdetleges, kiforratlanabb próbálkozást is. Ezeket azonban a kevés ilóvel rendelkező, gyorsan faragó, siettetett avagy gyakorlatlanabb pásztor próba-munkáinak kell tekinteni.

Florális díszítései a magyar ember nagy virágszeretetéből fakadnak. Talán nincs a világon nemzet, mely művészetébe, népdalaiba olyan igen nagy szeretettel foglalná a kedves kis virágokat, a természetet e bájos leánykánt.

A magyar ember virágszerete még a hasonlataiban is, szereteinek becézgetésében is megnyilvánul.

A magyar rózsás kedvről, nefejeits-szemről, rózsás ajakról, a menyecske lilium karjáról beszél. Gyermekeit, feleségét édes rózsámnak, kedves violámnak, gyöngyvirág-szálámnak, tubarózsámnak nevezi.

És dalaink ! . . .

Ablakomban három bokor muskátli
Beizentem a rózsámnak, jöjjön ki ;
Vagy jöjjön ki, vagy nézzen ki,
Vagy híjjon be engemet,
Hogy ne bántsa a szereltem
Az én árva szívemet.

Ha meghalok, elhervadok,
Mind a virág a mezőn.
Liliumból készítették
A halotti lepedőm.
Koporsómnak oldalára
Liliumot fessetek,
A síromra keresztet is
Liliumból tegyetek.

Az új-szónyi hegyek alja homokos,
Vetek bele szekfü-magot, de bokrost.
A ki aztat leszakítja, jaj be kár,
Az én szívem egy kis lányért jaj be fáj.

Ültettem violát, nefejejtsel.
Megöntözöm én azt este reggel.
Ha elszárad, mást ültetek,
Ha elhagy a rózsám, mást szeretek.

Rózsabimbó, tulipán.
Nem kell nekem német lány.

Nem kell nekem, nem, nem, nem,
Ha nem szól magyar nyelven.

Sűrű erdő mellett jártam,
Rózsabokor alatt háltam,
Rozmaring ága hujlott rám
Hfarszók rám az én rózsám.

Az alispán kalapomhoz rózsát tett,
Most is ott van, hogy ha még el nem veszett :
Rózsá mellett szép a piros tulipán,
Piros borral italt az alispán.

Ha nem kapok vasárnapra szeretőt,
Főlszántom a kishenyet temetőt :
Belevetem magamat egy virágnak,
A ki szeret, majd leszakajt magának.

Árok hátán három bokor,
Rózsá, csipke, kőkénybokor.
El-el nézem mind a hármat
Bennök látom, gyöngybahámot.

Rózsá a babám orcája,
Csipkebogyó piros szája.
És a szemé, hantvas kőkény,
Mind a hármat, szereltem én.

Ez a kedv, ez a lélek, ugyanez van a magyar pásztor kezemunkájában is.

Szerelik az alakos díszeket is, a júlászt, kanászt, gulyást, a tehenet, disznót, szarvast, s a madarat ábrázoló alakokat, a mulató párokat, a zsandárt, a betyárt . . .

A madár-alakok legtöbbjét vadgalambnak nevezi a pásztor, a melynek bűgása oly sok mélabús érzést fakaszt szívében.

A galamb szeretete is jellemző tulajdonsága a magyarnak.

Kis kertemben elszáradt az eperfa,
Este, reggel bús gerlice ül rajta.
Tán azt bűgja az a gerlice-madár,
Hogy a leány: szőke, barna, csapodár.

Rászállott a vadgalamb a kalászra,
Fáj a szívem egy szép szőke leányra.
Mehajlik a gyöngye fűszál a szélnek,
Nem bánom én, akár mit is beszélnek.

*

Szememet felvetem
A csillagos éjre,
Ott hallék egy bús gerlicét
Hazám felé repülve.
Alj meg te bús gerlice,
Vidd el ezt a levelet,
Mondd meg az én édesemnek,
Ne sirasson engemet.

*

Erdő, erdő, sűrű erdő homályos,
Alba lakik bús gerlice, magányos,
Odavan a kedves párja, hívja bár,
[elmarad,
Szegény szíve szerelmében, bánatában
[meghasad

*

Ha meghalok, elhervadok,
Meghagyom azt előre:
Vigyetek ki, temessetek
Vadgalambos erdőbe!
Ne sirasson engem senki:
Ne szóljon a bús harang —
Zöld erdőben turkélkoljon
Fölöttem a vadgalamb.

*

Amott egy-egy cserfa zöldül,
Telejében vadgalamb ül,
Ott ül, ott ül, s oly búsan szól,
Hogy a levél hull az ágról,
A levél hull az ágról.

A pásztor a galambot legszívesebben úgy ábrázolja, hogy csőrében hajladozó virágzalat tart.

Természetesnek kell tartanunk, s így bővebb magyarázatra nem szorul, hogy a pásztor a környezetében élő tárgyakat, jelenségeket például a legeltetést, az állatokat és iyesmiket is rajzolja.

Különösebb tárgyalást kívánnak azonban azok a jelenetek, a melyek a megkötözött z-íványt, a *járkálékat* kísérő zsandárt, a *csöndér*-nek agyonlövését, szóval a melyek a külföldön rémes vonatkozásokban ismert Letyár-romantikát elevenítik meg előttünk.

A betyár-élet ábrázolása a régi népművészetnek jellemző vonása volt.

Hogyan is termett voltaképen a betyár?

Eltudjuk-e gondolni azt a rettenetes érzést, a mit átélt a szüleit szerető fiu, a kedveséért epedő legény, a kit egyszer elvittek katonának, ott fogták élethossziglan, de legalább is tízenkét esztendeig úgy, hogy inkább megszökött s lett belőle *legény*, *bujdosó*, *jár-kélő*, akil, amikor üldözött a hatalom, hát bizony visszalőtt a pandurra, a zsandárra s ha a jómóduak nem adtak neki menedéket, valami kis élelmet, akkor bizony erőszakkal szerezett . . .

Igy lett a szabadságra vágyó, egyébként jólelkű legényből a betyár.

Lett, mert:

Duna partján van egy szomorú fűzfa,
Kis pejlóvam oda vagyon akasztva.
Három színű pánthka a fékszára,
Gróf Radecki ajándékozta rája.

Meguntam én gróf Radeckit szolgálni,
Azt a fényes hosszú kardot hurcolni,
Nem maradtam ő felsége huszárja,
Inkább lettem zöld erdőnek betyárja.

Az se olyan régen volt, amikor még *dere*s volt . . . Az urasági hajdú olvasatlan huszonötöt utalványozott a mogyorófa-pálcával. Amikor még az uraság, negyven pengős vérdíj árán akár le is lőhetette a «kutya paraszt»-ot! . . . Így lett a betyár, így!

A nem szenteskedő természetű s még az Istenhez magához is fölemelt fővel beszélő magyar embernek bizony az ő átkozódó papjával is meggyült sokszor a baja. A szószékről való kipredikálás sok embert tett a faluban erkölcsi halottá, száműzötté.

Jártam én már a templomba eleget.
De a paptól pirulásnál
Nem tanultam egyebet :
Kipapolja, prédikálja,
Hogy a világ azt mondja :
Én vagyok a falurossza, bitangja.

Ha nem tetszik, akkor én majd beállok
Az Alföldre istentelen
Útonálló betyárnak,
Papolbat majd akárki fia-ura :
Nem hallgatók se a papra,
Se a bíres falura.

Nem a rosszlelkű, gonosz embert. a társadalmi ellenségét látták a betyárban, hanem az üldözött szegénylegényt, aki harcban áll mindnyájunk közös ellenségével, a zarnokoskodó, durva hatalommal.

Nézzünk csak néhány régi betyárnótát :

Betyár vagyok, Csillag Bandi
A nevem,
Puha ágyat senki sem ad
Énnekem,
Erdő keblén mohos gyepek
Nyoszolyám.
Derekaljam, puha párnám
Az én kedves, az én kedves
Drága kincsem, Juliskám.

Szegény legény bujdosik az erdőbe,
Azt sem tudja, ki menjen-e belőle?
Zöld levél a dunnája és párnája,
Gyöngyharmat a fölvetett nyoszolyája.

*

Csütörtökön este
Csak azt vettem észre :
A marcali fogadóban
Vasra vagyok verve.

Betyár vagyok, Barna Peli a nevem,
Édes is, meg bús is az én életem.
Előbb-utóbb gyászos végelem érem én.
De én aztat be nem várom
Hű fegyverem nem hagy csatban
El az erdő közepéig

Kedves kis angyalom,
Csak arra kéremlek :
Engem szeress ezután is.
Régi szerelődöt.

Ha nem szeretsz, mondd meg,
Nem haragszom érte . . .
Magam kérem a vármegyét,
Csukjon el örökre.

*

Mikor gulyás gyerek voltam
A legelőn elaludtam
Alom közben azt álmodtam
Külenc zsoldár áll mellettem.

Nádi Jancsi a csárdába
Ráparancsol a csárdásra :
„Huzza le a fírhangokat,
Hadd mulassam ki magamat.”

Kelj fel, ne aludjál
Elveszett a szilaj bikád
Nem aluszom, csak heverek,
Nem is hiszem, hogy elveszett.

Nádi Jancsi Fenékben van,
Zsándároknak izenve van :
— Most jöjjetek hamarjába,
Nádi Jancsi a csárdába.

Mikor esikős gyerek voltam,
Kinn a tanyán elaludtam,
Éjfél tájban felébredtem,
Zsoldár állt mellettem.

Jött a zsoldár nagy sietve
Duffa töltött fegyverekkel.
— Jancsi, akarsz-e meghalni,
Vagy magadat, még kell adni !

Zsoldár urak mit akarnak
Talán vasalni akarnak?
Nem akarunk mi vasalni,
Szilaj esikőt jöttünk venni.

Jancsi kapta a fegyverét,
Elkeríté az istenét,
S mire magát észrevette,
Golyó szívét sérgette.

Szilaj esikő nem eladó
Nem is zsoldár alá való,
Mert ha arra zsoldár ülne,
Még a madár is rab lenne.

Nádi Jancsi fejér teste
Fenékben van eltelve,
A fenéki temetőben
Nyugszik a fekete földben.

*

*

Mikor a nép így énekelt a betyárokról s a zsandárokról, természetes, hogy képüket is megkapjuk ábrázoló művészkedésében.

A nép azért is barátkozott a betyárokkal, mert szegény embert ritkán bántottak. Inkább segítették, a mikor csak tellett tőlük. A leghíresebb zsványok sem gyilkolták még az urakat se, beérték mindig egy-egy bravurnak tartott rablókalanddal. A betyárok férfias természete is tetszett a népnek, mert minden szegény legény erős ember, jó lovas, biztos lóvó, élelmes ember volt, a ki ravaszságával, furlangjával sok bosszúságot okozott a hatalom zsandárainak s ezekkel nem egy hősiesség látszó harcot vívott meg, a miben sohasem a gonosztságot, hanem a bátor önvédelmet látták.

Ezért ha beszélünk egy-egy pásztorral s kérdezzük tőle, kit ábrázol — tükrösen a gatyás, puskás alak — igen természetes, őszinte hangon mondja, hogy a felesége öregapját, azt meg azt a híres betyárt, a kinek hőstetteit egyszerűen elésorolja.

Egy csöppet sem szegényeli az ayaliságot.

A bemutatott darabok mind 30—40 év előtt készültek. Minden betyár-alakban régi híres betyár-vezért: Patkó Pistát, Sobri Jóskát, Milfajtót, Savanyu Jóskát, Séta Pistát, Bogár Bandit vélik felismerni.

A pásztorművészet tárgyain — mint már érintettük — gyakran találkozunk a szívvel.

A virágbokor szivből nő ki, a levélnek szív alakja van, a szegélydisz szívek sorozata, a keményfából készült szék hátának nyílásait szívalakra fűrészelik.

A magyar nép előtt a szív nagyon kedves jelkép. A magyar szivességet kér valakitől, szíves vendégszeretettel fogadja az érkezőt, feleségét szivemnek nevezi. Sok, sok nótája énekli a szerető, fájó, epedő szívet. Természetes tehát, hogy a szívnek a virág és a madár mellett fő hely jut a pásztorművészet tárgyain.

A pásztor nem szereti a száraz, lelketlő geometriai elemeket, legfőlebb egy-egy szegély keretében alkalmazza azokat igen tetszetős elrendezésben, elmés, friss fordulatokkal, úgy, hogy még a vonalak is frisséget teremtenek a virágok társaságában.

Ahol mértani elemeket alkalmaz, ott bizonyára oly kevés a hely, hogy a virágot nem tudja odaszorítani.

A pásztorfaragásokon megtaláljuk a fűrészfogásdísz, a dülény-barázdáívet, a láncszem-sorozatot, a körökből, körgyűrűkből álló sávot, az X alakra összeforduló két-két háromszögből álló szegélyt, a zeg-zugvonalas pántlikát, a saktábladísz, a hullámvonalat; a szilvamagalakú soros ornamentumot, vízszintes, rézsutos, függőleges barázdákat, a félhaldszerű s félkörös szalagokat s a vonalak szövevényes elrendezéséből előállítható mindenféle szerkezetet, kecses metszésekkel, tetszetős formákkal. tökéletes véséssel, pontos, aprólékos rajzzal, a növényi elemekkel szerenesés harmoniában.

Nagyon jellemző, büszkén írjuk meg, hogy jeslett, érzeki, buja jelenetek ábrázolása olyan ritka, hogy szinte nincs. Az egészséges, természetes, vaskos párosodás képét meg-megcsinálja egy-egy tréfás pásztor. de ez csak móka, legényemberes tréfa, az «apjuk» tarsiznyájában ílyet meg nem tűrne az asszony.

És a legény pásztor is, hogy megbecsüli a maga fajtáját!

Láttunk egy-egy katonaviselt pásztor tükrösen képet kormosai mulatozásról, de a leánynép, akivel a katona mulat: dáma az, nem fulusi leányzó, mert ilyemibe nem keveri a maga fajtáját!

Most pedig, megmagyarázván, ismertetvén pásztoraink művészkedését általában: vizsgáljuk rajzoló művésziünk, *Juhász Árpád* segítségével az egyes, e könyvben bemutatott példányokat.

Ismételjük, a balatonvidéki népművészetnek legjellemzőbb és legérdekesebb megnyilvánulása azokon az apró kis használati tárgyakon mutatkozik, amiket a pásztorember esőndes, nyugodt foglalkozása közben időtöltésből saját mulatságára faricskál. Az ő egyszerű mindennapi szükségletéhez tartoznak e holmik, gyujtótartók, sótartók, tükrösök, borotva-

tartók, tulok, de szívesen megfaragja az asszonyép számára a lapickát, kezi mángorlót, meg a szép viráglajtortát is. Az ezeken levő dísz mind nagyon jellemző és nagyon eredeti. Itt ugyan nincs idegen hatás! Az állatait csöndesen legeltető pásztor, juhász, a szabadban tartózkodva csak ritkán tér be a városba, egész életét magányban tölti, nem idegen példát utánoz, faragott díszeknek formáit mind saját lelkéből meríti, bőven ráer gondolkodni azon, mint töltse ki apró holmijának felületeit, részint ornamentikával, részint az őt környező állatok alakjaival; de, mint láttuk, nagyon szereti a betyárok életéből vett jeleneteket; mert a betyár az ő szemében nagyon kelves még most is, amikor már rég elvitték a zsandárok az utolsót is. A betyár mulatozása többnyire kettesben kedvesével, pohárkocintások, cigányozás, borozgatás, de a betyár ellensége, a pandur meg a zsandár is ott van faragásaiban egész egyszerű naiv alakban, de mindig jó stíluszerű megoldásban, s e tekintetben különösen tanulságosak e díszítések.

A tisztán ornamentális jellegű díszítés a leggyakoribb e holmikon, kevesebb az állatok ábrázolása, de többször találkozunk emberi alakokkal. Vegyesen is fordulnak elő, természetesen ezek nevekkal, felírásokkal együtt, gyakran a készítés évszámával.

Lássuk most a díszített tárgyakat közelebbről! Bizonyos ismétlések elől nem térhetünk ki.

A leggyakoribb a kis gyujtótartó; méreteit a kis dobozának maga a gyujtó nagysága adja, de azért néha jóval nagyobb ennél, mely mellénysebekhez mérten. Lapos, hosszúkás formájú, négy-szögletes kis faskatulyák ezek, amelyeknek egyik kis keskeny lapja a nyitható rész szög tengelyén fordul alkalmas rugószerkezettel (melyről már szólottunk, de még visszatérünk reá), a másik hosszabb, keskeny oldal a gyujtó horzsolására szükséges érdes felülettel van ellátva, vagy maga a fa van rovátkossá téve vagy kilyukgatott bádogdarabkával ellátva.

Néha lapos, tojásdad a gyujtótartó átmetszete, amikor a díszítés egyfolytában végigfut az egész felületen, míg az előbbi esetben a lapokra különálló s rendszeren nem azonos díszítés kerül.

A gyujtótartó mellett az úgynevezett «tikres», tükörtartó a leggyakoribb díszített holmija a pásztoroknak, s alakja sokféle lehet s nagysága is különféle; egészen kis mellénysebben elfér; kis alaktól kezdve nagyobb keretes tükrökig előfordul mindenféle, hosszúkás, négyzetes, nyolcszögű, tojásdad, kóralakú, különféle szerkezetű akad köztük.

Itt-ott e két szerszámot össze is szerkesztik egy darabba.

A borotvatartó a tikres párja, együttesen a pásztor rendes toilette eszköze. Alakja a borotvának megfelelő hosszúkás dobozka, mely két darabból készül, az egyik a borotva számára kivájt vályú, a másik az elzárásra és kinyitásra alkalmas fedő. Ennek a fődélnek nyitása, zárószervezete legtöbbször igen furdangosan van kieszelve. A borotvatartó külső oldalaira és tetejére is kerül dísz.

Nélkülözhetetlen holmija a pásztorarisznyának a sötörtő is, amit szintén nagyon szeretnek díszíteni. Leginkább ökörszarvból készül, amiből rövid darabokat fűrészelve le, azt főzéssel idomíthatóvá teszik s alsó és felső lappal látják el. A szarvra faragással vagy marattal adják a díszítést s a tetejére gyakran figurális alak jut, mint ezt már leirtuk.

Pásztorékség a szarvból készült tülök is, amelyet különös vonalas ornamentika díszít; némileg hasonló a kobak díszítése is.

A kampós pásztorbot, fokos, pipaszár, ostornyél, furulya, mind alkalmat nyújt a pásztorokra arra, hogy díszítő kedve mintegy tobzódjék rajtuk, mert alig is marad azokon apraszab, díszítetlen rész; ráérő kedvélen végig díszíti s nem sajnálja semmi faragásán az időt, van neki belőle elég!

Már nem a maga használatára, de az asszonyépnek faragja a csinos viráglajtortát, melynek oldalát és a fokat különféle kép cífrázza; különösen jellemző itt az egydarab-ból faragott, láncszerű összefüggésben csüngő dísz.

Az ilyen egydarabhból kifaragást mindenütt az erre fordított fáradság és idő miatt

különösen művészinek tart mindenütt a népzés, bár sokszor szertelenségig megy ez a céltudatos törekvés. Láncokat különösen szeretnek faragni így egyazon fadarabból, de kisebbeket szarvból is.

Teknikailag a díszítés módja többféle e tárgyakon.

Egyik nagyon elterjedt gyakorlat az úgynevezett «spanyolozás»; a kivésett felületeket különböző (piros, kék, zöld, fekete) színű felolvasztott spanyolviaszszal töltik ki s ezáltal mintegy a berakást helyettesítik.

E mód bár nem nagy tartósságú, de mindamellett elég gyakorlati eljárás s annak könnyű kezelése megfelel a pásztor igénytelen életének s egyszerű viszonyainak. A tükrösök és sórtartók oldalait díszítik így «spanyolozással»; többnyire nagyobb foltok kitöltésére alkalmas ez a mód; az egész vékony vonalakat, pl. a pipaszárazakon stb. színes viaszszal töltik ki, magára a kivésésre éles, tüszérű eszközt használnak, a csontnyelű «bizsókát» és a fanyelű akusztorát.

A sórtartókon és a szarvakon a bekarcolás és spanyolozás mellett választóvízzel maratást is alkalmaznak, mely a felületeknek sötétebb sárga színezetet ad; a gyújtótartók többnyire domború faragásúak; ezek között vannak már olyanok is, amelyeken meglátszik, hogy eladásra szánva készültek, de ezek rendesen újabb keletűek.

Hogy e díszes faragott eszközök gyakorlati célnak is megfeleljenek, és első sorban erre is készültek, célszerű szerkezettel is ellátják őket, még pedig a saját egyszerű eszközeikkel, bolti árak segítségével nélkül.

Így kerülnek ki záruk, sarkok, rugók stb. mind a pásztor keze alul s az ilyen szerkezet mindig célszerű, elmés, sokszor egész furfangos.

A gyújtótartók rendszerint négy darabblól állnak, egy kis egydarabblól készült, belül kivésett, a gyufa befogására való szelence képezi az alapját; egyik rövid keskeny oldala ad szilárdan álló feneket s ez a második rész, a harmadik a kis nyitás és zárásra alkalmas nyelv az előbbivel szemben; a negyedik a nyelv rugója.

Miként függnek össze e részek, azt rajzunk magyarázza meg, abból megérthetjük a nyelv és a rugó működését; mikép fordul egy kis részeg körül a nyelv, miként és mért szorítja a kinyitásnál a nyelv a rugót hátra mindaddig, míg a nyelv függélyes állásba nem jut, amikor a rugó működése megszűnik s a gyújtótartó egész nyitva van; a becsukásnál e rugó erős csattanással szorítja vissza eredeti helyzetébe a nyelvet s a rugó ismét nyugvó helyzetbe kerül (137—142).

Ez a rendes szerkezete a gyújtótartónak. Előfordul néha, hogy két oldalon is van a rugós nyelve, ilyen az A 1., 8. zalaufjalusi pásztor gyufatartója. Az A 1. egy lakattal díszített gyufatartó szerkezete más a pásztorra vall, szerkezete a borotvatartókéhoz hasonló és 2. és 3. alatti rajzokból érthető meg.

A tükrösöknek többféle megoldásuk van. Az egyik és a legelterjedtebb és legegyszerűbb, amit (142) rajzunk mutat. A két lapos darabblól (a tükröt tartó és földl-részből) álló «tikres» egyik felébe van beillesztve a kis tükör, amire a felső födölcmez rátolható a hornyolt szerkezetbe.

Ilyenknél rendesen a felső födölcen kis kivésett rész van a hajuszpedró helyének.

Egész egyszerű az, amelyen a két rész sarkon fordul.

Úgyes és eredeti szerkezete van a köralakú tikresnek, két része két tenyér közé szorítva és forgatva csukódik és nyitódik, ez esetben két külön részre válik szét, alkalmas, a rajzban látható hornyolások segítségével.

A sórtartók egészen egyszerű szerkezetűek; a hengeres vagy hasábalakúvá idomított ökörszarvból fűrészelt üres rész a só befogadására szánt edény, melynek alul és fölül fafödele van; a felső egyszerű, az levehető; mindkettőnek rendesen kiugró tagozata is van s gyakran a fedélen fogantyú vagy figurális dísz. Néha külön lábai is vannak a sórtartónak.

Ha mindezt a díszített tárgyat nagyobb tömegben összegyűjtve látjuk, már gazdag, sokféle megjelenésük miatt is szemlélődésükben kifáradva, zavaros benyomást szerzünk; azért bizonyos rendszert kerestünk, amivel az áttekinthetőséget könnyebbé tehetjük.

Minden tekintetben megfelelő ily rendszert úgyszólván lehetetlen találnunk. Az a rendes egyszerű elrendezés, mely az egynemű tárgyaknak egymás mellé állításából áll, nem mondható szerencsésnek; annyira különbözők a díszítő elemek, s például az tükrösök és gyújtótartók két oldalai is rendszeren egymástól elütők és más természetűek, hogy ilyen eljárás-al a tárgyak díszítés szempontjából rendezettnek nem tekinthetők.

A legáttekinthetőbb talán még az olyan elrendezés, ahol a díszítő elemek adják meg az elrendezés alapját. Ezáltal persze a tárgyak két oldala egymástól messze eshetik s maguk a díszítések is egymáshoz átmeneteket képezve nem mindig illenek be a felállított rendszer keretébe.

Mégis, ezt a módot találtuk legalkalmasablnak az anyag elrendezésénél. Azért kerülnek össze gyújtótartó, tikres és sótartó e táblákon, mint amelyek nagyság és térkitöltés szempontjából bizonyos tekintetben hasonlítanak egymáshoz.

E tárgyak legnagyobb részét növényi formákból vett ornamentikával vannak díszítve (mértani formák inkább csak a keretekre kerülnek), a kisebb, bár tekintélyes részen, alakok vannak, emberek, állatok külön és együtt, vegyesen ornamentikával; vannak végre különféle jellegű díszek, ország címere, vallási jelvények és egyebek.

A növényi díszek karakterisztikuma a *virágzat*; az egész teret betöltve, vagy mezőkre osztott részeket ismétlődő módon elfoglalva a legkülönfélébb változatokban fordulnak elő ezek a díszítmények; megfelelőleg a sok közreműködő kéznek, sokféle a megoldás is; gazdag ötletekben, jól stilizált formáktól szinte duzzad.

A földat, ami a faragó előtt áll a szerkezet elkészítése után, annak díszítése; a díszítésre kínáló *téc kitöltése*. Ennek mindig tudatában van a díszítő népművész s legjobb tudása szerint oldja meg e feladatot, a legegyszerűben naiv módtól kezdve egész a technikai és rajzilag tökéletes alkotásokig. Utánozni nem igyekszik egyik se a másikat (legfőkébb az első kísérleteknél teszi ezt), új változatokon töri fejét és e törekvés határozottan felismerhető mindenütt.

És a csöndes, szemlélődő művészi munkálkodása közben rájut maga is azokra az általános értékű művészi szabályokra, amikre már mások évezredek előtt rájöttek, s nem kisebb azért az ő érdeme; fölismeri a térkitöltés művészi alapelveit, a díszítés törvényeit, a technikai megoldások természetét s az alból folyó stílszerűséget.

Minden történeti ábrázolás nélkül rá lehet pl. mutatni itt-ott arra a hasonlóságra, mely részben a figurális ábrázolásokban, részben a fákna, fűnek ábrázolásánál mutatkozik az asszír domborműveknél és a dunántúli pásztorfaragásoknál; egy-egy tükrösön pl. a mező füvének stilizálása ugyanolyan mint az asszír domborműveken, ugyanaz a pikelyes elrendezés, mely merőben térkitöltő stilizálás és kevés vagy éppen semmi hasonlósága sincs a természeti formákhöz.

A frizszerű elrendezésekben az embernel nagyobb tárgyak méreteinek kisebbitéseit épügy megtaláljuk itt, mint a régi antik domborműveken.

Más egyebekben is ki lehetne mutatni a találkozásokat s ez már csak azért is nagyon érdekes, mert a helyzeténél fogva a kulturától egészen távol eső pásztoember semmiesetre se utánoz, hanem magától bukkan rá e dolgokra.

Itt mintegy magától előtérbe lép az a gondolat, hogy éppen az ilyen népművészet az úgynevezett nagy művészetek kezdeté s kellő és kedvező viszonyok mellett önálló és nemzeti irányban ki is fejlődnek.

A mai körülmények és viszonyok közt természetesen ezt már bajosan várhatjuk; a mult, mely nem ismerte fel fontosságát, nem adott neki módot a továbbfejlődésre, mindig nagyobb és nagyobb feladatok kitűzésével; a népművészet valósággal tengődésre volt

kényszerítve.* A jelen gazdasági viszonyok megakasztják a továbbfejlődést, különösen mivel régebben átvett kulturával áll szemben, mely amennyire nem nemzeties, de viszont anynyival fejlettebb.

Igy tehát mintegy a nemzeti művészet ifjúkorát látjuk és ezt is kell látnunk a népművészetben. Minden vonás, minden forma, amit itt találunk, edes mindnyájunk közös kincsé, méltó a továbbfejlesztésre, kiépitésre.

És ha már nincs is módunkban, hogy végig láthassuk e művészetnek teljes kifejlődését, mindenesetre felhasználhatjuk a már meglévőnek e nemzeti szellemmel való beojtására.

Nagyon érdemesek és méltók a tanulmányozásra e megnyilvánulásai a magyar szellemnek, bármily naiv és egyszerű legyen is a megjelenésük, mindegyikben van olyasmi, amiből a tervező művész tanulhat, vagy legalább is lökést, irányt adhat, követendő elveket állapítván meg a nemzeti művészetnek.

Amit itt bemutatunk, az minden kétséget kizáró módon magyaros, valamennyiben ott kapjuk a magyar lelket, a magyar gondolkodásmódot.

Az a lélek az, amelyet még most alig ismerünk, nem lévén önálló nemzeti művészetünk; ha körületekintünk, itthon, az utcán, a középületeken, a templomban, a könyvekben lapozva, mindent találunk csak magyarosat nem. Régi letűnt kulturák nyomait ismerhetjük fel bútoraink díszítésén, görög sírkövek támadtak fel kemencéinkben, az utcák házáiról *urazágoktól levelett régi művészetek meg nem értett, gipszbe préselt formái ásttanak le ránk*, fölékesítve rég elfeledett s már senkitől sem értett allegorikus alakokkal; olyanokkal, amelyek senkit sem érdekelnek, örökre idegenek maradnak számunkra. Még mindig ott vagyunk csaknem a mai napig az iparművészetben, építészetben, ahol költészetünk volt akkor, amikor latinoskodtunk, görögösködtünk, — még mindig «néktár thyrzusai» járnak, még mindig Camœna a kegyelt, akit senki sem ismer! . . .

Milyen más lélek nyilatkozik meg e faragásokon, bár mint említve volt, ugyanazon inkább érzett, mint tudott művészi törvények alapján épült fel.

Ezt a lelket persze nem lehet pár szóval jellemezni, érezni azonban lehet annak, aki ezekkel foglalkozni nem restell s aki a tanulmányozással mint egymagába szívja föl e formanyelvet, úgy mint ahogy anyanyelvünket szívjuk fel, tanuljuk meg, anélkül, hogy számot tudnánk adni azokról a logikai törvényekről, amik abban nyilvánulnak, — de beszéljük, tudjuk használni hiba nélkül és a legkisebb hibát is észre vesszük, holott a miért-ről hiába kérdeznak bennünket.

Ily szempontból kell egyebüti is vizsgálunk, méltatunk a népművészet tárgyait, s nem kell épen kifejelett rajztudást keresnünk (bár olyat is találunk elegend); a legnaivabb ábrázolás is nyújthat tanulságosat felfogásával, ötletével; a nép, e «millió kari» lény, szólal meg változatos hangokon, amelyek mindegyike eredeti és magyaros.

A növényi díszítményeket is több csoportra lehet osztani, természetesen nem húzható meg élesen a határvonal, mely e csoportokat egymástól elválasztja, de mégis elég támpont arra, hogy a nagy anyagban némi áttekintést szerezhessünk.

Jellemző, általános vonása ez ábrázolásoknak a virágzat, amelyet rendszeren valamiféle keret foglal be.

E virágzat rendszeren valami edényből, szívből nő ki, innen elágazva tölti be a teret, sűrűbben, ritkábban s az előbbi eset a gyakoribb; a nép mindenütt szereti a törött ornamentikát s a munkára fordított idő nála még nem jó tekintetbe, nem pénzért csinál-

* Nagyon érdekes volna, ha valamit is tudnánk a múlt éfajta népművészetéről; nincs azonban semmiféle nyom, senki se tartotta méltónak a főljegyzésre, pedig bizonyára sokkal gazdagabb lehetett az akkori könnyebb viszonyok közt, mint ma. De nem is esoda, hisz magát a nemzeti nyelvet se méltatták, idegen, holt nyelvet használtak és milyen nehezen tudta ezt az Igát is lerázni magáról a neuzét.

van azt; de a természet is, mely egyedüli mestere, csak ilyenre tanítja. Rendkívüli gazdagság jellemzi a növényeket, a legkisebb fűtől a szép virágokig egymásra halmozott formák sokasága tűnik szemünkbe, erre a gazdagságra törekszik általában a nép művésze, egészséges idegrendszerét nem fárasztja ki sem a sok forma, sem a színek erőteljesége.

De mást is tanult a természetől s ez éppen *minden* népművészet jellemző vonása.

Nem ismeri az iméttelődő fermáknak unalmas, teljes gyárias egyenlőségét, amint-hogy egy fának két levele nem teljesen egyenlő; a szimmetria csak a lényegében van meg, de nincs a véglelekig mértani pontossággal keresztül vve a természetben, így van ez a népművészetben is; gyakorlati példákon láttuk, mint vesztí el báját a népies díszítés, ha mértani pontosságú lemásolt szimmetrikus részekből épül fel.

A nép a másolást technikailag se ismeri, s a másolás fogalma is idegen előtte, nem is jut eszébe, hogy arra törekedjék.

Egy dologban azonban érzékeny, a számokat nem hanyagolja el: mindennek megadja megillető számát, legyen az bármily kis ábrázolás; az ember kezén mindig öt ujj van, a virágok szirmainál is megtartja, ha csak lehetséges, a számok helyességét.

Visszatérve a virágzatok felosztásához, az első csoportba lehetne sorozni azokat, amelyeknél egy pontból, mintegy a tőből indulnak ki sugarasan a szárok s levelek, anélkül, hogy valóságos ágakat képeznének.

A második csoportnál ágak képződése mutatkozik; a harmadik csoportnál inkább középponti a díszítés, az ágak vagy egészen hiányzanak vagy koszorú alakba összefonódnak egy középpontba.

Ezek mind többé-kevésbé szimmetrikusak; újabb csoportba vehetők, amelyeken a kiindulási pont az egyik sarok s a szár ferdén, átlós alakban, egyenesen vagy hullámosan nyúlik be a kitöltendő mezőbe s belőle nyúlnak ki az ágak, levelek, virágok.

Az első csoportba tartozókat legjobban jellemzi a 144 l. kép nagy spanyolozott tükrösének egyik oldala; mezőkre osztott szegély veszi körül az edényből kinövő virágzatot, közepen nagy tulipán, kétoldalt rózsák, szárok egyenesen az edényből nyúlnak ki; az eredeti színes spanyolozott díszű, a szegélyben az alap spanyolozott s a rajz a fa természetes színe. Mintegy hangsúlyozásul: a szegély középső mezőinek alapja fekete, míg a többi vörös. Mestere ismeretlen; egyike a legérettebb alkotásoknak e tükrös s valószínűleg egy mult század elején élő türjei pásztor műve, több ilyen természetű díszítésekből következtethetőleg.

Hasonló ehhez egy rézi pásztor faragta gömbölyű alakú tükrös; itt egy kötegen van a domborművű virágzat. Szintén köteg, még pedig kézben tartott, Túttó Sándor lehnjusztaí juhász tükröse, hol a virágzatot számócák és azok levelei képezik; a formák inkább természetesek itt, s általában Túttó Sándor egyéb faragásain is a természetesség és jó rajz a jellemző. (144 3—6.)

Kehelyből nőnek ki a spanyolozott virágok a 144 7. sőtartón. Az ágakon levő egymás melletti levelek felváltva alapszínűek és vörösek, ami jól ható dekoratív megoldás, mely a 144 l. bekarcolt díszű sőtartón is érvenyesül, esakhogy itt a levelek nem spanyolozva, hanem sűrű vonalozással vannak egymástól különbözővé téve; ugyanilyen a 6. Juhász Ferenc sántosi pásztor sőtartóján is a dísz.

A 145 l. sőtartó bekarcolt díszje hasonló ezekhez, a kehely melletti tért itt is lehajló virágok töltik be.

Ugyanígy van a 143 felső 2. faragott tükrösön, esakhogy itt az edényből kinyúló rózsák közül az egyik mintegy a közepet, a többi négy a kitöltendő négyszög többi szögletét díszíti. A tér alakjának ily módon való éreztetése általános, ha nem is tudatos e pásztorfaragásokon. Ily módon van kiemelve a négy sarokba nyúló virággal a 145 fel. 6. Túttó Sándor faragott gyufatartója, valamint a 145 fel. 2. Molnár János fenéki csikósé is. A 143 fel. 2. bekarcolt sőtartó is efféle, ilyen a 144 al. 1. (Csapó Gy., spanyolos) és a 144 al. 4. (Dombi János), az előbbi sőtartó, az utóbbi gyujtótartó, mindkettő egész

tömött díztésű; egy pontból kiinduló szárazon ülnek a virágok, a négyszöget kiemelő virágokkal. Ritkábban fordul elő oly negatív dísz, mint a 144 al. 1., ahol a száraz közti tér is ki van töltve spanyolozással.

A gyujtótartókat esaknem kivétel nélkül dombornívű faragással díszítik, spanyolozás inkább a tikresekre és sötartókra kerül; ez utóbbiak díszre nem olyan tartós; a mellényzebben nagyobb viszontagságnak kitett gyujtótartóra alkalmazva, nem is lenne célszerű. A hosszas használat maga is koptatja ezeket a formákat és ennek tudatában nem egy gyujtótartó díszre széles, lapos és simán van tartva, mit a 144 f. 7. és al. 5. Csökölyön készült gyujtótartó két oldalán látni. Hasonló ezekhez a 143 al. 6. gyujtótartó leforgatott köpenyén levő dísz is e tekintetben.

Ezen egyszermind az a jól ismert díztési technika is érvényesül, amit a háttérnek kiszürkölésével érnek el. A fénytelen háttérből így emelkedik még jobban elő, a dombormű; különösen a síma fénylésre hajlandó domború felületeket szokták így kiemelni, ami igen természetes és helyes módja a díztési eljárásnak.

A díztésnek a neutrális háttérből való kiemelésére spanyolozás és domborművű kifaragáson s az említett poncoláson kívül még sűrűn alkalmazott vonalazást is használnak. Ilyen pl. a 144 al. 3. és 143 fel. 6. és A 3—6. Túttó S. tükröse, továbbá a 144 fel. 5. Sötartókon használják a sósavval való maratást, amikor is a díztés sárgára marva jobban érvényesül, mint csak a bekarcolással, ami persze azért ebben az esetben is megvan. Ilyen a 143 fel. 7. sötartó leforgatott virágzata; az eredeti élénk sárga színűek a virágok s egész csinosan elütnek a szaruanyag fehérségétől.

E sötartó virágai különös formájukkal tűnnek föl; nem annyira természetes virágok stílizálásai, mint inkább a bekarcolási technikából folyó, könnyen írható, alkalmas vonalak összetételei; a tüvel való bekarcolás ilyen alkalmazásainak tekinthetők azok az apró kis iveskék, amikkel a külső körvonalakat mintegy bekeretezik. Egy másik hasonló eljárás az, mely a 143 al. 8-on látható, e sötartódíszben a külső határ vonalai apró kis vonalakkal vannak mintegy kiszélesítve. Ez a mód különösen a szarvból készült túlkökön gyakori.

Egészen ritka példa a 143 fel. 5. veszprémi múzeumban őrzött, áttört művű, sárga esont gyujtótartó, mely nem is célszerű és inkább különösség.

Ritkábban találunk oly példára is, mint amelyet a 143 al. 5. bekarcolt művű sötartó díszre képvisel; az ágból kinövő másik ág nem simul hozzá, mintegy érintő irányban hegyesszögben, hanem derékszögben.

Érdekes a 143 fel. 5. Kulcsár Ferenc lebujszuztai pástör tükröse, melyen két egymás mellé állított virágzat tölti ki a körülszegélyezett mezőt.

Szokatlan, de azért jó megoldások a 143 fel. 3. és 4. különösen az utóbbi nem szimmetrikus virágzat, mely egy más csoportnál, az egyik sarokból kiindulónál általános. Nagyon szép, ehhez hasonló példány, amelyen a gyujtótartó négyszögletét legyezősen levelek töltik ki, a nagy tulipán hullámosan feltörekvő száron ül, mely nem edényből nő ki, hanem visszakunorodó szára van; az ilyen kezdő megoldás a Székelyföldön is nagyon divatos.

E csoporthoz tartozó sok van rajzaink között, amelyek bemutatják a különféle megoldások érdekes példáit.

Külön emlékezzünk meg arról a szép tükrösről, amelynek középszárában két tulipán ül s a kettő közül magas gerincű szár megy átlósan a sarkokba s ott egy-egy virágban végződik; a gerincekből a teret teljesen kitöltő egymás mellé sorakozó levelek nőnek ki.

A második csoportba tartozó díszített tárgyanknál a virág szárából több szár nő ki, de nem úgy többől, mint az előbbi példákban láttuk, nem egy pontból, hogy ezáltal az egésznek bokréta jellege lesz; ezeknek inkább cserje, bokor vagy fa a jellegük.

Különben is a virágdíszeknek egyáltalán ez épen a logikájuk. A természetben szabadon növe virágot lépve, mint kis szálát vagy többet összefogva termékbokrétát

helyezzük pohárba, edénybe téve, akár virágos, leveles ágat törünk le ily célból vagy gyökerestől eserépbe, edénybe ültetve dekorálunk vele valami helyet, teret; ez utóbbi különösen kedves, mintha kertet vinnénk így a szobába!... Ez a legszokottabb.

Ilyen virágos rózsafát ábrázol a 145 al. 2. szép faragású tükrös, öt nagy virága közül négy a sarokba nyúlik be — az ötödik a fa törzsének ormán ül, mely mellett bimbók emelkednek; kétoldalt nagy levelek; a szárok közt levő teret a faragásra alkalmas levelekké alakított egymás melletti háromszögek töltik be; az egész teret fonásra emlékeztető keret veszi körül. Az egész ügyes, finom: Dömötöri József gyórvári pásztor műve.

Határozottan fajjellegű a 145 al. 4. továbbá az a szarusótartón körülfutó díszítés, amelyen a gyökerek is jelezve vannak (146 l.); továbbá ugyanazon a lapon 5. Tüttő Sándor rózsafája, olyan ritkábban előforduló esetet mutatva, amidőn a szár a levelet átvágja. Az 1. a 147-en Horváth Vendel lebujpusztai pásztor, úgy látszik Tüttő hatás alatt faragott tikresén naturalisztikusabb a róza és több levelet metsz át a szár is. Tüttő Sándoré a 147 fel. 4. is, terebélyes fával.

A 145 al. 5. és 7. szintén faábrázolású, az utóbbi szimmetrikus, három nagy virággal. A 147 fel. 2. gazdag virágú fája egy nagykanizsai pásztor faragása.

A 145—46. lapok többi példányai inkább eserépbe ültetett virágot ábrázolnak, ilyenek az érdekes rajzú 146 al. 8, 7 és 9.

Kozmás József keszthelyi csordás tulipános gyujtótartója is ide tartozik (146 al. 6.), továbbá a 146 fel. 4.

A 145 al. 1. és 3. egész lapos, széles díszítésű domborfaragás, szívből kinövő virágzat: hasonlók ehhez a 146 al. 3. és 5. sótartók díszei, előbbi spanyolozás, utóbbi bekarcolt díszű.

A törzs egészen elmaradt a 146 al. 4. sótartón és a 147 fel. 5. tojásdadalakú spanyolozott tükrösön.

Egy harmadik csoportba lehetne sorozni többé-kevésbé a 147—151. lapok tárgyait, a rajtok levő díszítés természete szerint.

Ezek részben középponti elrendezésűek, csillagalakban töltve ki a teret, — részben az előbbi esetek olyan speciális alakításai, ahol inkább a virág foglalja el a nagyobb helyet s szárok alig vannak; köztük azonban határozottan kifejezett, előbbi rendszerűek is akadnak.

Ilyen középponti elrendezésű a 149 al. 4. tükrös dísz, az erszényalakú 149 fel. 3.; a 149 fel. 7. 8. s a 148 fel. 1., mely utóbbi ugyanezek azon a lapon bemutatott másik felével együtt nagyon érdekes, mindegyiktől elütő, szinte arabs hatású domborfaragású tükrös.

Egy nagy virág van a 149 al. 1., Ács István pacsatüti pásztor tükrösén, szépen faragott, bemélyített levelekkel; a két szár közé van befoglalva a nagy virág; ilyenféle a 147 al. 7., a 149 al. 2. A szivalakú 148 al. 1. közepén K. J. betű van, virág helyett. Ez a koszorújelleg van a 147 al. 2. is, ahol a kitöltés úgy látszik kimaradt. Viszont azonban a 148 fel. 8. sótartón a eserépből kinövő két szár összehajlik koszorúszerűen s a belső tér szándékosan van üresen hagyva. Egészen magába foglalja az öt közül a 148 fel. 6. gyujtótartó ágaival, míg a többi nagy virág a négy sarkot tölti ki. A 147 al. 5. halatonyörki pásztor gyujtótartóján eséséből két irányban a négyszög átlójaként nő ki a levelektől vastagga vált szár és két kis tulipánban végződik a két felső sarokban; a középtér csaknem ki van töltve a levelekkel. E kettős osztás egész határozottan ki van fejezve a 148 fel. 5. zalai pásztor tükrösén, ahol a szimmetriális vonalat a két ág között hagyott ürt ábrázolja.

Ha ezeket a példákat s a többieket is figyelemmel egybevetjük, tanulmányozzuk, rájövünk, hogy e faragásokon valami olyan közös jelleg legyen, mintha valamennyi egy ember öntudatos munkája volna, aki folyton újat meg újat keresve, lassanként, bizonyos formai gondolatkörben minden lehetőséget kipróbál, rájön szemálmán kombinációra; erre enged következtetni az a nagy gazdagság is, mely ez alkotásokban megnyilatkozik. Minden újabb lelet egy mutatkozó ürt, hézagot látszik kitölteni.

Ebben van épen fontosságuk a népművészeti alkotásoknak és különösen az ilyen apró megoldásokban, ahol nagy változatosságot lehet kifejezni; és ez az a *közös jelleg, amit mi magyarnak minősítettünk* s ami határozottan kimutatható ma még az egyes faragók munkáján, bármennyire magán viselje is az illetőnek összes faragott holmija az ő egyéni karakterét.

A közös magyar jelleg, mondjuk nemzeti jelleg keretében mily természetesen, egészségesen érvényesül a külön-külön egyéniség!

Szinte látja az ember, a pásztor, míg nyája legelget, mint tőri fejét más és más megoldásokon, hogy a delelés alkalmával nyugodtan élészedve tarisznyájából farieskáló eszközeit, formát is adjon gondolatainak.

Egondolja, hogy szivalakú lesz az új tükröse; leül, ki is faragja s mialatt külső alakját megfaragja, szerkezetét is megoldván, már végig gondolja, milyen lesz; nem olyan, amilyet a pajtásainál látott, például a 147 al. 4. vagy a 148 fel. 1–2., aki szintén szivalakú tükröst faragott, aki a szív alsó csúcsából kiinduló, két száron ülő két rózsát faragott, a szív két felső domborlatát kitöltötte s a másik oldalán a két szár közé nevének kezdőbetűit is oda véste; ő máskép oldja meg, nevét egész ki is írja (150 al. 1, 151 fel. 1.), még a dátumot is a rózsák száraira s a keretet is gazdagabban oldja meg, stb.

Nem egy kezdő első kísérleteire is akadunk, aki szemlátomást pajtása holmiját utánozza; mily megható a próbálkozás — és mégis, mennyi kedv és készség azonnal a faragáshoz!

Ilyen lehet a 149 fel. 7., a 151 al. 4. és 5. is vallásos jelvényével, továbbá a 150 fel. 2. s a 151 fel. 3. és 4.

E harmadik csoporthoz tartozik még a sórtartók közül sok, részben az előbbi lapokon is, amelyeknél a keskeny fűszerű mező felfelé való kifejlődést nem engedhet meg s egy szimmetriális középvonaltól jobbra, balra vagy vízszintesen vagy hullámosan futó indáról nőnek fel és csüngenek lefelé a virágok. (151 al. 1. és 2.)

A 148 al. 2-n, a név fölött egymás mellé sorakozó hasonló motívumokkal van a tér kitöltve; ilyen különös a 150 fel. 3., melynek a középet egymásba fonódó faágak képezik, mellettük virágokkal, igen domború faragásban.

Egy negyedik csoportba oszthatnók az oly asszimmetrikus rajzú holmikak, melyeknek virágzata az egyik sarokból indul ki, lévén pedig a gyújtótartók és tükrösök legnagyobb része téglalap alakú (sórtartó ezek közt nincs), az ilyen átlósan két részre választott mező egyenlő bár, de fordított helyzetű.

Többnyire ágat vagy fát ábrázolnak; igen gyakran szívből indulnak ki, mely csúcsos alakjával jól beillik a téglalap sarkába. Cserép, amelynek helyzete a valóságban sem szokott ferde lenni, ezeken a rajzokon nem igen fordul elő, mert ez nem is lenne logikus. Ilyen csak egy akadt (152 al. 4.)

Igen szép a legömbölyített sarkú, négyzetes formájú tükröse Borbás Sándor letenyei pásztornak, (152 fel. 1.) Úgyesen stilizált levelek sűrűn egymás mellett adják a hátteret, mely az ágak közti teret tölti ki; hasonló tömörségben ugyanott a fel. 2. és al. 5. tükrösök disze, ez utóbbinál a virágok mintegy rajtafekszenek a leveleken. Hasonló ezekhez a 153 al. 4. és fel. 8.; a 152 fel. 4-en, egy gyújtótartó leforgatott kópönyegen, széles, vastag törzsből nyúlnak ki a virágok, levelek, bimbók, betöltve egészen a mezőt.

A 152 fel. 5. 6. Keeskés Sándor andrásmajori kanász gyújtótartója, melyen a sokszorososan duplává tett tulipán, hogy a teret betöltse.

Szokatlan a 152 al. 1. 2. gyújtótartó disze, egyrészt fuxia-féle csüngő virágjaival, másrészt behajló leveleivel.

Nagyon stilizált virág van a spanyolozott 154 fel. 1. tükrösön; jól hangsúlyozott a négy sarok levéllel, virággal és az a 154 fel. 11. 8., fel. 3. 4. 5. 6. stb. A tölgylevéllel és a makkal az erdő is jelezve van. a 153 al. 5. fel. 10 és fel. 4. gyújtótartókon; Tüttö Gyuri 153 fel. 1. tükrösén a szőlőfürtös és leveles inda, metsző, álló kasza, gereblye s olló a mezei munkát ábrázolja és valószínűleg szőlőcsösznek volt a tükrös szánva.

Mert a pásztor nemcsak magának készít, hisz magának csak egy tükröse vagy gyujtótartóra van szüksége, de csinál pajtásának is, aki nem tud faragni, csinál ismerőseinek, rokonainak; erre vall a gyakori «emlék» jelzés (152 fel. 1.)

Egy fintafai juhász, Kerti József, a «szép Katinka» mezei virágot ábrázolta gyujtótartóján; a 154 fel. 12. virágján pedig búbosbanka ül.

Egy benyúló és lecsüngő ágat ábrázol a 152 fel. 7.; Kürti József fintafai juhász faragása s van még több ezekhez tartozó gyujtótartódísz.

A népművészeti ábrázolások közt ritkán akadunk figurális munkára, különösen az emberi alak nem igen szerepel; máz rajzbeli nehézsége miatt is kerülik. Mintha ezt is a magyar természet érzékesége magyarázná: érzéki járatlanságát, nem csinál olyasmit, amihez nem tud.

Szinte kivétel e tekintetben a balatonvidéki, a somogyi és zalai pásztor s — általában az egész Dunántúl népművészete.

Sőtartékon, tükrösökön elég gyakran megjelennek az alakok, amelyeket a pásztor jól ismer, melyek megragadták fantáziáját s bizonyos szeretet indíthatja őket arra, hogy le is rajzolja.

Téves volna fejlett rajztudást keresni ez egyszerű ábrázolásokban; naiv kezek munkái e rajzok, minden iskolai képzettség nélkül próbálkoznak meg a pásztor-emberek e feladatokkal, tisztán saját mulattatásukra, nem gondolva nyilvánosságra vagy műzeumokra, amikről legtöbbször fogalmuk sincs. Valami mondanivalójuk van s ennek akarnak kifejezést adni. Elmondják, ahogy tudniok adatott.

Néhol ugyan meg-megszáll a nagy formaérzék és kézheli ügyesség s tagadhatatlanul sok művészlelke marad itt ugarban.

Annál több stílerzékelt találunk a figurális ábrázolásokban is; a népművészetben a stílszerűség szinte természetes.

A stílszerűtlenség rendszeren ott burjánzik, ahol a tervezés és a kivétel útja szétválik; a papíroson megrajzolt terv általában olyan követelményekkel lép föl a kivitelnél, amelyeknek csak igen gyakorolt munkáskéz tud eleget tenni, valóságos erőszakkal. Így támadnak a gyárimunkák erőszakos stílszerűtlenségei, terjesztve az izléstelenséget a gondolkozni rá nem érő nagy tömeg körében.

A nép e névtelen művészei nem tanultak rajzolni, náluk a rajzolás és faragás szinte egyazon munka; nem papíroson készül a terv, agyukban alakulnak ki a formák s a biczka közvetlenül viszi át azokat fába, csontba, kőbe.

És csak olyat farag, amit a biczka elbit; nem valószerű részletekre törekedik; nem is mával a természetből; az emlékében megmaradt formák s azoknak a fába biczka segítségével lehető kifaragása harmoniájaként jelennek meg ezek az ábrázolások. Ez a harmónia; a stílszerűség.

Nem próbálhat lehetetlenséget, nem vágya fejszéjét olyan fába, amivel nem bír meg. A könnyed játékszerű, az anyagon való tökéletes és az illető képzettségével arányos uralom jellemzi e népművészetet.

Ugy-e, mily nobilisan magyar mindez!...

A 156 fel. 5. tükrös hátán levő rajz egészen naiv felfogásában és mégis: mily ügyesen van a kör e két alakkal és mellettük levő ornamentikával kitöltve! Boros-poharat tart kezében a betyár és kedvese; a ruha egyszerű stílzálása, a vízszintes talaj lemettsége, a szegély, de legkivált a két oldalsó virág, jó stílerzékre vallanak. Nagyon jól tudja a faricskáló pászterművész, hogy a cserépből levő virág aránylag kisebb és a fa aránylag nagyobb; de mily lehetetlenség lenne csak megkísérelni is, hogy arányos nagyságban ábrázolja e tárgyakat; öntudatlanul talán, de helyes érzékeléssel alarendeli ezt a díszítés szempontjából fontosabb térkitöltési törvénynek. E törvény helyes alkalmazását megtaláljuk minden kor művészetében; hogy csak egy ismeretes jellemző esetet említsünk a sok közül, az athéni parthenon frizén a lovasok aránylag nagyok a lovakhoz mérten s

úgy ülnek a lovakon, mintha azok testébe olvadtak volna, csak azért, hogy a ló és lovas egyformán kitölttesse a teret.

Ilyenféle természetű a 158. 3. négyrekeszű fűszertartójának elmosóított rajza; látszik, mint épül föl ügyszólván egészen a keret egyszerű vonalaiból, ezáltal véle teljesen harmónikusává válván.

Nagyon emlékeztet egynémelyik alak a gyermekek naiv rajzaira, de az egésznek arányos megoldása bizonyos fejlettséget, érettséget is mutat.

Milyen szép a 115 al. 1. sárosdi kettős spanyolozott tükrös díszítése! A két alaknak, különösen a betyár ruhájának képe, mesterét dicséri. Nagyon jól tudta az a faragó pásztorművész, hogy a szür és a többi ruhadarab nem olyan a természetben, de ő mint önálló díszítésre alkalmas kitölteni való teret fogta fel s így akarattal egészen arányos hatást ért el.

Kifoghatatlanok az olyan egyszerű jelenetek ábrázolásában, mint amilyenek a 154—157. lapokon vannak.

E lapokon a pásztor, betyár, pandur, zsandár, borozgató «polgár» van ábrázolva, szóval az ember; a következő lapokon az ember az állatok társaságában; végre olyan lapok következnek, amelyekben csak állatkép a díszítés.

A 156. fel. 2. sőtartón (N. M.) a számadó juhász bizonyára arckép; lábánál kicsi kuttyja s együtt borozgat az erdőben, asztal mellett, valami keménykalapos úrlélel; a falevelek dekoratív jelölése jellemző.

Táncjelenet van a Sági Mariska tükrösén, cigánymuzsikussal, (156. 7. N. M.)

Még érdekesebb a következő néhány sőtartó genreszerű díszítése. Sorozatos ábrázolások ezek s kiterítve egészen frizjellegűek.

A 286. 1. (N. M.) sőtartó alakjai teljesen gyermekiesen naiv rajzok. Egész banda húzza a betyárnak; a tulsó oldalon kézzel fogadja egy juhász a megérkező másik betyárt. Táncoló pár van a 286. 2. sőtartón; a férfi juhász, oldalán tarisznya, kampósbotja egy fa ágára akasztva. A cigányok mögött jól stilizált a friz-magasságára lekicsinyített tölgyfa, makkal és levelekkel; még egy fa és virág van ezenkívül hasonló helyes stílusú megoldásban. A 287. 2.: betyár találkozik kedvesével (N. M.), két bagoly a szájában tollat tart, mely csigás kunkorodásokkal tölti be a teret.

A 287. 1. sőtartó rajzán két betyár közt egy leány van ábrázolva, amint az egyik betyárral koccint, míg a másik mintegy nógatja őt erre; a sőtartó másik felén a betyárok ágaskodó lovai.

Egészen népies a 287. 3. sőtartó jelenete. Erdőben, levágott fatörzs-asztal mellett két betyár és két fehérnép; legelő szarvasok a másik oldalon s ügyesen rajzolt fák; kedves kompozíció az egész, jó térkitöltéssel.

A 288. szintén koccintó alakok, pisztolyból lövő betyár s térdeplő, talán magát megadó zsandárral.

Feltűnő jó rajzú a 288. 1. (N. M.) sőtartó ábrázolása; különösen a vágató lovak gyakorlott lórajzolóra vallanak; a római quadrigát juttatják ezek az ember eszébe, zsandárok, kanászok, csikós van itt együtt s minthogy az egész egy összefüggő rajz, az összefüggés az alakok közt többféleképp magyarázható.

Az eredeti sőtartó sötét alapszíne miatt e bekarcolt rajz csak közelebről való vizsgálásnál vehető ki, bár az alakok fényesek és a háttér pontozott.

A figurális ábrázolásokban úgy látszik a faragó pásztor mint már említettük, legjobban érdekelte a betyár, annak élete, vigalma, de egyszersmind szomorú sorsa, amikor megláncolva a zsandár kezére kerül.

Nem kell itt felednünk, hogy e faragások javarészt még a múlt század közepe tájáról valók, amikor a betyárvilág Túladunán, kivált a Bakonyban még javában megvolt.

A faragó pásztor fantáziáját ez izgatta legjobban, erről hallott szüntelen, ez volt akkor nevezetes azon a vidéken. Emellett már akkor is ábrázolja saját magát, a békés

pásztorélet mozzanatait, s a kettesben mulatozás legkedvesebb tárgya marad; a virágot, poharat nyújtó leány a férfi társaságában nagyon gyakori, míg az újabb faragóknál már «genre»-szerű jelenetekkel is megpróbálkoznak.

Egyedül álló alakokat ritkábban ábrázolnak, rendszerint kettesben jelennek meg a pásztor népszerű alakjai, ahol pedig, mint a sórtartók frizserű mezőjén, több a hely, egész sorban vonul föl a társaság.

Egyes alakot találunk a 155. fel. 2. tükrösön; egyik kezében kendőt tartó hajdon egy asztalon álló nagy bokréta felé nyúl; fokossal kezében áll erdőfő képviselő két virág-szár között egy alak a 154 al. 3. gyujtótartón; hasonló környezetben pipázik a 156 al. 4. tükrösön a kampósbotu pásztor. Madarak és virágok közt van egy női alak a 156 al. 1. tükrösön.

Kedvelik az együtt borozgató alakokat. A szabadban egy fa köré állított asztalnál ül a tarisznyas pásztor s a korcsmáros bort hoz neki (155 fel. 4.) Tüttő Sándor tükrösén; a 155 fel. 6. sórtartón spanyolozott művű alakok vannak; kis asztalkánál fegyveres betyár ül s a másik oldalon álló leánnyal készül koccintani. Cigány húzza (155 fel. 5.) egy pászornak. Borozgat a 157 al. tükrösön is a pipázó pásztor. A 157 al. 4. sórtartón leány «tessék szívem» szóval adja át a borospoharat kedvesének. Érett stiltudásra vall a 157 al. 6. a koccintó két alakon a kalap, fej, ruha, minden a lehető legegyszerűbb alakításban, a spanyolozás technikájának legjobban megfelelőleg.

A 157 al. 1-en az alakok virágok közt állnak, a pásztorborosüveget és poharat, a leány virágot tart.

A 156 fel. 6-on polgárok ülnek az asztalnál, inni készül az egyik, a másik kinyújtott kézzel gesztikulál.

Tisztára a faragásmódjából kinálkozó vonalából van erősen stilizálva a 156 fel. 4. meskepusztai bojtár sórtartóján az asztal; az asztalon levő poharak egyszerű vonalakkal vannak jelezve.

Ügyesen van stilizálva az a parányi kis ábrázolás a 156 al. 6. tükrös felső részén; szintén korcsmai jelenet.

Egymást átkarolva áll egy pár, Tüttő György igen sikerült, iharfából faragott könyv-alakú tükrösén, (156 al. 3.) alatta ugyane lapon (5 al.) kisasszony ad virágot a betyárnak.

Ölelkeznek a 155 fel. 7. gyujtótartón.

A találkozást is szeretik megfaragni: a 155 al. 4. pipás, tarisznyas, balaskás pásztor találkozik egy puskás alakkal, talán a «jägerrel». Ilyen jelenet van a 156 fel. 3. tükrösön is.

Egy régi, kopott példányon meg épen betyárok barátkoznak a zsandárokkal. (158 6.)

Pipázó paraszt, kosarat fején vivő asszonymyal (154 al. 5.) Két pásztor találkozik (al. 4.) virágot nyújt át egy kötenyes leány a kardos huszárnak (al. 1.).

Betyárok vannak együtt a Kovács György urasági hajdu által faragott sórtartón (157 al. 5.)

Megláncolt, zsandárok közé fogott betyárt ábrázol a 157 al. 3. és a 155 fel. 3. tükrös.

Több efféle van még e táblákon; érdekes és feltűnő Tüttő György tükrösének két képe; a tükrös egyik felén szerelmeskedő párt kap tetten az ajtón belépő leány anyja — s a tükrös másik felén. sóprúvel támad a legényre, mialatt a sírva fakadt leány kendővel fődí el arcát (155 al. 6. 7.).

Ember és állat ábrázolások vannak a 159—160. táblákon.

Juhász a bárányokkal, Tüttő Gyuri tükrösén, (130 fel. 4.) s Tüttő Sándor faragásán (160 al. 3.) kosok viaskodnak egyiken, a másikon legelnek az érdekesen stilizált réten; erdőben vannak tölgyfa alatt a 160 fel. 6-on és az al. 2-on.

Dísznő van a 159 1-en, tölgyerdőben épűgy a 150 2. sórtartón; keretezésén stilizált ostort alkalmazott a somogytászári Sotonyi József pásztor.

Csordás karikással tehenet hajt a kanász, szintén erdőben a 160 7. gyujtótartón. A 160 8-on, kukorica csövében rágódo vaddisznó szoptatja két malacát, fölötte madár, két-
oldalt egy-egy puskás pásztor.

Katonaviselt ember lehet a gyenesdiósi pásztor, jól rajzolt alakokkal népesíti be tükröseit; 159 2-ön sisakos gyalogos támad huszárt, 160 1. tükrösön pedig huszár-trombitás van s előtte gyalogosok.

Lovon ülő esikóst ábrázol a 160 al. 1.

Vadász van az erdőben, madarak a fán, szarvas lenn a 159 gömbölyű tükrösön.

Vadászjeleneteket látunk még a 160 5. és 6. tükrös két oldalán.

Az állatokat egyedül vagy ornamentikával vegyesen is ábrázolja a pásztor, tárgyainak díszítésére.

Azok az állatok szerepelnek, amelyeket őriz, amiket ismer, a bárány, tehén, disznó, vagy amelyeket az erdőben lát, a mókus, szarvas és a madarak.

Egész plasztikus alakításban is találkozhatunk velök, a sőtartók födelén 162 4. 8. és 161 al. 7. gyujtótartókon domborművek, sőtartókon vonalas díszek vagy spanyolozottak. Nem egy ezek közül is pompásan van stilizálva.

Igy a 161 1. maratott díszű sőtartón, virágon ülő baglyok s edényből evő galambok; vonalakhoz simuló kontúráival, feltűnő stílérzékről tesz tanúságot.

Szinte monumentális a 162 al. 1. sőtartón és a 161 al. 1-en levő bika alakja.

A szarvba karcolt és maratott dísz egyáltalán a legérettebb, legszebb s a mi ízlésünknek is teljesen megfelelő, komoly technikai megoldásmód. A spanyolozás inkább a faholmikon szép, a szaruban mindig kissé ügyetlen.

Nagyon szép a 161 al. 2. tükrösön levő magas domborművű kos, Birkás Sándor letenei pásztor faragása; az alak jól van stilizálva s a fák, levelek is meglepő helyesen. Ennyi stiltudást hiába keresnünk a modern gyári termékeken, mert ezeken a természet utánzását találjuk inkább, azzal az öntudatossággal, amely az anyag megmunkálásából folyó harmonikus rajzot megérti.

Mily egyszerűek a 161 fel. 7. sőtartó pávai! Mily jók rajz tekintetében a 161 al. 8. galambja és a 162 fel. 6. mókusa! Mily kedves a 162 fel. 3. levő szarvaspár, a stilizált fákkal!

Jól vannak stilizálva a 162 fel. 5. gyujtótartó tehene, füve és fája vagy az al. 2. levő szarvasok a szimmetrikusan tartott tölgyfával. Érdekes, jó pásztor megfigyelésére valló jelenet van Tüttő György tükrösén (162 al. 5.), ahol kosok vakarják szarvukat, «riszálják a fa héját».

Növényi, állati és emberi alakok mellett, néha jelképes ábrázolásokat is találunk a pásztorfaragások közt; különösen a nemzeti cimereket, de itt-ott kétféjű sas, nemkülönben a feszület, Mária a gyermekkel, Ádám, Éva, áldozó kehely stb. A 163—164. táblákon vannak ilyenek. A kétféjű sas úgy lehet megérteni, hogy a pásztor elé csak a pénz plaquettje kerül, érdekli őt annak művészi része s bár ez a jelvény manapság nagyon népszerűtlen, mégis megfaragja művészi kedvtelésében s minden politikai gondolat nélkül. Meg a legtöbb pásztor katona is volt, látta a kétféjű madarat csakón, derékszíjjon...

A vallásos képek rendszeresen templomban látott, bucsujárárhelyekről került minták nyomán készültek; s így nem csoda, hogy például némelyik egészen byzancistílusú.

A sőtartófödelek alakjuk szerint, hosszúság, négyzetűg, lecsontított vagy legömbölyített mezők kitöltésének különféle módjait tüntetik föl.

A 164—165. lapon van összegyűjtve néhány; van rajtuk díszítés fölfelé baladő irányban, van szélességi irányban, de leghelyesebbek mindenesetre azok, amelyeknél egy középpontból kiinduló kettős szimmetriás díszeket alkalmaztak; ezek inkább megfelelnek a sőtartófödél vízszintes fekvésénél fogva a díszítendő sík természetének.

Kedves díszített tárgya a pásztornak a bot, pipaszár stb. Farag ilyesmit magának is, különösen a kampós juhászbótot, de mégis a bot inkább emlék és ajándéknak készül azok számára, akiket az ajándékokkal megbecsülni, kitüntetni akar.

Rendesen gazdagon, sőt mondhatni túlgazdagon vannak a botok díszítve; rajtuk szinte tobzódik a pásztor plasztikája; az a vágy, mely őt a teljes plasztika a «ronde bosse» felé ragadja, itt nyer legjobban kifejezést. A kígyó különösen kedvelt téma, a bot körül csavarodva; részletesen megrajzolt pikkelyekkel igen gyakori s alig akad túludán jobb-módú, közeletlen szereplő család, hogy ilyen holmi ne találkoznék a házukban.

Az állatfejekben végződő botokat is szeretik faragni; mindenféle állatfej van botjaikon, de emberfej és a gót stílus templomok vízköpő szörnyeiére emlékeztető alakok is; a kampós pásztorbotokra természetesen leginkább birka- vagy kosfej kerül.

A plasztikai díszítés mellett a spanyolozás is divatos, emellett a bekarcolt díszítés is. És megjelennek e botokon a gyujtótartók és tükrösök ábrázolásaihoz hasonló díszítések: betyárok, borozgatók; a díszítések azonban nagyobb arányokat öltenek s rendszeren csavaralakban futnak a bot testén végig.

Bizonyos részekre van osztva a bot fölülete s e részeket mértani díszű övekkel választják el egymástól.

Berakott mívű is akad, különösen a karikások közt, például fehér esontberakású; az olmozott felületek itt különösen használatosak, az ostornyél karikáját így erősítik be olmozással; de vékony sárgaréz veretű ostornyelűk és fokosuk volt a nevezetesebb betyárokra is. Néha politikai háttere van a bot díszének, vagy hazafias témákat dolgoznak föl nagy naivitással, mint azt a híres Bagol András cselekszi. Van a botokon egyéb állatkép is; a békát fogó kígyó mellett, gyík, sündisznó, róka, gólya, kutya, hal stb., ott a vadász, a huszár, Ádám, Éva . . .

Szeretik a göresös, csomós ágakat feldolgozni, amikor a csomókból virágot, csillagot faragnak; láncok, lakatok, bojtok is kerülnek a botokra.

A 112. képen díszes furulyák vannak, egynemelyike másfél méteres, mind régebbi eszközök, ma már kivesző félben. Díszük részben mértani formákból, részint virágokból áll, vagy faragva vannak, vagy spanyolozottak.

A 110. képen szép, nagyvonalosan díszített bot; csavaralakban felmenő hullámos, szálas indán rózsás és tulipán körbe kockás övek, lejjebb borozgató alakok.

Ostornyelkek vannak a 112. képen; 4. és 5. díofa, fehér esont berakással; a berakásra alkalmas formák, különállók stílizált virágok, csillagok s e díszek réz szegekkel vannak beerősítve, mely egyszersmind díszítésül is szolgál, felső végükön olmozással beerősített karikával, amelybe az ostort teszik be.

A 3—6. vékony rézdróttal kivert példány, helyes érzékkel mintegy masszát adva a tulipánformáknak, több egymás melletti vonallal.

A 112. képen pipaszár lefordított rajza. A keskeny száron csavarmentes felmenő virágzat van, hosszú keskeny levelekkel; a szár alsó felén csavarmentesen következő levél és virágbokréták; díszbe bekarcolt viaszolás.

Akad a pásztorok között olyan is, aki hazafias érzésének hevületében nagy történelmi témákat igyekszik botra rögzíteni, ilyen a többi közt Bagol András, ki mint már említettük, sok naivitással vezeti elénk egy kis színezett boton a nagy hősokeket; Zrínyi Miklóst, a szigetvári hőst, Kossuth Lajost, a vezéreket, honalapítóink érkezését . . . (111).

Gara, Hunyadi, Rákóczi, mindnyájan rákerülnek egy kis botocskára. Elmosódott rajzai, bekarcoltak színes viasz technikával. De majd szólunk, még, könyvünk végén. Bagol Andrásról! Messze, idegenben láttuk egy ilyen botocskáját sok évvel ezelőtt — s akkor jutott először eszünkbe, hogy könyvet kellene csinálni a magyar nép művészkedéséről! . . .

Ugyanazon a képen van ehhez kissé hasonló, várpalotai bot; a Mátvás-kastély van rajta, alatta pedig mezei állatok alacsony reliefben, kígyó, madarak, sündisznó stb.; nygane lapon egy régi 1764. évből való díszes gyalu látható, nem pásztormunka, de abból az időből, amikor a mesterember még szerette eszközeit s nem sajnálta a saját holniját díszíteni (a veszpremi múzeumból).

A 110. képen szintén Lak János várpalotai ember munkája. Ugyanaz csinálta a szörnyeteg fejű botot is; a többi ló-, kutyafejű cifra bot a gyertyánkúti pusztáról való, egy esordás faragása. (Kerényi gyűjteményéből. Veszprém.)

Távoznak kisse a Balaton partjától, de hisz' valószínűleg az idevaló pásztorlás munkáinak hatása alatt készültek ezek a faragások is.

Kovács János szentgáli királyvadász botján szarvas, tölgyfaág van stilszerűleg; a plasztikus birkafejes bot a veszprémi múzeumból való. Egyik bot az orosz-török háború után készülhetett: Mehemet és Medhat pasa népszerű alakja van rajta s egy török katona orosz gyűr le rajta (a zirci apátság múzeumából 110).

Érdekes madárfejű bot a 115; egy szarvaslábát utánoz, nagylevelű ornamentikáival; a naív rajzú Ádám. Éva, szarvas, koppasztott ludat lopó róka s huszár alakja a lipót-majori juhász faragása.

Ezen a képen egy bot dús faragása már túlhalmozott, bár a kézzel fojtogatott kígyó pikkelyes feje s a test közt levő virágok, csillagok, nagy gonddal vannak kifaragva; a kígyónak sötét az alapszíne, úgy látszik füsttel barnították.

Jobbak a célszerűség szempontjából a 116. tábla botjai; erős vastag botok ezek, nagy ornamentikával.

A 209. kép egy karikás nyelének leforgatott rajza; szép, sárga, fényezett nyél ez, a rákarcolt dísz, úgy az ornamentika, mint a figurális alakok, feltűnő szép, tiszta, nagyon ügyes kézre valló bekarcolások. E szép példányt a keszthelyi múzeum őrzi: nagykanizsai Tarsoly faragása.

A 107—8. stb. képen különböző alakú kampós pásztorbotok; a fogantyú rendszeren birkafej, de vannak birkaláb, fokos-alak végződésűek; egy pipaszáron madarak, állatok, muzsikáló cigányok vannak, sőt karikatúra is van rajta, egy trombitáló róka és borozató nyúl.

A 37—38. képen vannak a két Tüttő, Sándor és Gyuri faragásai. Szóltunk róluk a könyv elején. Sándor, a fiatalabb már az aradi ipariskola faragó osztályában van, állami osztónddijjal; 1908 nyarán még a Lebujsuztán legeltette nyáját; hogy nem rontja-e meg az iskola, hogy tudnak-e hozzányúlni finom, művészi lelkéhez, azt a jövő mutatja meg. Arcképe alatt sajátkezű aláírása. Faragásai, botjai elsőrangúak, bár inkább természetességre, mint stilizálásra törekszik, kitűnő megfigyeléssel rajzolt állatot, virágai pedig igazán mintaszerűek. Magasabb feladatokkal is megpróbálkozott, Vörösmarty szobrát faragta ki fából, alapzatán (36. a.) szép tulipán díszítéssel s egyik oldalán pedig szépen mintázott . . . . . birkákkal. Botján Ádám, Éva s a pásztorélet van, szép bordákkal; különösen szépek a fák s virágok.

32. képünk Tüttő György arcképe; a 98. a. képen vannak egyszerű faragó eszközei: az ő botja is (37.) tele van állatokkal, szépen rajzolt fákkal, virágokkal, ő nem vágyik a művészetre, ő még ma is juhász a bárándi pusztán. Bórapplikációs tarisznya a 29., báránnyokkal és juhászokkal, fent repülő vadludak egyszerűen stilizált alakok körül bepréselt dísz.

A gulyás és a kanász már említett hangszerére, a kürtre is gazdagon kijut a díszítés.

A díszítés csak bekarcolt és választóvíz marattal készül. Spanyolozás itt nem lenne célszerű, sokat kézben forgó, sokat hentergő, sok ütésnek, lökésnek kitett holmi e kürt, könnyebben kitörnének a beöntött spanyolviasz díszek, mint a kímélt s kevesebbet használt sőtartón.

Helyes stílérzékkel osztják a túlköfelületet különböző szélességű övekre, hagyva közébe-közbe üresen maradt tereket s nagyobb közöket.

A nagyobb egyenes vonalat kerülik, csupa íveskékből szerkesztődik az ornamentika; a többször görbülő felület nem is tűri az egyeneset; a henger kerületén egyedül a nagy körök egyenesek, természetesen csak aránylag.

Különös jellegű díszítés alakul ki e kis íveskékből.

A róza és tulipán még beleillik e vonalak birodalmába, de inkább elvont kombi-nációkból alakulnak ki a formák.

Egy tarnócai gróf Széchenyi Ferenc tulajdonában levő tülök köpenyének kiterített rajzán a motívumok a már említett tollszerű kialakulásuk; szívből vagy kehelyből nőnek ki e kunkorodó tollak s egy-egy rózsában vagy tulipánban végződnek (276).

A második övben betyárok kedvesükkkel: a betyarknál puska, pisztoly; az egyik fehérenép kezében szintén pisztoly, a másiknál borospohár; a betyárok, négyen, vállra vetett puskával szivaroznak, pipáznak. Alább, a kürtön körül, ismétlődik az elágazó toll-bokréta dupla tulipánokkal s a díszítés alatt ismét betyárok, cserébe ültetett tollas virágok közt; itt jól látszik az egésznek róztönzesszerű készülése; véletlenül lejebb ért az egyik tulipán s ott kisebb hely maradt a betyár alakjának... Nem baj! az a betyár legyen hát kisebb természetű. Még alább, hasonló rajzú, széles virágdíszítésen szarvasok szaguldoznak; az egyes övek szintén ily tollas motívummal vannak elválasztva egymástól.

Előfordul sőtartók díszítésén is ehhez hasonló.

A tülkökkel rokonok a puskaportartók, szintén szarvból készülnek vagy szarvas-aganasból. A régebbiek villásak egész egyszerű mértani díszrel. (289-91.)

Egyik magas dombormívű, rajta szarvasok és vadkan erdőben; az alakok fehérre vannak lefaragva, míg a háttér a szarvasagancs eredeti barna színében marad.

Nagyon különös alakú, a fekete szaruból készült (zirci apátság múzeumából) vékonyodó része valami madárfejforma, mely visszakunkorodva ráfekszik a tülökre, fehér kulya csontszegekkel.

Nagyon érdekes a 274. egy szepezdi kanász műve; egy ökörszarvtülkőn levő lefor-gatott ábrázolást mutat. Argerus királyfit, amint, huszárosan öltözve, megöli a tizenkétéjú sarkányt; Tündér Ilona is ott van a kertben az almafa alatt; tömött dísz, spanyolozással.

A bátai kanász tülkén (272) az orosz cár és II. Vilmos császár lóháton összetűzni készülnek kivont karddal, de a magyar király, a békebíró, kibékíti őket; szarvasvadászat is van e tülkőn, mely kissé túl van tömve díszítéssel.

A mángorlólapicák, a kézi mángorlók kisebb és szegényebb háztartásokban nélkülözhetetlenek s előfordulnak minden vidéken gyakran díszítve, de még többször egész egyszerűen.

Díszítik a felső lapját: az alsónak, amivel mángorolnak, természetesen egész simán kell maradnia.

Minden díszítendő tárgynál, melynek alakja már maga bizonytalan irányt szab a díszítő elé, tehát nem gömbölyű vagy négyzetes, díszítés szempontjából — különösen a növényi és a figurális diszeknél — a fönt és lent kérdése önként jelentkezik; e lapicákat kézben tartják s ennél fogva a nyél lenne az alsó rész, amde nyelénél fogvást van a konyhában falra akasztva s így a fönt és lent kétféle lehet; így is találjuk, hol az egyik, hol a másik felfogást érvényesülve, sőt néhol egy- és ugyanazon darabon mind a kettő is található. (247. 3.)

A díszítő elemek itt is mértani formákból, növényi, állati és emberi ábrázolás-okból kerülnek ki. Az egészen geometriás dísz azonban ritka és akkor se merev szívetlen, hanem bizonyos szerves összhatásra törekszik, vagy sematikus növényi formát fejez ki, legalább is olyat sejtet.

Ilyen a 243. 3. (Darnay-Múzeum, Sümegben) vindornyaszőllősi mángorló dísz; egy-szerű, bicskával végzett bevésés, általános jellegű formák.

Hasonlító felfogásban talán a 246. 3. (D. M.) szintén Kardos Péter munkája, szintén vindornyaszőllősi mángorló; mind a kettőt két részre osztja egy egyenes vonal (a fel-osztást különben ismétellen megtaláljuk), az előbbinél a felső részen két cserépen levő virágot is jelenhető ábra közt fél tojásdadalakú vonaddisz egyik fele, míg a másik fele ennek az elválasztó vonal alatt van, mely alól, mintegy felkunkorodó félkörű száron valami virágnak nevezhető alakzat; ugyanilyen fajtájú rajz látszik az utóbbin is.

E homályos értelmű vonalornamentikánál valamivel érthetőbb motívumok vannak (246. 1. D. M.) Lukács (Gábor (Rigács) mángorlóján, melynél a már említett elválasztó ornamentika alatt és felett a sematikus virágok egész tisztán kivethetők.

Kator József vindornyaszőllősi példányán (248. 2. D. M.) szintén ott van a középet két részre osztó vonal, rajta «Hatos Panna» felírás, alatta és felette pedig vékony vonalú kezdetlegesen rajzú virágtal, egyszerű szegély; fent s lent félkörű záródás.

Rokon ezekkel (246. 2.) Gyömörei Mihály zalaírói ember munkája (B. M.), melyen a középet felosztó vonal szintén megvan, már határozottan felismerhető rózsza és tulipán virágtalokkal, laza összefüggésű megoldásban.

Sokkal jobb ezeknél, rendszerénél azonban ezekhez hasonló a 249. 2. (N. M.), amelyen széles díszítő vonalak virágokká és szárákká fejlődtek ki, megtartva az előbbieket jellegét.

Még ide sorolható rigácsi Ferencz Lajosné mángorlója (248. 1. D. M.), amelyen a középvonal hiányzik ugyan, de helyettesíti két csillagpár, melyek fönt még egyszer ismétlődik s valójában az egészet három részre osztja s a legalsón egy lefelé fordított tulipán-alak.

Épígy csillaggal van elválasztva a két irány rigácsi Szabó Jánosné spanyolozott mintájú lapickáján (D. M., 248. 4.); egy-egy nagy tulipán tölti be a két alsó rész végét, melyekből sűrű vékony levélfélék nyúlnak ki egy kis tojásdadalak közvetítésével.

A 248. 3-on alig vehető észre az irányt változtató vonal, mely itt csupán a közepe táján levő négyágú virágtal szimmetriális meg nem rajzolt tengelyében van s ez mintegy ütköző helye a két iránynak; a nyél melletti kisebb rész díszbe egy szivalakból kinövő virágtal, ornán és két oldalt, egy-egy nagy, közbül két kisebb rózsával; a sarkokat külön kis bokréta tölti ki; a másik nagyobb oldalon alul (a rajz itt megfordítandó) van egy nagyobb virágtal, nagy dupla tulipánnal közepén és magasabbra nyúló két rózsza két-oldalt; e tulipán fölött új virágtal, egész különállva, egy retekalakú gyökérből kinövő, három tulipánnal végződve; spanyolozott munka. (N. M.)

Ezeknél sokkal gazdagabb az a somogyi viszlói községből való mángorló, amelyet szintén két mezőre oszt egy egyenes; a felső két virág önálló, az alsón egy van, (az irány fordított ennél is) míg a nyél közelében levő rész ismét a felfelé menő irányt fejezi ki.

Nagy geometrikus rózsza az elválasztó csillag a 246. 5-ön, Horváth Ambrus (vindornyaszőllősi) mángorlóján (D. M.), mely két ellenkező irányú részre osztja a teret s rajtuk egyszerű ornamentika.

Leginkább feltűnő e két irány kifejezése (247. 3.) Károlyi János (sümegei) darabján; a nyél felőli részen két különálló ornamentika van s előlött az elválasztó vonal leg-fölül, vagy az egész mángorló megfordításával; lent; a gyujtótartók és sórtartókról ismeretes betyáralak és kedvese is ott van a lapickán, erősen stilizálva.

Figurális dísz van még (D. M.) Nagy János (óhídi) példányán (251. 2.). E régi szü-ette mángorló két részre osztott mezőjén egyirányban álló nagyon laza szerkezetű alakok vannak. Felül nagy stilizált fa mellett különféle nagyságú női alakok, borospalackot és poharat tartva; lent szintén két homályos rajzú alak; mellettük apró leveles, sokvirágú tulipánág; szegélye elég jó.

Mellette ugyan e lapon (D. M.) egy három részre osztott példány; mindegyiken edényben levő tulipán; a mezők szegletei le vannak metszve.

Vannak viszont olyanok, melyeket egész végig a nyéltől kiinduló leveles ág díszít, ilyen a 250. 1., 3. és a kis sulykoló lapicka is, ugyanazon a képen.

Effele Szabó Lászlóné (247. 2. Török-Koppányból), csakhogy az ág szára hullámos és különös, a kés metszésének technikájából folyó, stilizált virágokkal van díszítve.

Hasonló sokban ehhez egy régi (1846) mocsoládi mángorló (Nyúl Györgynél 247. 1.), amelyen egy kchelyből nő ki több hullámos inda s azokon nagy tulipánok ülnek, csüngnek; a különben három sűkű mángorló nyelének a gombja is díszes.

Az eddigiektől eltérő egy szinten moesoládi mángorló; rajta két nev kezdőbetűje (1905) S. M. (Sipos Mari), F. I. (Ferka István). (246. 1.)

Egész hosszában egy kiálló vonal két keskeny mezőre osztja; jobboldalt, a betűk és évszám fölött egy szarvas fekszik, mögötte fa és azon madár, teljesen stilizálva. A keskeny mezőbe nem tudván többet behelyezni, a faragó művész egy vonallal megelkerített felső részen mezőben futó nyulat és azokat kergető kutyákat rajzolt szintén erősen stilizálva. Baloldalt szintén kutyaforma állat s fölötte országelmer lobogókkal; egészen fölül kockák.

Szép Túttö Sándor mángorló lapickája: három keskeny mezőre van osztva s a hullámvonalas szárok alul össze vannak növe; egymás mellé simuló levelek, köztük rózsák és tulipánok töltik ki a teret.

A 254. 1. kevésbé szerves; esillagok és hármass levelek töltik be a két mezőre osztott lapiekat a 252-ön.

Túttö György szépen faragott lapickáján a nyél van felső résznek gondolva (255.); a négy mező legfelsőjén a ország címere, alatta madarakat lövő vadász, a felirat következik ezután s legalul dekoratív fa a teret egészen betöltő ágakkal, levelekkel, rózsákkal; a fa törzse melletti megmaradt üres térbe, két oldalt, két eserépből levő virág, rózsák és muskátli.

A 255. 2. lapicka középen két részre osztott mezőjén felül és alul is szívből nővő virágzat. Egy égenföldi mángorlón egy nagy tulipán alatt kétfejtű sas van, legalul pedig betyár és virágot tartó leány; régi spanyolozott példány. (256.)

Széles vonalú erősen stilizált rajzú a 256. 2. N. S. Szabó Anna felirással.

A 254. 3. szép példány egyszerű rajzával, szintén régi kopott spanyolozott mivű.

A 254. 2. középből két ellenkező irányba szívből kinövő tulipán; ugyanily stilizált vonalú a 257.

A 253. 2. kissé szervesen díszítésű, három egymásfölötti eserépből tulipán, két kezdetleges alakkal.

Gazdagabb díszű mángorló a másik; felső lapja két részből áll, melynek skjai tompa szögben találkoznak s két oldal különféleképp van díszítve.

Az egyik öt mezőre, a másik hétre van osztva. Az egyik feloldalt közepén egy nagyobb virágzat, tulipánnal a középvonal felé irányított felső részen; többi a nyél felé van fordítva; futó szarvas, csillag, különféle virág.

Szép mángorló lapicka van a XI. tb. (színes). Két mezőre van osztva. A felső részen egy szűrős pipázó betyár, mellette virágbokrotát tartó női alak. Úgy a virág, mint az alakok ruhái szépen vannak stilizálva. Nem természetet utánoz, csak körülbelül adja azt, a faragás és spanyolozás természetéből folyó formákban.

A bokrota szárai szép lendületes vonalak, gyakorlott kézre vallanak. A kisfejtű alakok minden tekintetben harmoniában vannak a kerettel. Alsó felén a feszület Krisztusnak naivan rajzolt alakjával; a kereszt maga az útszéli kereszt formáját utánozza; felette a teret angyalfejek töltik be. Aljában térkitöltő vörös- és feketevonalas kerítészerű dísz, e fölött pedig, a feszület két oldalán, egy-egy eserépből levő virág szintén szép lendületes vonalú szárrakkal, jól elosztott tömegű virágokkal.

Kitünő dekoratív alakok vannak ugyan-e lapon (XI. tb.) egy nagy furulya leforgatott díszre. Mint az előbbin, itt is, a ruhák stilizálása igazán mintaszerű.

A mángorlókról szóljunk.

Danka Kis János mángorlója (259) dombormivű tölgyfából faragott, hullámvonalakkal összetett szegélye van a barakkos hatású bár 1877. évből való; a virágtartó edény is ilyenféle; felül a magyar címer. Nagyonbrészt mértani körosztású egy boggyiszlói mosólapicka (244) spanyolozott díszszel; ritkásan betöltött (258) a szívből kinövő tulipán és rózsával, hasonló ehhez a (244. 1.) mosólapicka, egyszerű díszével széles profilozott szegélyvel; a 261. szép rajza alacsony, lapos dombormivű mángorló; közepén egy legyező felett edényből kinövő nagy tulipán, alul a nyélnél koszorú, míg felső részén fordított helyzetben

egy stilizált oroszlán, egy négyszögű mezőben, a háttér aponcolta, melybe tulipánok nyúlnak be többnyire párosával a keretből.

Igen szép rajzú mosólapicka a 243 ; a szekzárdi múzeumban őrzik.

Az egyik oldala körök keresztveződéséből lesújtott rózsá fele, mely fölött kis sziveskéből vékony száron a széleket kítőltő nagy és szép virágok vannak, a szár mellett levő apró kis virágokkal és levelekkel izléses ellentétben ; jól van megoldva a dísz a nyélen is, mely tulipánnal végződik. Másik oldala is hasonlóan van díszítve : két nagy virág a két szegletben s a többi vékony száron ülő kis különféle virág közt igen jól hat, alul egy keretbe titokzatos felirat.

Érdekes a 240. mosólapicka ; spanyolozott dísz a tulipán stilizált megoldása, szára, hagymája, levelei jól vannak rajzolva ; a kítőltendő tér helyes érzéssel van hangsúlyozva. Régi darab Banka Örsze (1866) mángorlója, de megoldása gyengébb ; két külön darabra van szakítva a két edényben levő négy szegfű és rózsá virág (265).

Jobb megoldás a 266. 1. spanyolozott mángorló ; a hullámos száron apró levelek ülnek s a szegély melletti teret részben a szárból lecsúngó tulipánok, részben magából a szegélyből kinövő, továbbá különálló csillagok töltik be.

Jól van díszítve a 266. 2. mángorló is (1868-ból) négy spanyolozott dísz szépen betölti az egész felületet elég változatos virágokkal ; szintén jó de szokatlanabb a 263 ; a Benedek Erzsébet felírású vörös és zöld színre spanyolozott mángorló egyike a legérettebb ilyenmű alkotásoknak ; valószínűleg ugyanaz a kéz készítette a 266-ot is. A név van legalul, fölötte bokrétaival díszített egyenes szár vonul végig a közepén s felül nagy dupla tulipán ; a szárból felváltva kis távolságban rózsák, tulipánok és fenyő tobozok nyúlnak ki vízszintes kis száron, ritmikus üresen hagyott terekkel, hol a szép sötét-színű díófa szépen érvényesül.

Szakálos Péter emlékmunkája, készült Nemes Annának emlékül ; lapos domborfaragás ; szabatosan faragott dísz kevéssé szerves, csak a keret két vége van kissé kiépitve ; belül egyedül álló országcímer, alatta silány virágzat.

Falusi Zsófi mángorlója is szép ; a spanyolozott virágzat elmés is, amennyiben egy nagy tulipánból nyúlnak kétoldalt fölfelé, a tulipánt körülöelve, a zöld levelek s fölül kisebb tulipánba végződnek ; a középső nagy tulipánból vékony kis száron egyenesen fölfelé emelkedő tulipán fejezi be a virágzatot ; az egész azonban a teret nem igen tölti be, nem elég szerves a megoldása sem (X. tb.).

A már ismertetett borotvatartókon rendszeren virág- vagy mértani díszítés van, de akad bőven alakos díszítés is.

A két oldalát és tetejét díszítik, a tetőn sokszor plasztikus gombféle van, ami összefügg a felfüggő zárak készülékével. A sarkok le vannak gömbölyítve.

Simon József (Sorosd) borotvatartója (224. I. N. M.) födelén (1843) női alak áll pisztolyal, puskával, kockás alapon ; alatta cifra virág, eserepekben tulipán, oldalain szintén kockás és más egyszerűbb dísz.

Kissé szervesen a 224. 2. rajza. A rózsácskából kiinduló két keskeny szár és az azon levő virágok, valamint a köztük levő motívumok, épen csak hogy a teret töltsék be összefüggés nélkül ; valamivel jobb az oldaldíszítés megoldása.

A 224. 3. úgy látszik megrendelésre készült, erre enged következtetni a kettős kereszt s fölötte a korona ; a díszek különben is a barokos székek ornamentikájára emlékeztetnek.

Vaskos magas domborfaragás van a 225. I. számú dobozkn ; erősen stilizált virágzat van ráfaragva ; edényből nő ki és egy nagy rózsával végződik ; a virágzat csaknem a födél egész felületét betölti. Ugyanennek a borotvatartónak oldalán hullámos índa fut végig tulipánnal, rózsával ; domborúan kiemelkedik a mélyített pontozott alapból e dísz.

A 225—3. és 4. (N. M.) rajza egészen olyan nagyobb felület számára való vonaldísz, amelyeket a kézi mángorlókon látunk. A 4-es különben igen sikerült ; a vonalak vörös spanyol viaszszal voltak betöltve e ma már kopott példányon.

A 226. 1. (1856) egyik vege felé kissé szélesedő borotvatartón virág a dísz, a száron levő virágok is ennek megfelelőleg nagyobbodnak, s végül, az utolsó egy nagy tulipán.

A 226. 2. Szücs András (1868) munkájának oldala s a 3. ügyes ornamentális formagondolat; a rózsákat hullámosan köti össze a vékony indához simuló levél, páralakok egymást nagyjából négyzetűgű formára egészítve ki; az adott teret jól kitöltik.

A 226. 4. régi jószág (1826), a cserépben levő leveles szárú nagy tulipán csak a felét foglalja el a födélnek, de ez némileg igazolva van, mert ez a födél mozgó része s a dísz nem akarta elmeszeni így, aki faragta.

A 226. 5. és 6. szintén ugyannek a doboznak két nézete: apró hullámos indán kis levelekkel. oldalán (6) csokolódzó galambpár ül a szőlővenyigén.

Elmés díszítés van a 227. 1. borotvatartó födelén: galamb szájából indul ki a leveles szárú tulipán, egy ág a galamb feje fölött hajlik át, hogy a másik végén szintén tulipánban végződjék; ez utóbbi rész és a galamb egymáshoz simulva jó térkitöltést ad; két végén kockás mező van, a födelén egy kutya és birka plasztikus alakja van.

Nagyon érdekes a 227. 2. 3. E Sopronban 1860-ban készült borotvatartón egész jelenetezett genre-kép van. Soproni a dátum rajta, de bizonyos, hogy mestere a Balaton vidékéről került oda.

Barmot adott el a mézárósnak a polgárember, az áldomását iszszak két jól stilizált fa közt ülve; jobbról látszik a kocsmas onnan lép elé a kocsmáros egy üveg borral; baloldalt taglóval vállán vezetői kötélén a mézárszék felé az ökröt egy másik legény: vérebe kapaszkodnak az ökör fülébe, combjába.

Kedvesebb e borotvatartó födelén a jó pásztor, amint juhait hajtván, egy kis fáradt bárányt visz karján s másik kezében kampós botját tartja; a bárány anyja érdeklődve tekint fel kicsinyére, utánuk ballag a bundás juhász kutya: három stilizált fa — kettő közülük makkos tölgy, — tölti ki a teret.

Emléktárgy a 227. 4. «Lenti Pál 1891. emlék» feliratú borotvatartó az ország címerével, a címer alatt fokost tartó legény találkozik kedvesével, ki borosüveget nyújt neki; mellettük térkitöltő tulipán, a borosüveg is levelet hajt.

A 229. 1. egy régi példány (1832), pipázó alak, alatta lúd. A 229. 2-nál a kutya szájából nő ki a virág, melyen galambok ülnek.

A 229. 3. egész naiv vonalakkal.

A 229. 4. várpalotai borotvatartó (1842-ből) alakján a régi jellegzetes pásztorkalap. Szokatlanabb dísz van a 230-on, egészen egyéni felfogású a másik felén levő virág is.

IX. th. színes táblánkon bemutatott példány valószínűleg egy törjei régi pásztor spanyolozott munkája. Egyike a legszebb daraboknak; Sobri Jóska alakja van rajta gyönyörűen érzett stilizációban; mesterien biztos a rajz, bátor, tudatos vonalkezelés, amely az emberi alakból szépen tagozott dekoratív formát tudott képezni. Itt már a betyár alakja minden esetlegességből kivetkőzve csak mintegy díszítő vonalvázban jelenik meg, de e vázban minden jellemző megvan s emellett a borotvatartó hosszúkás alakjához hozzá simul és arra mintha csak rá volna lehelve. E mintaszerű megoldás valóban címere lehetne a dunántúli betyár ábrázolásoknak.

VIII. th. színes táblánkon is borotvatartók vannak; a felső borotvatartó minden oldala díszítve van. Két széles oldalán figurális alak. Az egyik bárányt ölelő pásztorfiú, a másik talán világgömböt tartó Krisztus; mindegyik ismétlődik, oly módon, mint a kártyákon a kép.

A mindenütt elterjedt egyszerű fonott székek mellett a Dunántúl is, úgyszólván csak azokon az úgynevezett paraszt-székeken találunk valami művésziest, a melyek igaz, sokban hasonlók más népek ilyenmű bútoraikhoz. Ezek a székek tömött keményfából készülnek; egyszerű vasos szerkezetük nemesak évtizedek, de egy század használatát is megbrják.

Általánosan ismert alakúak a bútdarabok: alkatrészeik a domború-homorú vonalas hát, az erősítő és az azokba ékelt hatszögletű négy láb.

Csak a székhatra kerül díszítés; ha más nem, úgy a támla körvonalá vá változatosan ivdarabokból összeállítva; még a fogásra, az ujjaknak szánt s többnyire szivalakú kivágás is díszül szolgál, amely mellé még több is sorakozik. áttört művű megoldásokat mutatva. Befestett, berakott, bevéselt vagy domború díszítések járulnak még ezekhez.

Díszítés szempontjából a székek támláján három szerkezeti részt különböztethetünk meg, melyek hol határozottan ki vannak fejezve, hol elmosódva vagy csak jelölve.

186. képünk mutatja e székek sémáját, a) a felső befejező rész, a *fej domború vonalú*. b) a középső rész, a törzs *homorú vonalú*, ezáltal karesúvá válik a támla és c) a láb *egyenes vonalú*.

Természetes, hogy sok eltérésre akadhatunk; a fejen is megtaláljuk a hosszú vonalat az egyenessel; a törzsön azonban csaknem kivétel nélkül megkarsúsodik s az alján is van és rendszeren egyenes vonal egybekkel kombinálva.

A fölfelé végződés formáinak megoldása az egyik; alatta a tulajdonképeni székek a támaszkodásra szánt része és ez alatt az ülökével érintkező lábazati forma.

Maga a felső befejezés általában három tagozatú; egy közepén kiemelkedő oromdísz mellett jobbra-balra a két oldal van hangsúlyozva.

A 188. képünkön többféle megoldásban látjuk ezt: 5. tulipán oromdíszsel, a 7., 8., 9-nél koronaszerű a felfelé végződés alakja, ezeknél a kétfejű sas alakult ki úgy, hogy az ujjak számára hagyott középkivágás (mely itt ívekkel álló háromszög) alá kétoldalt oly csőpp-alakú kivágás símul, hogy ekkép a sasnak két nyaka képződött, amelyek felett a korona van elhelyezve; a fejek folytatásaként kidomboruló rész a szárnyakat adja. Határozottabban látjuk ezt a formát kifejezve a kép 4., 9. ábráján.

A különben igen népszerűen kétfejű sással a magyar népművészetben egybeült is találkozhatunk: e vidéken II. József császár idejére viaszik viáza a formák elterjedését; a nagyobb részt kálomista tuladunaiak ugyanis a császárnak katolikus egyházellenes és javukra tett intézkedéseit ősrómmal látták s állítólag ezért kedvelték meg a kétfejű szárnyast. Kise érdekes. tudós ez a magyarázat. Aligha lesz egyéb oka itt is a kétfejű sas illetén alkalmazásának, mint egybeült, például Kalotaszegen, vagy a Székelyföldön. A nép zén forgott régi 4 krajcárosokon, a „szüster talléron” ott volt a furesa madár, onnan másolhatták. Számos hazai és idegen analógia van erre a népies iparművészetben.

A konturuk rendszeren domború szegélyek, melyek hurokformákat mutatnak.

Tulipándíszek vannak a 188—1-en, geometrikus a 2. (csökölyi), míg a 4-en (csökölyi) két sor szívkivágás a dísz; felső bevégzés három oszlása jól látszik s oda szintén szívet faragtak.

A támla fejének középrészeként gyakran szerepel a legyezőalakú pálmalevél forma a szivalakú kivágásból indulva ki: ilyen: 187—1., 4., 5. és 13. Gazdag tagozású a 6. ugyane lapon 1810 felirással; rajta népies elemek, mellette csillagdíszes, az 1795-ből való példány.

Szokatlan alakú a 8., amelyen a közép szívkimetszés mellett mélyen lenyúló keskeny kivágások vannak, hogy felül villaszerűleg

GYJCTÓTARTÓ. (333)

A kossal díszített fűdél fűvelésére után férhetünk a gyűfűhöz.

szótvalva szivalakú lecsüngő részt vegyenek körül; a vastag diófából készült támlákat még ily kivágások se igen gyöngítették meg, amit különben e szék kora is bizonyít (1833-ból való); apró, árvaleányhajra emlékeztető ág fut a keskeny kétoldalt maradt mezőn végig, fel az oromba.

Szokatlanok a 9. és 10., míg a 11-nél a hekeskenyedő homorú vonalú rész igen kiesi, a fej két oldala túltengően nagy, párjával széles mezőt ad, melyet a szivkimetszeshől kiinduló tulipán virágzatok töltenek be. Az újjaknak szánt szívfyluk alatt szintén tulipán; a támla formája barokkos.

A 187—12. újra egy kétféjű sasos támla, mely egészen a kétféjű sas ismert sziluetjét adja.

189. képünk támlái a pécsi múzeum síma, lapos példányai, ahol a díszet a többekévesbbé gazdag sziluet adja.

Ily egyszerűek a 190. képen (1—5) is, míg a 6. erősen barokk ízű, fején e stílt jellemző hálózatok ornamentet is látjuk. E szék Packa Ferenc festőművész tulajdona, ugyszintén a mellette levő 7. szalmafonatú karszék is, melynek hátán vannak tulipánalakú lyukak.

A 8. és 9. ugyane lapon Venis Fülöp plébános tulajdonai, az egyik 1798-ból berakott számokkal s a másik kétféjű sassal.

Áttöréssel díszítették Bn. 4. 1 szék támláját. Erősen kifejezett barokk stílusa mellett azért ott van oromdíszül a tulipán is. E lap többi példányai is ily stílusú 4., 5., 6. barokk domború kiálló keretesséssel; míg a 3. számú szék hátának úgy sziluetje, mint berakott díszei az empire stílt árulják el, de mindamellett a virágzat rajta népies.

Néhány fonott- és karosszék is akad, amelyen e díszítő motívumokat alkalmazták, ilyenek vannak a 195—197. képünkön.

Festett székek nem akadnak, a padoknak két oldallapját, mely egyszersmind láb is, hullámvonalakból összetett konturával díszítik (195).

Három- és négylábú támlátlán kis székek felső körlapú ülőkéje van 198. képünkön; díszítette Magasházy László vörösmezei bojtár, részint lapos domborművel, részint bemélyített díszekkel; ügyes térkitöltések ezek, jó rajz, szép vonalak jellemzik e sűrűn töltött kompozíciókat.

Szépek e vidék jellemző viráglajtörjái (179—185).

Az egyszerűbbek közül való egy mocsoláli példány; meghajtott, rovatkozott pálcikák osztják, tagozzák a fokokkal együtt a két létraoldal közt maradt űrt; itt e kitöltés játszik nagy szerepet; részint fölfelé benyúló virágalakok, részint a már említett lecsüngő lakatszerű alakok.

Néha rovatkos a létraoldal, lánczemes a létra foka s e lánczemekből lakatfélék csüngenek; helyesen stilizált rózsák és tulipánok nyúlnak be a létra fokai s az oldalak közé; áttöréssel tagozzák és adnak rajtot a virágalakoknak, ami egészen megfelel a stílszerűségnek.

Díszesebb az olyan, amelyen a cifra lakat-félék kettésével is csüngenek az áttört létra-fokokon (zalakoppányi pástör faragása).

Erőteljes tömör formájú a 4. is (181) felül tulipán virágzattal koronázott, lejjebb csüngő harangokkal; ehhez hasonló, de szebb és gazdagabb szép példány S6. egy tolnamegyei pástör faragása. Valami keleties gazdagság és óserő nyilatkozik meg e kis holmban.

A 184. 1. nagy létrán (1 méteres) az ágak megvannak hajlítva, egyedüli dísz a kiesipékézt körvonalak mellett a legfelső fokból kiemelkedő tulipán, alsó végén csüngő lakattal.

Szeretnek a pástörök még olyan létrákat is faragni. (184. 2.) amelyen a dísz csak a bevagdosás nyomán kunkorodó forgácsokból áll. A 184. 4.-en kis állatalakok is vannak.

Más szerkezetű egy zalaszántói viráglajtörja, Juhász Ferenc pástör faragása (180. 1.) kis asztalka, amelyre a cserép kerül s a tulajdonképeni létra így a cserép mögé esik az asztalkába ékelve, míg a többieknél a cserép földjébe szurják be a viráglajtörjät.

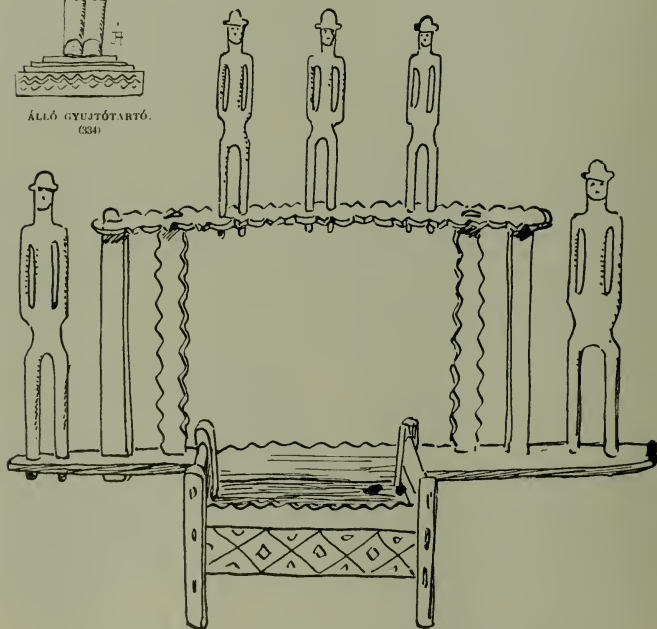
Érdemrend formájú virágok foglalják el a fokok közepét s ugyanolyanok csüngenek le

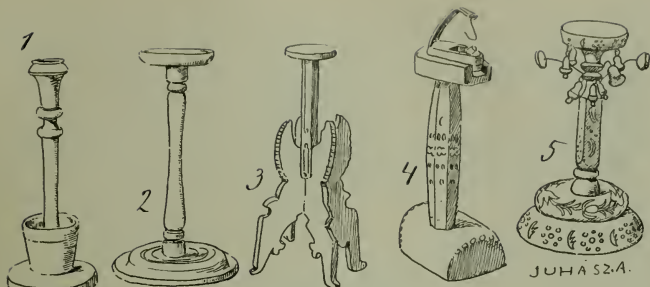
ÁLLÓ GYUJTÓTARTÓ.
(334)

ÁLLÓ GYUJTÓTARTÓK. (335)

GYUJTÓTARTÓ. (336)

GYERTYATARTÓK. (337.)

róluk, mellettük tulipánok emelkednek be a fokok közti űrbe, a létrágakat is azok fejezik be; maga a kis asztalka íves kerítéssel védi leeséstől a cserepet.

Csupa áttört dísz van egy sármelléki juhász faragta létrán, felül széles ívalak köti össze az ágakat s bennük három áttört művű tulipán, a többi fok is szélesen van tartva s lyukakból dísz rajtok. A fokok külső végződéséről eszmák s lakatok lógnak (180. 3.).

Vaskos formák jellemzik Farkas Mihály lajtorjáját (Veszprém) maszk-szerű fejekkel (181).

Igen érdekes stílizált emberdiszú Domokos Vendel virágosréti paraszt lajtorjája, amelyen előrenyúló oldallétrák fogják fel a virág szárát. felül körösztel végződik a lajtorja (185).

A már tárgyalt népművészeti holmin kívül egyéb apróságot is farag a pásztor; megpróbálkozik olyannal is alkalomadtán, ami kívül esik az ő körén. Valami kapcsolat azért mégis van, ami őt ilyenek megfaragására bírja. Ismerőseinek vagy fölötteseinek, kasznárnak, intézőnek kell valami, észreveszi, el is készíti titokban s meglepi azokat, akiket megbecsül.

Bizonyosan ilyen ajándékdarab a 333. képen látható keréken járó gyujtótartó is, pipás juhászszal és szépen megstílizált kossal; lehet, hogy látott ily keréken járó úri holmit az uraság asztalán s neki is kedve kerekedett hasonlót készíteni, meg is oldotta szépen; finom munka ez kőrtéfaból; a kos a fődélen fekszik s lehúzható a kocsióról a fődéllel együtt. A keszthelyi múzeum szép példánya.

Sokkal egyszerűbb az a négyrekeszes fűszertartó, szintén az említett múzeumból egy zalacsányi pásztor munkája.

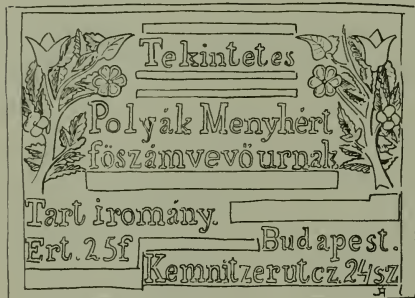
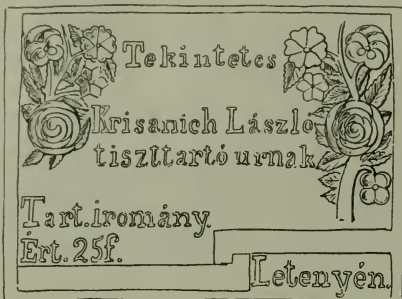
Úgyes faragás Tomor István szigligeti pásztor (334.) gyujtótartója: kis alapzaton álló összetett lábú polgár tartja fején a gyujtótartót, vesszőkezelével alátámasztván azt; a kockaalakú tartó négy oldalán relief van a vadászeletből. Közöséges korcsmai álló gyujtótartónak készült a (335.), pohár alakja van s úgy a széles lábon, mint a tartó külsején is körülfutó szárazon ülő virágok és egy emberpár a díszítés.

Egyszerűen stílizált alakokkal díszített fali gyujtótartó a (336.) melyhez hasonlót mestere egy nagy virágtartóban is készített; a gyujtónak helyéül egy kis ágyformájú ládika szolgál, amit a létrás felső rész tart. Régi gyertya- és mécstartók vannak a 337. képen.

Kanalat, villát csak egyszerűt használt a pásztor, ilyenféle (234)

ROKKASZÁRAK.
338)

IROMÁNYSZÁLLÍTÓ LÁDA FŐDELÉNEK KÉT OLDALA. (330)

Ügyes kis tulipános fatálca a (216) (keszthelyi múzeum), amire a lábost teszik, hogy az asztal tetejére szivja fölb; középen nagy rózsza, körülötte futó körszáron levél- és virágdísz; az egész tálca szélén csipkézet; szépen megrajzolt levelek s virágok vannak ráfaragva.

Nagy spanyolozott dísz merítőkánál a 232. darabokra osztott ornamentikákkal díszítve; szivből nővő vagy cserépen levő virágzatok, madár több változatban. Valami ritka példánynak ez nem mondható; a díszítés nem megoldott, inkább más kisebb lárról levett motívumok vannak rajta összehalmozva.

Nagyon ügyes és hasznos munka annak a postadoboznak a fordítható teteje, amit Szabó János fintafai majorgazda faragott a letenyei uradalom részére. A ládában Budapestre küldötték az irásokat, amikor Pestre küldték, akkor a pesti címet, amikor visszaküldték, a letenyei címet fordították felül. Szépek a rím mellé faragott díszítések (339).

nadból készült 1. és 5., míg a többi három darab uraknak készült ajándékba; az egyik hímes vállán rajta is van a B. V. monogram és az ötágú nemesi korona. Díszesebb ennél a három, Kerényi-gyűjteményéből való evőeszköz. cifra, bekarcolt virágos; végeiken a csüngő lakat, makk, bojlt, a pásztoroknak eme kedves motívuma (233).

Kegyelttel őrzik a zalaegerszegi gimnázium kis muzeumban azt a diófából faragott egyszerű fakést, amelyet *Deák Ferenc* faragott. Kegyelttel mutatjuk be mi is. Itt, ahol minden magyar ember olyan ügyesen bának a bicskával, a kusztorával, a bicsókkal, hogyne fudolt volna hozzá az itt született legnagyobb magyar! Van is a vidéken számos faragása s őrzik szinte áhitattal (235).

Pásztorpipa a (124); valami madárformájú szörnyetegen ül egy, csak nehezen kivehető tömzsi alak; kalapja, a pipa kupakja; kezében kard, magán a pipán puskát tartó alak s egy feléje közeledő szörnyeteg. Még kutyakoloncót is díszeset (175) farag a juhász jókedvében; egyszerű zengzongos mértani dísz van rajta, végén lakatformájú függelékkel lógnak.

BAGOL ANDRÁS A MŰVÉSZ

Könyvünk elején jellemeztük a Balatonvidék pásztorművészeit, — befejezésnek, ime a sok közül még egy: *Bagol András*.

... Régen történt ez is, — messze innen, a föld végén, Finistèreben, az Óceán partján. Akkor kezdtem hazavágyakozni külföldi barangolásaimból s akkor határoztam el, hogy majdan hazakerülvén, nekiindulok és mint Kriza János a vadrózsákat, keresem majd, böngészem én is a mi népünk művészkedésének vadvirágait.

Bagol András, a kivadári magyar juhászgazda páholt végig cifra botjával, hogy mit kuncsorog a magyar író külföldön!...

Elmesélem az esetet apróra.

Esett s mi beszorultunk az Óceánra nyíló eresz alá.

Mi: Heywood, az amerikai képfaragó, gyönyörű kis feleségével, Odell asszonnyal (Heywood pipázott, Odell asszony főkötőt varrt a babynak s halkán dúdolgatott az öltései alá); a magyar gróf, aki egész komolyan művész akar lenni s úgy el, úgy tanul, úgy dolgozik, mintha semmi köze se volna ahhoz a somogyi dominiumhoz, amely egykor az övé lesz bizonyosan (cérnát ő fűz a tübe Odell asszonynak s babyt ő csucsuogatja, ha a kis dámáska ordítani kezd a bölesőben); Campbell, a skót festő és Pixotto, a spanyol piktor (csökönyösen pipáznak mind a ketten, és én is ott pipáztam).

És ott volt velünk Alexandre Harrison is, a világ egyik legjelesebb tengerfestője. Az eresz végiben dolgozott, a grófnaknak főtött egy kis képet az esőverte szürke tenger-ről, cserébe a Bagol András-féle botért.

Tudtuk előre, hogy remek lesz Harrison dolga, — de az a bot, az se utolsó!

Készült Somogy megyében, a nagyatádi járásban, Kivadáron, és cselekedte Bagol András maga, miként ez meg is vagyon írva a kiteremtettézt somfaágra. Csillagos óloubuzogány a feje s végig hímes az egész, beöntve színes viasszal; csipkézett karikák díszlenek a buzogány alatt s lejjebb, szép sorjában, históriás képek és írások következnek. Legelsőbben két lovas magyarok s alattuk a megmagyarázás: «A Magyarok Bejövése 893». Következik, ágaskodó esikón, egy sisakos magyar s mellette egy kiértos vitéz: «Árpád fejedelem, Lehel vezér». És itt, mielőtt tovább haladna a nemzeti história illusztrálásában, a művész helyénvalónak találá fölronni, esupa öreg botúkkal, magát a bot történetét is: «BAGOL ANDRÁS MUNKÁJA ÉLJEN A BOT GAZDÁJA». Ezután következik a négytornyú vár, meg ismét egy lovas ember s az írás: «A szigetvár Ostroma 1566 A HŐS ZRINYI». A szigetvári hőst követi egy lobogós ingujjú csikós, akit nem lehet összetéveszteni mással, mert ott az írás ő róla is: ISTEN ostroma RÓZSA sándor». Külön keretbe foglalva, megint a bot történetét magyaráza a művész: «Készült kivadáron, Somogy Megyében, NAGYATÁDI járásban». És most következik a jelenkor: két huszár, de csak gyalogosan, Kossuth Lajos az egyik, Petőfi Sándor a másik, s köztük egy magyar menyecske, — alattuk, koszorúval körülfontva, az írás:

TALPRA MAGYAR hí a HAZA

PETŐFI szavai

Éljen a Szép MAGYAR HAZA

1848

kutya német főnkretelle

KOSSUTH PETŐFI

éljen

KIVADÁR

Csudálta a botot az angol, a skót, a spanyol, az amerikai; beszéltek, hogy mennyi naív báj, mennyi vonalézés, mily sok művészi ritmus van a faragásban. — hátha még azt is megérthették volna, hogy micsoda lélek van az alakok összeválogatásában!... Hogy mi a kapcsolat Árpád, Lehel, Zrínyi, Rózsa Sándor, Kossuth és Petőfi között!?

Mialatt ezt magyaráztam nekik, Harrison dolgozott.

Mozgott folyton, rágatta a vállát, mintha valami nagyon nehéz batyut akart volna lerázni a hátáról, egyszer egyszer tikkadtan lihegett. — lázasan csapkodta a vásznonhoz az esetet: szinte erőszakosan tépte, szaggatta magából azt, amit füstölt. Eközben kipirult, egészen beleizzadt munkájába, mintha nem is esettel dolgoznék, de kazán alá lapátolná a szenet.

Elgondolkoztam: ez az ünnepeit, világhírű művész, hogy kínlódik!... Milyen jóízűen szopogatta pipáját Bagol András, miközben a botot faragta!...

Küint az egész Océán fölött hullott a lassú eső.

Alacsonyán mászó szürke felhők sírdogáltak le a nagy vízre s a tenger is olyan unalmas szürke volt, mint a felhők. És ebből az ástító szürkéségből füstötte meg a bágyadság poémáját Harrison. Semmi forma, semmi vonal a vásznon, merő szürkesség: a felhőkkel ölelkező tenger szomorúsága; a felhők közt egy-egy mélyebb kékesbarna tónus vergődik, mintha ott a felhők mögött még szürkébb, még gyötrelmesebb szomorúság gomolyogna.

Remek!...

Csudáltuk mindnyájan, miközben Harrison a botot nézte nagyon fáradtan.*

Egyszer csak azt kérdi, szinte haragosan:

— Ki ez a Bagol András!

— A bátyámnál szolgál, Kivadaron. — mondotta a grófunk. — Az apja is nálunk volt eselédember, az unokái is nálunk szolgálnak. Javakorában juhászgazdánk volt, most kukoricacsész, meg ráadásul erdőpásztor is az öreg.

Kitől tanult faragni?

— Nem tanult az senkitől. Farieskál, amikor nincs más dolga.

Harrison morgott valamit. Mintha káromkodott volna. Majd irigykedve sóhajtott:

Mennyi istenáldott egészség!... Nékiünk csak a felhő jut, a napot mi nem értjük!

— Nagy mester az öreg! — dicsekedett a grófunk. — Portrékat is csinál. Egyszer, egy ilyen somfáragra kifaragta a háznépet. Első volt, legfőképpen, a bátyám, puskával, vadászkalapban s aláírva: A GRÓF. Nyomban alatta, másodikként A SZAKÁCSNÉ s aztán következett csak a tisztartó, az ispán, a parádéskoesis és az udvari kovács. De nem csinál esetet az ilyesimből. A botot beadja a vadásznak, egészséget kívánva grófjának: a konyhában megissza a pohár bort, ami a botért dukál s megyen dolgára.

Az egyik angol emlegetni kezdte Turgenyev vadásznaplóját. Hogy sok hasonlóság van a magyar paraszt és az orosz paraszt közt?

— Szó sines róla! — tiltakozott hevesen a grófunk s kipirult. — a muszka paraszt született eseléd, alázatos, meghunyászkodó, titokban kapzsi és könnyen hazudik. A magyar paraszt!...

Együtt parádeztünk, hogy milyen a magyar paraszt!

Küint jár az ember a mezőn. Távolban, a szanaszét legelésző nyáj között, magas botjára könyökölve egy mozdulatlan alak nézi a messzeséget. Odáérve hozzá, megbillenti a fejét: Adj Isten!... A dereka meg nem hajlik. Szava kevés. Amit mond, az gondolkodás eredménye. Ismeri a mezőt, amelyen a jószág él. Ismeri az eget, tudja a csillagokat, a felhők járását: beszélni tud az állataival. Jó kedvében dévajkodik s az a dévajkodás is olyan üde, mint a harmatos hajnal. Ha olykor a katonaviseltje, mesélés közben, neki eresztí fantáziáját s meg-megtoldja az igazat: olyan az, mint Homerosz hőseinek szajkódása.

* A III. képünkön mutatjuk be Bagol András egy hasonló botját.

Parádés kocsisunk szokta regélni, hogy a köninggréci csata után, amikor lenyergelte paripáját, a nyeregre csatolt köpönyegből úgy potyogott a golyópis, mint a jégeső.

Harrison egyet subintott a bottal:

— És mi? . . . A magunk lelkiyomorúságával kenjük telj vásznaikat! . . .

— Egy megbagósodott pipát nem ér a mi egész művészetünk, — dörmögött a képfaragó, Haywood.

Spanyolunk, Pixotto, azzal vigasztalta magát, hogy ő, hála Istennek, elég lusta, kevesebbet hazudik, mint mi, mert kevesebbet dolgozik.

Magam is keseredetten gondoltam el, hogy maholnap harmincesztendős leszek s még nem csináltam semmit, ami megérné Bagol András botját, — csak a saját vergődésemet boncolgatom, papiroson.

Odell asszony meglegedetten ringatta babyt, aki szundikált.

Mi az ördögöt kéne csinálni, hogy valahogyan harmóniába jusson az ember önmagával? Tanakodtunk s ezalatt este lett. Künt, az Océánon, szüntelen sirdogáltak a felhők.

— Tavaly, október elején, — kezdte halkán a grófunk, — szarvasra eserkésztem a gradinai erdőben. Éppen azon a vidéken kerültem elé a sötét erdőből, ahol az öreg András gunyhója áll. Az erdő töviben a gunyhó. Mögötte a tölgyes, előtte a letarolt kukoricatáblák, itt-ott néhány góré. Az öreg kint üldögélt a küszöbön, mellé támasztva pus-kája; néhány szem parázs pislogott előtte a hamuban. Fölötte a holdas ég.

— Adj' Isten, öreg Andris!

— Adjon Isten, — fogadott, fölállt s kezet nyújtott.

Szép szál öregember az Andris. Kérges tenyerénck erős szoritása jól esett az erdő nagy magányossága után.

Kihozta bundáját a gunyhóból, hogy arra heveredném. Száradt falevelet s néhány ágacs-kát helyezett a parázsra, — alighogy alája szusszantott: lobogott a kis tűz barátságosan.

Szó nélkül cselekedte mindent, nem sietett, nem kérdezett, — tudta ki vagyok, látta nálam a puskát: minek szót szaporítani hiába!

Elmondtam néki, hogy nem sok láttaja volt az esti eserkészésnek: a szél ellenem dolgozott.

— Maj' reggel! — s biztatott, hogy jó lesz szundítanom egyet. Föltekintett a csillagok közé. — Maj' három óraker szölok. Addig e' kis krumpli is sül a hamuban. Jó lesz a' reggel.

— Hát maga öregem? Maga nem alszik?

— Nem igen tudok én már ahhoz, méltóságos urfi. Meg lesz is benne módom bőven, nemsokára. . . A földben. Meg osztán, éppég, hogy ilyenkor próbálnak szerencsét a rábsiccek. Azokat is vigyázom, legalább.

— Télen is itt van?

Bólintott, — hát hol lenne? . . .

— Aztán min gondolkozik egész télen, itt ebben a magányosságban?

— Hát csak adódik valami, mindétég. — Megvakarta fületövét: — Jó az, könyörgöm, hogy új gond kerül minden napra. Mindig csak eggyel, ugyan mire mennénk? A náí emészti el a tennapit.

— Ilát a családjá?

— Megvannak, köszönöm kérdésit. Kisebbik szögám, János fiam Águes lánya süti rám a kenyérkét. Maj' megkóstolja a méltóságos urfi, reggel. Most szombat reggel jártam náluk. Kivádláron. Péntek éjjel az Andris fiammal vesződtem, mindegyre. Azér!

Nagyobbik fiát, azt az Andrist, aki szintén erdőpásztor volt az urodalomban, harminc év előtt durrantotta agyon valami orvvadász. Soha ki nem tudódott, hogy kicsoda.

Nem akartam tovább faggatni az öreget.

Amint felülök, hogy hátat fordítsak a tűznek, látom: hogy a gunyhó zsuppfödelébe egy ágakból tákolt kis kereszt van szúrva.

— Mi az ott, Andris bátyó?

Odatekint.

— Az? . . . E' köröszl.

— Hogy került oda?

— Oda? . . . Én dugtam oda. Péntek reggel akaszthatták ide a kilínsemre.

Nyugodtan forgatta a hamuban a krumplit.

— Fenyegetés?

Bólintott, hogy: az a!

— A rábsiccek ijeszgetnek. Megzavartam őket a múlt héten. A' van a gyomrukban.

Ezért vesződött hát péntek éjjel az Andris fia emlékével! Ezért ballagott be szombat reggel Kivadárra, övéihez, az öreg!

— Jó lesz ügyelni, Andris bácsi! Istentelen népség, még csinálnak valamit!

Rámnézett. Egy parányi ború nem volt tiszta szemén.

— Egy életem, egy halálom. Legalább betegség nem ér.

Ügyelte, hogy parázs ne érje a krumplit. Nyugalmában, tekintetében, minden mozdulatában, mennyi szépséges boldog harmónia volt! . . . Ezüstös hosszú bajuszán meg-megcsillant a tűz fénye. Mögötte, az alacsony gubnyó földelén, a halálos fenyegetés: a kereszt, — odébb a rengeteg, ahonnan elvétve hallatszik egy-egy nesz, ágzörrenés, riadó állat hangja . . . Fölöttünk, az ég holdas mezején a csillagnyájak.

Grófunk elhallgatott.

— Hát aztán? — kérdezte Odell asszony, aki féltette Andris bácsi életét.

— Reggel háromkor fölkeltem, hogy: jó lesz indulni, mert ilyenkor mozog az állat . . . A krumpli pompás volt, jól esett a kenyérke is.

— Nem bántották az öreget az orvadászok? — aggódott az asszony.

Grófunk megnyugtatta. Dehogy bántották. Ma is ott őrzi még az erdőt Andris bácsi s furag egy-egy cifra botot, ha egyéb dolga nincsen.

— Megyek s meglátogatom! — lelkesedett Harrison, és megfogadtuk mindnyájan, hogy megyünk Bagol Andrásához, az erdő alá, művészetet s életbölcességet tanulni . . .

E III. kötethez

java munkájukkal járultak dolgozótársaim :

SÁGI JÁNOS

író és néprajzi gyűjtő; a fényképfelvételek nagyrésztél ő végezte:

JUHÁSZ ÁRPÁD
rajzoló művész:

ÁCS LIPÓT
rajztanár:

MIHALIK GYULA
rajztanár.

TARTALOM.

	Lap		Lap
A Balatonmelléke	1	A pásztorművészet disztő elemei	261
Pásztorok	49	Bagol András, a művész	295
A pásztor művészkedése	97		

KÉPEK JEGYZÉKE.

Lap	Lap
Szövegeképek.	
3. Szilaj gulya a szántódi révben.	29. Tüttlő Gyuri vörösmezei juhász rajzai.
4. Balatonmellék községei.	30. Ez én vagyok, Tüttlő Gyuri Barandi pusztán Juhász.
5. Zala megye.	31. Tüttlő Sándor Lebuj pusztán juhász 1908 június 23-án.
6. Somogy megye.	32. Vörösmarty Mihály. — Disztítések a szobor talapzatán.
7. Veszprém megye.	34. Domborúan faragott disztítések Tüttlő György botján.
8. Tihany környéke.	35. Tüttlő Sándor botjáról.
9. Alkonyat a Balatonon.	36. Itatás a zalavári ménészárjaron.
10. A Balaton vidékéről. — A keszthelyi halászgunyhó.	37. Kulcsár Vendel, csikós, a zalavári ménészárjaron. — Tüttlő Sándor és apja, Tüttlő Vendel a Lebuj-pusztán.
11. Szántódi komp. — A szántódi komp indul Tihany felé.	38. Juhász a vörösmezei pusztán. — Szentgáli juhászok.
12. A Sió partján. — A Balaton széle.	39. Nyártasor a Balaton vidékén. — Rodolt Mihály és Rodolf József juhászok, a vörösmajori pusztán.
13. Balatoni öböl Tihanynál.	40. Pásztorraajzolás.
14. A keszthelyi határból. — Balatonpart.	41. Pásztorraajzolás.
15. Sió. — A keszthelyi határban.	42. Birkaszurkolás.
16. Zalai hegyek a Balatonparton. — Út Alsó-örs felé a Balatonparton.	46. Az öreg Rodolf a vörösmezei pusztán.
17. Pásztorfaragású sétatotok.	47. A Balaton szélén.
18. Ostornyelek. — A keszthelyi kanász és két fia, a bojtárok.	48. Részlet a keszthelyi határból.
19. Hosszu Vendel, kürttel és előszóló ostorral. — Kanászbalta.	49. Az öreg Rodolf a vörösmezei pusztán.
20. Az utolsó «csimbókos» somogyi polgár.	53. A Balaton partján.
21. Milfai Ferenc.	54. Somogyi juhász, őrzés közben.
22. Juhász birkafogó kampóval.	55. Juhász-számadó. — Öreg juhász.
24. Tüttlő János tarisznyája. — Pásztorfaragás.	56. A legelő felé.
26. Tüttlő Gyuri, bojtárjával, a bárándi pusztán.	59. Somogyi juhászok.
27. Tüttlő Gyuri vörösmezei juhász rajzai.	60. Delelő birkanyáj. — Juhász-putri.

Lap

61. A Hévíz lefolyása. — Birkaúszató a Bakonyban; a «kijárás». — Birkaúszató a Bakonyban; az «ugrató».
62. Birkaúszató.
62. Juhász-számadó.
64. «Anyás» őriz a keszthelyi határban.
65. Birkák.
68. Csikós.
69. Csikós urasági díszdolmányban.
70. Lóki István fenéki csikós-számadó.
71. Pap Jancsi fenéki kiscsikós.
72. Csikós vállán a karikás.
73. A hatvanas évek egy könyomaltja után; csikósbojtár.
74. Gulyás.
75. Borka Takács István fenéki gulyás-számadó. — Istenes János bakonyi gulyás. — Istenes János állattjai, a Balaskó erdő alatt a Bakonyban.
76. A bikás.
77. A majorban.
78. Szilaj gulya a fonyódi parton. — Csira-gulyás őriz a szántódi parton.
79. A szállás. Gulyás-putri Fenéken.
80. Sülecz Vendel, anyagulyás. — Itatás.
81. Borka Takács István őrzés közben.
82. Gulyás.
83. Csorda Csobáncz alatt. — A csordás.
84. Sülecz József, az űrmősi pusztán a vörös csiratínók csordása. — Községi csorda a sümegi erdőszélen.
85. Itat a csordás.
86. A keszthelyi csordás gunyhója a Balaton-parton.
87. A balatonkereszturi bivalyos.
88. Bivalycsorda.
90. Bivalycsorda a balatonkereszturi pusztán. — Lóuszok Keszthely-Hévízben.
91. Kanász disznócsordával a balatongyörki parton. — A gyenesdiási kanász.
92. Kanász. — Kanász-hajlék.
93. Pusztuló gunyhó a Kiskút-tetőn.
94. A fenéki kanász héjjas bottal.
95. Kanász.
99. Keszthelyi nyárfasor, mely Újmajorba, Szendrei Julianna szőlőházához vezet.
100. Legelő a Bakonyban. — Tütlő György faragószerszámai és késélesítő kaszaköve.
101. Szentgyörgyhegy Balatonederics-felől. — Az akarattjai nagy szilfa a Balaton partján.
102. Vers Sándor «kigyelölései».
103. Vers Sándor «kigyelölései».

Lap

104. Birkafogás juhászkampóval
105. Birkafogás.
106. Az elfogott birka.
107. Birka-«erelés».
108. Birkafogó-kampók. — Hétköznapi kampó. — Unnepi kampók.
109. Fokosok, kanászbalták, birkafogó-kampók vasból, ostornyelek, ostorok, biszokok. — A balatoni múzeumból.
110. Séta-botok.
111. Séta-botok, pipaszárak.
112. Furulyák, botok, ostornyelek.
113. Juhászkampók és sétabotok a balatoni múzeumban Keszthelyen.
114. Birkafogó kampók, sétabotok és fokosok a balatoni múzeumból.
115. Sétabotok.
116. Sétabotok és két kanászbalta.
117. Sétabotok és két kanászbalta.
118. Pipáratémő pásztor. — Pipaszár díszítése.
119. Díszlitések pipaszárakról. — Díszlitések botokról.
120. Díszlitések botokról. Pípa és szára. — Kobak-tők.
121. Kobak.
122. Pásztor a kobakkal. — Egy kobak díszítésének kiterített rajza.
123. A kozmapusztai pásztor kobakjáról, puskaporozott díszítés a kobak nyakán. — A kozmapusztai pásztor kobakjáról; puskaporozott díszítés a kobak hasán.
124. Hébérezés. — Mustméréő. — Fűszertartó kobak lökből.
125. Zalai kusztorák. — Kusztorák.
126. Gyűjtőtartók.
127. Gyűjtőtartók.
128. A gyűjtőtartó födelének fortélyos nyíló-szerkezete. — A gyűjtőtartó gépezete. — A gyűjtőtartók szerkezete.
129. Tükrösök.
130. Tükrőfa és sótartó.
131. Tükrős két oldala. — Fordítható födelő «tükrőfa» nyitó-szerkezete.
132. Gyűjtőtartók és tükrösök nyitó-szerkezete.
133. Sótartók, gyűjtőtartók és tükrösök.
134. Sótartók, gyűjtőtartók és tükrösök.
135. Sótartók, gyűjtőtartók és tükrösök.
136. Sótartók, gyűjtőtartók és tükrösök.
137. Gyűjtőtartók, tükrösök és sótartók.
138. Tükrösök, gyűjtőtartók és sótartók.
139. Tükrösök, gyűjtőtartók és sótartók.
140. Gyűjtőtartók, sótartók és tükrösök.

- Lap
141. Tükrösök, gyűjtőtartók és sötartók.
142. Tükrösök és gyűjtőtartók.
143. Tükrösök és gyűjtőtartók.
144. Tükrösök, gyűjtőtartók és sötartó.
145. Tükrösök, gyűjtőtartók és sötartók.
146. Tükrösök, sötartók és gyűjtőtartó.
147. Sötartók, tükrösök és gyűjtőtartók.
148. Tükrösök.
149. Tükrösök és egy gyűjtőtartó.
150. Tükrösök, gyűjtőtartók és sötartók.
151. Sötartók, tükrösök.
152. Gyűjtőtartók, sötartók, tükrösök.
153. Gyűjtőtartók, sötartók, tükrösök.
154. Tükrösök.
155. Tükrösök födelének és fenekének disztései.
156. Borotvatartó, sötartók: álló sötartó és dudu.
157. Gyűjtőtartók és tükrösök.
158. Gyűjtőtartók.
159. Merítőpohár. — Pásztorszilke. — Ivókanalak.
160. Birka-nyúvezés. — Tüttő Gyuri, a zalaapáti juhász és pumi kutyái.
161. Kutya-kölönc. — Pásztor és pumija, a kutya nyakán a kölönc.
162. A «Lebűj» környéke.
165. Viráglajtórja az ablakban.
166. Viráglajtórják.
167. «Lakatos» viráglajtórják.
168. Viráglétrák.
169. Viráglétrák.
170. Viráglétrák a balatoni múzeumból.
171. Viráglétrák.
172. Hátasszék.
173. Székhátak.
174. Székhátak.
175. Székhátak és karosszék. — Székhátak.
176. Székhátak.
177. Tiloló (l) és székhátak. — Székek és székhát; a két felső szék ülésének fonása kunkoricaszárból.
178. Kis székek ülődeszkája.
179. Kis szék ülődeszkája. — Kis szék. — Kis szék.
180. Fölcsatolt kis széken fej a tehenes.
181. Tükörkeretek, képkeretek.
182. Tükör borotvatartóval.
183. Talpas tükrök. — Kítámasztó tükör.
184. Lábas tükör két oldala.
185. Kálváriák. — A légyhajtó faragása: Pomoki György juhászgazda.
186. A légyhajtó. — Kis fadarab — a kórlát — a légyhajtót faragó késen.
- Lap
187. Asztalmentő.
188. Madárfranka. Babuka. — Páva.
189. Kutya-gerincek.
190. Borotvatartó. — Borotvatartók.
191. Borotvatartók.
192. Borotvatartók.
193. Borotvatartók. Borotvatartó. — Borotvatartó.
194. Disztelt merítő-kanál.
195. «Lakatos» evőeszközök. — 1. Nádnyélből és békateknőből készített halászkánál. 2. «Lakatos»-kanál. 5. Nádából kimetszett halászvilla.
196. Villa- és kanáltartó. — Só- és paprikatartó. — Fakés. — Pásztordisztlés.
197. Mosó-lapickák.
198. Mosó-lapickák.
199. Mángorlás. — Mángorló-lapickák.
200. Mángorló-lapickák.
201. Mángorló-lapickák.
202. Mángorló-lapickák.
203. Mángorló-lapickák.
204. Mángorló-lapickák.
205. Mángorló-lapickák.
206. Mángorló-lapickák.
207. Mángorló-lapickák.
208. Mángorló-lapickák.
209. Mángorló-lapickák.
210. Ledöntött nyárfák a Keszthely-zamorban. — Tülkös ökör.
211. Kürtölő kanász. — Kürtöl a zalaapáti kanászbojtár.
212. Kürtpróba a keszthelyi vásáron. — Kékkörtartó.
213. Részletek a kürtől.
214. Disztlések a szepezdi kanász kürtjéről. — Kanászkürt.
215. Kanászkürt disztlése Somogy-Tarnóczáról. — Kanász-kürtök.
216. Szarúhól készült sötartók.
217. Gurgula-disztlések.
218. Gurgula-disztlések.
219. Puskaoptartók a balatoni múzeumból és a zirci apátság múzeumából.
220. Óralánc disznóaggyarral.
221. Óraláncok.
222. Óraláncok szarúból.
223. Óraláncok szarúból.
224. Óraláncok szarúból. — Nyaklánc.
226. Ostor. — Ostorazemek.
227. Tarsoly Károly városi csikós ostornyelének disztlései.
229. Tarisznyás pásztorok.
230. Tarisznyadisztlések.

- Lap
 231. Tarisznadisztitések.
 232. Tarisznás sátrak a keszthelyi vásárban.
 233. A Juhányzacskó.
 235. Citerák, furuglyák, hosszú furuglya és duda, meg egy kulacs.
 236. Élőslpos furuglya.
 237. Hosszú furuglya.
 239. Karikás és duda.
 240. Regősök.
 242. A keszthelyi-felsőmajori birkaakol. — A vonyarci birkaakol.
 243. Birkaállás a bakonyi Tobán-tanyán — Az akol berendezése.
 244. A «száгла». — Birka és búránya, nyakunkon rovással.
 245. Rovások, búrányszoktatók.
 247. Rovás fatábláról.
 252. Kaponya.
 254. Tót Józsefné, a jeles tojásfestő Kaposváron.
 255. Tót Józsefné mintái.
 256. Tót Józsefné mintái. — Bene Józsefné mintái.
 257. Varga Józsefné zalacsányi jeles tojás-hímző mintái. — Göcseji hímes tojások és tojásdisztitések.
 258. A balatoni múzeum tojásgyűjteménye.
 259. A «komázás» Somogyban.
 263. Gárdonyi József gulyás rajzai.
 264. Pásztor «kijelölés».
 289. Gyűjtőtartó.
 290. Álló gyűjtőtartó. — Álló gyűjtőtartók. — Gyűjtőtartó.
 291. Gyertyatartók. — Rokkaszárak.
 292. Irományszállító láda fedelének két oldala.

Kütnön mellékletek.

- 120—121. Spanyolozott holmi Somogyból. (I. tábla.)

- Lap
 124—125. Spanyolozott kusztorák Somogyból, Zalából. (II. tábla.)
 130—131. Spanyolozott tükrösök. Lenn a jobb sarokban pásztor-pipa. (III. tábla.)
 148—149. Spanyolozott tükrösök Somogyból. (IV. tábla.)
 148—149. Spanyolozott tükrösök Somogyból. (V. tábla.)
 158—159. Spanyolozott holmi. (VI. tábla.)
 160—161. Spanyolozott gyufatartók és tükrösök. (VII. tábla.)
 190—191. Spanyolozott borotvatartók. (VIII. tábla.)
 192—193. Spanyolozott borotvatartók. (IX. tábla.)
 196—197. Mángorló-lapicka spanyolozott díszre és spanyolozott mosólapicka. (X. tábla.)
 196—197. Spanyolozott mángorlólapickák díszítései. (XI. tábla.)
 252—253. Hímes tojások a keszthelyi járásból. (XII. tábla.)
 254—255. Hímes tojások a murezali járásból. (XIII. tábla.)
 254—255. Piros tojások a balatoni múzeumból. (XIV. tábla.)
 254—255. Piros tojások a Balaton mellékéről. (XV. tábla.)
 254—255. Hímes tojások. (XVI. tábla.)
 254—255. Hímes tojások a lengyellői járásból. (XVII. tábla.)
 254—255. Somogyi hímes tojások. (Dr. Rónaky Kálmán gyűjteményéből. XVIII. tábla.)
 254—255. Hímes tojások a kaposvári járásból. (Dr. Rónaky Kálmán gyűjteményéből. XIX. tábla.)
 254—255. Hímes tojások Somogy széléről. (Dr. Rónaky Kálmán gyűjteményéből. XX. tábla.)
 254—255. Hímes tojások Zalából. (XXI. tábla.)

NK
943
M3
v.3

Malonyay, Dezső
A magyar nép művészete

PLEASE DO NOT REMOVE
CARDS OR SLIPS FROM THIS POCKET

UNIVERSITY OF TORONTO LIBRARY

UTL AT DOWNSVIEW

D RANGE BAY SHLF POS ITEM C
39 11 13 21 09 009 4